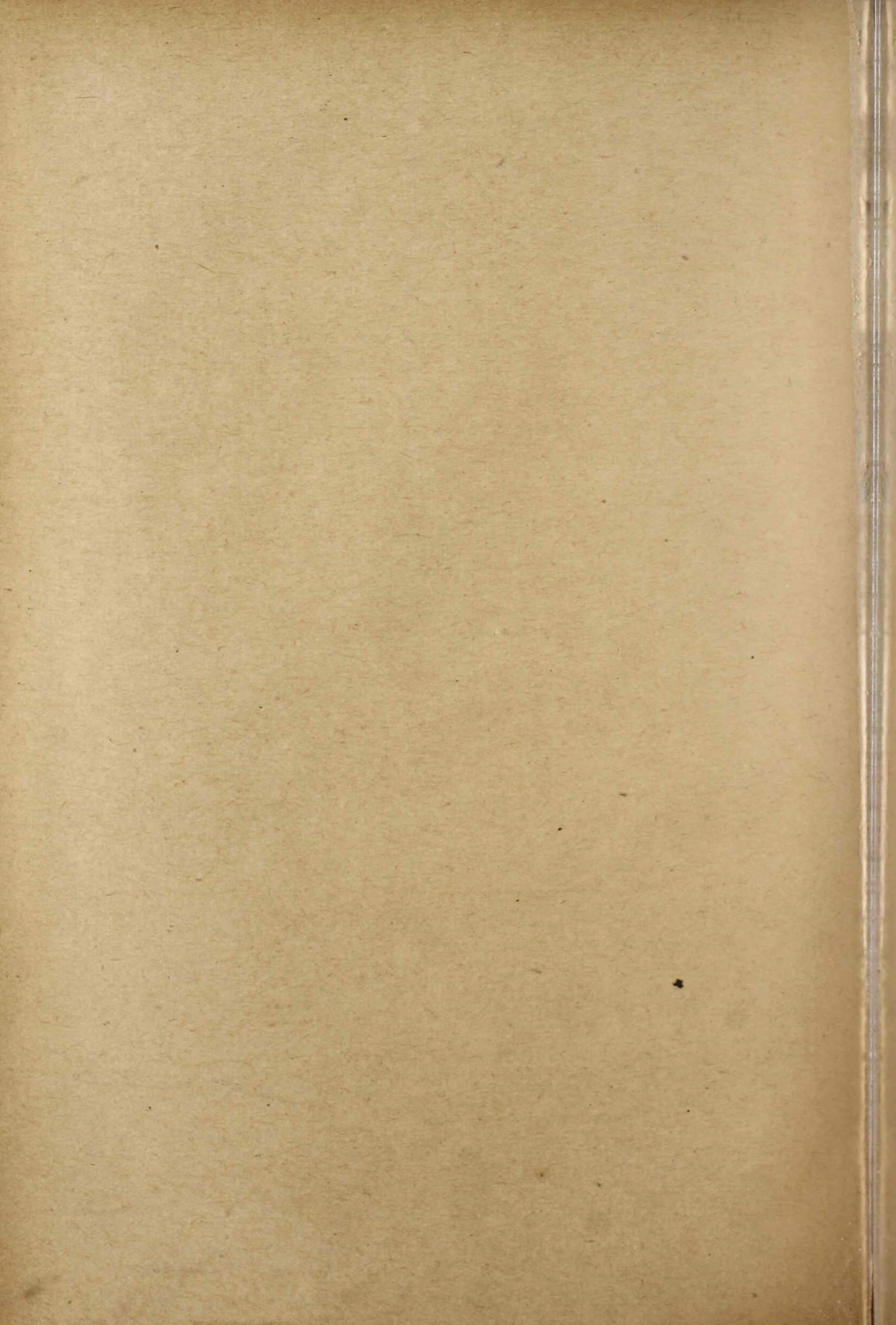

A decorative shield emblem with a dark background and gold-colored borders and details. The shield is divided into sections by vertical and horizontal lines. At the top, there are four torches with flames. In the center, the text "TOLNAI" is written in a small, sans-serif font. Below it, the main title "VILÁGTÖRTÉNELEM" is written in a large, bold, serif font. Below the title, the number "17" is written in a large, bold, serif font. At the bottom of the shield, there are four vertical bars or pillars.

TOLNAI
VILÁGTÖRTÉNELEM
17

A FORRADALMAK KORA

TOLNAI
VILÁGTÖRTÉNELME

XVII. KÖTET

TOLNAI VILÁGTÖRTÉNELME

BALLA KÁROLY

hírlapíró

DR. BÁNYAI ELEMÉR

hírlapíró

DR. FERENCZY ZOLTÁN

egyetemi nyilv. rk. tanár,
a Tudományos Akadémia tagja

KISS JÓZSEF

tanár

DR. KOCH NÁNDOR

tanár

LONDESZ ELEK

hírlapíró

DR. MIKES LAJOS

hírlapíró

DR. PALÁGYIMENYHÉRT

egyetemi magántanár,
a Petőfi-Társaság tagja

RADISICH JENŐ

min. tanácsos,
az Iparművészeti Múzeum igazgatója

DR. TIMON ÁKOS

miniszteri tanácsos,
egyetemi tanár

VÁMBÉRI ÁRMIN

egyetemi tanár,
a Tudományos Akadémia tiszt. tagja

ZILAHY KISS BÉLA

(JUNIUS)
hírlapíró

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTETTÉK:

DR. MANGOLD LAJOS

egyetemi magántanár

DR. HORVÁTH CYRIL

egyetemi magántanár

AZ ÚJ KIADÁS SZERKESZTŐJE:

DR. BALLAGI ALADÁR

egyetemi tanár

Több ezer képpel

BUDAPEST

TOLNAI NYOMDAI MŰINTÉZET ÉS KIADÓVÁLLALAT R. T.
KIADÁSA

A LEGUJABB KOR

IV. RÉSZ

605811

A FORRADALMAK KORA

150 képpel

**MTA
KIK**

BUDAPEST,
TOLNAI NYOMDAI MŰINTÉZET ÉS KIADÓVÁLLALAT R.-T.
KIADÁSA

421623

Nyomatott Tolnai Nyomdai Műintézet és Kiadóvállalat Rt. körforgógépein
Budapest, VII, Dohány ucca 12—14.

A magyar nemzet újjászületésének kora.

Az 1839—40-iki országgyűlés.

„A civilizáció fátylóját már nem lehet eloltani“ — Széchenyi István gróf írta naplójába ezen szavakat, midőn látta, hogy az általa elhintett magvak termékeny talajba hullottak s a nemzet, ha a sok akadály miatt lassú léptekkel is, de megindult a fejlődés útján.

A korhadt rendi alkotmányért s a nemzeti kiváltságok épségbentartásáért egyre kevesebben lelkesedtek. A szabadelvűség, ami a minden irányban való haladás vágyát jelentette, egyre nagyobb hódítást tett már a nemzet lelkén. A magyar fölébredt sok százados aléltságából és egész lelkével vágyott arra, hogy a haladó, fejlődő nyugati nemzetek mellé sorakozzék.

Ennek azonban még nagy akadályai voltak. A nemzet még most sem foglalkozhatott teljes erejével a maga életét érdeklődő legfontosabb kérdésekkel, hanem még mindig az uralkodóház értékei álltak első helyen. Külpolitikai bonyodalmak készültek, nagy európai háború réme fenyegetett. Az egyiptomi alkirály a franciák támogatására számítva háborúba készült hűbérura, a török szultán ellen. Mivel az egyiptomiak győzelme a hanyatló állam megerősítését jelentette volna, Oroszország, Anglia és Ausztria is védelmet akartak nyújtani a törököknek.

A kormánynak vagyis az uralkodónak szüksége volt katonára, ennél fogva 1839 első napjaiban megnyílt az országgyűlés, mely az eddigiektől érdekesen különbözik egy-két sajátságában. Ezen az országgyűlésen ugyanis létrejönnek az elvi alapon álló pártalakulások. Mivel voltaképpen csak két irány van, a kormány melletti és elleni, a konzervatív párt Dessewffy Aurél vezetése alatt szervezkedik, a szabadelvű haladók pártja pedig Deák Ferenc vezetésével.

A régi ellenzék egészen eltűnt s helyébe az új jött, melynek Deák

Ferenc a vezére. Ez az ellenzék szakít a régi sérelmi politikával, a sérelmeket nem mellőzi ugyan, de elsősorban a reformok iránt érdeklődik s azoknak diadaláért száll sikra. Deák mellett ott találjuk a harcosok legjavát: Bezerédj Istvánt, Klauzál Gábort, Palóczy Lászlót, Somssich Miklóst, Pázmándy Dénest, az új emberek között Pulszky Ferencet, Szentkirályi Móricot és másokat.

A főrendi táblán szabadelvű alapon Batthyány Lajos gróffal az

Pulszky Ferenc.

Író és politikus volt. Tanulmányai végeztével külföldi utazásokat tett. Az első felelős magyar minisztérium megalakulása után külügyi államtitkár lett. A szabadságharc alatt Londonban képviselte a magyar ügyet. A szabadságharc bukása után mint Kossuth bizalmi embere élénk részt vett az emigráció működésében. Később királyi kegyelem folytán hazatért s képviselő, majd a Nemzeti Múzeum igazgatója lett.

élén szintén szervezkedik az ellenzék, melynek legkiválóbb tagjai Eötvös József báró és Teleky László gróf, a „Kegyenc” című színdarab szerzője. A konzervatív párt emberei legjobban gyűlölik Pálffy József grótot. Gorombaság és nyers modor dolgában az angol felsőház egyik híres gorombájához, Brougham lordhoz hasonlítják, ki gorombaságait kímélet nélkül vagdosta ellenfeleihez. Pálffy József gróf is ilyen. Nem sokat törődik azzal, hogy felsőházban tanácskoznak és hogy ilyen helyen bizonyos modorbeli tapintatosságokra kellene ügyelnie. Ő úgy viselkedik, mintha otthon volnának ebéd után valamelyik pipatoriumban, ahol mindenki úgy diszkurál, ahogy kedve tartja.

Az ilyen kifejezések: „Fogd be a szád, marha”, „Hatőkör vagy te ahhoz” — nem ritkák Pálffy Józsefnél. Az alsó tábla kormánypárti követőit elnevezi nagyszájúaknak, szamaraknak; ostobáknak és országháborítóknak, ahogy jön. A mágnás tábla fickándozó embereit pedig a legdurvább sértésekkel egyszerűen lehurrogja. A konzervatív elemek Dessewffy Aurél köré gyülekeznek, aki nagy műveltségével és konzervatív hajlamaival egyenesen predesztinálva van a vezéri szerepre.

A tanácskozások mindjárt egy sérelemmel kezdődnek. Ráday Gedeon gróf, Pestmegye követe annakidején szóvá tette a jurátus ifjak (Lovassy és társai) elfogatását és súlyos szavakkal szólott azokról a bírásokról, kik az ítélelhozatalban résztvettek. A kormány emiatt elhatározta, hogy Rádayt kibuktatja a parlamentből. De szándéka nem sikerült, mert Rádaynak olyan kitűnő kortesei voltak, hogy ismét megválasztották. A király egy leiratot küld erre Pest megyéhez, melyben Ráday megválasztását törvénytelennek nyilvánítja, miután az igazságszolgáltatás közegeit megrágalmazta s emiatt pört is indított ellene. A megye tiltakozik a királyi leirat ellen, hogy azonban a köteke-
déseknél elejét vegye, akként intézi el Ráday ügyét, hogy meghagyja neki, ne jelenjen meg az országgyűlésen, amíg a rendek nem intézkednek. Ráday végre lemond, helyébe Dubraviczky Simont választják meg. A kérdésnek ezzel csupán a személyi része van elintézve, Ráday esete megmarad súlyos elvi sérelem gyanánt, mint amellyel a szólásszabadság ellen intézett merényletet a kormány.

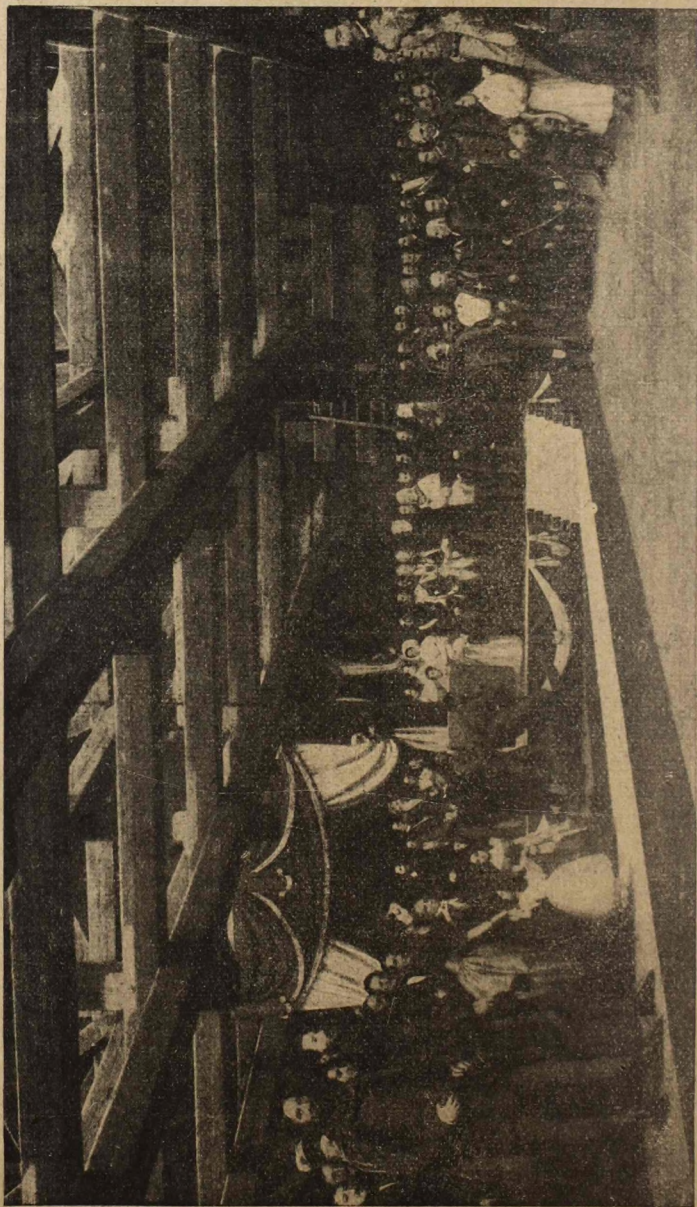

Ráday Gedeon gróf.

Az alsótábla ellenzéke ünnepestélyes óvást tesz a törvénytelen-
ségek ellen s hogy tiltakozásának nagyobb nyomatékot adjon, mikor a királyi előadások tárgyalására, illetőleg az adó és katona megajánlására kerül a sor, kijelenti, hogy semmiféle javaslatot nem terjeszt megerősítés alá és a katonakérdésben sem tárgyal, míg Pest megye sérelme elintézve nincs. De a katona és adó megajánlásnak van egy másik feltétele is, nevezetesen a jurátus ifjak, Kossuth és Wesselényi szabadonbocsáttatása, melyet a kormány kénytelen teljesíteni.

Az ezután következő tanácskozásoknak fontos része volt az, amely az úrhérre vonatkozott. Egyelőre a jobbágyság helyzetét ez az országgyűlés sem tudta gyökeresen megváltoztatni, de egy célt

Az 1839-i országgyűlésen Pest vármegyét képviselte. Az egyik megyei közgyűlésen éles szavakkal kelt ki a jurátus ifjak elfogatása és behörtönözése ellen. A kormány emiatt meg akarta fosztani mandátumától, az országgyűlés azonban pártjára állott s ügyét a maga ügyévé tette. Egy ideig a Nemzeti Színházat igazgatta.

A Lánchíd alapkövének letétele 1842-ben. A Budát és Pestet összekötő első szilárd híd gondolatának fölvetése és megvalósítása Széchenyi érdeme. A híd tervezője Clark Ádám-angol mérnök volt. A híd alapkövének letétele fényes ünnepély keretében történt meg, amelyen résztvettek a magyar közélet akkori vezetői is.

mégis elért: az országgyűlés elismerte a jobbágy szabad adás-vevési jogát.

Az örökváltság kérdése nem tudott győzelemre jutni, annál szebb, hogy az országgyűlés végeztével Bezerédj István önkéntesen megadta jobbágynak a váltságjogot. A közteherviselés elve is némi népszerűséget nyer. A régebbi országgyűlésnek egyik végzését, hogy a jobbágyföldet használó nemesek adózni tartoznak s a Pest és Buda között építendő lánchídon mindenkit közelez a vámfizetés, nem ellenzi nyíltan többé senki.

A szabadelvűség felé való közeledést jelentik a zsidók ügyében való javaslatok. Az alsótábla azt indítványozza, hogy a zsidókra való türelmi adó törültsék el s a zsidók részesüljenek mindazon jogokban, melyek az ország nem nemes lakosait megilletik. A felsőházban ekkor mondotta Eötvös József báró híres beszédét a zsidók teljes egyenjogosítása érdekében. Meg is történt volna az egyenjogosítás, ha a pozsonyi német polgárság, mely ősidők óta híres antiszemita gyűlölködéséről, fel nem zúdul a zsidók ellen, ami arra indította a felsőházat, hogy egyelőre csak megszorításokkal javasolja helyzetük javítását. Így jött létre az 1840. évi XXIX. törvénycikk, mely megengedi, hogy a zsidók, a bányavárosokat kivéve, mindenütt lakhatnak, egyben kötelezővé tétetik nekik az állandó vezetéknev és keresztnév felvétele s az anyakönyvek vezetése.

Az országgyűlési tanácskozások szabadelvű szellemén kívül a kulturális haladás terén észlelhetők azok a változások még, melyek a fejlődés megindulását mutatják. A lánchíd még nincs ugyan készen, de az építési munkálatokat már megkezdték s Clark Ádám vezetésével országos ünnepség között megtörtént a híd alapkövének letétele. Fáy András indítványára elhatározzák az Első Hazai Takarékpénztár létesítését. A pesti kereskedők megalapítják a Kereskedelmi Bankot. A Tisza és Duna szabályozására már előbb megtétettek az előkészületek, hasonlóképpen a Vaskapu megnyitására és a gőzhajók létesítésére. Mindezen mozgalmakban, ha nem is mindig közvetlenül, de közvetve Széchenyi eszméi jutnak diadalra s hogy az eszmeeserek által keletkező viták újabb és újabb eredményeket hozzanak; a társulási szellem fejlesztésére megalapítja a kaszinó intézményt, mely Pesten a Nemzeti Kaszinóval indul meg.

Ezt a korszakot általában az anyagi és szellemi fellendülés jellemzi.

Az 1843—44-iki országgyűlés.

A magyar országgyűlések történetében a most következő a legérdekesebb egyike. Az utolsó országgyűlés óta sok nevezetes esemény történt. Legfigyelemreméltóbb ezek között az, hogy a közönség a börtönből kiszabadult Kossuth Lajost mind nagyobb rajongással veszi körül s midőn Kossuth a Pesti Hírlapot megindítja, ezrével sereglenek köréje. De nemcsak az átlagos olvasóközönség, hanem az intelligens elemek is rajonganak Kossuthért. A Pesti Hírlap munkatársai az ország legjelesebb elméi, a lap hatása tehát rohamosan növekszik.

Kossuth rohamosan terjedő népszerűsége és a Pesti Hírlap rendkívüli hatása felkelti Széchenyi aggodalmait s arra indítja, hogy Kossuthot mérsékletre figyelmeztesse. Nagy vita fejlődik ki a két hatalmas férfiú között, de a csatát nem Széchenyi, hanem Kossuth nyeri meg. A közönség az ő oldalán van, sőt még az olyan pártatlan ember, mint Deák Ferenc is, neki ad igazat. A közönség rokonszenvének van irányában más oka is. Jól esik látniuk, hogy az egyszerű köznemes, pusztán tolla erejével és tehetsége hatalmával, mennyire meg tudja állani helyét a hatalmas arisztokráciával szemben.

Kossuth befolyása tehát már meg van szilárdulva s hatása kimutatható a közvélemény azon változásában, mely a szabadelvű kérdések irányában nyilatkozott meg. Igaz, hogy ebben a tekintetben Széchenyinek az érdemei szintén nem kisebbek. Ő volt az a férfiú, aki legelőször hirdette a haladás szükségét s aki legkitartóbban izgatott amellet, hogy az ország modern demokrácia alapjára kelyezkedjék. Az 1843-iki országgyűlés ebben a tekintetben sok kívánni valót nem hagy maga után.

Nem lehet tagadni, hogy a reakció és a maradiság számos példájával ez az országgyűlés is bőven szolgál, de alig van olyan szabadelvű kérdés, melynek ne volnának támogatói. A lázas reformtörekvések még radikális túlzásokra is ragadják a követeket. Egyik követ, Palóczy László még a papi javak felosztását is szóba hozza, természetesen eredmény nélkül. Egy másik követ a polgári házasság kötelező behozatalának kimondását kívánja, egy harmadik a közteherviselést sürgeti s hogy a példa se hiányozzék, a gyöngéd lelkületű Bezerédj István önkéntesen ajánlkozik a közadózásban való részvételre.

Széchenyi szerint „Bezerédj uram korán sütötte el pisztolyát,” de ha ebből a szempontból tekintjük a kérdéseket, akkor mindenki s maga Széchenyi is korán sütötte el pisztolyait, mikor Akadémiát,

lőversenyt, kaszinókat, egyesületeket létesített, mert azok előtte mind nem voltak meg s ha nem létesültek volna most sem, éppen úgy maradt volna az ország, mind annak előtte. Az ilyen kérdések sürgetésénél korai pisztolylővések soha sincsenek s Magyarország nagy elmaradottságát a külföldi államoktól éppen az okozta, hogy sohasem történtek kulturális dolgokban elég korán Bezerédj-féle pisztolylővések.

Száznégyszer tárgytartás alá az országgyűlésen, el lehet képzelni tehát, hogy micsoda gazdag és változatos anyag gyűlt össze a rendek vitája alá.

A jobbágyságot illető kérdések közül a közteherviselés elve jött csak szóba, ámde siker nélkül, mert az indítvány elbukott. De ebből a tényből éppen nem lehet következtetni arra, hogy a követek körében nem volt meg az érzék ezen fontos kérdés rendezése iránt. Kossuth idevágó nézeteit az alsótábla tagjai közül igen sokan vallják. Miután nincs remény arra, hogy az arisztokrácia ellenszolgáltatás nélkül felszabadítsa a jobbágyságot, államilag kell megváltani a jobbágyföldet olyan formán, hogy a váltság felét az állam, a másik felét pedig bizonyos számú évek alatt a jobbágy fogja fizetni.

A többség természetesen még ebben a formában sem akar hallani a javaslatról, de nem is az a fontos, hogy a javaslat elbukik. A kérdés napirenden marad, ujságokban és tanácskozáson állandóan vitatkoznak fölötte s akár mellette, akár ellene szólnak, jelentéktelennek többé nem tekintik.

Ezen az országgyűlésen kerül szóba a Pest—Debrecen és a Pesttől Ausztria határáig építendő vasut terve, melyből azonban egyelőre semmi sem lesz, de az is valami, ha legalább foglalkoznak vele. Mikor a vámkérdés kerül tárgyalás alá, a rendek azzal állanak elő, hogy a kiviteli és beviteli tarifát ők akarják megállapítani. A kormány megakadályozza a rendek ezen szándékát, mire a rendek kimondják, hogy Magyarország

Palóczy László.

A rendi országgyűléseken Borsod vármegye szabadelvű követe volt. A szabadságharc után őt is bebörtönözték. Az 1861-i országgyűlést, mint korelnök ő nyitotta meg.

jogos érdekeit ezentúl megvédi Ausztria ellen s hogy a hazai ipar érdekeit is elősegítsék, az országgyűlés folyamán alatt megalakított „Véd-egylet”-et a törvény oltalma alá helyezik.

Az adminisztrátorok és a centralisták.

Az ellenzék erős szembeszállása és agitációja, még ha nem is biztosított sikert a szabadelvű eszméknek, nagyon alkalmas volt arra, hogy a kormány tekintélyét meggyöngítse. Metternich a magyarországi állapotokat immár olyan veszedelmeseknek tartja, hogy szükségesnek ítéli a kormány erőinek felfrissítését és a kormánypárt számára egy állandó többség biztosítását. A régi főkancellár, Majláth Antal gróf helyébe kinevezeteli Apponyi György grófot, aki pár év előtt tűnt fel a felsőtáblán, mint a konzervatívok egyik vezető alakja. Dessewffy Aurél gróf halálával aztán ő lett a konzervatívok vezére és az 1843-iki országgyűlésen a kormány álláspontját ő védi a felsőházban az ellenzék ellen.

Apponyi György gróf előkelő és dúsgazdag családból született. Származásánál és nagy vagyonánál fogva itthon és Bécsben kitűnő összeköttetései voltak s előkelő modora miatt meglehetősen tekintélynek örvendett. Bécsben Metternich köre benne látta azt az embert, ki a kormány céljainak végrehajtására legalkalmasabb. A konzervatív körök elég hamar elismerték vezéröklül s mivel a reformokkal szemben némi mérsékelt érdeklődést is tanusított, eleinte az alsótábla sem idegenkedett tőle. Ez a rokonszenv azonban csak addig tartott irányában, míg a kancellárságot elvállalta. Innen kezdve az ellenzék előtt a leggyűlöletesebb ember lett, aki az adminisztrátori rendszer erőszakos alkalmazásával még a mérsékelt köröket is maga ellen ingerelte. Apponyi azonban nem törődött a közvélemény háborgásával. Ha kellett, az erőszak alkalmazásától sem riadt vissza, úgyhogy azok a küzdelmek, melyek 1845-től 1848-ig az országgyűlésen és a közéletben végbementek, táplálékukat mind az ő törvénytelen intézkedéseiből nyerték. Működésének történeti jelentőséget ad az is, hogy ő volt a rendiség korának, mint kancellár, utolsó politikai képviselője. Hamarosan kiderült, hogy az általa képviselt rendszer nem felel meg a nemzet érdekeinek s egyéb eredménnyel nem járhatott, minthogy még jobban siettette a reformok diadalát.

A bécsi kormány a magyar kormány útján eddig is nagy gondot fordított rá, hogy az országgyűlésről lehetőleg eltávolítsa mindazokat a követeket, kiknek működése a régi rend fenntartására veszélyessé

válhatott. Zalamegyében éppen az 1843-iki országgyűlés kezdetén a felbujtogatott nemesek a „nem adózunk” elvét vétették be a követi utasításokba, aminek az lett az eredménye, hogy Deák Ferenc letette mandátumát.

Most azonban arról van szó, hogy a kormány a megyékben a főispánok befolyása folytán többséget biztosítson magának és megakadályozza a demokratikus eszmék terjedését. A főispánoktól tehát mindenekelőtt azt követelte a kormány, hogy alaposan tájékozva legyenek megyéik hangulatai felől s amellet a kormány akaratának ér-

Apponyi György gróf.

Konzervatív politikus volt, a rendi alkotmány utolsó, kiméretlen kezű harcosa. Mint kancellár a vármegyékre küldött adminisztrátorokkal, a kormánytól függő hivatalnokokkal akarta letörni a nemzet szabadevű törekvéseit. Eljárása nagy fölháborodást kellett az egész országban. A forradalom aztán őt is, politikáját is megbuktatta.

vényt szerezzenek mindennemű megyei intézkedésben. Előrelátható volt, hogy ezen rendelet folytán számos főispán ott fogja hagyni helyét, minélfogva ezek helyébe az Apponyi György vezetése alatt álló új kormány adminisztrátorokat vagyis megyei igazgatókat nevezett ki, kik a kormány akaratának vak eszközei voltak. Rövid idő alatt harminckét adminisztrátort küldött a megyékre s noha ez a ténykedése a magyar alkotmány elveivel ellenkezett, folytatta tovább az adminisztratori beiktatásokat erőszakkal, vesztegetéssel, kényszerítésekkel, úgyhogy csakhamar a megyék nagy részében meghonosult az adminisztratori intézmény.

Ez az erőszakos és törvénytelen újítás azt eredményezte, hogy a maradiság rombolói közé egy új tényező, a kormány is belépett. Apponyi György eljárása kétségtelenül forradalmi volt, mert az állapotok felforgatását célozta, csakhogy nem felfelé, hanem lefelé, a megyékkel szemben érvényesült forradalmisága. A vármegyéknek Magyarország politikai történetében évszázadok óta nagy jelentőségük volt. Különösen, mióta osztrák császárok voltak egyúttal a magyar királyok is, a nemzet ellen intézett merényleteknek mindig a vármegyék voltak védőbástyái. Az országgyűlést feloszlathatta, szétkergethette a hatalom ahányszor akarta, a megyék ellen azonban nem vezettek célra erőszakosságai, mert ha az uralkodó törvénytelen jogokat gyakorolt, nyomban szemben találta magát a vármegyékkel, melyek a nemzet jogainak

megvédésében a legvégső határokig elmentek. Az 1823-iki vármegyei ellenállás idején tapasztaltuk, hogy a megyék megtagadták az újoncozást és az adószedést az uralkodótól, úgyhogy Ferenc király karhatalmat volt kénytelen igénybe venni céljai elérésére. Az ilyen küzdelmek azonban mindig közélégetlenségre és az állapotok felzavarására vezettek s a végén csakis a legnagyobb erőszakosságok árán lehetett a megyéket ideiglenesen megtörni. A kormány most ugyanezt a rendszabályt iparkodott a megyékre alkalmazni.

Az 1844-iki országgyűlés folyamán a megyerendszer magyarázóí között akadt azonban egy csoport, mely Kossuthnak a Pesti Hírlaptól való megválása óta megszerezte a lapra befolyását és ez a csoport a központosítás, másként *centralizmus* elvét hirdette. Nevezték másként doktrínereknek is ezen elv hirdetőit, vagyis olyanoknak, kik doktrínák (elméletek) alapján iparkodtak nézeteiknek gyakorlati érvényt szerezni. Ebbe a csoportba egy csomó író, tudós és publicista tartozott, mint

Kemény Zsigmond báró.

Író és politikus volt. Történelmi regényei a magyar regényirodalom legkiválóbb alkotásai közé tartoznak. A szabadságharc bukása után az írói munkában keresett vigasztalást. Később, mint a Pesti Hírlap szerkesztője jelentékeny szerepet játszott a kiegyezés létrehozásában.

Eötvös József báró, Szalay László, Pulszky Ferenc, Kemény Zsigmond, Csen-gery Antal és mások, kik irataikban és könyveikben azt fejtegették, hogy a magyar alkotmány jelen alakjában nem tartható fenn, mert csupán a kiváltságos osztályok javára szolgál, ellenben az ország jogtalan millióira csak terheket ró. Meg kell változnia tehát az alkotmánynak úgy, hogy mindenki egyenlő jogokhoz jusson általa, ámde ugyanekkor meg kell változnia a megyei közigazgatásnak is, mely tele van maradisággal, előítéletekkel, visszaélésekkel s minduntalan akadályául szolgál a modern állam megvalósulá-

sának. A centralistáknak ez az elmélete igaz volt, de csak addig, míg a megyét a hatalomtól elvontan, az alkotmány egyik belső szervének tekintjük. Mert, mihelyt a hatalommal való vonatkozásában lép elő a megyekérdés, be kellett látni, hogy az alkotmánynak a megyék alkotják leg-erősebb bástyáit.

A centralisták által javasolt változásokkal együtt kellett járnia a rendi szerkezetű kormányrendszer megváltozásának is, mert a megyék nagy jogköre csak akkor szűnhetik meg, ha felelős és önálló parlamenti kormány van, mely a maga egészében éppen úgy védi a nemzet összességeinek érdekeit, mint ahogy védte eddig a kiváltságos osztályokéit a megye. Ezen törekvések érdekesen mutatják, hogy Magyarország az 1843—44-iki országgyűlés idején és az utána következő években a legszabad-elvűbb eszmék forrongásának színtere. Már az országgyűlés

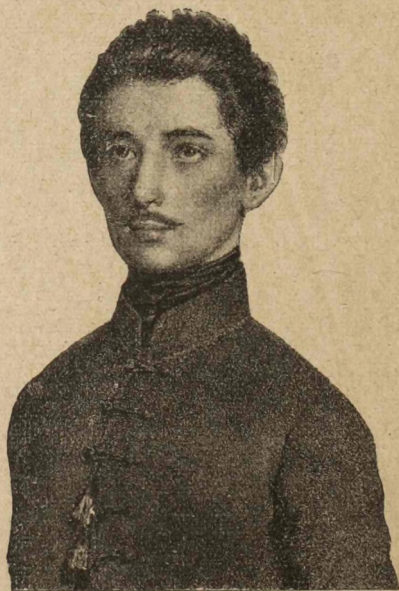
Eötvös József báró.

Nagytehetségű író és kiváló politikus volt. Az első magyar felelős minisztériumban a közoktatásügyi tárcát vállalta. A kiegyezés után ismét közoktatásügyi miniszter lett. Szabadelvű, széles látókörű gondolkozásával mindig a közjavát szolgálta. Mint író különösen a regényirodalomban tűnt ki. „Karthauzi,” „A falu jegyzője,” „Magyarország 1514-ben,” „Nővérek” című regényei a magyar regényirodalom legjobb alkotásai közé tartoznak.

előtt megnyilatkoztak ezek az elvek abban a törvénytervezetben, melyet az új büntetőtörvénykönyv megalkotására kiküldött országos bizottság érvényesített javaslataiban. Deák Ferenc hatalmas tudásának és szabad-elvűségének bélyege van rajta ezen a javaslaton. A változások szükségét mindenki érzi s az általános mozgalomban eszmék, ötletek és tervek merülnek fel, mialatt a forrongás egyes tünetei lenn, az alsóbb rétegekben is észlelhetők.

S nem kell elfeledni, hogy ezekben az években, mikor Magyarország kultúrélete a legnagyobb válságok között hanykolódik, az iro-

dalomban már jelen van az a világraszóló lángelme, aki mintha ágyúgolyó gyanánt lőtték, volna erre a világra, fiatalságának minden merészségével, csodálatos lángelméjének egész erejével (s rendkívüli erkölcsi érzületének teljes lendületével ostromolja azt a régi várat, melyen belül pár ezer kiváltságos és gögös úr szorul meg, mialatt a nép nagy tömegei jogok nélkül, a terhek óriási nyomása alatt nyögnek.

Petőfi Sándor.

A magyar nemzet legnagyobb költője, világhírű lírikusa. Egyszerű szülőktől származott. Apja, Petrovits István mészáros volt. Anyja, Hruz Mária mint szolgáló ismerkedett meg férjével. Petőfi katona és színész volt, mielőtt neve feltűnt az irodalomban. Költői híre, dicsősége gyorsan növekedett. Szendrey Juliát vette feleségül, akitől Zoltán nevű fia született. A szabadságharcban Bem hadseregében harcolt és Segesvár mellett esett el 26 éves korában. Lángelke azonban élni fog örökké.

a harcot fáradhatatlanul mindaddig, míg egy napon az ő buzdítására megtörténik a fölébredés s a magyar história legkorszakosabb jelentőségű napján, 1848 március 15-én az évszázadok meddő sóvárgása valóra válik.

Nagy emberek képviselik ennek az átalakulás előtt álló kornak törekvéseit s a valóban nagy emberek sorában, minő Széchenyi István, Kossuth Lajos, Deák Ferenc, egyike a legnagyobbaknak a nép első

Petőfi Sándor, az újjáalakulás előtt álló magyar társadalomnak ez a kiváló hőse a nemesebb értelemben vett nemzet élő lelkiismerete gyanánt hirdeti a megváltás fenséges ígét. Az ő működése éppen úgy beletartozik ezen korszak kulturális történetébe, mint az országgyűlések és az országgyűléseken kívül álló szervezetek munkálkodása. Sőt túlzás nélkül lehet mondani, hogy agitációjának hatása ezekével egyenrangú. Az igazság hirdetésének azzal a megfélemlíthetetlen bátorságával, mely csakis a legnagyobb lelkek sajátja, áll védelmére a jogtalanok érdekeinek s folytatja

igazi képviselője: Petőfi Sándor. A szabadság kivívásának magasztos küzdelmében egymaga tett annyit, mint a politikai szónokok együttvéve. Rajongó hirdetője volt az emberi jogok egyenlőségének s fellépésétől kezdve korai haláláig nem volt hozzáfogható agitátor egy sem, aki annyira fanatikusan, állhatatosan és következetesen hirdette volna a szabadság ígét, mint ő. Költeményeinek éppen olyan nagy hatása volt e korszak küzdelmeiben, mint azoknak a beszédeknek, melyeket az ellenzék az országgyűlésen mondott. A március 15-iki eseményeket viszont el sem képzelhetnők az ő fáradhatatlan tevékenysége nélkül, mely végre meghozta a sok évi küzdelmek gyümölcsét, a „tizenkét pont” sikerében.

Készülődés az 1847-iki országgyűlésre.

Az adminisztrátori sérelmek nem szűntek meg az 1844-iki országgyűlés befejeztével, sőt igazában csak az országgyűlés bezárása után kezdődtek. Egyes megyékben, mint például Hont vármegyében vagy Biharban — az első helyen Luka Sándor, a másodikban Tisza Lajos volt az adminisztrátor — majdnem csaták fejlődnek ki az adminisztrátorok és a megyei közönség között. A sérelmeket tetőzi az is, hogy az alispánokat, kik eddig a vármegyéknek tartoztak felelősséggel, az adminisztrátorok alá rendelték. Nem csoda, ha ilyen körülmények között a közön-

A Nemzeti Múzeum 1846-ban.

A Nemzeti Múzeumot Széchenyi Ferenc gróf alapította 1805-ben. A körülötte levő tér sokáig rendezetlen volt.

ség is, de főként az ifjúság olyan gyűlölettel viseltetik irányukban, hogy mikor megtudják, hogy Luka és Tisza Lajos Pesten vannak, hatalmas tüntetéseket rendeznek és merényletet akarnak elkövetni ellenük. Hellyel-közzel azok a jelenetek újulnak föl egyes megyékben, melyek 1823-iki alkotmányos küzdelem idején zavarták fel az országot. A kormány erélyességét ezek az elégtelenségek nemhogy gyöngíténék, hanem még fokozzák, úgyhogy a törvénytelenések ellen a legkiválóbb politikusok is kénytelenek felszólalni.

Kossuth Lajos egyik legtekintélyesebb szóvivője az adminisztrátorok elleni agitációnak s a kormány bosszújára rászólgál azzal is, hogy a Védegylet érdekében az egész országot sorompóba állítja. Metternich és az udvar kívánságára Apponyi kancellár mindent elkövet, hogy alkotmányos látszatok ürügye alatt lehetetlenné tegye Kossuthot.

Közelednek ismét a választások, mert a királyi meghívólevél 1847 november 7-ére országgyűlést hirdet Pozsonyban. Kossuthot nem szabad megválasztatni, ez a legfőbb kívánsága Metternichnek. Kossuth azonban kénytelen fellépni, még ha nem is akar, mert Pest megye választói őt akarják követüknek. Népszerűsége olyan nagy, hogy jelöltet sem tudnak kapni ellene s majdnem erőszakkal veszik rá a megyei főjegyzőt a jelöltség elfogadására. Óriási vesztegetések és erőszakosságok között indult meg a választási küzdelem. A kormány kortes hada már hetekkel előbb bejárta a községeket s pénzelte, itatta-etette a választókat, csak-hogy Kossuth ellen izgassa őket. Kortesei megyeszerzte énekelték:

*Sem országa, sem hazája,
Nincs egyebe, csak nagy szája.*

A Kossuth-párt azonban ezt a kortes nótát énekelte:

*Hoggha Kossuth lesz a követ,
Pap és nemes adol fizet.*

A választás ilyen előzmények között folyt le és a Kossuth nagy győzelmével végződött. A kormány oda volt. Még az arisztokrácia legbefolyásosabb tagjai is, mint Batthyány Lajos gróf, Ráday Gedeon gróf, Podmaniczky Frigyes báró Kossuth mellett dolgoztak. Mikor aztán a választás megtörtént, az ő vezetésük mellett indult meg Pest vármegye díszes bandériuma, hogy Kossuthnak a mandátumát átadja. Batthyány Lajos fekete gubában lovagolt elől a menet élén, utána jöttek

István főherceg.

József nádor fia volt. Magyaros szellemben nevelték. Az országgyűlés 1847-ben nádorrá választotta. A negyvennyolcas események idején lelkesen védelmezte a nemzet érdekeit az udvarral szemben. Midőn azonban látta, hogy a harc a nemzet és az uralkodóház között elkerülhetetlen, feldult lélekkel elhagyta az országot. Az udvar száműzte és nem engedte meg később sem, hogy visszatérjen Magyarországra.

Pest megye arisztokrata és nemesi sarjai s végül a bandérium. A küzdelem tehát hiábavalónak bizonyult. Kossuth népszerűsége nagyobb volt a kormány minden erőlködésénél s nem használt vele szemben sem a vesztegetés, sem az erőszak.

Kossuth választása mellett országos jellegű esemény ugyancsak e napokban István főhercegnek Pest vármegye főispáni székébe való ünnepélyes beiktatása. József nádor halála után a nádori méltóság

betöltésére is fia, István főherceg volt kiszemelve, kit a nép szeretetének jeléül bizalmasan Palatinus Pistának nevezett. A nemzetnek atyja irányában tanúsított szeretete őt is körülvette s ez még jobban fokozódott, mikor az árvíz alkalmával önfeláldozásának annyi szép jelét tanúsította.

A Ferdinánd által magyar nyelven kiadott királyi meghívó az országgyűlés feladatául a nádorválasztást említi egyik főteendő gyanánt. Külön gőzhajón jött le a leendő nádor Pestre s a két város közönségének lelkes óvációi között fogadta az üdvözléseket. Pesti időzése után országos vidéki körútra indult, hogy magát a nemzetnek bemutassa. Ugyanaz a szeretet, mely Pesten fogadta, kísérte végig utazása összes állomásán, úgyhogy a főherceget az ünnepeltetés annyira meghatotta, hogy Aradon, születése 30-ik évfordulóján adott diszebéden a jelen voltak megható elérzékenyülése között mondotta: „Addig éljek, míg a honnak élek.”

Alig három hét választotta el ez események után az országgyűlés megnyitását, a pártoknak készen kellett tehát állniok az utolsó döntő mérkőzésre. A konzervatív párt programja az uralkodó rendszer alapján állt, mellyel szemben a Dák Ferenc által szövegezett ellenzéki programnak ezek voltak a főpontjai:

1. A közterhekben egyenlő osztozkodás.
2. A honpolgárok nem nemes osztályainak, mindenekelőtt pedig a királyi városoknak és szabad kerületeknek, képviselői alapján, úgy törvényhozási mint helyhatósági jogokban való részesítése.
3. A törvény előtti egyenlőség.
4. Az úrbéri viszonyoknak kármentesítés mellett, kötelező törvény általi megszüntetése.
5. Az ösiség eltörlésével a hitel és birtokszerzés biztosítása.

A kormány reakciós fellépése csak megerősítette az ellenzéket megkezdett útján, melyről visszatérnie már valóban nem lehetett. Ámde, ami a közhangulat megnyilatkozását illeti, ez is érdekes jelleget öltött a felülről intézett pressziók hatása alatt. A szabadelvű reformokkal kapcsolatban terjed és nő a nemzeti öntudat. Ereje olyan imponálóan jut már kifejezésre, hogy az udvar is kénytelen számolni vele. Ez a magyarázata annak, hogy V. Ferdinánd magyar nyelvű királyi meghívókban adja tudtul az országgyűlést, Ferenc József trónörökös magyar beszédet mond István főherceg installációjakor s a király magyar nyelven nyitja meg a pozsonyi országgyűlést. A nemzeti öntudat minden téren és minden formában keresi a maga nyilvánulásai-

nak eszközeit. A magyar ruha kezd divatba jönni a bálokon és vele együtt mindazok a magyar táncok, melyek a régi világból fenmaradtak. Egyik ujság örömmel írja, hogy a jurátusok által rendezett bálon

Ferenc József ifjúkori arcképe.

Hogy a magyar viszonyokkal megismerkedjék, V. Ferdinánd mint trónjának leendő örökösét őt küldte le azon ünnepély megnyitására, amelyen István főherceget 1847-ben Pest vármegye főispáni székébe ültették.

egyetlen német táncot sem jártak. Az izgatásban elől járnak a lapok, de jaj nekik is, ha egyik-másik konkurrensük hazafiság címen valamit szemükre vethet. Vahot Imrének 1847-ben a nemzeti színpadon előadták egy darabját. Az első felvonás után lelkes tapsok szólitották a

lámpák elé s Vahot meg is jelent, de — német ruhában. Az „Életképek” című lap ezért szigorúan megróttta s Vahot kénytelen volt hallgatni. Csakis úgy menekedett meg a további leckéztetésektől, hogy sikerült neki is bizonyítania, hogy a kritikus, mikor őt megróttta, jogtalanul tette, mert ő is német ruhában írta bírálatát.

Egyes lapoknak még az is fáj, hogy az uccákon vizet áruló svábok „Donauwasser”-t kiáltanak, mikor árujukat kínálják. Megállapítják többben, hogy a főváros körül húzódó hegyek, völgyek, kiránduló helyek elnevezése csupa német s a köznyelven is így használatos. Ünnepestélyes ceremóniák kíséretében megtörténik aztán a budai hegyek nevének magyárosítása. Innen kezdve nem Blocksberg és Schwabenberg a Gellért-hegy és a Svábhegy neve, hanem magyar és ekkor keletkeznek a János-hegy, Istenhegy, Kis Svábhegy, Németvölgy, Rézmál, Mátyáshegy, Zugliget és a többi elnevezések, melyek csakhamar állandókká válnak.

Ez a magyárosító szellem hétről-hétre és hónapról-hónapra növekedőben van, úgyhogy mikor a pozsonyi országgyűlés összeül, már csak az van hátra, hogy a király is magyarul szólaljon meg. És a nemzet örömmámorban úszik, mikor idegen hangsúlyozással, hibás magyarsággal és töredezve, de magyarul szól hozzá — háromszáz év óta először — a saját királya. Jó jelnek tekintik a rendek a királynak ezt a figyelmességét s a legszebb reményekkel várják a tanácskozások kezdetét. A kormány képviselője a főkancellár, Apponyi György gróf, helyettese az alkancellár, Szögyény-Marich László.

Az alsótáblán az elnöki tisztséget Zarka János királyi személynök gyakorolja. A megyék, szabad királyi kerületek, városok, káptalanok, apátságok és Horvátország képviseletében 432 követ van együtt. Az ellenzék vezérszónoka Kossuth Lajos. Szónoki talentumának olyan ereje van, hogy senki sem versenyezhet vele. Jelentékeny szerepet visznek mellette: Szentkirályi Móric, Szemere Bertalan, Pázmándy Dénes. A felsőtábla tagjainak száma 258, az elnöki tisztséget itt István főherceg gyakorolja, kinek helyettesítésére vannak rendelve Majláth György országbíró és Keglevich Gábor gróf tárnokmester. A felsőtáblai ellenzék vezére Batthyány Lajos gróf, kinek az oldalán küzdenek Eötvös József báró, Perényi Zsigmond báró, Teleky László gróf, Károlyi István gróf. A két tábla rendszerint külön tanácskozik, de némely kérdésben, melyek közös megvitatás alá tartoznak, együttesen. Az ilyen üléseknek *elegyes ülés* a hivatalos neve. Az alsótáblán még szokásban volt, hogy a tárgyalás alá kerülő javaslatokat, sérelmeket előzetesen megbeszélték. Az ilyen tanácskozásoknak, melyek szintén nyilvánosak voltak, *kerületi*

ülés volt a nevük, ellentétben a plénummal, mely *országos ülésnek* nevezetett. A tárgyalások alapjául a *királyi* előadások szolgálnak, vagyis a király által a trónbeszédben előterjesztett kérdések. Az 1847. országgyűlés teendői számára a királyi előadások a következőket írják elő:

1. Nádorválasztás.
2. Katonai elszálláslási és élelmezési törvény alkotása.
3. Határozathozatal a szabad királyi városok, az egyházi rend és a szabad kerületek szavazata ügyében.
4. A szabad királyi és bányavárosok alkotmányos szervezése.
5. A birtokszerzési és átruházási törvények módosítása; a telek-
könyvezés és állandó megyei törvényszékek felállítása tárgyában tör-
vényjavaslatok alkotása.
6. A jobbágyság örökváltsági jogának összhangba hozatala a
tulajdonjoggal.
7. A vámkérdés rendezése.
8. A közlekedési eszközök, minők a Tisza szabályozása és a fiemei
vasút tárgyában törvényjavaslat készítése.
9. A részek visszakapcsolása.
10. Büntetőtörvénykönyv alkotása.
11. Gondoskodás a kamarai kincstár 528.566 ezüst forint és
24.315 váltó forint követelésének visszafizetéséről.

Ez volt az országgyűlés tárgyalásának programja. Hogy mit ér ez a program demokratikus szempontból, eléggé megvilágítjuk azzal, ha megmutatjuk, hogy mi nincsen benne. Nevezetesen: a sajtószabadság, közteherviselés, általános képviselőlet, önálló magyar bank, az esküdt-
székek felállítása, évenkénti országgyűlés Pesten, választói reform, Unio Erdéllyel — hogy csak a főbbeket említsük. Csakhogy nem telt bele öt hónap és a királyi előadásokkal már senki sem gondolt és helyet-
tük győzött az a nemzeti program, mely a márciusi lelkesedés napjai-
ban született.

A forradalmak kora.

A februári forradalom Franciaországban.

A júliusi forradalom nem hozta meg Franciaországnak az áhított békét és nyugalmat. Sem Lajos Fülöp, a polgárkirály, sem gyakran változó tanácsadói nem találták meg a kellő eszközöket az állhatatlan nép megnyugtatására. Az új királyság sebtében összetákoltt alkotmányának az a végzetes hibája volt, hogy csak új forradalom változtathatót rajta. Reformokról szó sem lehetett. A király félt is a forradalomtól s hogy jó eleve védekezzék ellene, népének látszólag leghatalmasabb részét, a polgárságot választotta ki uralma támaszául. A munkásosztállyal egyáltalán nem törődött, pedig a munkások, akiknek helyzetét a gyáripár hirtelen fejlődése és az egészségtelen verseny szinte tűrhetetlenné tette, nagyon rászorultak volna a királyi jóindulatra.

A beteg társadalmi és gazdasági viszonyoknak egész sor bírálója támadt, akik közül kettő vált ki különösen: Louis Blanc és Proudhon. *Louis Blanc* Madridban született. Családját a júliusi forradalom nyomorba döntötte s az ifjú, aki később Franciaország minisztere lett, mint ügyvédi írnok, majd mint házitanító és később mint újságíró kereste meg kenyerét. 1839-ben jelent meg *A munka szervezése* című röpirata s ennek éles hangja, őszintesége és bátorsága óriási hatással volt a munkástömegekre. Politikai befolyást követelt a munkások számára és az egyéni verseny megszüntetését kívánta. Mindenkinnek joga van a munkára, az állam kötelessége a munka szervezése nemzeti műhelyek fölállításával. Louis Blanc gondolata jelszóvá vált, amelyet felkaptak és hirdettek a sajtóban, a parlamentben és a népgyűléseken egyaránt.

A másik jelszót *Proudhon*, a szegény kádár fia dobta bele a társadalomba. Egy röpiratában, amely 1840-ben jelent meg, arra a kérdésre: „Mi a tulajdon?” — így felelt: „*A tulajdon lopás.*” Bár *Proudhon* igen éles kritikai elme volt, gondolatait a nagy tömegek nem értették

meg, csak ezt az egy mondását visszhangozták százezrek ajkai, legtöbbször egészen mást értve alatta, mint amit maga Proudhon értett.

Az öntudatra ébredt alsó néposztályok egyre nagyobb gyűlölettel tekintettek a királyság támasza, a polgárság felé. A nép kegyelméből

Louis Blanc francia szocialista író.

„A munka szervezése” című művében teljes szocialista programot adott. Többek közt azt hirdette, hogy mindenkinek joga van a munkához s az államnak kötelessége munkát adni a kenyérnékülieknek. Egyik előharcosa volt a februári forradalomnak. Mint az ideiglenes kormány államtitkára nemzeti műhelyeket rendezett be, amelyek az egy iparágban dolgozó munkások szövetkezetei voltak. Bár a kormány nagy összegekkel támogatta, a kísérlet nem sikerült. Az új nemzetgyűlés megalakulásakor Londonba menekült. Csak a köztársaság kikiáltása után tért vissza Párizsba s mint mérsékelt szocialista vett részt a politikai mozgalmakban.

való király, aki tétőtől-talpig gögös arisztokrata volt, a hetvennégy éves aggastyán, aki makacs hiúsággal hitt a maga kiváló kormányzói képességeiben, nem kerülhette el végétét. A republikánusok pártja egyre erősödött s a gyökeres változásért epedő fanatikusok — mint már említettük — tíz merényletet kíséreltek meg a király ellen. Bár egyik merénylet sem sikerült s a király sértetlen maradt, az eredmény újabb,

még szigorúbb törvények és rendszabályok sorozata volt s a júliusi királyság egyre népszerűtlenebbé vált az országban.

A katasztrófa kitörését a választóreform kérdése siettette, amely váratlan hevességgel nyomult a politikai élet homlokterébe. A Guizot-kormány, amely hét év óta állta már szívós türelemmel a szabadelvű ellenzék ostromát, rendszeresen üzte a választási visszaéléseket és egész kerületeket meg szokott vesztegetni, csak hogy engedelmes többségre tegyen szert. A republikánusok egyre hevesebben követelték a választási törvény reformját, de a kormány mereven tiltakozott minden reform ellen.

A kamara 1847. nyarán leszavazta a hivatalnokok választhatóságának megszüntetésére vonatkozó indítványt. A szavazás nyomában a radikálisok országos reformmozgalmat indítottak. Tüntető banketteket rendeztek országgszerte s a közhangulat egyre élénkebben sürgette a kormány lemondását. A királyról ekkor még nem volt szó s talán elejét lehetett volna még venni a katasztrófának. De Guizot nem látta vagy nem akarta látni a lángnyelvet, amely már-már a lőporos hordót kezdte nyaldosni. Ahelyett, hogy lecsendesítette volna, nyílt ellenállásra ingerelte ellenfeleit azzal a fenyegetéssel, hogy be fogja tiltani a reform-banketteket.

A mozgalom vezetői 1848 február 22-ére nagygyűlést hívtak össze most első ízben Párizsba. Ki akarták próbálni, vajjon komoly-e a kormány fenyegetődzése. Amit nem vártak, bekövetkezett. A kormány megtiltotta a tüntető gyűlés megtartását. A gyűlés rendezői színleg engedelmeskedtek, de a titkos társaságok vezetői a tilalom ellenére is folytatták az előkészületeket. A kormány elég könnyelműen nem tartott semmitől s a kritikus napra még a helyőrséget sem helyezte készenlétbe. Február 22-én nem is történt komolyabb zavargás. Mindössze a kormányt szidták az uccákon és néhány középületnek beverték az ablakaikat.

Másnap reggelre azonban megváltozott Párizs képe. Izgatott tömeg hullámozott az uccákon s itt-ott fegyveresek bukkantak föl. A király, aki uralkodásának tizennyolc esztendeje alatt nem egy felkelési kísérletet látott már kudarccal végződni, nyugodtan várta az események fejlődését. De mikor hírül hozták a Tuileriákba, hogy a nemzetőrség, „a polgárság fegyveres képviselője” már-már a zavargók pártjára áll s amikor felesége és gyermekei könyörögtek, hogy vessen véget a növekvő izgalomnak és fogadja el Guizot lemondását: Lajos Fülöpnek eszébe jutottak a júliusi forradalom eseményei és — a gyűlöl

miniszterelnök megbukott. Este fényárban úszott egész Párizs, a nép újjongott s a vihar mintha elvonult volna a szemhatárról.

Ámde a titkos társaságok vezetői nem akarták elhalasztani a kínálkozó alkalmat. Késő este arra birtak egy negy csapat munkást, akik fátkyásan vonultak végig az utcákon, hogy rendezzenek macska-

Proudon Péter francia szocialista író.

Huszonkét éves koráig szedő volt. Első művében a magántulajdont lopásnak minősíti. A társadalom főbaját a pénzben és a kamatban látja. Pénzügyi, vallásfilozófiai, irodalmi tárgyakról írt. Midőn képviselővé választották, gyakorlati javaslatokkal is fölépett. „A forradalom joga” című munkájáért háromévi fogházra ítélték. Belgiumba menekült s csak két év múlva tért vissza Párizsba. Összesen 26 kötetet írt.

zenét a bukott miniszterelnök ablakai alatt. A Marseillaise éneklése közben megindult a tömeg, amelynek élén a forradalom vérvörös zászlaját vitték, Guizot lakása felé. A Kapucinus boulevardön egy csapat katona állta el a tömeg útját. Egy magasabbrangú tiszt békés szavakkal igyekezett a zajongókat szándékuktól eltéríteni. Szavaira gúnyos szitkozódás volt a válasz s az egyik munkás fátkyjával a tiszt felé sújtott, aki még mindig kerülni akarta az összetűzést. De mikor a mun-

kás mindenáron meg akarta ütni a tisztet és a tömeg egyre fenyegetőbben kezdett viselkedni, eldőrdült a katonák sortüze és több mint ötven munkás roskadt össze holtan vagy súlyosan megsebesülve. Pár pillanatra csend támadt, az iszonyat elnémított minden ajkat, de aztán rikoltva harsogott az éjszakában a bosszú vad kiáltása:

„Árulás! Árulás! Fegyverre!”

Több órába telt, míg a vérengzés híre eljutott a külső városrészekbe is. A köztársasági párt ügyesen felhasználta a rég várt pillanatot a maga céljaira. A halottakat kocsira rakták és fáklyás kísérettel végighordozták őket az uccákon. A köztársasági lapok szerkesztősegei előtt megálltak s a párt vezetéi tüzes beszédekkel lázították bosszúra a népet.

„Fegyverre! Fegyverre!” — ez a kiáltás hangzott fel mindenütt s a St. Germain aux Prés templom tornyában megkondult a vészharang. A fegyvertárakat feltörték és százszámra tornyosultak a barrikádok villámgyorsan mindenfelé a fővárosban.

A Tuileriákban teljes volt a fejtelenség. A király csak hosszas tétovázás után szánta el magát arra, hogy kinevezze Bugeaud tábornokot a csapatok főparancsnokává, Thierst pedig megbizza a kormány újjáalakításával. A júliusi forradalom jelenetei megismétlődtek. A király dacos makacssága későn tört meg. A koronát többé semmiféle engedékenység meg nem menthette. Február 24-én reggel hiába siettek ki a király legtekintélyesebb hívei a külvárosokba, hogy az elért engedmények kihirdetésével próbálják a zendülést lecsendesíteni. A békés megoldás reménye meghiúsult. A nemzetőrök átvedlettek zubbonyos munkásokká, a trikolórok helyett vörös zászlók lengtek mindenütt s az uccasarkokon nagy plakátok éktelenkedtek:

„Lajos Fülöp gyilkoltat bennünket, mint X. Károly. Járjon hát ő is úgy, mint X. Károly.” A harc már a Palais-Royal körül dühöngött. A Tuileriákban fűhöz-fához kapkodtak. A gyűlölt Bugeaud helyett a népszerű Lamoricière tábornokot nevezték ki a csapatok főparancsnokává, Thiers helyett Barrot Odilont miniszterelnökké. A király kétségbeesett, mikor meghallotta, hogy már a katonaság is fraternizál a fölkelőkkel.

A királyné bátrabban viselkedett. Arra biztatta Lajos Fülöpöt, hogy szálljon lóra és álljon a csapatok élére. A király meg is tette. Fiai, Nemours és Montpensier kíséretében ellovagolt a palota udvarán fölállított csapatok előtt. Egy hang sem üdvözölte, mint máskor, csak a nemzetőrök kiáltották: „*Vive la reforme!*” A rácsos kapu előtt a nép tombolt, nagy tömeg csöcselék, amely állítólag valami petíciót akart a

királynak átnyújtani. Megtörtén tért vissza Lajos Fülöp a Tuileriákba, ahol sápadtan és zavartan sügta oda övéinek :

„Most már bizonyos : a fölkelés *én ellenem* irányul.”

A zűrzavar általánossá vált, az adjutánsok, mint a riadt madarak, röpültek ide-oda, hogy a legellentmondóbb parancsokat osztogassák. A csöcselék benyomult a termekbe, ahol egy királyság vergődött a halállal.

Egyszerre betoppant a királyi család elé bejelentés nélkül egy merész újságíró, *Girardin* Emil, a „*Presse*” szerkesztője és odakiáltotta a királynak :

„Mondjon le rögtön, Sire, mert különben egy óra múlva nincs többé Franciaországban sem trónus, sem királyság !”

A hivatlan tanácsadó készen hozta már a zsebében a lemondó okirat fogalmazványát is. A királyné kintartásra biztatta a királyt, a királyfiak lemondásra. Lajos Fülöp tompán kérdezte :

„Nincs semmi mód a további ellenállásra?”

„Nincs, semmiféle !”

„Akkor hát lemondok !”

Egy pillanat múlva már közölték a meglepő hírt az odakünn várakozó néptömeggel. Burgeaud marsall hiába akarja visszatartani az uralkodót az elhatározó lépéstől. Lajos Fülöp lelkében felmerült a vérpad képe, amelyen egy félszázaddal előbb legördült egy másik Bourbonnak

Lajos Fülöp francia király menekülése a februári forradalom idején.

A király, miután lemondott trónjáról, feleségével, Nemours hercegnővel és ennek gyermekével egylovas bérkocsin menekült el, mialatt a nép betört a királyi palotába és ott összerombolt mindent.

a feje. Az íróasztalhoz lépett és remegő kézzel, lassan megírta azt a pár sort, amely véget vetett a júliusi királyságnak:

„Lemondok a koronáról, amelyet a nemzet kívánságára viseltem, unokám, a párizsi gróf javára. Szerencsét kívánok neki a nagy feladathoz, amely ma ráharamlik.”

Mialatt Lamoricière tábornok az uccára sietett a nevezetes okirattal, a királyi család szökni készült. Lajos Fülöp egyszerű polgári ruhával cserélte föl az egyenruhát s aztán a királynéval, Nemours hercegnével és ennek gyermekeivel a Tuileriák kertjén keresztül a Concord-térre sietett, amelyet egy csapat nemzetőr és néhány szakasz vértés tartott szabadon. Mialatt a boldogtalan Bourbonok közönséges egylovas kocsi-ban menekültek, a börtöl és vértől ittasult csöcselék betört a régi királyi palotába, ahol őrzöngve zúzott, rombolt és pusztított mindent. A királyi trónszéket kihajították az ablakon s a Bastille-térre cipelték, hogy a júliusi oszlop tövében elégessék. Órákba telt, míg a barbár pusztításnak véget vehettek.

A júliusi királyság gyászos vége és a júliusi király nevetséges szökése senkiben szánalmat nem ébresztett. A nép inkább mulatott a polgárkirályság nagy összeomlásán, nevetett a király szegényes menekülésén és széjjelkapkodta azokat az élelapokat, amelyek a legképtelenebb torzításokkal gúnyolták ki a bukott polgárkirályt.

A menekülő Lajos Fülöp utolsó hivatalos ténykedése az volt, hogy a kiskorú párizsi gróf anyját, *Heléna* orléansi hercegnőt régensnővé nevezte ki.

A szerencsétlen *Heléna* hercegnő az öröklött trónt minden eszessége és bátor fellépése dacára sem tudta fiának biztosítani. A szilárd akaratú hercegnő hiába próbálta kiküzdeni a dühöngő néptől fia számára a királyi koronát. Néhány híve kíséretében a Bourbon-palotába sietett, ahol épp oly nagy volt a felfordulás, mint az imént a Tuileriákban. Sápadtan és némán lépett be a trónutód anyja az ülésterembe, amelyben a képviselők izgatottan várták a forradalom eseményeiről a híreket.

A meglepetés eleinte hódoló kiáltásokat fakasztott egy-egy ajkon, de a kamara épülete körül tomboló lármá csakhamar elnyelt minden szót, amely az ülésteremben hangzott el. A királpártiak reménye hamarosan füstbe ment. A teremben zavart zsiбongás támadt, a zsufolt karzatokról gúnyos kiáltások hallatszottak le s mikor *Dupin* képviselő a régensség és az ifjú király elismerését kívánta, felállt *Lamartine*, a költő, s hidegen és kimérten azt felelte, hogy e kérdést mindaddig lehetetlen tárgyalni, amíg a hercegnő a teremben van. Mihelyt pedig a júliusi

Heléna orléansi hercegnő fiával, a párizsi gróffal.

Lajos Fülöp lemondása és menekülése után a bátor hercegnő fiával a párizsi gróffal, akit Lajos Fülöp lemondásakor utódnak jelölt ki, megjelent a parlamentben. A felcse hangzó gúnyos megjegyzéseiből látnia kellett, hogy a francia trón elveszett a Bourbonok számára.

királyság utolsó támaszai eltávoztak, a republikánus *Marie* a törvénytelen régensség helyébe nyomban ideiglenes kormány kirendelését indítványozta. Pár pillanat múlva benyomult az őrjöngő néptömeg a Bourbon-palotába. Abban a pillanatban, mikor az érvek helyét puskacsövek és fenyegető öklök foglalták el, a királyság ügye végkép vesztett üggyé vált s a népkormány kirendelését nem lehetett halogatni. Mialatt *Lamar-tine* méltósággalteljes, lendületes szavakkal támogatta Marie indítványát, odalent az udvarban sortűz dördült el s a folyosókon ordítózva futkosott a csöcselék:

„Le a kamarával!”

„Éljen a köztársaság!”

A képviselők javarésze menekült a teremből, amelyben Francia-

Egy francia életlap karikaturája,

amely a király származásának menekülését gúnyolja ki. A királyi család a februári forradalom idején egy lovassérkocsin menekült el Párizsból Orleansra.

ország a rémület és iszony hatása alatt egy új kényuralkodót volt kénytelen elismerni — a csöcselék, melyet a tehetetlen hatóságok nem bírtak fékentartani.

Az ideiglenes kormány, amelyet egyszerű felkiáltással neveztek ki, fegyveres kísérettel nyomban a városházára vonult. Ez volt ugyanis minden forradalmi mozgalom székhelye. Lamartine képviselőn kívül Dupont, Arago

Ferenc, Ledru-Rollin, Garnier-Pagés, Marie és Crémieux voltak a kormány tagjai. A városházán a hírlapokból arról értesültek, hogy támadt egy másik „ideiglenes kormány” is. Minthogy az egyiknek éppoly ingatag volt a jogalapja, mint a másiknak, a két kormány békésen kiegyezett. Arago István, Caussidière és egy Albert nevű lakatoslegény beléptek a Lamartine-csoport kabinetjébe, míg Louis Blanc, Marrast és Flocon egyelőre beérték az államtitkársággal. Az ideiglenes kormány még aznap éjjel proklamálta a köztársaságot.

Az ideiglenes kormány legnagyobb gyöngéje az volt, hogy tagjai, akiket a népvihar forgószele sodrott össze egy csoportba, kölcsönösen bizalmatlankodtak egymásban. Egyedül Lamartine volt elég bátor, hogy a féktelen tömeggel szemben a tekintélynek legalább a látszatát megővje. Egyedül ő szállt szembe a polgárháború sarkányával, amely mindent elnyeléssel fenyegetett. Nem csoda tehát, hogy a kormány radikális tagjai, különösen *Ledru-Rollin* és ennek eszköze *Louis Blanc* az első perctől fogva gyanus szemmel nézték Lamartine-t és minden áron oly lejtőre szerették volna terelni, amelyen nincs megállás többé.

Az alsó osztályok képviselőinek legveszedelmesebb követelése, amelynek teljesítését sikerült is kieszközölniök, a renyhesség állami támogatása volt, nemzeti műhelyek felállításával a „munkához való jog” hangzatos jelszavának

„A körte felakasztása.”

Francia életlap képe, amely a körtefejunek gúnyolt király bukását parodizálja a februári forradalom idején.

ürügye alatt. A kormány már másnap, február 25-én magára vállalta egy rendeletében azt a kötelességet, hogy gondoskodik minden munka nélküli francia foglalkoztatásáról. Eltörölték továbbá a bírói és hivatalnoki esküt s megszüntették politikai bűntényekre a halálbüntetést.

Hogy a tömeg kegyét megnyerje, kénytelen volt az ideiglenes kor-

Lamartine Alfonz, híres francia költő és államférfiú.

A februári forradalomban vezető szerepet játszott s az ideiglenes kormányban külügyminiszter lett. A hirtelen halálmohoz jutottak közül ő volt az egyetlen, aki a felfordult ország tekintélyét a külfölddel szemben biztosítani tudta. Népszerűségét azonban ő is hamarosan elvesztette.

mány, miután az éhes bendők falánkságát kielégítette, a csőceselék szórakoztatásáról gondoskodni. A véres harcok után a szabad ég alatt örömtünnepeket, díszes felvonulásokat, látványos gyűléseket rendeztek, amelyeken a köztársaság üdvös voltát dicsőítették. De a kenyér és a mulatság politikája csütörtököt mondott s a belső viszály és egyenetlenség egyre növekedőben volt. A külföld részéről nem fenyegette veszedelem az új köztársaságot. Lamartine mint külügyminiszter, ünnepélyes manifesztu-

mot intézett Európához, amelyben bejelenti: „A köztársaság nem mint a világbéke háborítója, hanem mint szabályszerű hatalom kíván a fennálló uralmak családjába lépni.” Az európai kormányok nem is szakították meg az új köztársasággal a hivatalos összeköttetést.

Lamarline, ez az európai látóköri, érdekes fej volt akkor a hirtelen

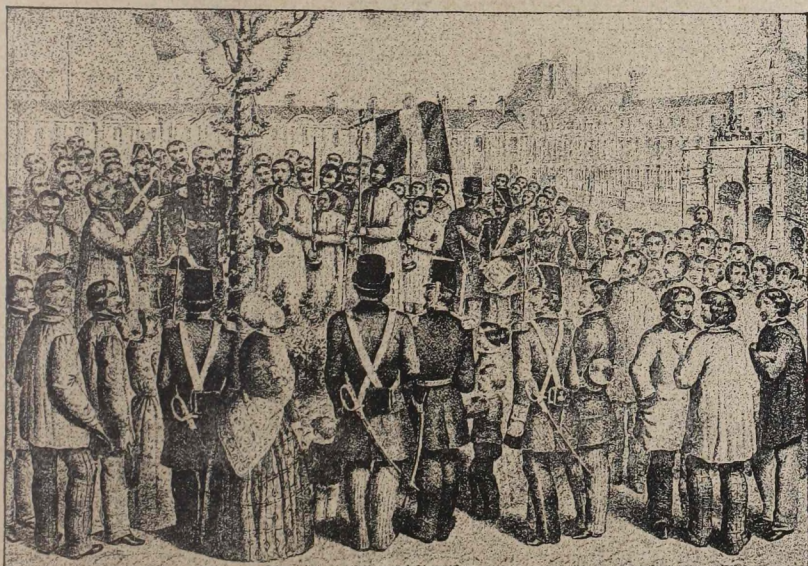

Ledru-Rollin Sándor francia államférfi.

A februári forradalom után megalakult ideiglenes kormányban belügy-miniszter lett. De nemsokára megbukott s Londonba menekült. Nagy lázító tehetség, de önző és álnok ember volt, aki titokban lázította a tömegeket a februári ideiglenes kormány ellen.

hatalomra jutottak táborában az egyetlen, aki a felfordult országot a külfölddel szemben valamelyes egyensúlyban tartotta. Nagyműveltségű, magasszárnyalású szellem, a francia nemzet egyik legnagyobb költője és történetírója, aki a lehetetlenül züllött, szertedült ország kormányzásába valami nemes elemet igyekezett belevinni. Az ő Európához intézett meggyőző és rendkívül tapintatos manifesztumának köszönhető csak, hogy Franciaország ezt a forradalmat minden komolyabb külső bonyodalom nélkül állta ki.

Befelé, sajnos, nem tudott ilyen döntő, nagy hatást gyakorolni. Oka volt ennek elsősorban *Ledru Rollin*, egy lázító tehetségű, de önző, ravasz és áruló egyéniség, aki irigyelte Lamartine szellemi fensőbbiségét, irodalmi hírnevét, nemzetközi tekintélyét és mindenekfölött egyéniségének férfias fölényét. Ez a férfiú volt ennek a korszaknak a rossz szelleme. Ő volt a nép átitatója, aki egyrészt áltatta a népet otromba szer-tartásokkal és mulatságokkal, másrésztől azonban lázította a népet

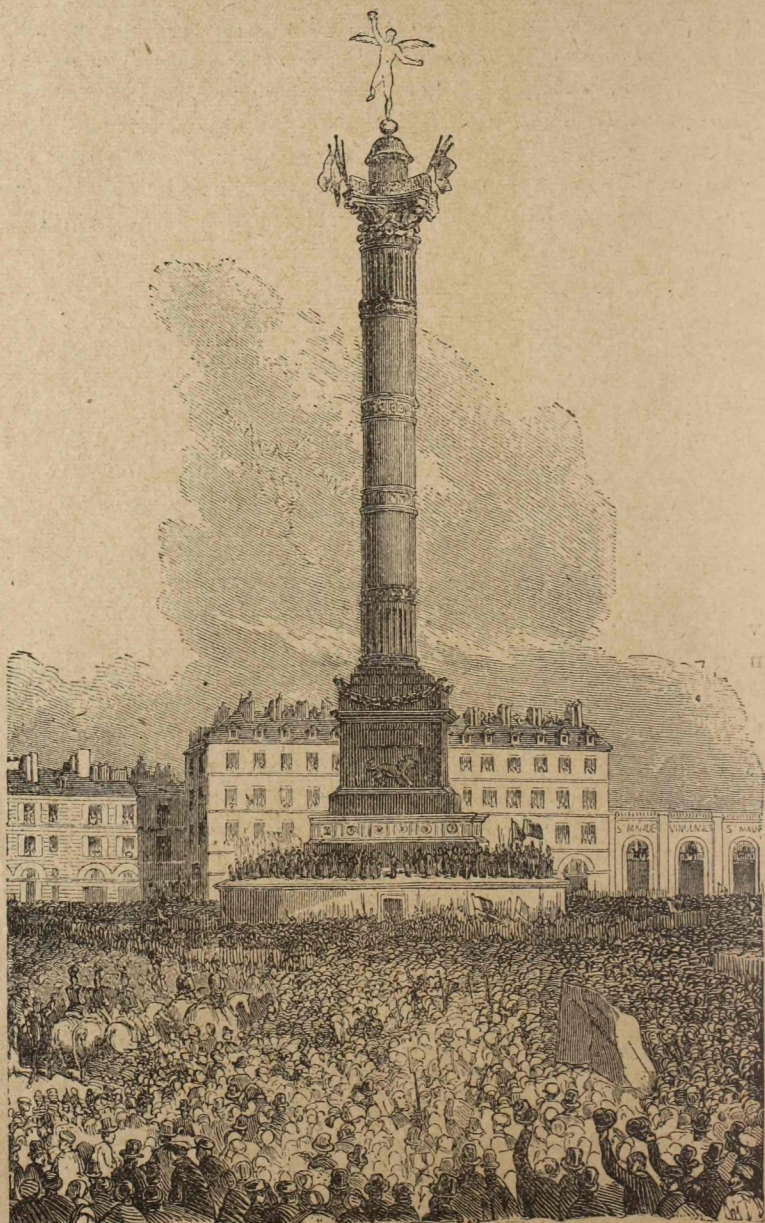

A szabadság fájának fölszentelése Párizsban.

Az ünnepélyt a februári ideiglenes kormány rendezte, hogy a köztársasági kormányforma dicsőítésével megpróbálja elaltatni: a nép egyre fokozódó elégtelenségét.

azzal, hogy a nép üdvére szolgáló komoly reformok helyett üres ünnepélyek rendezésével hintenek port a szegény nép szemébe.

A szoborleplezések, díszfelvonulások, szabadságfaavatások és egyéb tartalom és jelentőség nélkül való zajos ünnepek közepette Franciaországban egyre fenyegetőbben növekedett a szociális mozgalom. A nemzeti műhelyek felállítása félelmes hibának bizonyult. Senkisé tudta, honnan szerezzen az állam munkát a tízezrek számára, akik dacosan és erőszakosan, a törvényre támaszkodva foglalkozást és bért követeltek. Hogy megnyugtassák a zajongókat, fizették nekik a bért, anélkül hogy dolgoztatták volna őket s a nemzeti műhelyekben toborzódott állan-

A második közlárság szabadságünnep a Bastilla-téren.

dóan a forradalom gyűlevész hadserege. A milliók, amiket néhány hét alatt fölemésztettek, elenyésztek ahhoz a mérhetetlen veszteséghez képest, amelyet a munkásosztály a könnyelmű életmód révén szenvedett. S a csavargás e fészkeiből átragadt a fertőzés a szorgalmasokra is. A pénzügyi zavarok egyre nagyobbodtak. A nép nem akart adót fizetni. Az üzleti forgalommal együtt pangott a bankok pénzforgalma is. Az árúkézlet óriási mértékben fölhalmózódott, mert a kereslet teljesen megszűnt. Az üzletek és vállalatok egyre-másra váltak fizetéseképtelenekké. A politikai válság nyomában betoppant immár a gazdasági válság is.

A szocialista klubok két ízben próbálták magukhoz ragadni a hatalmat, április és május közepén: de mind a kétszer az államrend képviselői győztek. A józanabbak egyre jobban beleélték magukat abba a gondolatba, hogy a csöcselék rémuralmától csak a diktatúra mentheti meg az országot. Az általános szavazati jog alapján megtartott nemzetgyűlési választásokon a munkáspártot súlyos kudarc érte, mert az ideiglenes kormány fényes diadalt aratott. A választások eredménye megnövelte a kormány energiáját.

Az újonnan megválasztott nemzetgyűlés május 4-én ült össze, a francia nemzet komoly elemeinek rendkívüli lelkesedése és várakozása közepette. *Thiers*, akkor már nagynevű történétíró, publicista és politikus, nemzetőrnek állott be, hogy részt vehessen a nemzetgyűlés első ülését megtisztelő díszőrségben. Hogy a köztársaság későbbi elnöke már akkor is jelentős szerepet játszott, bizonyítja az a feltűnés, amelyet ez a szereplése keltett s amelyről az akkori lapok is eseményképpen emlékeztek meg.

Thiers mint nemzetőr.

A kiváló államférfiú és történétíró nemzetőrnek állott be, hogy résztvehessen az 1848 május havában összeülő nemzetgyűlés díszőrségében. A francia köztársaság későbbi elnökének ez a szereplése nagy föltűnést keltett s egy élelcn ezt a torzképet hozta róla.

Az új nemzetgyűlés, amelynek ajtajánál egy Thiers őrködött, jórészt be is váltotta a hozzáfűzött reményeket. A helyzet megérett a tisztulásra. Az elhatározó lépés a nemzeti műhelyek bezárása volt. Június 22-én jelent meg a rendelet, amely megfosztotta a renyhéket a gondtalan

Cavaignac Lajos francia tábornok.

A köztársasági érzelmi tábornok a júniusi munkásforradalom leverése után teljhatalmú diktátor lett s néhány hónap alatt helyreállította a rendet Franciaországban. Az elnökválasztáson azonban vele szemben Napoleon Lajos győzött. Ez császárrá választása után elfogatta a meggyőződéses köztársaságpartí tábornokot, de később szabadon bocsátotta.

élet eszközeitől s másnap reggelre már barrikádok torlaszolták el a főváros számos uccáját. A proletárok döntő csatára készültek a polgárság ellen, de a köztársaság hatóságai készen várták a csöcseléket. Cavaignac tábornok, aki június 17-ike óta hadügyminiszter volt, elegendő katonaság fölött rendelkezett. Diktátori hatalommal felruházva, ostromállapotot hirdetett ki Párizsban és öt nap alatt kíméletlen energiával rendet és

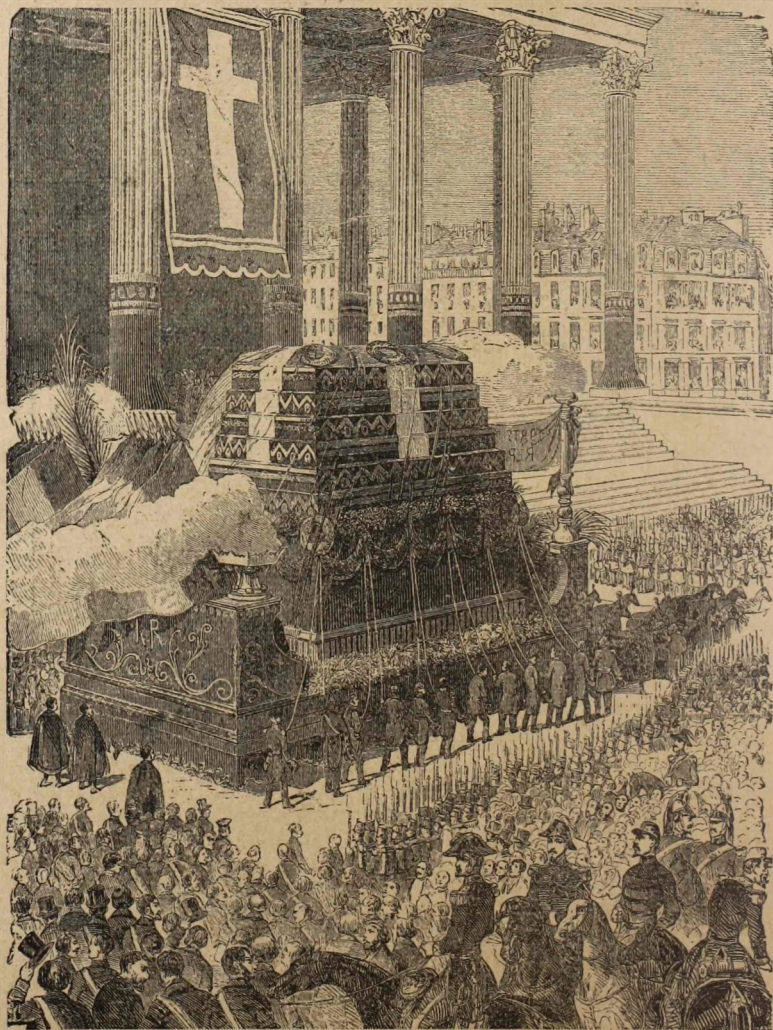

A jénai forradalom.

Midőn az új kormány bezáratta a februári ideiglenes kormány által berendezett nemzeti műhelyeket, amelyek a foglalkozás nélküli munkásoknak is rendes napiját adtak, lázadás tört ki Párizs utcáin. Cavaignac tábornok azonban öt napig tartó véres harcban leverte a zendülést.

nyugalmat teremtett a fővárosban. Öt napig dühöngött a júniusi véres uccai harc, de néhány ezer halott árán végkép megszabadult az ország az anarkhia rémétől.

Ezzel a tettel *Cavaignac* örök időkre beírta nevét a francia tör-

A júniusi forradalom áldozatainak temetése.

Az ünnepélyes temetéssel a kormány azt akarta kifejezni, hogy csak a kényszerű helyzet vitte rá arra, hogy polgárvert ontson.

ténelembe, bárha az uccai forrongások hívei előtt neve örökre rettegett maradt. Lovastiszt volt s kiméletlen, elszánt és akadályt nem ismerő erély jellemezte őt minden intézkedésében. Párizs uccáit végigsöpörte lovasságával s a tömeget, amikor engedni nem akart, ágyúval űzte szét. Az így megfeszített uccákat elfoglalta azután a gyalogság és többé nem is engedte uralomra jutni a csőcseléket. Ezek a harcok véresek voltak, irtózatosságot szedtek, mert a tömeg természetesen védekezett a lovastámadás ellen és a már nem szokatlan barrikádokkal torlaszolta el a katonaság útját. Cavaignac tábornok azonban szuronyostromot vezetett a barrikádok ellen s ahol a gyalogság gyilkos szuronyrohamával nem boldogult, ott ágyúkkal lövette széjjel a torlaszokat s velük együtt a torlaszok mögött összegyűlemlt csőcseléket.

Cavaignac a diadal után nyomban letette a ráruházott főhatalmat. De a nemzetgyűlés továbbra is meghagyta diktátornak s a végrehajtó hatalom fejevé és a kormány elnökévé nevezte ki őt. Cavaignac erős kézzel tartotta a kormányzás gyeplőjét. A nemzeti műhelyeket lezáratta, a veszedelmes klubokat feloszlatta; a forradalmi sajtót megrendszabályozta s a lázadókat hadbíróság elé állította. Caussidière és Louis Blanc szökéssel menekültek az ítélet elől. Szeptember 4-ikén az új alkotmányt kezdte tárgyalni a nemzetgyűlés s miután elfogadták, november 12-én harangzúgás és ágyúdörgés közt hirdették ki a népnek a Concordia-téren. Az új alkotmány főbb elvei a következők voltak:

Minden hatalom forrása a felséges nép.

A felséges nép választja általános szavazással a törvényhozás tagjait három évre és az állam élén álló elnököt plebiscitummal, négy évre.

Az elnök csak további négy év letelte után választható meg újra.

Az elnökválasztás napját december 10-ére tűzték ki. Két komoly elnökjelölt volt. Cavaignac tábornok, a diktátor és Bonaparte Napoleon Lajos herceg.

A szabadságmozgalmak kezdete Németországban.

Talán el sem hinnők, ha maguk a történelmi tények és az események hosszú láncolata nem igazolnák, hogy a szellemi műveltségnek oly magas fokán álló német nép, amely minden jóra való eszme befogadására mindig eléggé érzékeny volt, mily bámulatos lassúsággal hódolt meg a szabadság eszméjének. Gyakran színpadi tréfák közé beillő jelenetek játszódtak le 1848—49-ben a német birodalom több helyén.

Hamburgban, amelynek különálló helyzete hasonló volt egy köz-

társaságéhoz, amikor a szabadságmozgalmak hatása alatt egy rögtönzött népgyűlésen hangosan élették a köztársaságot, a következő eset történt meg.

„Minek éljenetek — szólt közbe egy városatya — hiszen már van köztársaságunk !?”

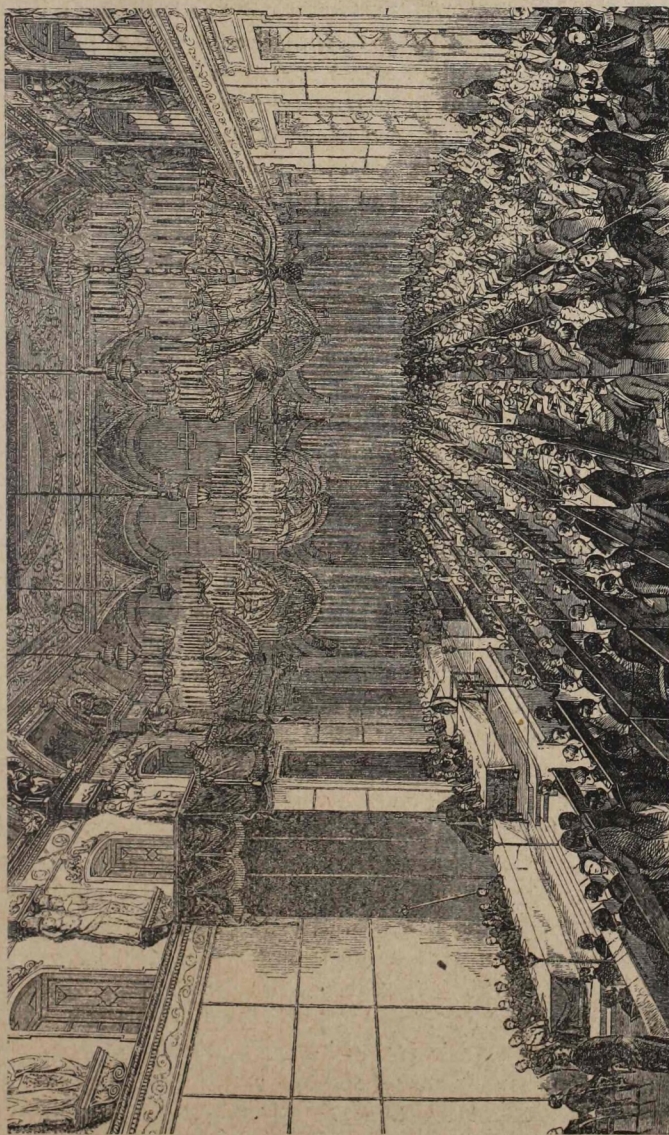
„Akkor még egyet követelünk” — válaszolták a néptömegből.

Vagy például Hessen-Darmstadtban is éljenzték a köztársaságot a népgyűlésen, de amikor egy konzervatív képviselő azt találta kérdezni, hogy mi lesz akkor az öreg nagyherceggel, a népgyűlés udvariasan így nyugtatta meg :

„Az öreg nagyherceget pedig meg fogjuk tartani !”

Tagadhatatlan, hogy a közhangulatban megvolt a szabadság után való vágyakozás ösztöne, de azért, amikor cselekvésre vagy döntő elhatározásra került volna a sor, a legnagyobb mérvű kapkodás jelei mutatkoztak birodalomszerte. Hiányzott a kezdeményezés igazi nemzeti hőse. Amíg Magyarországnak akadt egy Kossuth Lajos, Batthyány, Széchenyi, az olaszoknak volt Garibaldi, Cavour, akik a szabadság eszméjétől áthatva, azonnal az élére állottak a szabadságmozgalmaknak és nagy lelki erővel végigvitták a harcot, addig az 1848-diki idők csak azt mutatták meg Németországban, hogy a németek nem alkalmassak a gyors cselekvésre, valóban nagy nemzeti hőseik csak lassan alakulnak ki. Teljes huszonnégy esztendőnek kellett még elteltie, míg a körülményeknek szerencsés összetalálkozása segítségével létrejöhetett az a német egység, amely azután igazi nagyhatalommá nőtte ki magát.

A mai nagy német birodalom politikai kialakulása sajátos módon ment végbe. Való ugyan, hogy az 1848-iki európai események nagy hatással voltak a német nép hangulatára, mégis azt kell konstatálnunk, hogy voltaképp két államnak versengésén múlt az egész német birodalom kialakulása. Ez a két állam : Poroszország és Ausztria volt, amelyek a vezető szerepért hol titkos politikai fogásokkal, hol pedig nyílt ellenségeskedéssel küzdöttek egymás ellen. Ausztria a régi hagyományokra, Poroszország pedig a magában érzett hivatására támaszkodott. De mindkettő azon volt, hogy a sok kis német állam rokonszenvét megnyerje. Kezdetben a németiség hangulata csak azt követelte, hogy olyan központi birodalmi szervezet alakuljon, amely első sorban biztosítani tudja a társadalmi és állampolgári szabadságot. Követelte azután, hogy ez a központi hatalom ellensúlyozza a porosz és osztrák befolyást, végső esetben pedig döntsön afelett, hogy a német szövetséges államok a porosz vagy pedig az osztrák hegemoniához csatlakozzanak-e?

A német birodalmi országgyűlés. 1847-ben a berlini királyi palota széptermében.

A németiség mozgalma 1847 őszén indult meg. *Izstein* badeni képviselő a délnémet államok (Baden, Württemberg, a két Hessen) ellenzéki férfiainak támogatása mellett a *Heppenheimban* tartott gyűlésen azt indítványozta, hogy a meglevő német szövetségi hatalmat egy központi német birodalmi parlament megteremtésével erősítsék meg és hogy az erre vonatkozó indítványt minden német állam kormányánál, törvényhozó testületénél terjesszék elő. A I a leni kamarában, amely csakhamar igen liberális szelleművé alakult át, 1848 február 5-én *Bassermann* terjesztette elő az indítványt.

„Fogadják el uraim az indítványt — mondta Bassermann — mert a Szajna és a Duna felett a nap leáldozóban van!”

Ezzel arra célzott, hogy Franciaország és Ausztria vezérszerepe gyengű. Az indítványt a kamara nagy többséggel el is fogadta. Rögtönzött és előkészített népgyűléseken foglalkozni kezdtek a német nép helyzetével. Ugyanakkor kezdődött azonban az áldatlan verseny a szabadelvűek (*liberálisok*) és a szocializmus felé húzódó *radikálisok* között. A radikálisok a nép alsóbb rétegeire támaszkodtak és erőszakos állami és társadalmi átalakulást követeltek. Ezek eszközeikben nem voltak válogatósak, de körültekintők sem tudtak lenni. Kiadták a hatá-
sos jelszavakat, amelyek alkalmasak voltak a német népek kedélyét mozgásba hozni, azonban már a siker egyéb eszközeiről elfeledkeztek gondoskodni. A liberálisok szintén elégedetlenek voltak a helyzettel, mégis a szabadság érdekében a meglevő intézményekből a célszerűt meg akarták menteni, vagy legalább is csak fokozatosan akarták a köz-szükségletek arányaihoz képest átalakítani.

A német kormányokat nagyon aggasztották ezek a tünetek, de azért mégis engedékenyeknek mutatkoztak. A badeni kormány elfogadta a mannheimi népgyűlésnek a sajtószabadság, esküdttbírság, polgár-
őrség és egy központi német parlament életbeléptetésére vonatkozó határozatát. Hozzájárul *Struve* Gusztáv indítványához is, amely szerint a hadsereg eskettessék fel a megteremtendő alkotmányra, legyenek a miniszterek felelősek, a reakcionárius karlsbadi határozatokat pedig helyezzék hatályon kívül. A badeni, württembergi határozatokat megküldték az összes német kormányoknak és a kisebb német államok csakhamar magukévá tették a liberális szellemű indítványokat.

Maga a nép, a nagy tömeg azonban még távol állott ez eszmék megértésétől. Megtörtént az, hogy az alsóbb néposztályok gyűlésein külön követelték, hogy a — kapuzárást töröljék el, a sör legyen olcsóbb, a nagybirtokot pedig a nép között osszák fel.

Természetes, hogy a mozgalom hullámai eljutottak a német szövetségi gyűléshez is, ahol az egyes német kormányok kiküldöttjeinek összessége képezte a központi hatalmat. Ez a gyűlés a szabadságnak eddig valóságos kerékkötője volt. De a delegátusok között sokan voltak, akik a kisebb német államokból kiindult mozgalmat helyeselték s így csodálatos módon épp maga a szövetségi gyűlés volt az, amely kimondta, hogy a szövetségi alkotmányt „korszerű német nemzeti alapon” újjászervezi a fekete-vörös-arany színt a szövetség színeinek tekintve, 1848 március 10-ére pedig meghívta a német közélet jeleseit, hogy az alkotmány újjáalakításának munkájában segédkezzenek. A német kormányok tizenkét bizalmi férfiút neveztek meg, akik azelőtt a szövetségi gyűlések határozott ellenfelei voltak, mert azt tartották róla, hogy a reakció szellemnek ép ez az igazi melegegya.

Ekként indult meg a mozgalom, amelyről később kitűnt, hogy valójában a liberálisok és radikálisok küzdelme, míg a háttérben a porosz s az osztrák befolyás igyekezett a mozgalom vezetőit a maga számára megnyerni.

A heppenheimi népgyűlés rendezői ekkor, számszerint ötvenegyen, elhatározták, hogy *Heidelbergben* tanácskozássra jönnek össze és megvitatják a tennivalókat. Abban állapodtak meg, hogy *1848 március hó 31-ére* a Majna melletti *Frankfurtba* meghívják a német törvényhozó testületek volt és aktív tagjait, a városokat és a német közélet kitűnőségeit. Céljuk az volt, hogy mintegy parlamenti előértekezletet tartsanak és megállapodás esetében javaslataikat a szövetségi gyűlésen szövetségi határozat alakjában vigyék keresztül.

A Lola-forradalom Bajorországban.

Az általános mozgalom átragadt a különben csendes természetű, türelmes bajorokra is, csak hogy bajor földön egészen sajátos körülmény korbácsolta fel a kedélyeket. Az *Abel*-féle miniszterium közel tíz évig intézte az ország ügyeit, még pedig teljesen a papság befolyása alatt. Igen érthető, hogy az ultramontánok igényei hova-tovább megnövekedtek, újabb követelésekkel állottak elő, sőt az államtanácsosok gyűlésén azt kívánta a regensburgi püspök: döntsenek afelett, vajjon vitás politikai kérdésekben a bajor alkotmány, vagy pedig a pápával kötött egyezmény tekintessék-e irányadónak?

Lajos király kissé megsokallta erre az ultramontánok hatalmi örjöngéseit és kijelentette, hogy ilyen körülmények között a kormányt elejti.

Abel miniszterelnök neszét vette a király szándékának és eredeti módot eszelt ki arra, hogy a királyt gyűlöletessé tegye a nép előtt. A művészet és tudományok iránt lelkesedő, áldozatkész, de immár öregedő királynak volt egy gyöngéje: *Lola Montez* spanyol táncosnőt kegyeibe fogadta s ebből a viszonyból oly kevésbé csinált titkott, hogy mindenki tudott róla. A szép spanyol nő vonzalmát Lajos király olyképp akarta honorálni, hogy a „Landsberg grófnő” címét és rangját akarta neki adományozni. A bajor törvények szerint azonban a táncosnőt előbb honosítani kellett volna, amihez okvetlenül miniszteri hozzájárulásra volt szükség. Abel miniszterelnök tehát három minisztertársával egyetértőleg tudomására adta a királynak, hogy a táncosnő és a király viszonyát a közhangulat nagyon elítéli, amennyiben pedig a király a táncosnőt honosítani akarná, ehhez a kormánynak tagjai, akiket a király el akar ejteni, a jelen viszonyok között nem járulhatnak hozzá.

A király a kabinetet elbocsátotta és *Maurer*-rel az élen szabadelvű miniszteriumot nevezett ki, de az új miniszterelnök, legjobb szándékai ellenére, kénytelen volt elkövetni azt a hibát, hogy *Lola Montez* táncosnő honosítási okmányát aláírta. Abelék erre természetesen hangulatot keltettek a király és a kormány ellen, azzal vádolván utóbbit, hogy a királynak ezt a viszonyát, amely a jóízlést sérti, nemcsak fedi, hanem a szép táncosnő befolyása alatt áll maga a szabadelvűnek mondott kormány is.

Természetes, hogy ez a mesterkedés elhidegítette a királyt a néptől és viszont, a *Maurer*-kormány csakhamar beadta a lemondását, utóda azonban, *Öttingen-Wallerstein* herceg kabinetje pedig egyenesen maga ellen ingerelte a közvéleményt. Elnevezték a kormányt *Lola*-kabinetnek, nyíltan kigúnyolták a királyt, a végén pedig Münchenben diákszavargás tört ki. A diákság ugyanis két tagját, mert ezek a táncosnőt a palotájában felkeresték, mint a tisztesség és jóízlés ellen vétőket kebeléből kizárta, mire ezek bosszúból néhány hasongondolkodású fiatal ember segítségével testületet szerveztek és *Lola Montez* védelmező lovagjainak csaptak fel.

A diákság és a polgárság ezen rémitő módon felláborodott, a bajor fővárosban óriási tüntetések keletkeztek, a táncosnőt 1848 február 9-én nyíltan bántalmazták, mire a király elrendelte az egyetem bezárását. Végre is a király engedékenyebb lett, mert a tüntetés már antidinasztikus kezdett lenni. Két nap múlva a király *Lola Montezt* a nép kívánságára Münchenből kitiltotta s az egyetemet megnyitatta. A nép dühe azonban még akkora volt, hogy az elutazott táncosnő palotáját meg-

rohanta és csak a király személyes közbelépésére állott el attól a szándéktól, hogy földig lerombolja. A bajorok eljárása azonban mód felett elkeserítette a királyt, aki, amikor a párisi forradalom híre Münchenbe is elérkezett, 1848 március 20-án fia, Miksa javára lemondott a trónról.

A poroszországi mozgalom. — Forradalom Berlinben.

A frankfurti előértekezletet az a yeszedelem fenyegette, hogy a túlzó radikálisok magukhoz ragadják az irányítást és ezzel a liberálisoknak az a törekvése, hogy a szabadságmozgalom iránti rokonszenv a polgárság körében is elterjedjen, veszélyben forgott. Ezért a két *Gagern*-fivér — az egyik, *Henrik* darmstadti miniszterelnök volt — felvetették azt az eszmét, hogy a darmstadti fejedelem előzze meg a radikálizmus veszedelmét és kérje fel a német fejedelmeket s parlamenteket, hogy a német birodalom újjászervezését egyetlen német kormányra, a porosz kormányra bizzák.

Azalatt már a porosz és osztrák kormányok is érintkeztek ebben az irányban, sőt már meg is állapodtak abban, hogy 1848 március 25-ére a német fejedelmek és kormányok Drezdában nagy tanácskozást tartsanak. A badeni nagyherceg és a württembergi király már útra is akartak kelni, amikor híre jött annak, hogy Bécsben, majd Berlinben is kitört a forradalom, a tanácskozás tehát elmaradt.

Poroszországban és annak tartományaiban, ahol a katonai rend és szigorított közigazgatás nyomasztólag hatott a néprétegekre, a népmozgalom csakhamar erős hullámnásnak indult. Népgyűléseket tartottak mindenfelé, szenvedélyesen vitatkoztak, míg nem a *márciusi népgyűlések* határozatait, amely szerint egyetemes német népképviselőt alkotandó, a hadsereg békélettszáma leszállítandó, a sajtó és a gyűlekezés szabadsága biztosítandó, polgárőrség szervezendő — pósta útján eljutatták a királyhoz, IV. Frigyes Vilmoshoz.

Berlinben ilyesmihez nem voltak hozzászokva s mert Minutelli rendőrfőnök a népgyűlések tartását lehetőleg meg akarta akadályozni, a közhangulat hova-tovább forradalmi térre kezdett átesapni. Katonáság szállta meg a főbb uccákat és tereket. A politikai mozgalom és az ucca népének forrongása azonban nem fedték egymást. A polgárság nem minden ok nélkül, attól félt, hogy az ucca megmozdulása az élet és vagyonbiztonságot veszélyezteti s ezért őrséget szervezett, noha csekély eredménnyel. A katonaság az ucca mozgalmát némileg ugyan

korlátok között tartotta, de ez nem jelentette a politikai mozgalom szünetelését.

IV. Frigyes Vilmos porosz király nagyon határozatlan jellemű volt. Rossz uralkodónak nem volt mondható, sőt bizonyos szentimentalizmus sem hiányzott belőle, de határozott cselekvésre nem volt kaplható; folyton ingadozott, halogatta az állásfoglalást a valóban nagy kérdésekben. Némileg szerette az-érzelgős nyilatkozatokat, de a király egyénisége nem volt eléggé kiforrott arra, hogy nyíltan, szembeszálljon a mozgalommal vagy pedig annak jogosultságát nyíltan elismerje. Ép Potsdamban időzött, amikor hírét vette a mozgalomnak. Berlinbe sietett, ahol a nép már forradalmi lázban volt. A berliniek, boroszlóiak, kölniek feliratokkal fordultak hozzá s kérték, hogy tekintettel a közhangulatra, ne zárkózzék el a szabadság biztosítékai elől.

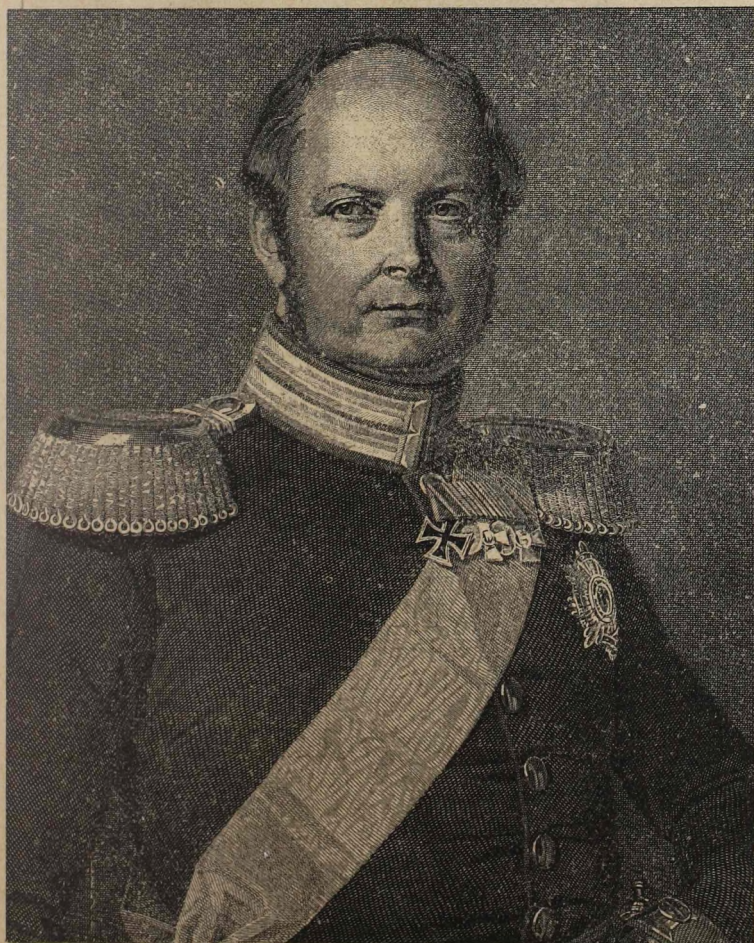
Mialatt künn az uccákon a nép türelmetlenkedett, a király március 15-én összehívta az államtanácsot, hogy a teendőket megvitassa. Annyit mindenestre el kell ismerni, hogy a király átlátta a helyzet komolyságát és az a hír, hogy Metternichnek Bécsből menekülnie kellett, némi könnyebbséget okozott a porosz királynak. Eszközökét is kereset a bajok ideiglenes orvoslására. Sőt a hirtelen kényszer hatása alatt kijelentette a király az államtanácsban: Poroszország hivatása, hogy a német birodalmat újjászervezze s a mozgalmat gyakorlati irányba terelje. Természetes, hogy nyílt állásfoglalással nem mert a király fellépni, annyit azonban a közhangulat nyomása alatt megtett, hogy a porosz rendi országgyűlést április 2-ára egybehívta, Armin grófot pedig megbízta, hogy alakítson kabinetet és az ellenzék néhány vezéremberét vegye maga mellé.

A király meg volt győződve, hogy a további mozgalomnak az országgyűlés egybehívásával elejét vette, Bodelschwingh belügyminiszter pedig azt mondta az orosz követnek: „*Irja meg bátran Pétervárra, hogy Berlinben minden rendben van!*”

A berlini rendőrfőnöknek azonban aggodalmai voltak. A folytonos népgyűlések, a radikális szónokok beszédei annyira felizgatták a tömeget, hogy rendről, nyugalomról szó sem lehetett. A kölniek küldöttségének azt mondta a király, hogy a kiáltvány, amely a reform-munka bevezetése lesz, már készen van. Ebben a kiáltványban a király a nép jogos igényeinek teljesítését ígéri. Mikor a berlini városi hatóságok vezéremberei erről értesültek, a hírt falragaszokon azonnal közzétették. Az uccákat ellepő óriási néptömeg nagy éljenzéssel vette ezt tudomásul. Ugy tetszett, mintha az ellentétek rémei elvonultak volna. A nép lelke-

sedésének hangos megnyilatkozására a király délután két órakor megjelent palotája erkélyén, de a nagy éljenzés között nem tudott szóhoz jutni.

Erre Naunyn berlini polgármester lépett az erkélyre a király mellé és dörgő hangon kiáltotta :

IV. Frkyes Vilmos porosz király.

Ingadozó, gyöngye jellemű uralkodó volt. Önkény uralma miatt forradalom tört ki ellene. A király az uccai harcokban elesett forradalmárok holteste előtt bocsánatot kért népétől. Egy darabig alkotmányosan uralkodott, de aztán megint visszatért az önkényuralomhoz. Betegsége miatt az uralkodást még életében átruházta öccsére, I. Vilmosra.

„A király megad mindent! Sajtószabadságot akar, egybehívta az országgyűlést, azt akarja, hogy az összes német államokban szabad-elvű legyen az alkotmány, azt akarja, hogy Poroszország a német mozgalom élére álljon!”

A néptömeg öröme határtalan volt. Az emberek megölelték, megcsókolták egymást, sokan lelkesedésükben sírva fakadtak. Mikor pedig kiosztották a nép között a hivatalos lapban közzétett királyi kiáltványt, mely alkotmányról, német szövetségről, sajtószabadságról szólt, az örvendő tüntetés hihetetlen magas fokra hágott. A nagy néptömeg együttléte azonban katasztrófához vezetett. Újabb és újabb néparadat érkezett s ezek nem voltak alaposan tájékozódva a történekről. A külvárosok lakói a zavargásra hajló elemekkel vegyesen tódultak a királyi palota előtti térre s amikor megpillantották a palota udvarán feállított katonaságot, dühösen kiáltották:

„*Le a katonasággal! A katonaság vonuljon vissza!*”

Az izgalom átragadt az egész népre. Nagy néptömegek zajongva tódultak a királyi palota felé s mikor a király értesült a váratlan fordulatról, elrendelte a térség megtisztítását és a kiméletes *Pjuel* tábornok helyett az erélyes Prittwitz tábornokot bízta meg ezzel a feladattal. Prittwitz gyorsan megkezdte a nép hátraszorítását. Eközben az történt, hogy a nagy tolongásban *két gyalogos katonának elsült a fegyvere.*

„*Árulás!* — kiáltotta a nép — *el vagyunk árulva, gyilkolják a népet! Fegyverre!*”

A polgárság nagy része gyorsan hazasietett, ellenben a radikálisabb elem néhány alkalmi vezető ösztönzésére hareba szólította a lakosságot. Hihetetlen gyorsasággal barrikádokat emeltek az uccákon. A forradalom láza gyorsan elterjedt. A nép óriási tömegekben rohant az arzenál felé, elfoglalta azt és bámulatos gyorsasággal felfegyverkezett.

Az arzenál ablakaiból dobták ki a fegyvereket, régieket, újabb fajtájúakat vegyesen. Zajongva, ordítva vonult a néptömeg végig az uccákon. Most már a polgárság egy része is csatlakozott a forradalmárokhoz, eljöttek a diákok, sőt a nemrégben szervezett polgárőrség tagjai is megjelentek az uccán, hogy a katonaság elleni gyűlöletüknek kifejezést adjanak. Erre *Prittwitz* tábornok rohamra *vezényelte a katonaságot.* A nép nem tágitott. Házakból, házak tetejéről kövekkel dobálták meg a katonákat, ablakokból lőttek rájuk, de azért a katonaság az egyik barrikádot a másik után rohammal foglalta el. Délután három órakor kezdődött a harc. De még este hét órák is tartott. A vezénylő tábornok

A berlini forradalmárok 1848-ban kifosztják az arzenált.

kartácslövésekkel riasztotta a forradalmárokat, akik azonban csak lépésről-lépésre hátráltak.

A városi hatóság emberei, az egyetem rektora, a püspök egymásután keresték fel a királyt, akitől a katonaság lerendelését kérték. A király azonban azt felelte, hogy e kérelemnek csak akkor tesz eleget, ha a barrikádok védelmezői elvonulnak. Ez azonban nem történt meg. Erre a katonaság a *királyi palotával szemben a kölni tanácsház előtt emeletmagasságra emelkedő barrikád ellen vonult*. Noha a vezénylő tábornok kartáccsal lövette a barrikádot és folyton rohamot parancsolt, a

forradalmárok ismételten visszaverték a katonákat. Az ablakokból szünet nélkül lövöldöztek a katonaságra, a romboló kartácsstűz ellen újabb és újabb torlaszokat emeltek kövekből, hordókból, gerendákból. A háztetőkről téglákat, kockaköveket dobáltak a felkelők. A harangok folytonos zúgása között szünet nélkül tartott a harc egész éjjel három óráig, amikor nagynehezen sikerült a katonaságnak a barrikád elfoglalása. Éppoly véres és elkeseredett harcot folytattak a felkelők a Frigyes út torkolatánál is, ahol nők is segítettek, valamint gyermekek is, nemcsak a torlaszok építésénél és helyreállításánál, hanem puskagolyókat is öntöttek a fegyverek számára.

A következő nap reggele szomorú pusztulás képét mutatta. A békebbébb érzelmű polgárság kívánságára a király beleegyezett abba, hogy a katonaság vonuljon ki a város belső területéről és a polgárőrség vegye át a rend fenntartását. Ekkor részben megható, részben bízalmat keltő jelenet következett: a forradalmárok gyászmenete közeledett. Ravatalokon és szállítókosziken hozták magukkal a forradalmárok az uccai harc áldozatait és lefektették őket a királyi palota udvarára. Minden halott letételénél valamely jellemző mondatot kiáltottak a forradalmárok a királyi palota ablakai felé.

„Ez itten öt gyermeknek volt az apja!”

„Ez a barrikád védelmében kartácslövéstől esett el!”

„Ezt, miután megadta magát, irgalom nélkül leszúrták!”

„Egyetlen fiam, kit az oldalam mellől lőttek le!”

A forradalmárok vad elkeseredéssel kiáltották a király nevét.

„Nézzé meg az áldozatait!” — ordította a nép.

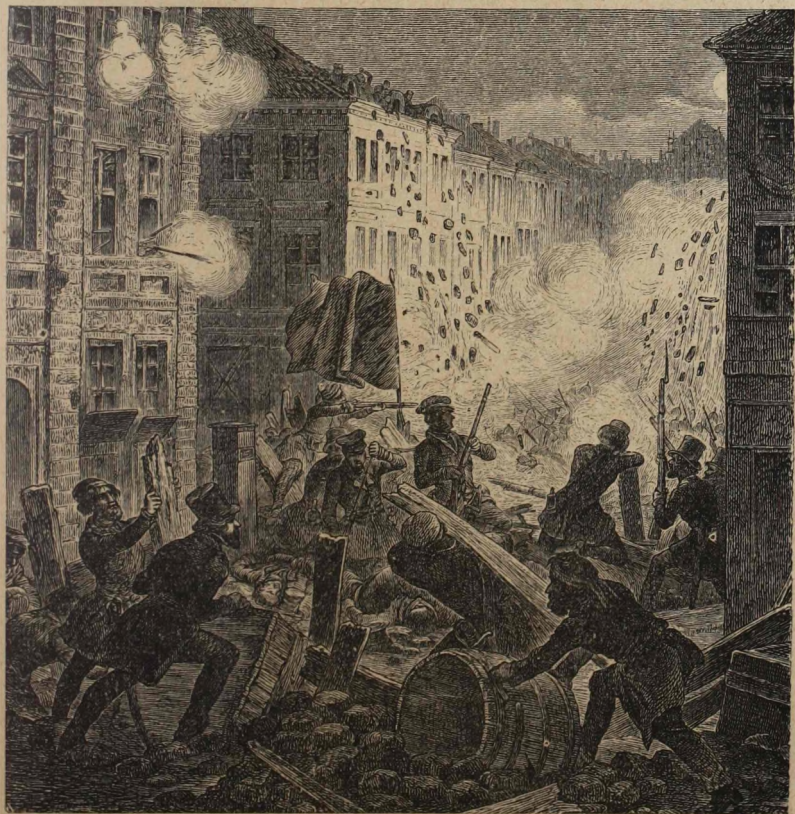
A király, akit az izgalom órái nagyon kimerítették, le akart pihenni, de a türelmetlen kiáltozásra megjelent az erkélyen.

„Le a kalappal!” — kiáltották a királynak, ki elsápadva vette le a fővegét. Erre a nép temetési zsoltosza éneklésébe fogott bele s megindult a gyászmenet, ki a királyi palota udvarából.

Az uccai harc és a következő nap eseményei nagyon megrendítették a királyt. Sietve proklamációt adott ki és egy szabadelvű minisztériumra bízta az ügyek vezetését s néhány nap múlva pedig általános amnesztiát adott. Érthető, hogy ezek az intézkedések újból megnyugtatták a felzúgott kedélyeket, noha az a körülmény, hogy a király a szabadelvűek pártjára állott, a radikálisokat távolról sem elégítette ki. Az amnesztiának pedig az volt a váratlan hatása, hogy a poseni lengyelek fellázadtak, azonban Pjuel tábornok minden komolyabb erőfeszítés nélkül csakhamar leverte az egész felkelést.

Mínthogy pedig a berliniek még egyre aggodalmaskodtak amiatt, vajjon a király békeszeretete komoly-e, március 21-én érdekes dologra határozta magát el a király. Az uccasarkokon falragaszok jelentek meg a következő szöveggel: „Új és dicső történet kezdődik számotokra a mai napon. Ismét egységes, erős, szabad nemzet vagytok és hatalmasok Európa szívében! Poroszország IV. Frigyes Vilmosa, bízva a ti hős támogatásokban és szellemi újjászületésekben, Németország megmentése végett az összhaza élére állott. Még ma a német nemzet régi, tiszteletreméltó színeivel, lovon ülve körötkben fogjátok őt látni. Üdv és áldás az alkotmányos fejedelemnek, az összes német népek vezetőjének, az újjászületett, szabad német nemzet új királyának!”

Amit a falragasz hirdetett, az meg is történt. A király délben ke-

A berlini forradalmárok harcra a katonasággal 1848 március 18-án.

A berlini forradalom áldozatai a királyi palota udvarán.

A forradalmárok gyászmenete az uceai harcban elesetteket elhozza a királyi palota udvarára. A forradalmárok fenyegetve kiáltották a királynak: „Nézzé meg áldozatait!” A türelmetlen kiáltozásra a király megjelent az erkélyen s a tömeg felszólítására levette a kalapját. A gyászmenet aztán tovább ment.

resztüllovagolt a városon. Két tábornok és három miniszter nyitotta meg a menetet. Egy polgári lövészmeister *fekete-vörös-aranszínű* lobogót vitt utánuk s most jött a király, a hercegek és tábornokok kíséretében. Mindnyájunknak balkarját háromszínű szalag ékesítette. A menetet néhány ismertebb forradalmár zárta be. A Sándor téri barrikád romjai előtt *a király a következő szavakat intézte a néphez:*

„Nem bitorlás részemről, ha hivatást érzek magamban a német szabadság és egység megmentésére. A Mindenhatóra esküszöm, hogy egyetlen fejedelmet sem akarok a trónjáról letaszítani, de Németország egységét és szabadságát meg akarom védeni, német hűségnek kell azt megvédenie egy *őszinte német alkotmány* alapján.”

A polgárőrség által védett fegyverraktár előtt a királyt ezzel a kiáltással fogadták:

„Éljen a német császár!”

„Nem, nem — szabadkozott a király — ezt nem óhajtom!”

Az egyetlen küldöttségének ezeket mondta a király:

„Azokat a színeket viselem, amelyek nem az enyéme, de azokat én nem bitorlom. Sem koronára, sem uralomra nem vágyakozom, Németország szabadságát, egységét óhajtom. Csak rendet akarok, esküszöm az élő Istenre!” — és jobbját magasan az ég felé emelte. Zúgó éljen-riadalom válaszolt a király szavaira.

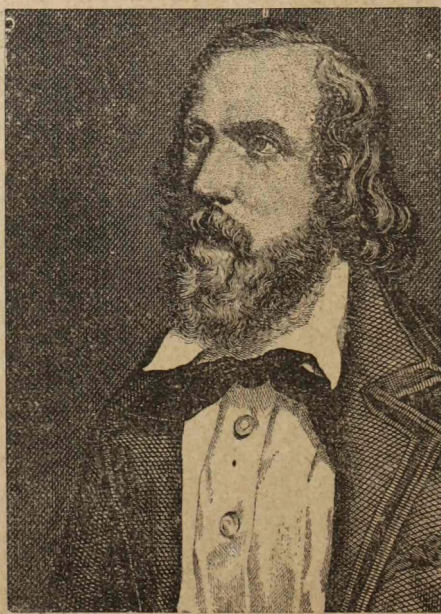
Ilyen gyors egymásutánban változott az ucca képe s a nép hangulata. Március 22-én pedig egész Berlin gyászt öltött. Temették a márciusi uccai harcok áldozatait. Száznolecvanhárom koporsót vittek a temetőbe. A templomokban pedig gyászszertartások voltak. Zúgtak a harangok, katonai zenekar és egész Berlin előkelősége kísérte a halottakat. A síroknál pedig a katonaság sortüzet adott a halottak tiszteletére. A király és a kormány tagjai fedetlen fővel állottak a palota erkélyén, mikor a menet elhaladt. Az elesett katonákat pedig csendben és titokban temették el.

A frankfurti nemzetgyűlés.

A Majna melletti Frankfurtban március végén mintegy hatszáz német kiküldött jött össze tanácskozásra. El kell ismerni, hogy a politikai és társadalmi közelet számos kitűnősége jelent itt meg, hogy megvitassák a szabad német egység munkálatainak körvonalait. Rendkívül érdekes volt ennek az „*előparlament*”-nek, utóbb német nemzetgyűlésnek a működése. Mindenekelőtt kitűnt, hogy a szabadelvűek és a radi-

kálisok között éles ellentét uralkodik. Az államforma vitájánál a hetes bizottság a monarchikus alkotmány elfogadását javasolta. A radikálisok *Struve* vezérlete alatt demokratikus, szocialisztikus alapból akartak kiindulni. A hosszú, szenvedélyes vita eredménye az lett, hogy *Gagern* Henrik egy bizottság kiküldését indítványozta, amely a tulajdonképpeni német nemzetgyűlés összehívásáig permanenciában marad és intézkedik a nemzetgyűlés megalakulása iránt. *Hecker* Frigyes, a radikálisok egyik szenvedélyes szónoka ellenezte ezt, de siker nélkül, mert a liberálisok javaslata ment keresztül.

Az intézőbizottságba radikálisokat is bevásztottak, de ezek a liberálisok egységesítő munkája ellen kezdtek dolgozni, sőt *Badenben* és *Hessenben* forradalmi csapatokat, parasztlázadásokat szerveztek, hogy az alakulandó nemzetgyűlést megfélemlítsék. A német kormányok tekintettel arra, hogy Frankfurtban a liberális elem maradt túlsúlyban, hozzájárultak a nemzetgyűlés megalakításához. Május 1-ére kellett minden német államból képviselőket küldeni Frankfurtba. *Hecker* azonban nem szűnt meg izgatni s amikor az általa szított lázongás komollyá

Hecker Frigyes.

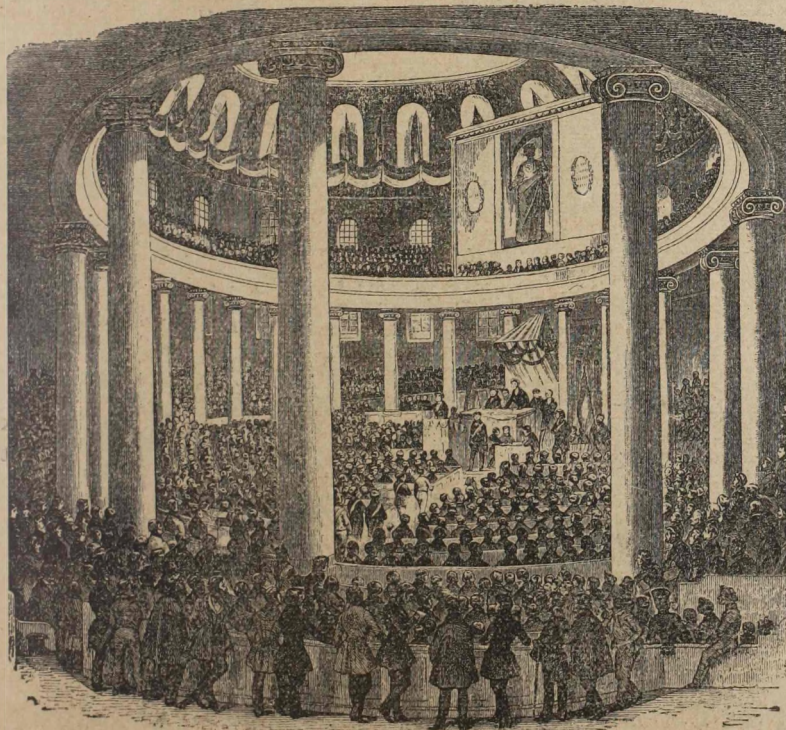
A frankfurti német nemzetgyűlés egyik radikális vezére volt, szenvedélyes lelkű ember, aki forradalomra izgatta pártíveit.

kezdett válni, a szövetségi gyűlés a liberálisok biztatására katonaságot küldött a radikális mozgalom leverésére, ami csakhamar sikerült is.

Május hó 18-án nyílt meg a német nemzeti parlament a Majna melletti Frankfurtban. A Szent Pál templom padsorai tömve voltak a német közélet jeleseivel, politikusok, költők, írók, művészek ültek egymás mellett, hogy a jövőendő nagy német egységről tanácskozzanak. Elnöknek *Gagern* Henriket választották meg, akinek meggondoltságában nagyon bíztak. Általános

volt a vélemény, hogy a régi szövetségi gyűlés tovább fenn nem maradhat, hanem e helyett a központi hatalmat a nemzetgyűlésre kell átruházni, amely meg fogja teremteni a német alkotmányt.

A nemzetgyűlés élére azonban állítani kellett valakit, aki a hatalmat gyakorolja. Hosszas vita indult meg erre, amelyet maga *Gagern*

A német nemzetgyűlés első ülése a frankfurti Szent Pál-templom kupolacsarnokában.
A frankfurti nemzetgyűlésre a német községek legkiválóbbjai gyűltek össze mintegy hatszázan és János osztrák főherceget választották meg a német birodalom intézőjévé.

vezetett be. Június 28-án végül a nemzetgyűlés élére *birodalmi intézőnek János osztrák főherceget választották meg*. Ugy határoztak, hogy a birodalmi intéző hatalma felelőtlen lesz, de felelős birodalmi kormányt nevez ki és rendelkezik a német nép hadseregével. *János főherceg*, aki mindig erős német érzelműnek mutatkozott, a felajánlott birodalmi intézői méltóságot elfogadta, *július 11-én* nagy pompa között *bevonult Frankfurtba* s letette az esküt. *Schmerling* pedig, a német szövetségi gyű-

lés elnöke, a régi szövetséget megszüntnek jelentette ki s ennek összes hatalmát átruházta az új birodalmi intézőre.

János főherceg azonnal megalakította a birodalmi kabinetet. A birodalmi hadügyminiszter köriratban hívta föl a német hadseregeket, hogy a birodalmi intéző rendelkező hatalmát külsőleg is ismerjék el.

János osztrák főherceg.

A frankfurti német nemzetgyűlés birodalmi intézővé választotta, amely méltóság csaknem fejedelmi hatalmat biztosított számára. Osztrák főherceg letére erősen német érzelmű volt.

A felhívás eredménytelen volt s a többi birodalmi miniszter sem tudta magát elismertetni a kormányok által. A nemzetgyűlés és a birodalmi minisztérium tehetetlensége csakhamar bebizonyosodott.

A porosz király ugyanis harcba keveredett Holstein miatt Dániával. A harcban Wrangel tábornok vezérlete alatt a poroszok győztek, de utóbb a dánok folytatták a háborút és pedig eredményesen. A frankfurti nemzetgyűlés a német-ség becsülete érdekében felhívásokat bocsátott ki, önkén-

tes adakozást követelt a németektől hadicélokra, hajóhadat akart teremteni, de eredmény nélkül. A porosz király ezalatt Malmőben fegyverszünetet kötött a dánokkal. Ennek érvényéhez a birodalmi intéző és a nemzetgyűlés hozzájárulása volt szükséges, de ennek megszerzése nem sikerült, mire a birodalmi minisztérium lemondott.

Végre újabb szavazással elfogadták a fegyverszünetet. A nemzetgyűlés nyilvánvaló tehetetlensége azonban a radikálisok malmára hajtotta a vizet. A radikális képviselők fellázították a frankfurtiakat s a

tömeg bántalmazni kezdte a minisztereket s a liberális képviselőket. Frier képviselője, *Simson* a leghatározottabb forradalmi szónoklatokkal izgatta a népet. A tömeg megrohanta a nemzetgyűlés épületét, amelyet csak a katonaság bírt megvédeni. A város külterületén azonban a tömeg két birodalmi képviselőt, *Auerwald* tábornokot és *Lichnopszky* herceget kegyetlen módon meggyilkolt. János főherceg erre elrendelte az ostrom-állapotot, mire porosz és osztrák csapatok vonultak be Frankfurtba. Kétségtelennek látszott, hogy a nemzetgyűlés erkölcsi és politikai súlya kezdett alászállani. *Szeptember 21-én a frankfurti uccai harcban* elesett néhány katonát nagy pompával temették el, ellenben az elesett harminc-három forradalmárt csendben, minden feltűnés nélkül szállították ki a temetőbe. Látnivaló volt ebből, hogy míg egyrészt a nemzetgyűlés tehetetlennek bizonyult, másrészt a többség nyílt ellentétbe helyezkedett a fenyegető radikális irányzattal.

A radikálizmus Poroszországban. — Ellentét a király és parlament között.

Poroszországban is mindinkább kiélesedett az ellentét szabadelvűek és radikálisok között. Nemrég rendi országgyűlés elfogadta az új választói törvényjavaslatot és már azt lehetett hinni, hogy a politikai életben eredményesebb munka fog következni, amikor a radikálisok megindították a harcot az országgyűlés akkori többsége, a szabadelvűek ellen. Mindenekelőtt ki akarták próbálni a harmincezer emberből álló polgárőrség hangulatát. Ezért felizgatták az alsóbb néposztályokat az új választói törvény ellen, mert a közvetett választási rendszerben sérelmet láttak. A felizgatott tömeg tüntetésekre ragadtatta magát, de a polgárőrség kivonulására meghátrált.

Az új porosz országgyűlés *május 22-én* nyílt meg, azonban jórészt a felirati vitával pazarolta el az időt. Ez alatt a radikálisok folyton izgatták az alsóbb néposztályokat. Beszédeikben ráterelték a figyelmet arra, hogy a polgárságnak megvan a saját őrsége, csak a „nép” fegyvertelen. Gondoskodni kell tehát a jövőről. A nép természetesen hajlott az izgatásra, a munkásság körében terjedt a forradalmi hangulat s *június 14-én* óriási néptömeg szállotta meg a fegyvertár körüli területet. A kivonuló polgárőrségre valaki rálőtt, mire az őrség tüzelt, erre pedig *általánossá vált a forrongás*. Barrikádokat emeltek és ekkor tűzték ki először a radikális forradalmárok a vörös zászlót. A népmozgalom azonban nem járt eredménnyel, a polgárőrség csakhamar szétűzte a forradalmárokat,

a kormány rendelkezésére pedig a munkásnépet a város külső részére telepítették ki.

A tartós forrongás végre arra indította a liberálisokat, hogy a

Gróf Wrangel Ernő tábornok.

IV. Frigyes Vilmos porosz király legképzettebb hadvezére volt. Több esatában győzedelmeskedett a dánok fölött. Az októberi forradalom idején ő szállta meg Berlint.

katonaság kirendelését kérik a királytól. Ez azonban tétovázott. Ullrich radikális képviselő az országgyűlésen mintegy kiegyenlítő indítványként azt javasolta, hogy a porosz nemzetgyűlés se a katonaság, se a polgárőrség segélyére ne támaszkodjék, hanem helyezze magát a nép oltalma alá. A javaslatot az országgyűlés elfogadta s ezzel a radikálisok

tért kezdtek hódítani. A Camphausen-kormány erre lemondott és *Anerswald* Rudolfal az élén új kabinet alakult, amely azonban csakhamar bebizonyította a tehetetlenségét. A népmozgalmak folyton megismétlődtek, a közbiztonság állandóan veszélyeztetve volt, a rendőrség szervezése pedig Berlinben ellenséges tüntetéseket provokált. Ekkor alakult meg hivatalosan a junkerek, a nagybirtokosok pártja, amelynek nem-

Gróf Brandenburg Frigyes Vilmos porosz tábornok.

Űlt az elnöke annak a kormánynak, mely a porosz parlamentet feloszlatta. Mikor a parlament többsége egy szállodába vonult, hogy tanácskozásait ott folytassa, katonasággal oszlatta fel ezt az ülést.

csak Poroszország, hanem a későbbi német birodalom történetében is akkora szerep jutott.

Fordulópontot képezett a porosz országgyűlés történetében az augusztus 9-iki javaslat, amikor *Stein* képviselő azt indítványozta, hogy „mindazokat a tiszteket, akiknek politikai nézete az új alkotmányos renddel nem egyezik és akik az alkotmányosság megvalósítása ellen vétenek, távoztassák el a hadseregből.” A javaslatot a nemzetgyűlés egy szavazattöbbséggel elfogadta tárgyalás alapjául. Szeptember 7-ikén a nemzetgyűlésen a radikálisok nagy győzelmet arattak, mire a kormány lemondott. Erre

a király megijedt s Wrangel tábornokot korlátlan katonai hatalommal Berlinbe rendelte. Wrangel tábornok negyvenhétezer emberrel és hatvan ágyúval nagy katonai pompa között bevonult Berlinbe. Miniszterelnöknek Pfuel tábornokot nevezte ki, aki az új kormánnyal akként mutatkozott be, mint „az alkotmányosság védője minden túlkapás ellenében.”

A nemzetgyűlés október 12-én folytatta a tanácskozásait és mindenekelőtt elhatározta, hogy ezentúl a király az „Isten kegyelméből való” kifejezést ne használja. Ezzel az ellentét a király és a parlament között nyilvánvaló lett. A nép radikális elemei vérszemet kaptak, egyik véres tüntetés a másikat követte. Berlin néhány hét alatt egészen radikális lett. Az úgynevezett demokrata szervezetek rohamosan szaporodtak, fegyverkeztek és annyira presszionálták a parlamentet, hogy ez felszólította a királyt, hogy a szorongatott ausztriai népek szabadságát a német nemzetgyűlés útján siessen megmenteni.

Ujból megkezdődtek a népmozgalmak, napirenden voltak a tüntetések Berlinben és a vidéken is, amikor híre jött, hogy Bécs meghódolt Windischgrätznek. Erre a porosz király utasította Wrangel tábornokot, hogy hirdesse ki Berlinben az ostromállapotot, a kabinetet pedig elbocsátotta és Brandenburg gróf sziléziai parancsnokló tábornokot bízta meg új kormányalakítással.

A király gyors intézkedései meglepték az országgyűlést. Szenvedélyes beszédek hangzottak el minden oldalról, végre is küldöttséget menesztettek a királyhoz, hogy eltérítsék szándékaitól. November 2-án ment a küldöttség a király elé, akinek a küldöttség szónoka ezeket mondta:

„Egy Brandenburg-féle kabinet az izgatottságot csak fokozná és olyan szomorú eseményeket idézne fel, mint a szomszédos államban.”

A király erre szó nélkül megfordult. Ekkor előállott Jakoby képviselő és így folytatta:

„Mi nemcsak feliratot akarunk felségednek átnyújtani, hanem az ország valódi helyzetéről is tájékoztatni óhajtjuk.”

A király nem válaszolt.

„Meg fog-e hallgatni felséged?” — kérdezte Jakoby.

„Nem!” — felelte nyersen a király.

„Elég szerencsétlenség, hogy a királyok nem akarják az igazságot hallani!” — válaszolt a képviselő s erre a küldöttség sarkon fordult és eltávozott.

November 9-én olyan jelenet következett a porosz nemzetgyűlésen, mint amely emlékeztet a magyar darabont-kormány szereplésére. Ezen

a napon mutatkozott ugyanis be az új porosz kormány. Legelől jött *Brandenburg* gróf tábornok, miniszterelnök: feltűnően sápadtan lépett be. Utána *Ladenburg* kultuszminiszter jött mosolyogva, majd *Manteuffel* báró belügyminiszter földre szegzett tekintettel, ingadozó lépésekkel, végül *Strahe* tábornok. A jegyző felolvasta a király üzenetét, amely bezárja a nemzetgyűlést, egyúttal azonban ugyanazt november 27-ikére *Brandenburg* városba hívja egybe. Óriási láрма keletkezett erre. Bran-

Manteuffel Ottó.

Porosz államférfiú, előbb külügyminiszter, majd a *Brandenburg*-kormány belügyminisztere volt. A német egység kérdésében Poroszország érdekeit erélytelenül képviselte Ausztriával szemben.

denburg miniszterelnök szólni akart, de az elnök megtiltotta a kormányelnöknek a beszédet. Erre a kormány tagjai felállottak és a miniszterelnök azon kijelentése mellett, hogy a nemzetgyűlés együttmaradása ellen a korona nevében ünnepélyesen tiltakoznak, eltávoztak. Rögtön 78 kormánypárti képviselő követte őket, 282-en azonban ott maradtak, hogy tanácskozzanak.

Wrangel tábornok hírül adta, hogy a következő napon bevonul Berlinbe, mire óriási néptömeg verődött össze s kivonult a polgárőrség

is Mikor Wrangel a csapatok élén megérkezett, a nemzetgyűlés elnöke írásbeli parancsot küldött neki, hogy a parlament védelmét bizza a polgárőrségre. Wrangel ezt nem vette tudomásul, hanem *katonákkal szállatta meg a nemzetgyűlés kijáratait*, ahonnan a képviselők tiltakozásuk kifejezése mellett kivonultak, a polgárőrség pedig leadta a fegyvereit.

A szétugrasztott nemzetgyűlés tagjai egy szállodába mentek tanácskozásra, mialatt az uccákon egyre szaporodott a néptömeg. A radikális képviselők formális lázadás szervezéséről kezdtek tanácskozni, de Wrangel tábornok idejekorán értesült a tervről és az uccákon kürtösök útján *kihirdette az ostromállapotot*. A katonaság azonnal csapatokra oszlott széjjel, tábort ütött, a néptömeg pedig ijedten hazasietett. *November 15-én a nemzetgyűlés egy teremben elhatározta, hogy az adófizetesi megtagadására hívja fel a népet*, amikor egy őrnagy vezénylete alatt *katonák jöttek be és szétoszlásra hívták fel a képviselőket. A képviselők az adómegtagadást egyhangú felkiáltással elfogadták s aztán kivonultak.*

A frankfurti nemzetgyűlés néhány kiküldöttje érkezett erre Berlinbe, hogy békét közvetítsenek, de eredményt nem értek el. „A harcot be fogom fejezni!” — mondta a király.

November 27-én Brandenburgban megnyílt az új nemzetgyűlés. De határpatzképtelen volt, mire a *király feloszlatta a parlamentet* és rendeletileg *alkotmányt oktrojált az országra*. Ezen alkotmánynak egyik rendelkezése az, hogy a király az összehívandó parlament utólagos jóváhagyása reményében törvény erejével bíró rendeleteket bocsáthat ki:

A német nemzetgyűlés befejezése. — A császárválasztás.

A nagy garral megalakult nemzetgyűlés nem elégítette ki a német-ség várakozásait. Magában a nemzetgyűlésben ellentétes áramlatok keletkeztek, a zsarnoki önkényre hajló uralkodók pedig titkos kárörömmel szemlélték a nemzetgyűlés vergődését. Szinte komikus hatást keltett, hogy a nemzetgyűlés tagjai mennyire törték a fejüket ilyen kifejezések: a „német egység”, „német birodalom”, „német alattvalók” meghatározásán, de amikor a német egység alapjogaival készen voltak, egyetlen nagyobb német állam sem méltatta azokat figyelemre.

Széles méderben folyt a vita arról, hogy Ausztria maradjon-e a birodalmi egység élén vagy pedig a porosz király legyen-e a németiség boldogító császára. Ausztriában a Schwarzenberg-kabinet, amely derékig benne volt az abszolutizmusban, hamarosan végzett a frankfurti hatá-

rozattal, amikor az üzente, hogy Ausztria megmaradása állami egységben nemcsak német érdek, hanem európai is, az ausztriai német területek tehát nem léphetnek be közvetlenül a német egységbe.

Schmerling, mint birodalmi miniszterelnök, osztrák létére nem volt alkalmas az ellentét elsimitására, tehát lemondatták és helyébe János főherceg Gagern Jánost nevezte ki, ennek helyébe pedig birodalmi parlamenti elnök Simson Ede lett. Gagern maga mindenkép Poroszországnak kedvezett. Erre aztán a frankfurti birodalmi gyűlésen megtörtént a szakadás: a nagyobb német államok képviselői, jórészt a katolikusok, Ausztria mellé sorakoztak és „nagy németek”-nek nevezték magukat, ellentétben a „kis németek”-kel, akik Poroszország hegemóniáját óhajtották.

A német nemzetgyűlés felhatalmazta Gagernt, hogy kísérelje meg a tárgyalásokat a tartózkodó osztrák krománnyal. Ezalatt megindult a vita a nemzetgyűlésen és szavazattöbbséggel kimondták, hogy a birodalom látható feje német fejedelem legyen, aki a császári címet viselje. A császári méltóság öröklését azonban a nemzetgyűlés elvetette. Óriási lett a lelkesedés erre Frankfurtban, kivéven azokat, akik Ausztria pártján voltak. A császárságról szóló birodalmi parlamenti határozatra Poroszország azt jegyezte meg, hogy Ausztriával uniót kell létesíteni. Ausztria pedig kijelentette, hogy „Ausztria császára semmiféle központi hatalomnak nem rendeli magát alá.” Sőt Ausztria, miután az osztrák császár 1849 március 4-én centralista alkotmányt

Simson Ede.

A frankfurti német nemzetgyűlés elnöke volt. A német egységet porosz vezérlés alatt igyekezett megteremtetni. Ő vezése alatt ajánlotta föl a nemzetgyűlés küldöttsége a császári koronát IV. Frigyes Vilmos porosz királynak.

erőszakolt országaira, azt a követelést támasztotta, hogy a fejedelmek társaságában az osztrák császár legyen az elnök s biztosítsák Ausztria szavazati túlsúlya. Erre a nemzetgyűlés tovább folytatta tárgyalásait, végre is Gagern és Simson nézete győzött és 1849 március 28-án IV. Frigyes Vilmos porosz királyt öröklési joggal német császárrá választották. Azután egy 33 tagból álló birodalmi parlamenti küldöttség utazott Berlinbe, hogy a császári méltóságot a porosz király kezébe tegye. A porosz király azonban ingadozott, sőt félt a méltóság átvételétől, amikor pedig látta a közhangulat kialakulását, Bunsen báró londoni porosz követnek, aki a király meghitt barátja volt, leveleiben

A német császártörzés.

A frankfurti német nemzetgyűlés sokáig ingadozott a császárválasztás kérdésében. Az egykori gúnykép azt ábrázolja, hogy Európa fejedelmei kíváncsian várják, kit fog a német nemzetgyűlés császárrá választani. A karikatura Simson, a nemzetgyűlés elnökét kottlónak ábrázolja. Baloldalt az előtérben a pápa, Miklós cár és Izabella spanyol királynő állanak, balról pedig Napoleon Lajos, a francia köztársaság elnöke és Ferenc József császár látható, karján Viktória angol királynővel.

panaszolta el, hogy mennyire aggódik a német császárság kérdése miatt és hogy a császári címet nem akarja felvenni.

A frankfurti küldöttség április hó 3-án járult a porosz király elé. Teljes állami díszben, trónja előtt állva, a trónörökös, miniszterek és udvari méltóságok társaságában fogadta a király a küldöttséget, amelynek nevében *Simson* elnök nyújtotta át a császárválasztási jegyzőkönyvet. A király megköszönte a bizalmat, amely ránézve megtisztelő, de a felajánlott császári méltóságot nem fogadta el.

Bunsen Keresztély báró.

Londoni porosz Követs IV. Frigyes Vilmos porosz király barátja volt.

„Nem akarok régi, szent jogokat sérteni, nem akarok a német uralkodók együttes megállapodása ellen állást foglalni. Legyenek azonban megnyugtató, hogy a német egységet belső és külső ellenség ellen bármikor híven megvédem, a német becsület és hűség útján fogok tovább haladni!”

Megdöbbenve fogadta a küldöttség a király válaszát. Érezte mindenki, hogy a visszautasítás nagyon komoly következményekkel fog járni. A porosz kormány még azon a napon jegyzékben felkérte az összes német kormányokat, hogy megbízottaikat küldjék el Frankfurtba, hogy ott a nemzetgyűléssel megállapodásra jussanak. A *nemzetgyűlés* erre azzal felelt, hogy határozatban kimondotta: *megállapodása senki által meg nem változtatható.*

Huszonnyolc német kormány elfogadta a nemzetgyűlés határozatát, csak Ausztria és Poroszország nem válaszolt. Erre a nemzetgyűlés felhívta a német kormányokat, hogy az új német birodalmi alkotmányt fogadják el. A hannoveri király a kamara feloszlatásával felelt, ellenben a porosz országgyűlés elfogadta a birodalmi alkotmányt, mire a király szintén feloszlatta az országgyűlést és most már nyíltan kijelentette, hogy a császári címet nem fogadja el.

Most már a nemzetgyűlés is kényszereszközöket keresett. Okvet-

lenül érvényt akart szerezni a határozatának, felhívást bocsátott ki az egész német birodalomban és felszólította a népet, hogy támogassák a nemzetgyűlést. De ezzel egyidejűleg a nemzetgyűlés kebelében is nagy lett a szakadás. A radikális szélső pártok most már a német nép elégedetlenségére akartak támaszkodni s azon voltak, hogy forradalom döntsön a német egység államformájáról. *Szászországban* nem ismerték el az új birodalmi alkotmányt, a nép fellázadt a radikálisok biztatására s *kitört a forradalom*. A király és a kormány elmenekültek, a drezdai tanácssteremben pedig ideiglenes forradalmi kormány rendelkezett, amely a népet állandóan a birodalmi alkotmány és a régi államforma ellen izgatta. Erre a szász király porosz segítséget kért. A porosz csapatok be is vonultak Drezdába s véres uccai harcban leverték a forradalmat.

Az események híre nagy izgalmat keltett a birodalmi nemzetgyűlésen, amely elhatározta, hogy meg fogja torolni Poroszország jogtalan beavatkozását egy más ország ügyeibe. Erre természetesen a liberálisok megijedtek és otthagyták a nemzetgyűlést. *Gagern* lemondott és a radikálisok kezébe jutott a frankfurti birodalmi gyűlésen a hatalom. A radikálisok most már mindenütt forrongást szítottak a birodalmi egységes

Az ideiglenes szász forradalmi kormány a drezdai városházán.
A rövid ideig tartó szász forradalmat porosz csapatok verték le.

alkotmány érdekében. *Bajorországban, Pfalzban, Badenben lázadás tört ki.* A badeni lázadás oly mérvű lett, hogy a katonaság tetemes része is átpártolt a felkelőkhöz. Forradalmi kormányt szerveztek és elűzték a fejedelmet, aki hasztalan kért beavatkozást a birodalmi nemzetgyűléstől, amelynek radikális többsége helyeselte a mozgalmakat.

János főherceg erre konzervatív férfiakból álló birodalmi kormányt nevezett ki Frankfurtban, amely azonban nehezen tudott a radikális többséggel boldogulni. A nemzetgyűlés elhatározta, hogy székhelyét *Stuttgartba* helyezi át, ahol *Simson* helyett *Reh* vette át az elnökséget, majd pedig *Löwe* orvos. Első teendője volt a nemzetgyűlésnek, hogy a kebeléből birodalmi kormányzóságot alakított öt népképviselőből. A kormányzóság a katonai csapatok vezetőinek parancsokat küldött, hogy a pfalzi és badeni területekről vonuljanak ki, adót követelt a néptől az abszolutizmus elleni küzdelemre, szóval: teljhatalommal akart rendelkezni.

Ennyi kapkodás és fejtelenség végre is bebizonyította, hogy a német birodalmi nemzetgyűlés teljesen lejárt a magát, mire a *württembergi kormány* felszólította a nemzetgyűlést, hogy az ország területét hagyja el. A nemzetgyűlés erre nem válaszolt, mire *június 18-án katonaság szállotta meg a gyűlés épületét.* A nemzetgyűlés tagjai erre *Karlsruhébe* mentek, de épp akkor vonultak be oda a porosz csapatok is, mire az egykor oly fenségesen megalakult *német nemzetgyűlés végkép feloszlott.*

Forrongás Bécsben. — Metternich menekülése.

Bécsben, a különben kedélyes és türelmes császárvárosban is nagyot változott ezalatt a közhangulat. A Magyarországból érkező hírek, a heidelbergi határozat, a poroszországi mozgalmak forradalmi vágyakat ébresztettek Bécsben is. Metternich azonban irtózott minden mélyreható változástól. Az elégedetlenkedésnek félreismerhetlen tünetei végre mégis gondolkodóba ejtették az udvart és a kormányt. Március 12-én államtanács volt, amelyen elhatározták, hogy a következő napra az alsó-ausztriai rendeket Bécsbe hívják.

Erre a hírre a diákság gyűlést tartott, ezen petíciót szövegeztek, amelyben sajtószabadságot, tanszabadságot és vallásszabadságot követeltek, továbbá általános népképviseletet. Hiába akarta Metternich a petíció eljuttatását megakadályozni, mert a diákság a polgársággal egyesülve március 13-án kieszközölte, hogy *Ferdinánd* császár átvette a petíciót. A diákok erre „*Le Metternichhel ! Le Szedlniczkiel !*” kiáltások között

a rendek gyűlésére akartak menni. Óriási néptömeg kísérte őket, de csak azt érték el, hogy hat diák és hat polgár bemehetett hallgatóknak az ülésre. Ezalatt az uccán Fischof orvos és többen gyűjtő beszédeket intéztek a tömeghez. Olyan alkotmányt követeltek Ausztria számára, aminőt Kossuth követelt Magyarországnak.

A nép türelmetlenkedése folytán néhány rendi képviselő elhatározta, hogy küldöttséget vezet a császárhoz a nép óhajainak teljesítése érdekében. A tömegnek egyrésze azonban szenvedélyes viharzásában a tartományi gyűlés épületébe tódult, ott mindent összezúzott, majd, amikor katonaság vonult fel a rend helyreállítására, székeket, köveket dobált a katonákra. A csapatokat vezető *Albrecht* főherceg, amikor egy bútordarab őt is elérte, *sortízet vezényelt* a zajongókra. A nép hirtelen megriadt, szétszaladt, de olyan izgatott hangulatban, amelynek következményei előre voltak láthatók. A polgárőrség, a városi hatóság, a diákság vezetői azonnal összejöttek és a katonaság lerendelését követelték, majd pedig összeverődött újból a nép és a külterületen lerombolta Metternich nyaralóját, onnan visszatérve pedig egyes középületeken töltötte ki a haragját. Ezalatt egybegyűlt az államtanács, de nem tudott megállapodásra jutni. Ekkor megjelent a császári palotában *Jenull*, az egyetem 72 éves rektora, felkereste *Ferenc Károly* főherceget, majd *Lajos* főherceget és amikor látta, hogy engedékenységet nem tapasztalhat, az utóbbi előtt letérdelve így szólt:

„Császári fenség; minden kockára van téve, ha kérelmünket nem teljesítik!”

Hasztalan. Az volt a válasz, hogy majd tanácskozni fognak. A polgárőrség sem kapott megnyugtató választ. Egy orvosnövendék bejött a császári palota előszobájába, ahol *Albrecht* főherceg elé terjesztette a diákok kérelmét és panaszát a katonaság közbelépése miatt.

„Majd megvizsgáltatom az esetet” — szólt a főherceg.

„Ez a válasz azonban nem fog kielégíteni bennünket” — válaszolta a küldött.

„*Fogja be a poszáját*” — rivalt rá a főherceg felindultan, amire azonban megkapta a méltó feleletet:

„*Fenség, a gorombaság nem jó eszköz manapság.*”

Ezalatt a szomszéd szobában a sajtószabadságról folyt a tanácskozás. Metternich pedig a mellette levő dolgozószobában tanulmányozta a porosz sajtórendeletet. A főurak házában egyik tagja, különben *Zsófia* főhercegnő bizalmasa, átkiáltott a tanácskozó terembe:

„*Metternichnek le kell mondania!*”

Metternichet erre behívták a tanácskozóterembe, ahol azonnal észrevette, hogy a hangulat ellene fordult és kijelentette, hogy a monarchia érdekében cselekedett eddig, most pedig ugyanebből az érdekből

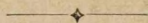
Egykori günykép Metternich hercegről bukása alkalmával.

A mindenható osztrák államkancellár a forradalom kitörése előtt lemondott és elmenekült Bécsből, ahonnan hosszú évtizedeken át irányította az osztrák politikát, amelyet Európa minden szabadságra vágyó népe gyűlölt. A günykép hosszú orral, hóna alatt iratokkal, karján batyúval ábrázolja a herceget, amint futva menekül Bécsből.

lemond. Egyetlen szóval sem kérelték maradásra. Március 14-én este, amikor már egész Bécs tudta a bukást, Metternich Feldsbergbe menekült, majd onnan tovább utazott Angliába, ahol 1859-ben halt meg.

Metternich távozása után az államtanács már nem igen gondolt ellenállásra. A diákság és a polgárság fegyverkezését megengedték, a

küldöttségek tagjai pedig szétvitték az örömhírt, hogy a kormány mindent megadott. A külvárosi lakosság néhány középületet felgyújtott, de a kormány nem mert a tömeg ellen fellépni. Március 14-én pedig császári rendelet közölte, hogy „az alkotmányosság érdekében a szükséges intézkedések foganatba vétettek.” A nép ujjongott, a kikocsizó császárt éltette s úgy látszott, hogy vége a forradalomnak, holott valóban a forradalom csak ezután kezdődött.

A magyar szabadságharc előzményei.

Az utolsó pozsonyi országgyűlés.

Az utolsó pozsonyi országgyűlés 1847. nov. 12-én nyílt meg és öt hónapig tartott. A konzervatív párt elve ez volt: lassú, következetes politikával biztosítani az ország fejlődését, tekintettel Ausztriával való viszonyunkra és főképpen arra, nehogy ez a viszony időszerűtlennek vélt ellenzéki követelések révén megbontassék és ez válságoknak legyen előidézőjévé. A kormány élén Apponyi György gróf állott.

Az ellenzék természetesen abszolutisztikus törekvéseket látott mindenfelé. A kormány adminisztrátorokkal igazgatta a megyéket, katonai karhatalommal, korrupcióval, alkotmányellenes intézkedésekkel hajtatta végre a választásokat s a megyék feliratait, majd küldöttségeit nem engedte a király színe elé jutni. Csupán szemelvények ezek a nemzeti sérelmekből, melyek végre az ellenzéki pártok általános szervezkedésére vezettek. Az ellenzék végre összeszedte erejét, országszerte szervezkedett, megalakította és kiadta programját. Egyesülten kezdte meg támadásait a kormány ellen s ez döntő erővel éreztette hatását az ezután következő eseményekre.

Midőn megnyílt az utolsó pozsonyi országgyűlés, mindjárt a kerületi jegyzők választásánál kitűnt az ellenzék többsége. Az ellenzék most taktikát változtatott és a gravaminális politika helyett a reformok sürgetésével jelent meg a gyűlésen. *Somssich* Pál, baranyai követ, a konzervatív párt vezére emelkedett szólásra és azt indítványozta, hogy köszönő felirat intéztessék a királyhoz a „királyi előadások”-ért. Utána Kossuth szólalt fel, ki a régi gravamenek helyett csak az új sérelmekkel foglalkozott. Szenvedélyes hangon elítélte Apponyi kormányát s aztán egyenként sorolta fel a kormányzata alatt elkövetett törvénytelenégeket. Ezekhez sorolta még a nemzet legsürgősebb kívánságait, többek között az évenkénti országgyűlést s egy ilyen értelemben készített válaszfelirat küldését indítványozza, mely az ország *politikai körülmé*

nyeinek hű képe legyen és a helyzetet az uralkodóval végre őszinten megismerlesse.

Széchenyi István sem Kossuthtal, sem Somssichsal nem értett egyet. Közvetítő indítványt ajánlott, mert azt vélte, hogy midőn köszönni akarunk, meg kell azt is mondani, ami sért minket. Akarja tehát, hogy a dinasztia a „legjobb kedélyben tartassék,” de a sérelmekről is említést kíván tételni. Az évenkénti országgyűlés kívánságát is szükséges reformnak tartja, mert ahol három évben egyszer számolnak, ott közel van a csőd. Hét napig tartó vita folyt a három indítvány felett és az ellenzék a legnagyobb szívósságot tanusította a hét nap alatt.

A válaszfelirati vita a régi országgyűléseken rendszerint a kormány és az ellenzék mérkőzése volt. Ha a kormány többségben volt, megnyerte a csatát, ha ellenben kisebbségben maradt, kénytelen volt lemondani, mert a válaszfelirat egyúttal a királyi előadásoknak előleges bírálatai is volt. Somssich a köszönő felirat indítványozásával tulajdonképpen az Apponyi-kormánynak kívánt bizalmat szavaztatni, mert ha a felirati indítvány többséggel jut keresztül, akkor a kormány pozíciója ismét meg van szilárdítva. A szavazásnál azonban az ellenzék tetemes többségre jutott s így a kormány eljárására kimondta rosszaló ítéletét. Kormányválság azonban még sem történt, miután a felsőtábla mágnásainak nagy többsége konzervatív elveket vallott s noha az alsóház a kormányt leszavazta, a kudarc kiegyenlődött a felsőtábla támogatása által.

A Kossuth-féle válaszfeliratot a felsőtábla visszaküldte a rendeknek, mire Kossuth indítványára elhatározták, hogy ilyen körülmények között a feliratot leveszik a napirendről, a sérelmek tárgyában külön felterjesztéseket fognak tenni s ezekhez csatolják majd az öfelségének szavazandó köszönetet. Végül újra határozottan hangsúlyozta az ellenzék, hogy a többség révén kimondott alsótáblai ítélethez tovább is ragaszkodik. Az ellenzék ezzel megmutatta a kormánynak, hogy képes vele szembeszállani és a felsőházzal szemben is meg tudja védelmezni a maga álláspontját.

A következő fontosabb vita 1848 február 1-én kezdődött, mikor felolvasták az adminisztratori sérelem ügyében leérkezett királyi kéziratot. Érdekes volt ebben a dologban az, hogy feliratot senki sem intézett a királyhoz s a leirat mégis megérkezett. Indoka ezen eljárásnak a kormány ama meggondolásából eredt, hogy az adminisztratori intézkedést bármi módon mentegetni kell, hogy a kedélyek lecsillapodjanak. Az ellenzék részéről *Szentiványi* Károly szólalt föl, aki köszönetet szava-

zott a király atyáskodó szándékáért, de ugyanakkor az adminisztrátori rendszer megszüntetését követelte. A másik indítvány a kormánypárti *Lónyai* Menyhérté volt, ki szintén köszönetet szavazott, de az adminisztrátori sérelem részleteibe való további beavatkozást mellőzendőnek nyilvánította. Ezúttal a szavazásnál a horvátországi képviselők csatlakozásával a kormánypárté volt a többség, ami óriási ingerültséget keltett. Harminc megyének volt utasítása az adminisztrátori rendszer ellen s mégis megtörténhetett, hogy ennek ellenére néhány módosítással a kormánypárti indítványt fogadták el. Ez az esemény is hozzájárult az ellenzék további heves küzdelméhez.

Ámde amíg a diétán ezek a tanácskozások tartottak, február végén egyszerre elterjedt a magyar országgyűlés tagjai között az európai forradalmi mozgalmak híre. A francia forradalom hullámai egész Európán végigvonultak s mindenütt nagy változások jelezték az útját. Svájc az alkotmány revízióját készítette, Rómában a minisztérium felállításával foglalkoztak, Nápolyban kihirdették az alkotmányt, Toszkana alkotmányt kapott, Modena, Szardinia alkotmányosabb berendezkedést követelnek, Dánia alkotmányt nyert, Münchenben forradalom támadt, Belgium szervezkedik, Németország, Berlin szabad alkotmányt követel, ime ilyen, eredmények járnak a február 22-iki francia forradalom nyomában.

A februári események nyomában következtek a márciusi napok s az általános európai mozgalom hatása eljutott Magyarországra is. Az országgyűlés újabb tanácskozásának legnevezetesebb napja volt a március 3-iki, mikor Győrmege követe, Balogh Kornél azt indítványozta, hogy a megváltozott politikai viszonyok folytán elkerülhetetlen szüksége jelentkezik annak, hogy öfelsége adjon felvilágosítást a bank állásáról és a forgalomban levő bankjegyek fedezetéről s ezáltal nyugtassa meg a népet.

Ekkor állott fel Kossuth és mondta el azon híres beszédét, mely a márciusi mozgalmaknak tulajdonképpeni oka lett. Kossuth kijelentette, hogy a jelen körülmények között nem lehet elég biztosíték az uralkodó kijelentése, mert a pénzügyi állapotokat az uralkodó legmesszebbmenő jóindulata sem biztosíthatja.

„Nekünk — úgymond — a magyar státuszjövendelmek és státusz-szükségek számbavételét, az ország finánciájának alkotmányos kezelését, egyszerűen önálló magyar fináncminisztériumot kell kívánnunk.”

Majd így folytatta:

„Természetelleni politikai rendszerek is soká tarthatják fenn

magukat, mert a népek türelme s a kétségbeesés között hosszú út fekszik. De vannak politikai rendszerek, melyek azáltal, hogy soká tartottak, erőben nem nyertek, hanem veszítettek, tovább tartogatni azokat veszélyes volna, hosszú életük elég ok arra, hogy meghalljanak.”

Kossuth felszólalása történelmi pillanata volt az országgyűlésnek. A lelkesedés átragadt a rendekre és Kossuth hívei egész táborra szaporodtak. Kossuth mellőzött mindenféle sérelmet indítványában. Csupán azokra a reformokra terjeszkedett ki, melyeket elhalaszthatatlannak tartott. Ilyenek voltak: az alkotmány helyreállítása, közhelyherviselés, az úrbéri viszonyok rendezése, a nép politikai jogokban való részesítése, alkotmányos képviselő, honvédelmi rendszer, önálló pénzügy. Az indítványt egyhangúlag elfogadták s mindjárt másnap országos ülésben is tárgyalták. Ekkor kezdődött meg a magyar politikai élet rohamos átalakulása, mely a későbbi vívmányokat eredményezte.

A felsőház azonban az egész mozgalmat és a feliratot rossz szemmel nézte, nem akarta tárgyalás alá sem venni.

Ezalatt a francia forradalom hullámai mind hatalmasabban hömpölyögtek tova s Bécsben is kiütött a forradalom. Most már nem lehetett többé az alsóház feliratát sem elintézetlenül hagyni. A március 14-iki főrendiházi ülésen megjelent nádor személyesen nyilatkoztatta ki a felirat elfogadását. S ezzel a nyilatkozattal az Ausztriában Metternich herceg és Magyarországon Apponyi György által képviselt konzervatív rendszer meg is bukott.

A Kossuth által szerkesztett alsóházi feliratnak meglehetősen viaszos volt a sorsa. Bécsben úgy gondolkodtak, hogy ezt teljesíteni lehetetlenség s már azon a ponton állott az uralkodó, hogy feloszlatta az országgyűlést, mikor az események Pesten, Bécsben és Pozsonyban egyre fenyegetőbb alakot öltöttek. A pozsonyi eseményeknek és a Kossuth március 3-iki beszédének Bécsben talán nagyobb hatása volt, mint Magyarországon. Az bizonyos, hogy a bécsi forradalom kitörésére ezek az események nagyban befolytak s Kossuth neve ezekben a napokban Bécsben éppoly ünnepelt volt, akár Pozsonyban. Kossuth immár népszerűsége tetőpontján áll.

Magyar küldöttség Bécsben.

A felirat elfogadása után az országgyűlés elhatározta, hogy a nádor vezetése alatt küldöttséget meneszt a királyhoz a felirat átnyújtására. A felsőtábla, mit tehetett, ezt az indítványt is elfogadta és 13 taggal képviseltette magát a küldöttségben, melybe az alsótábla 59 tagot választott. Másnap, március 15-én reggel, abban az órában, mikor a pesti ifjúság megkezdte a tizenkét pont érdekében való agitációját, Pozsonyból külön hajón indult el a magyar országgyűlés küldöttsége Bécsbe, hogy előkészítse Magyarország újjászületését. A véletlennek vannak néha ilyen sajátságos találkozásai. Ez a küldöttség volt az, melyet a historia *magyar argonauták* néven említ, kik, miként a görög mitológia hajósai, nagyszerű vállalatra indultak, hogy Bécsből megszerezzék a nemzet újjászületésének garanciáit. Pesten ezalatt az ifjúság kérelmezés, instanciázás és könyörgés nélkül megcsinálta a márciusi forradalmat, úgyhogy mikor a pozsonyi országgyűlési küldöttség Bécsbe ért, Pesten a forradalomnak már nyert ügye volt. S habár nem politikusok voltak a mozgalom vezetői, a történetírás később is elismerte, hogy a kávéházi ifjak által szerkesztett 12 pont határozottab-

A pozsonyi országgyűlésről érkező magyar jurátusok bevonulása Bécsbe 1848 márc. 14-én.

Egy nappal a magyar országgyűlés küldöttségének megérkezése előtt a pozsonyi jurátusok százakra menő hada vonult be Bécsbe. A bécsi egyetem diákjainak diszesapata vonult a kivont karddal lépkedő jurátusok élén. A forradalmas császárváros népe lelkes örömmel fogadta a magyar ifjakat.

ban és teljesebben foglalta magában a nemzet óhajait, mint az országgyűlés felirata.

Ámde most mindenki arra ügyelt, hogy minő eredménnyel fog járni az országgyűlés küldöttsége. A bécsi nép olyan fogadtatást rendezett a küldöttség tiszteletére, minőt valóban nem várt senki sem. Tudvalevő, hogy Bécsben ugyanekkor forradalom volt, a magyarok jövetelében tehát a hasonló célokért küzdő szövetségest látták, akik eljöttek megostromolni a népellenes Burgot.

Valóságos diadalünneppé változott át a magyar küldöttség megérkezése. A díszmagyarba öltözött jurátus-csapat láttára a hajóálmáshoz özönlött nép lelkes vívát és hoch kiáltásokban tört ki. A bécsi zenekar a Fuchsenlied-et játszotta s az egyetemi ifjúság „bruder” kiáltással borult a magyar ifjak keblére.

„Hoch unseren ungarischen Brüdern!” (Éljenek a mi magyar testvéreink) — ez hangzott mindenütt.

A küldöttség érkezését megelőzőleg egy nappal előbb, március 14-én este tartotta bevonulását Bécsbe a pozsonyi országgyűlési ifjúság. Százakra menő jurátushad kivont karddal, a bécsi egyetem diákjainak dízscsapata élén indult meg a császárvárosba, hol az uccákra tódult közönség lelkesült éljenzéssel üdvözölte őket. Másnap történt aztán az országgyűlési küldöttség érkezése.

A Jägerzeile, ahol a bevonulás történt, ezrekre menő fanatizált tömeggel volt belepve. A házakról zászlók lengettek alá, az ablakok megteltek nőkkel és férfiakkal, kik kendőbogatással, virágdobálással, éljenzéssel nyilvánították rokonszenvüket. Az uccán nyüzsgő ember-tömeg ugyanezen idő alatt körülvette Kossuthot és a küldöttséget s levett kalappal, mámoros éljenzések között kísérte a Fetzler-kávéházig, hol a hatalmas zsufolódás miatt a menet megakadt. A nép Kossuthot akarta hallani, aki nem is kérte magát sokáig. Német nyelven üdvözölte a bécsieket. Megköszönte a szíves fogadtatást, megemlékezett Magyarország és Ausztria közös törekvéseinek nagy horderejéről s végül a szabadságért vitézül és elszántan küzdő bécsi népet magasztalta.

A küldöttség most már nyugodtabban folytathatta útját a Szent István-templomig. A tömeg azonban mindenütt nyomában volt. A küldöttséggel együtt jött kétszáz díszbe öltözött jurátus, ezek nyitották meg a menetet hatalmas nemzetiszínű zászlóval. A fiatal vér kitört a jurátusokból s nem titkolták csöppet sem, hogy a bécsiek elismerése felvillanyozta őket. Összeecskölöztek, összeölelkeztek a diákokkal és polgárokkal és így vonultak a Ferenc Károly vendéglőig, hol egyszerre

A magyar küldöttség fogadtatása Bécsben 1848 március 15-én.

A magyar országgyűlés küldöttsége, amelyet jurátusok is elkísértek, Kossuth Lajos vezetésével érkezett meg Bécsbe. A hajóállomáson a forradalom tüzeben égő bécsi diákok és a nép kiforó örömmel fogadják az alkotmányos szabadságot küzdő magyar nemzet küldöttségét. A közepén Kossuth látható, amint lelkes beszédet mond a bécsiek rokonszenvenek megnyilatkozásait.

virágoső zuhatag fogadta az ifjakat. A bécsi nők is részt akartak venni a tüntetésben s hajdiszeik és virágaik dobálásával mutatták ki, hogy együtt éreznek a magyarokkal. A Ferenc Károly vendéglő előtt a bécsi egyetem küldöttsége várta a magyarokat. Szó sem lehetett egyelőre tehát arról, hogy a magyarok szállásaikon megpihenjenek. A nép egyre özönlött mindenfelől a szálloda köré és folytonosan éljenezte a magyarokat. Kossuth több ízben megjelent az ablak előtt, hogy megköszönje az óvációt, de ez nem volt elég. Újból hallani akarta a nép, a lelkes üdvkiáltásokban megnyilatkozó közóhaj elöl pedig ismét lehetetlen volt kitérni. Ekkor mondotta Kossuth a népek testvériségéről szóló híres beszédét, melyre még évek múlva is, mint legtüneményesebb szónoklatai egyikére emlékeztek a bécsiek. Hasonló hatású volt az a beszéde is, melyet a bécsi egyetemen tartott, mikor a jurátus ifjak testületileg üdvözölték a bécsi diákokat a reformok bátor kezdeményezéséért.

Az általános örömmámorban csupán a kamarilla nem osztozott. Az a kamarilla, melynek tagjait ezek alkották: Lajos főherceg, Ferenc Károly főherceg, János, Albrecht és Vilmos főhercegek, főképpen pedig Zsófia főhercegnő, Miksa József bajor király leánya és Ferenc Károly főherceg felesége. A kamarillának vagyis az udvari pártnak ők voltak az oszlopai, de ott voltak mellettük a mindenre kész és a reakció érdekében mindenre kapható kegyencek: Metternich herceg, birodalmi kancellár és Kolowrat Ferenc gróf, miniszter. Ők a kamarillának a főtanácsadói, de velük a névsor még nincs bezárva. Ide tartoznak még Windischgrätz herceg, Latour, Fiquelmont gróf, Lamberg, Jellasic, Sedlnicky és mások, kik az uralkodótól kapott kegyek, kitüntetések és állások ellenében szolgálai készséggel vállalkoztak arra, hogy a népek szabadságát, ha kell, erőszakkal is elnyomják. A szabadság azonban évtizedes, sőt évszázados elnyomatás után, most végre erősebb volt a főhercegek és főkegyencek minden mesterkedésénél. Pedig még az utolsó pillanatban is azon voltak, hogy valamiképpen elnyomják a Bécsben, Pozsonyban és Pesten egyre növekvő mozgalmakat. Csakhogy késő volt.

Március 14-én olyan erősen és határozottan nyilatkozott meg Bécsben a népóhaj, hogy az uralkodó Metternich herceget, aki évtizedeken át mindenható potentát volt a birodalmi ügyekben, kénytelen volt elbocsátani és megadni a bécsieknek az alkotmányt.

Hátra volt még a magyar kérdés elintézése. Mikor a magyar küldöttség megjelent Bécsben, az udvar egészen elzárkózott és úgy tett, mintha semmiről sem volna tudomása. Ez a közöny persze színleges volt, mert a főhercegek maguk között annál jobban meg voltak rémülve,

mikor a magyarországi hírekről értesültek. A magyarság legfanatikusabb ellensége, Zsófia hercegasszony kezeit tördelve siránkozott:

„Rettenetes, Magyarországot elvesztettük!”

Akkor ejtette ezeket a kétségbeesett szavakat, mikor Magyarország még semmi sem történt, csak a készlődések kezdődtek március 15-ike megtartására. Jellemző nagyon az udvar magatartására Zsófiának ez a jajgatása. Magyarország elvesztésének lehetőségére ájultoztak, de arra nem gondoltak, hogy az elvesztésnek van hatásos ellenszere, ami nem más, mint a nemzet óhajainak teljesítése. Erreazonban még a legutolsó pillanatban sem gondoltak. Sőt arra akarták rávenni az akaratnélküli

Albrecht főherceg.

A negyvennyolcas időkben a bécsi kamarilla egyik tevékeny tagja volt. A szabadságharc leverése után Magyarország katonai kormányzójává nevezték ki.

V. Ferdinándot, hogy az országos küldöttséget ne fogadja. A király rá is állt volna a főhercegek tanácsára, ha István főherceg-nádor érelyesen közbe nem lép és állásáról való lemondás felajánlásával nem követeli a magyar küldöttség fogadtatását. Sok huza-vona után megtörtént végre a határozat, hogy az uralkodó március 16-án déli 12 órakor fogadni fogja a magyarokat.

Bécs városa újra ünnepi díszet öltött erre az alkalomra és megújultak a tegnapi tüntetések. Tagadhatatlan, hogy szemnek-szívnek egyaránt gyönyörködtető volt a magyarok felvonulása. A drága és sokszínű diszmagyar, a sarkantyúk pengése, a majdnem háromezres menő csoport kalpagjainak kócsagdisze szokatlan pompát varázsolt a szemek elé és a szemlélőknek valóban festői látványt nyújtott. A Burg irányában ember ember hátán tolongott az uccákon s a magyarokat éljenezte mindenki. A menet élén Szarvady Frigyes jurátus vitte a háromszínű nemzeti lobogót. Utána tiszteletképpen, dobszó mellett a bécsi nemzetőrség diszszázada haladt, hogy fenntartsa az utat a küldöttségnek, mely a diszszázad után következett. Nyugodt felvonulásról azonban szó sem lehetett. Olyan nagy volt a közönség árja, hogy a menetnek több ízben meg kellett állania. Kossuth ezúttal sem térhetett ki a közóhaj elől és beszédet kellett tartania a néphez, mely harsány éljenzések között kísérte a küldöttséget a királyi palotáig.

Az országgyűlési küldöttséget ékes diszmagyarban követték a jurátusok a Burgba is. A bécsiek a sok kócsagos kalpagú, daliás ifjú láttára azt hitték, hogy azok magyar mágánások s a tisztelet és bámulat hangján suttogták:

„Da sind die Magnaten!” (Itt vannak a mágánások.)

Ebben a véleményben lehetett a Burg elé rendelt tábornok is, kinek az volt a kötelessége, hogy rendet tartson katonái által és idegeket ne bocsásson be a császári lakba. A jurátusokat azonban beeresztette, mert abban a hiszemben volt, hogy ők is a küldöttséghez tartoznak.

A felvonulás legérdekesebb mozzanatairól Kossuth is megemlékezett, aki így írta le a küldöttség útját: „Gyalog mentünk a közeli fogadóba a várba, törvényeink szentesítésének és a független magyar miniszterium kinevezésének ünnepélyes ígéretét a király szájából meghallani.

A számunkra üresen tartott uccákat két oldalt tömérdek nép szegélyezte, melynek soraiból közeledtemre, mint puskatűz hangzott fel a „Hoch, slava, evviva, éljen Kossuth!” Erre aztán kiválik a küldöttség homloksorából herceg *Eszterházy* Pál (későbbi miniszter), hozzám jön, kezét nyújtja és elkiáltja magát:

Én is hazafi vagyok, rendelkezésére állok, tessék velem parancsolni!

Az országgyűlési ifjúság éljenbe tör ki, vállaira veszi a herceget s így viszi a vár kapujáig.”

A fogadtatás a megjelölt időben kezdődött. István nádor vezette a küldöttséget a király elé s rövid, ünnepélyes beszéd kíséretében átnyújtotta a feliratot. Megemlítette, hogy a feliratban Magyarország alkotmányos életének, szellemi és anyagi javának kifejtése foglaltatik és a magyar nemzet teljes bizalommal juttatja kívánságait a trón zsámolyához, meg lévén győződve az uralkodó jóindulatáról. A király átvette a feliratot s pár percig néma csönd állott be. Aztán a király magyar nyelven egy papirlapról a következőket olvasta föl:

„A magyar nemzet hűségi nyilatkozatát köszönöm és kívánságait mielőbb sikeresíteni óhajtom. Szeretett Magyarországomban mindig bízom és annak hűségére ezután is számot tartok.”

Ez volt az uralkodó válasza: sem több, sem kevesebb. Ugy volt fogalmazva ez a rövid beszéd is, hogy belőle éppen semmit sem lehetett megtudni. A küldöttség a felirat teljesítését kérte s ehelyett kapott néhány általános frázist. El kellett készülniök a legrosszabbra. A kamarilla véleménye a magyar kérdésre vonatkozólag nem változott meg ezután sem. A főhercegek befolyásának kell tulajdonítani a hideg hangú királyi választ és az ő művük volt az is, hogy a felirat teljesítése elé újabb akadályokat gördítettek. Még aznap Ferenc Károly főhercegnél tanácskozást tartottak, melyen jelen volt többek között Szógyény alkancellár és Jósika Samu báró, erdélyi kancellár is. Megjelent később István nádor is a tanácskozásokon, hogy a felirat teljesítését javasolja. Lajos főherceg magából kikelve, izgatott hangon fordult hozzá:

„Neked fogjuk köszönni, ha elvesztjük Magyarországot!” — mire a nádor rendületlenül megmaradt továbbra is elhatározása mellett.

„Lehet, hogy talán hibáztam — felelte — s ezért öntől, kedves nagybátyám és öfelségétől bocsánatot kérek, de nem tehettem másként. Egyébiránt most is megmaradok azon elhatározásom mellett, hogy visszautasítás esetén állásomat öfelsége rendelkezésére bocsátom.”

A kamarillának még most is, a tizenkettedik órában, csak az fájt, hogy elveszithetik Magyarországot, egyébbel nem törődtek. S már megállapodtak abban, hogy a feliratban foglalt kívánságokat visszautasítják, mikor váratlanul, mint a bomba, megjött az a hír, hogy Pesten kiütött a forradalom. A hír beszámolt arról, hogy a nép proklamálta a tizenkét pontot, eltörölte a cenzurát, kiszabadította a politikai foglyokat és nagy forrongásban van. Akkora hatása volt ennek a hírnek, hogy a főhercegek sem tartották tanácsosnak többé a nemzettel való ingerkedést. Elhatározták tehát, hogy javasolni fogják a királynak a felirat teljesítését, majd lesz később, az események lecsöndesedésével

alkalom reá, hogy megtagadják, amit jónak látnak. A főhercegek azonban biztosítékot akartak az iránt, hogy Kossuth nem lesz tagja az új kormánynak.

Kossuth neve annyira gyűlöletes volt a kamarilla előtt, hogy a további szereplését lehetetlenné akarták tenni. Neki tulajdonították nemcsak a magyar, hanem a bécsi forrongásokat is, a nádor tehát kénytelen volt megkérdezni tőle, hogy hajlandó volna-e elállani a kormányban való résztvételtől. Igenlő feleletére Batthyány Lajos grófot, a leendő magyar miniszterelnököt kérette magához a nádor és közölte vele Kossuth nyilatkozatát. Batthyány azonban kijelentette, hogy Kossuth nélkül nem lehet elképzelni magyar kormányt. Ezt aztán a nádor közölte a főhercegekkel, úgyhogy ezeknek akarva nem akarva bele kellett törődniök Kossuth miniszterségébe. Este tíz órakor fogadta a király a nádort, Batthyányt és Kossuthot. A fogadásnál csak Ferenc Károly főherceg volt jelen. A király előadta a hivatalos mondókát, hogy a független magyar felelős minisztérium iránt való nemzeti kívánságot teljesíti s az erre vonatkozó királyi kéziratot másnap kiadja. Mikor a hivatalos fogadás véget ért, a király, mint az olyan gyermek, aki örül annak, hogy egy kellemetlen kötelességtől megszabadult, odalépett a nádorhoz és naivul kérlette:

„Ne vedd el a trónomat...”

Az udvarnál ugyanis azt hitték, hogy István nádor Magyarország trónjára pályázik és ezért pártolja a magyarokat. Ez az aggodalom adta a király szájába az idézett szavakat. Szegény király! Bizony nála gyöngébb uralkodó kevés ült a Habsburgok trónján, nem csoda, ha a kissé gyöngé elméjű uralkodóval környezete azt tette, amit akart. Hogy mennyire gyermek volt ő elméjében előrehaladott kora ellenére, bizonyítja Kossuthtal való beszéde is. A fogadás után Kossuthot is megszólította:

„Ugy-e, ha ön lesz a pénzügyminiszter, majd sok pénzt fog adni nekem?” — kérdezte tőle gyermeketeg naivsággal.

Kossuth, Batthyány és a nádor megilletődve hallgatták a királyt. A fájdalom érzése elnyomta mosolyukat a király tehetetlenségének láttára. Kossuthék nemsokára aztán elhagyták a Burgot s pár perc alatt a bécsi nép hatalmas örömjongások között újságolta, hogy a magyar országgyűlés kívánságai teljesedést nyertek. Egész éjszaka az új vívmány hatása alatt állott a bécsi nép és a magyarok ennek az örömeire üritették poharaikat. Különösen a jurátusok körében volt hangos az örömjaj. A pozsonyi hajóval egy újabb csapat éppen akkor érkezett

Magyar küldöttség a bécsi tartománygyűlésen.

Amikor a pozsonyi országgyűlés küldöttséget menesztett Bécsbe a királyhoz a nemzet követeléseinek megvalósítása végett, egy kisebb magyar küldöttség megjelent az alsó-ausztriai tartománygyűlésen is és ezv küldött ismertette a magyarok bécsi látogatásának célját.

Bécsbe, mikor híre ment a felirat elfogadásának. Ezek a Rákóczi-induló hangjai mellett járták be a várost és a magukkal hozott cigánybandával egész éjszaka muzsikáltattak. Az *Arany bárány* nevű fogadóban üttettek tanyát s késő reggelig táncoltatták a bécsi lányokat, kik nem kérették magukat s táncraperdültek a daliás magyar fiúkkal. Ez a jelenet folyt a Lipótváros többi kocsmáiban is. A jurátusok mindenütt nagy vigalmakat csaptak és a bécsi „sógorral” megpecsételték a szabadság és testvériség múltó ünnepét.

Álomnak mindenesetre szép volt ez a pár napos vendégszereplés, annál szomorúbb volt nemsokára a valóság. A kamarilla az izgatott napok tüzét nem akarta még jobban megnövelni, ezért március 17-én megjelent valóban az ígért királyi kézirat, melyben V. Ferdinánd tudatja a felirat elfogadását és a független felelős magyar minisztérium megadását. A küldöttség ezzel elérte célját. Távozásuk előtt nem feledkeztek azonban meg a bécsi nép szíves fogadtatásáról. *Búcsú-szózatban* köszönték meg a szíves fogadtatást és istenhozzádot küldtek a derék polgárságnak, mely három napon át osztozott velük minden örömeikben és aggodalmukban. Az egyetemi ifjúságtól Szarvady Frigyes jurátus vett hasonló meleg hangon búcsút. A királyi kézirat alapján István főherceg Batthyány Lajos grófot bízta meg a minisztérium alakításával és így érkezett vissza Pozsonyba a küldöttség, hol mámorban úszó tömeg fáklyásmenet kíséretében fogadta a nemzet vezéreit, kik István főherceggel az élükön a jobb jövő zálogát hozták magukkal az ősi koronázó városba.

Ez volt az utolsó rendi országgyűlés, mert a következő, mint az új korszak küzdelmeinek legnevezetesebb vívmánya, népképviseleti alapon 1848 július 2-án az ország fővárosában, Pesten alakult meg. Áthidalhatatlan változások különböztették meg egymástól a két országgyűlést, a régit és az újat. A Metternich szellemében vezetett pozsonyi országgyűlésen csak az arisztokrácia, a nemesség és a papság volt képviselve, a pesti gyűlésen azonban képviselmet nyert a polgárság és a nép is. A régi abszolutisztikus rendszer alatt a pozsonyi országgyűlésen az alsó és a felsőtábla állott szemben egymással, mint két elkeseredett ellenség. Olyan kérdésekben, midőn a kormány eljárása nyilvánvalóan alkotmányellenes és feltétlenül hátrányos volt a nemzetre, a pozsonyi országgyűlésen az alsóháznak nem állott módjában a kormány felelősségre való vonása, mert ott volt a legnagyobb akadály, a felsőtábla, mely minden radikális törekvést osztrák intenciók szerint ítelt meg. De nem is tudhatták hirtelenében a rendek, hogy kit vonjanak felelős-

ségre; az osztrák minisztereket, az udvari kancelláriát, a helytartó-tanácsot vagy a királyi táblát? S ha vád alá helyezte volna is az alsótábla a kormányt, a felsőtábla mindannyiszor megakadályozhatta volna a vádindítvány letárgyalását, melyet végül Bécsben, még ha a vád minden fórumon keresztül is megy, húztak-halasztottak volna végnélkül. A pesti országgyűlésen a kormány, mint a végrehajtóhatalom felelős közege jelent meg s ez a felelősség biztosította, hogy a nemzet érdekeivel ellentétbe nem helyezkedhetik. A képviselőket a pesti országgyűlésen nem kötötte többé semmi jog és utasítás, ami a pozsonyi országgyűlés tagjait nem egyszer a legkényesebb helyzetbe sodorta.

Még a külsőségekben is különbözött a két országgyűlés egymástól. Pozsonyban az országháza egy keskeny uccába volt épelve. Termei szűkek, kopottak voltak, a tanácskozás céljainak egyáltalában nem feleltek meg. A pesti gyűlés a régi Pest egyik legnevezetesebb épületében, a Redouthan tartott s a szónokok nem az asztalok mellől, hanem külön szónoki emelvényről adták elő mondanivalóikat. A főrendiház

Majláth György elnöklete alatt a Nemzeti Múzeumban tartotta üléseit.

Kardosan, sarkantyús csizmával, kacagányosan jelentek meg a követ urak a pozsonyi diétán, míg a pesti nemzetgyűlésen ennek a harcias öltözködési módnak semmi nyoma többé. A kardnál, sarkantyúnál és kócsagnál sokkal fontosabb lett a vélemény szabad nyilvánítása és a haza sorsának előmozdítása.

Csupán egy tekintetben vált a pesti országgyűlés a pozsonyi mellett színtelenné. Ez a karzati élet egykori zajosságának a lassú kiküszö-

Majláth György.

Konzervatív politikus volt s országbíró, majd királyi helytartó lett. Ő is tagja volt annak a küldöttségnek, amely a béke érdekében a bevonuló Windischgrätz elé ment. A forradalom idején visszavonult minden politikai szerepléstől.

bőléséből keletkezett. Bizonyos, hogy ebben is praktikusabb volt a pesti gyűlés berendezkedése, de hiába, még a legtúlzóbb reformer ifjak is nehezen tudtak megbarátkozni a gondolattal, hogy a karzat uralmának most már végeszakadt. A pozsonyi gyűléseken a jurátusok hada megszállta a karzatokat, belebeszél a vitába, zajongott, tüntetett, pizszegett aszerint, ahogy a meggyőződése diktálta. Ez a pesti gyűléseken nem ismétlődhetett meg.

Egyik ismert jurátus, aki amellet írőember is volt, a pozsonyi országgyűlések egyikén beleszólt a karzatról a kormánypárti szónok beszédébe:

„Nem igaz, nem úgy van!”

„Ha nem úgy van, hát akkor is fogja be a száját, ott az ujság, tessék abban elmondani a magáét” — kiáltotta vissza a szónok.

Ilyen epizódok nem egyszer estek meg a pozsonyi diétán, Pesten mindebből azonban már semmi sem történhetett, mert csak egyet int az elnök és a csendzavarókat kivezetik, sőt még a karzatokat is kiűritik. Címzés tekintetében is eltért a pesti országgyűlés a pozsonyitól. A „nagyméltóságú főrendek” helyett „tisztelt felsőház” és a „tekintetes karok és rendek” helyett „uraim, urak”-féle megszólítást hoztak használatba. Mikor pedig egyik képviselő arra hivatkozva, hogy a képviselők nagy része parasztok szavazatával jutott a parlamentbe s „parasztok” megszólítással kezdte beszédét, az arisztokratikus „uraim” forma is elmaradt s azóta csak a „tisztelt ház” megszólítás használtatik.

Ilyen gyökerekig ható változások különböztették meg az utolsó pozsonyi országgyűlést a pesti országgyűléstől. És ezek a markáns különbségek a régi rendszer romjain feltámadt nemzeti törekvések új irányait is jelentették.

Mit kíván a magyar nemzet?

A negyvennyolcas események egyik legfontosabb szellemi tűzhelye egy pesti kávéház volt: a *Pillvax-kávéház*.

Abban az időben, mikor Magyarország újjáalakulásának folyamata megindul, az ország fővárosában, Pesten már évtizedek óta nincs országgyűlés, holott a nemzet szellemi és gazdasági életének középpontja itt volt. A pesti fiatalság azonban szükségét érezte annak, hogy naponként megbeszélje mindazon politikai és irodalmi kérdéseket, melyek a kiválóbb elméket izgatták s így választotta magának találkozási helyül azt a kávéházat, mely a negyvenes évek közepén a benne végbemenő mozgal-

mak, viták és tanácskozások révén már olyan híressé vált, hogy a sajtóban és a köztudatban egyaránt, mint igen jelentékeny politikai tényező szerepelt. Petőfi a középpontja az itt folyó életnek és a körülötte csoportosuló fiatal írók, költők és jurátusok alkották azt a nevezetes társaságot, amely 1848 március 15-ikén olyan fontos szerepet játszott.

Nézzünk szét tehát a Pillvaxban s vegyük szemügyre egészen közelről azt az eleven életet, mely a negyvenes évek kezdetétől a negyvennyolcas eseményekig benne végbement.

Egykorú emlékek, adatok és feljegyzések segítségével iparkodunk

A Pillvax-kávéház.

Ez a kávéház a jurátusok és fiatal írók találkozóhelye volt. A márciusi ifjúság itt tervezte és innen indította meg a március 15-iki mozgalmat. Ezután Szabadság Csarnok lett a kávéház neve.

megrajzolni a Pillvax életét. A fáradtság nem fog kárba veszni, hiszen Magyarország kultúréletének egyik legnevezetesebb szakasza van összefüggésben azokkal az eseményekkel, melyeknek a Pillvax kávéház volt az érlelője.

Valamennyi pesti kávéház között ez volt a legnevezetesebb. Pillvax néven egyik bérelője után nevezték a negyvenes évek óta.

A múlt század huszas éveitől kezdve ismeretes volt ez a hely majdnem az egész országban ama specialitása révén, hogy a jurátusoknak és kölcsészeknek állandó gyülekező helyéül szolgált. Híres volt tehát azelőtt is jóval, hogy Petőfiék tanyát vertek benne. Irodalmi jelentősége azon-

ban csak az 1842-ik esztendővel kezdődik, mikor Lisznyai Kálmán és Dobsa Lajos az első írói asztalt megalakították benne. Innen kezdve hírlapi cikkek, regények, elbeszélések, levelek, hivatalos akták és történelmi könyvek is megemlékeznek róla. Vahot Imre már 1842-ben hosszú cikket is ír róla a Pesti Divatlapban, ami bizonyítja, hogy a köztudatban híre általánosan el volt terjedve. De irtak előtte is a lapok a Pillvaxról, mert Vahot idézi, hogy „valamelyik hírlap” gúnyosan „közvélemény gyára”-nak nevezte el hangos politizálásai miatt, holott igazi szereplése ekkor még el sem kezdődött. Jurátusoknak a királyi táblán kívül ez volt második otthonuk, hol a nap bármelyik órájában találhatók voltak. Az ifjú jurátusnak Pestre érve a Pillvaxba irányult az első útja, itt találkozott ismerőseivel, itt kötötte az ismeretségeket s mikor végre pár évi álapos tanulmány után diplomával felszerelve az életbe lépett, legszebb emlékeit innen vitte magával patriájába.

Mindezzel még korántsem merült ki azonban a Pillvax jelentősége. Nem alaptalanul nevezték el közvélemény gyarának, mert abban az időben a közvélemény tényleg innen irányított. A magyar politikának és a főváros életének nem volt olyan eseménye, melyről a Pillvaxban ne esett volna szó s ha olyan természetűek voltak az események, hogy hangosabb szót vagy cselekvést provokáltak, a Pillvax kész volt rögtön erre is. Ilyenkor a Pillvax elégette hatalmas „le vele” kiáltások között a neki nem tetsző lapokat, gyűjtést rendezett jótékony célokra, fáklyás zenével tisztelte meg a népszerűbb politikusokat, testületileg bevonult a német színházba, a nemzeti érzelmeket megsértő bűnösök büntetésére és a Nemzetibe az érdem — vastapsokkal való jutalmazására.

Vahot említi azt is, hogy mikor egy külföldi opera primadonna sértő szót talált ejteni a magyar színművészetről, pártokra szakadva, órák hosszat vitáztak a drámának az opera felett való előnyeiről. „Télen, nyáron — folytatja Vahot — kivált estefelé, a' gyönyörű világítás fényözönében, oly tömve van ezen mulatóhely, hogy a' sokaság közt alig lehet járni. Nyáron nagy részint az uccára kitett falócákon, nagy edényekben álló növények közepett, 's árnyadó kárpit alatt üldögélnek, vagy seregestől állonganak a' kávéház előtt. Bévül pedig a makao, ferbli, alager, piramidli folyt óriási kibic-héd lármája közepette, miközben Rózsavölgyi Márk zenekara, pár év mulva az Egressy Béni bandája játszta a divatos zenedarabokat.”

A falakon kiváló magyarok, régiek és újak arcképei függtek. De a magyar szellem hódító ereje itt már meg is állott, mert a pincérek

mind németek voltak. A rendelés, meg kiszolgálás németül történt, ezen pedig nem lehetett segíteni.

A negyvenes évek elején már némileg csöndesedett a kávéház élete. Egy csomó fiatal író ütött benne tanyát, megalakították kerek asztalukat és az ottani élet szellemére is hatást gyakoroltak. Legjobban bizonyítja ezt a bécsi kormány ama szigorú rendelete 1845-ben, mellyel a helytartótanács különös kötelességévé teszi a forradalmi szellemű csarnok felett való felügyeletet. Rendes látogatói voltak ekkor a kerek asztalnak: Petőfi, Lisznyai, Dobsa, Degré, Tompa, Bérczy, Pákh, Lauka, Obernyik, Pálffi, Emődy, Berecz, kikhez később Jókai és Sükey csatlakozott. Kétségtelen, hogy a Pillvaxnak nagy jelentősége volt s tudták ezt nemcsak Bécsben, hanem Pesten is s nemcsak a hivatalok, hanem a szerkesztők is. Petőfi kezdésére itt alakították meg a Tizek Társaságát. Az volt Petőfiék terve, hogy Pesti Füzetek címen külön lapot alapítanak, de a lapalapítás ekkor még szabadsalomhoz volt kötve, a szabadságot pedig a helytartótanács útján Bécsből kellett kieszközölni. Bécsben pedig hal-

lani sem akartak a rebeliseknek ezen vállalkozásáról, úgyhogy a tervezett lap nem jelenhetett meg. A radikális elvű ifjak forradalmi szellemét ezzel az elutasítással azonban nem lehetett megölni. Napról-napra összegyülekeztek ezután is és mikor Petőfi vagy egyik-másik író véletlenül nem volt Pesten, a többiek azért nem hiányoztak sohasem a kerek asztal mellől. A falon függő Attila, Lehel, Árpád, Zrínyi, Deák, Kossuth, Wesselényi s társaik képe alatt hangos viták folytak állandóan politikáról és irodalomról. A jurátus-

Vastári Pál.

Egyetemi tanulmányai után tanár lett s irogatott. A márciusi ifjúságnak egyik legtüzeesebb vezére volt. A szabadságharc vége felé a fontinelli útközetben esett el Erdélyben.

had pedig az írók mögött helyeselt vagy cáfolt, aszerint, hogyan tetszett nekik a vita, az érvelés.

Az 1847-iki pozsonyi országgyűlés működését aligha tekintették olyan aggodó szemmel Bécsben, mint a Pillvaxot, melynek fékezhetetlen embereivel nem lehetett többé bírni. Ellensúlyozásul a konzervatív körök nemsokára a *Gyűldét* létesítették szemközt a Pillvaxszal. De eredmény nélkül. Jurátus nem tette lábát a Gyűldébe, mert hazaárulásnak tartották a konzervatívokkal való érintkezést. Hanem annál sűrűbben jártak a saját kávéházukba és a dunaparti kikötő elé, ahol a Pest, Pozsony és Bécs között közlekedő hajókat mindig óriási érdeklődő közönség várta. Az érdeklődők sorában lehetett látni Petőfit barátaival, olykor feleségével, köréjük csoportosult a fiatalság tömege, mely politizálva, élénk viták között várta ilyenkor a Bécs felől jövő újabb híreket. Végre 1848 március 5-én megjött aztán a tudósítás Kossuth felirati javaslatáról, mely viharos jeleneteket eredményezett a Pillvaxban. Az ifjúság hatalmas lelkesedéssel beszélt a reformmozgalmakról és mindegyre éltette Kossuthot. Vasvári Pált részletes magánlevélben értesítette egyik barátja a pozsonyi eseményekről. A levelet felolvasta egyik asztalra állva, aztán kézről-kézre adták azt. Most már mindennap újabb várankozások között telt el. Már nem volt elég az esti összejövetel sem, elhatározták, hogy ezentúl délután is összejönnek.

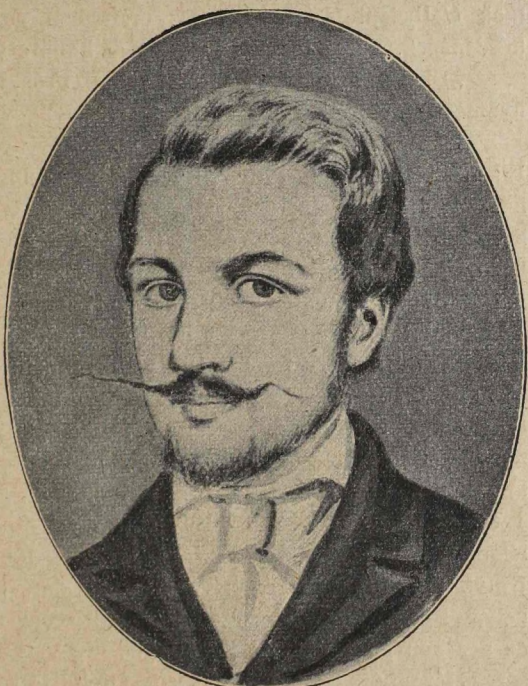
Petőfinének is nagyon tetszett az ekkori pesti élet, de mikor Tompával a kikötőhidnál megismerkedett, panaszkodott, panaszkodott, hogy férje többet van a Pillvaxban, mint otthon. Erről a szenvedélyéről azonban Petőfit nem lehetett leszoktatni. A Pillvax ugyanaz volt neki, mint a szónoknak a fórum vagy a követeknek az országgyűlés, Aranynak egyik levelében így ír: „Lakásom Hatvani ucca . . . azonban ha írsz, tán mégis inkább a Pillvax kávéházba címezd; ott könnyebben hozzájutok, mint-hogy itthon nagy néha szoktam lenni.”

Am ő csak egyik törzslakó a Pillvax birodalmában. A reformmozgalom vezetői a bécsi, pozsonyi és külföldi események kezdetekor naponként összegyűlnek a kerek asztal körül, hogy megbeszéljék az eseményeket. Mikor a pozsonyi országgyűlés tétova magatartását tapasztalták, elhatározták, hogy a párizsi reformbankettek mintájára lakomával egybekötött népgyűlést tartanak Rákoson, a nemzet kívánságait pontokba foglalják s így kényszerítik majd az országgyűlést a szabadságjogok kivívására.

Az Ellenzéki Kör helyeselte az ifjúság mozgalmát, felajánlotta az ünnepélyre termeit, melyek március 14-én meg is teltek. Klauzál

indítványára ugyanis abban állapodtak meg, hogy a népgyűlést az Ellenzéki Körben tartják meg, a lakomát pedig március 19-én Rákoson.

Nagy elégedetlenséget szült az is, hogy a főrendek akadékoskodása lassította az országgyűlés radikális munkáját. A Pillvax-lársaság és az Ellenzéki Kör tagjai már korábban is arra gondoltak, hogy tüntetéseket fognak rendezni, melyek kényszer alatt tartsák a konzervatív elemeket, a radikális képviselőket pedig ösztönözzék a liberális reformok erélyes sürgetésére. E végből az Ellenzéki Kör *Irányi* Dá-

Jókai Mór fiatalkori önarcképe.

Jókai Mór a márciusi ifjúság egyik vezére volt. A kiváló regényíró fiatal korában festegetett is s ezt az arcképet önmaga festette. Résztvett a szabadságharcban is, amely után egyideig bujdosott, majd álnev alatt kezdett írogatni. A kiigyezés után ismét résztvett a politikai életben, de nem politikai szereplésével, hanem regényeivel szerzett magának halhatatlan nevet.

nielt bízta meg, hogy Kossuthal való személyes megbeszélés alapján állapítsa meg a további teendőket. Irányi csakhamar Pozsonyba utazott és kifejezte Kossuth előtt a pesti ifjúság elégedetlenségét az ellenzék erélytelen magatartása miatt. Kossuth meghallgatta Irányit s azután így válaszolt:

„Mint önök, én sem vagyok megelégedve a dolgok lassú folyásával. De hát mit akarnak, hogy tegyünk? ... Képviselőtársaim hihetetlenül félénkek.

Legutóbb az ellenzék tagjait egybehívtam. Ajánlatot tettem nekik, mely egy kissé túlment a parlamenti szokásokon. Csak hét vagy nyolc merte segítségét megígérni.”

Irányi erre megkérdezte, vajjon nem volna-e célszerű, ha a refor-

mok életbeléptetésére az egész országban nagyszabású kérvényezést kezdenének, mire Kossuth helyeslőleg bólintott :

„Bizony az nagyon üdvös volna. Próbálják meg, hátha ezáltal nyomást gyakorolhatnának a csökönyös mágánásokra.”

Irányi visszatért Pestre, s a beszélgetés értelmében referált az Ellenzéki Kör és a Pillvax-társaság vezetőinek s indítványozta egy nemzeti kérvény (petíció) szerkesztését, melyet az egész országban köröztetnének. A petíció egyes pontjainak megszerkesztésére szűkebb bizottságot küldtek ki, mely március 11-én este összejött és Irinyi, Petőfi, Jókai, Vasvári és Bulyovszky közreműködésével megszövegezte a 12 pontot. Éjjel ért véget a bizottság munkája. Éjfél körül azzal váltak el, hogy másnap találkoznak a Pillvaxban. A következő két napon az Ellenzéki Körben megtartandó népgyűlés előkészületeit tárgyalták a Pillvaxban, március 13-án Petőfi a Nemzeti Dalt is megírta. A kedélyek nyugtalanságát az idősebbek, még a Klauzál csillapító tanácsai sem tudták már csillapítani. Március 14-én délután két órákor megtartották végre a tervezett népgyűlést az Ellenzéki Körben. Az elnöki emelvényen Klauzál, Nyáry Pál, Fényes, Irányi, Petőfi, Jókai, Egressi, Bulyovszky, Irinyi, Vasvári, Oroszhegyi, Vahot, Vörösmarty, Garay, Percel foglaltak helyet. Körülöttük sorakozott a jurátusok csoportja, a termekben és künn az utcákon pedig ezrekre menő közönség várta a gyűlés kezdését.

Három órákor Fényes Elek megnyitotta a gyűlést és Irinyit jelentette be szólásra. Irinyi röviden ismertette a politikai helyzetet és utalt a főváros közönségének hangulatára, mely immár odáig emelkedett, hogy a Kör elodázhatalannak tartja a nemzet kívánságait magában foglaló petíció előterjesztését elfogadás végett és az országgyűléshez való felterjesztés céljából. Felolvasta ezután a petíciót a tizenkét ponttal, melyet rivalgó éljenzés között elfogadtak.

A történelmi nevezetességű tizenkét pontot az egykorú adatok szerint Perczel Mór állította össze :

Március 14-iki végleges szövegezésében, amely alakban az országgyűlés elé került, a tizenkét pont így hangzott :

Legyen béke, szabadság és egyetértés.

1. Kívánjuk a *sajtó szabadságát*, a cenzura eltörlését.
2. Felelős miniszteriumot *Buda-Pesten*.
3. Évenkénti országgyűlést *Pesten*.
4. Törvény előtt egyenlőséget polgári és vallási tekintetben.
5. Nemzeti őrsereget.

Petőfi Sándor mint nemzetőr.

A márciusi események után megkezdődött a nemzetőrség szervezése. Az ifjúság vezetői jártak elől jó példával s elsőnek léptek be a nemzetőrségbe.

6. Közös teherviselést.
7. Az úrbéri terhek megszüntetését.
8. Esküdtszékeket, képviseletet egyenlőség alapján.
9. *Nemzeti bankot.*
10. A katonaság esküdjék meg az alkotmányra; a magyar katonákat ne vigyék külföldre, a külföldieket vigyék el tőlünk.
11. *A politikai statusjoglyok szabadonbocsájtassanak.*
12. Kívánjuk az uniót Erdéllyel.

Egyenlőség, szabadság, testvériség !

Vasvári most azt indítványozta, hogy a petíciót egy küldöttség azonnal vigye fel Pozsonyba, vagy amennyiben szükséges, Bécsbe, egyenesen a királyhoz. Erre Klauzál, a mindig mérsékelt és latolgató, egy bonyodalmas proposíciót ajánlott, mely arra szolgált, hogy egyrészt húzza a dolgot, másrészt az ifjúság heves követeléseit ellensúlyozza. Klauzál indítványa abban állott, hogy a petíció előbb Batthyány Lajosnak küldessék meg, aki az ellenzék értekezlete elé terjessze, ennek elfogadása után aláírások végett köröztessék az egész országban s mikor együtt van a százezer vagy még több aláírás, nyújtsassék be az országgyűléshez a nemzet kívánságának bizonyságaként.

A többség elfogadta Klauzál javaslatát, de a hevesebbekkel nem lehetett többé bírni. Attól tartottak, hogy egy évig is eltart, amíg megvalósul Klauzál tekervényes indítványa. Azért a Kör gyűlése után összegyűltek a Pillvaxban, hogy más módokat felől tanácskozzanak.

Estefelé a nagy lármát megszakitotta egy Koplánszky nevű kesztyűcsináló fiának a bécsi forradalom kitöréséről hozott jelentése. A tizen-nyolc év körüli ifjú, éppen mikor legnagyobb volt a vita a Pillvaxban, berohan a kávéházba; fölugrik a biliárdasztalra és ezt kiáltja:

„Uraim! Most jöttem a hajóval Pozsonyból. A pozsonyi ifjúság küldöttje vagyok. Nagy hírt hozok. Bécsben kiütött tegnap a forradalom. Metternich megbukott. A nép barrikádot emel és fegyverkezik!”

Pár percig legnagyobb csend állott be, de azután kitört az orkán-szerű zúgás a jurátusok között. A pillanat nagyszerűségének hatása töltött el mindenkit, amíg a hihetetlennek látszó és váratlan hírt hallgatták. Ekkor a Petőfi hangja hangzott fel:

„Cselekedjünk, uraim! Ne tétovázzunk tovább polgártársak!”

„Ugy van! cselekedjünk!” — hangoztatták az elégtelenek és a beszélő köré csoportosultak.

„Ott állott az asztal tetején Petőfi Sándor — írja egy krónikás —

mellén összefont karokkal. Nyakig gombolt egyszerű fekete atilla simult hajlékony termetére. Beesett, halvány arcát pirosra festé az izgalom, szemeiben szokatlan láng gyúlt ki. Egész valóján csodálatos, megdöbbentő vonás ömlött el. Olyan volt e percben, mint a közeledő forradalom démona.”

Közben az érkező hajó utasai és a lapok tudósításai megerősítették a bécsi események hírét, úgyhogy az izgalom az egész várost felzavarta. A Pillvax és az Ellenzéki Kör elé gyűlt a néptömeg, éppen akkor, mikor az ifjak a teendők felől tanácskoztak. Petőfi után Irinyi beszélt s azt fejtegette, hogy a délutáni népgyűlés határozata a bécsi eseményekkel tárgyalanná vált. Ámde időközben a forrongó kávéházba megérkezett Klauzál. Ő azt bizonygatta, hogy most van legnagyobb szükség mérsékletre s nem volna helyes dolog a népgyűlésnek már elfogadott határozatát megváltoztatni. A kávéház egyrésze Klauzál mellett foglal állást, másik része Petőfiék indítványát sürgeti. Klauzál újra szól és érvekkel iparkodik a heveskedőket meggyőzni, de hirtelen elébe áll a dadogó Sükey Károly, aki ekkor mondja szállóigévé vált szavait:

„Olyan időket élünk, hogy nem kell most az o-ko-ko-kos ember!”

Általános tetszés, vidám kacaj kísérte Sükey szavait. Klauzál okosságai egyszerre hatásukat veszítették. Most már Klauzál szó nélkül otthagyta a kávéházat s éjfélre járván az idő, az ő nézetén levők is távozni akartak anélkül, hogy a nagy kapkodásban egységes megállapodás történt volna. Az ifjak csoportjai már bomladoztak, egyik is másik is távozni készült, mikor Vajda Jánosnak hirtelen kitünő ötlete támadt.

Az ajtóhoz rohant, ráfordította a zárba a kulcsokat s kijelentette, hogy addig egy teremtettt lélek sem teszi ki a lábát, amíg nem határoznak. Kénytelenek voltak határozni s ekkor beszélték meg a március 15-iki nap programját. Mikor mindent elvégeztek, Petőfi egy papírlapra mutatva, tudatja, hogy neki is van egy költeménye, amivel hatást fog elérni. Többen kérik, hogy mutassa, de Petőfi meglepetésnek tartogatja a verset. Szikra Ferenc jurátus véletlenül meglátja a költemény első sorát:

„Rajta magyar, most vagy soha!”

„Előbb talpra kell állítani a magyart, csak azután rajta” — jegyezte meg, a jurátus, akinek tanácsára aztán Petőfi megváltoztatta az első sort. Így lett „Talpra magyar” kezdete a Nemzeti Dalnak.

Március tizenötödike.

Másnap, vagyis március 15-én reggel az ifjúság vezetői az előre megbeszélt terv szerint összegyűltek a Pillvaxban. Szerdai nap volt s már kora reggel barátságtalan felhők vonták be az égboltot s több ízben megeredt a havas eső, mely az uccákat is lucskossá tette. A vezérek azonban a megbeszélés szerint pontosan megjelentek a kávéházban. Egymásután jöttek Petőfi, Irinyi, Irányi, Vasvári, Jókai, Bulyovszky, Vajda János, Nyári Albert, Vidaes báró, Sükey, Gál Ernő, Oroszhegyi Józsa, Degré Alajos és a többiek. Ünnepe volt ez a nap a Pillvaxnak. A kávé, valamint a pincérek megilletődött arcán is látszott — mondja egy egykori följegyzés, — hogy megértették a rendkívüli események jelentőségét. Kevéssel 6 óra után együtt voltak már a főemberek. Oroszhegyi Józsa lemásolta a tizenkét pontot nagy betűkkel s mire a szürkeület eloszlott, a nemzeti követelmények már ott függtek a Korona herceg és Kígyó uccák sarkán levő „párizsi ház” oldalán, mint az első plakát, mely a főváros közönségének a készülő eseményeket bejelentette.

Az ucca eközben egyre élénkült és az emberek csoportokba verődve, majd a Pillvax felé húzódva kíváncsian várták az események kezdetét. Nyolc óra tájban már a kávéház is tele volt közönséggel. Mindenki beszélt, gesztikulált vagy vitatkozott s ebben az általános zajban alig lehetett hallani a távolabb álló vezérek eszmecseréit. A láрма azonban egy pillanat alatt megszűnt, mihelyt Jókait megpillantották, aki egy asztalra állva, rövid és lelkes beszéd kíséretében bemutatta a tizenkét pontot.

„Testvéreim! — kezdte Jókai. — A pillanat, melyet élünk, komolyabb teendőkre szólít fel bennünket. Európa minden népe halad és boldogul, haladnunk és boldogulnunk kell nekünk is. Legyen béke, szabadság és egyetértés. Követeljük jogainkat, melyeket tőlünk elvontak s kívánjuk, hogy legyenek azok közösek mindenkivel.”

Ezután felolvasta a tizenkét pontot és beszédét így végezte:

„És ezen jogokat követelni tartozik a nemzet, bízva önerejében és az igaz ügy istenében.”

Petőfi következett most, de várnia kellett, míg az éljenzés lecsillapodik. A közönségre meglepetésszerűen hatott az a vers, melyet Petőfi most felolvasott. Ez volt a *Talpra magyar*, amelyet áhitattal hallgatott a közönség.

Harangok zúgásánál, trombiták harsogásánál erősebb hatása volt e költeménynek. Napok alatt szétvitte az ország minden zúgába a tavaszi

Petőfi Sándor a Pülvax-kávéházban elszavalja a „Talpra magyar“-t.

Március 15-én az ifjúság vezetői a Pülvax-kávéházban gyűltek össze korán reggel s Jókai lelkesítő beszede után Petőfi egy kávéházi asztalra állva elszavalta a „Talpra magyar“-t.

szél és mikor bejárta vele a hegyeket és rónákat, tovább röpitette távoli állomások felé, hogy fölviillanyozódjék nyomában mindenütt a rab-ságban sínylő nép ereje. Viharban, lázban született ez a költemény s viharinak vált hirdetőjévé, amerre csak utat talált.

Naplójegyzeteiben Petőfi a költemény keletkezéséről ezeket írja :

„A Nemzeti Dalt két nappal előbb, március 13-án írtam, azon lakomára, melyet az ifjúság március 19-én akart adni, mely azonban az eddigi események következtében szükségtelenné válván, elmarad. Míg én az egyik asztalnál a Nemzeti Dalt írtam, feleségem a másik asztalnál nemzeti fejkötőt varrt magának.”

Az utolsó strófa elhangzása után valóságos tombolás tört ki a kávéházban. Az eskü szavai leírhatatlan hatást tettek a kedélyekre s az ifjúság nem tudva túlárado érzéseinek másként kifejezést adni, Petőfit vállaira emelte és folytonos éljenzések között körülhordozta a kávéházban. A Nemzeti Dal elhangzása után Vasvári Pál kiadta a jelszót :

„Menjünk az egyetemre és hívjuk föl csatlakozásra a tanuló-ifjúságot.”

A kávéházból mindenki tódult kifelé. Elöl haladtak Petőfi, Jókai, Irinyi és Vasvári, mellükön nemzeti színű kokárdával. A csapat élén egy jurátus hatalmas nemzeti lobogót vitt. A hogy a menet az Uri uccán (ma

Petőfi Sándor ucca) végig haladt, magával vonta a közönséget, úgyhogy mire a Hatvani ucca (ma Kossuth Lajos ucca) sarkán lévő orvosi egyetemhez ért, már pár ezerre felszaporodott tömeg követte a tüntetőket. Egész úton: „Éljen a szabadság, egyenlőség, testvériség!” jelszavakat hangoztatták. A menet az ódon, kétemeletes orvosi egyetem felé hömpölygött, melynek helyén most az Országos Kaszinóval szemben hatalmas bérpalota emelkedik. A tüntetők egyszerre előzönlötték az udvart és a folyósokat, Vasvári pedig a vezetőkkel benyitott a tantermekbe s „Éljen a szabadság!” köszöntéssel csatlakozásra hívta föl az ifjúkat. A tanárok egy része vissza akarta tartani az orvosnövendékeket, csakhogy a tiltó szavuknak nem volt semmi foganata.

„Testvérek — kiáltották a folyosóról az ifjúság vezetői — ne hallgassatok most a professzorokra, mikor a haza tette szólít! Le a tanítói zsarnoksággal! Jöjjetek az udvarra!”

Nem is hallgattak az ifjak többé tanáraikra. A tantermek ajtai egymásután felnyíltak és a növendékek izgatottan tódultak az udvarra, hol, mintha isteni tisztelet volna, levett kalappal állott a diákság. Jókai felolvasta a tizenkét pontot s azután Petőfi elszavalta a Nemzeti Dalt. A vers végén a diákok esküre emelték kezeiket s elmondták az esküt, hogy inkább meghalnak, de rabok tovább nem lesznek. Az orvosnövendékekkel felszaporodott tömeg innen a Ferenciek-terén lévő Műegyetemre ment és hasonló jelenetek között felszólította a diákságot a csatlakozásra. Hasonló módon történt a Központi-egyetemen lévő jogászok és bölcsészek felhívása is. A jogi fakultáson éppen az öreg Típula professzor tartott előadást, mikor Vasvári felnyitotta az ajtót és társaival egyetemben elkiáltotta:

„Éljen a szabadság, egyenlőség, testvériség!”

A régi módi professzor egészen oda lett az ámulattól. Mikor magához tért, rögtön kapta cilinderét, ódivatú esernyőjét s nagy ijedség között elrohant.

„Jeszus Mária! Kiütött a forradalom!” — ez volt minden, amit nagy ijedségében szólni tudott.

A tömeg most már akkorára nőtt, hogy az Egyetem-teret, Pappnövelde, Kecskeméti uccát és a Ferenciek-terét egészen előzönlötte. Az ucca közönsége mind a tüntetőkhöz csatlakozott és a hatalmas néparadat most visszafordult ismét a Hatvani uccába, hogy Landerer és Heckenast nyomdája előtt is tüntessen. Az egyetemen való jelenetek után Petőfi ugyanis kijelentette, hogy ki kell nyomtatni a tizenkét pontot. Egy hang a tömegből figyelmeztette:

„Budára kell menni s a cenzort aláírásra kényszeríteni.”

Petőfi visszakialtottotta :

„Cenzorhoz nem megyünk. Nem ismerjük el többé. Fel a nyomdába!”

A heves eső újból megeredt és egész úton verte a tüntető tömeget,

A szabadsajtó megteremtése március 15-én.

Dél felé járt az idő, amidőn Irinyi József megjelent a Landerer és Heckenast nyomda ablakában és a nép közé dobja a szabadsajtó legelső termékét, a tizenkét pontot.

mely a nyomda előtt vett állást és várta a fejleményeket. Petőfi tudatta a tömeggel, hogy egy bizottság a nyomdába megy és követelni fogja a tizenkét pont kinyomatását. A nép a Nemzeti Dalt is kívánta, ennél fogva ezt is követelték. Most az történt, hogy Petőfi, Vasvári, Degré Alajos és Irinyi a nyomdába mentek s Petőfi az ott levő Landerer Lajoshoz eme szavakkal fordult:

„Azért jöttünk, hogy e két kéziratot kinyomtassuk.”

Landerer átvette a kéziratokat s miután nem találta rajtuk a cenzor engedélyét, visszaadta.

„Lehetetlen, uraim — mondta — nincs rajta a cenzor engedélye.”

A visszautasítás azonban csak pusztá formalitás volt, mert mikor látta a küldöttség tétovázó magatartását, nyomban odasúgta Irinyi Józsefnek:

„Foglaljanak le egy sajtógépet!” Erre Irinyi a legnagyobb gépet ezen szavakkal foglalta le:

„E sajtót a nép nevében ezennel lefoglaljuk és követeljük a kéziratok kinyomtatását.”

„Az erőszaknak nem állhatok ellent!” — válaszolta Landerer s a következő pillanatban a darabokra vágott kéziratot tíz szedőmunkás, tíz lelkesült ember azonnal szedni kezdte, hogy a szabadsajtó első termékei minél előbb megjelenhessenek.

Hogy a néptömeg se unatkozzék míg a nyomda a kéziratot szedte, Vasvári, Degré, Irányi, Jókai, Egressi Gábor beszédeket intéztek a néphez, sőt Irányi német nyelven is megmagyarázta a tizenkét pont jelentőségét. Háromnegyed óráig tartott a várakozás, pont *fél-tizenkettőkor* készen volt végre a tizenkét pont első példánya. Irinyi rohant vele rögtön az uccára s a következő szavak kíséretében mutatta fel a tizenkét pontot:

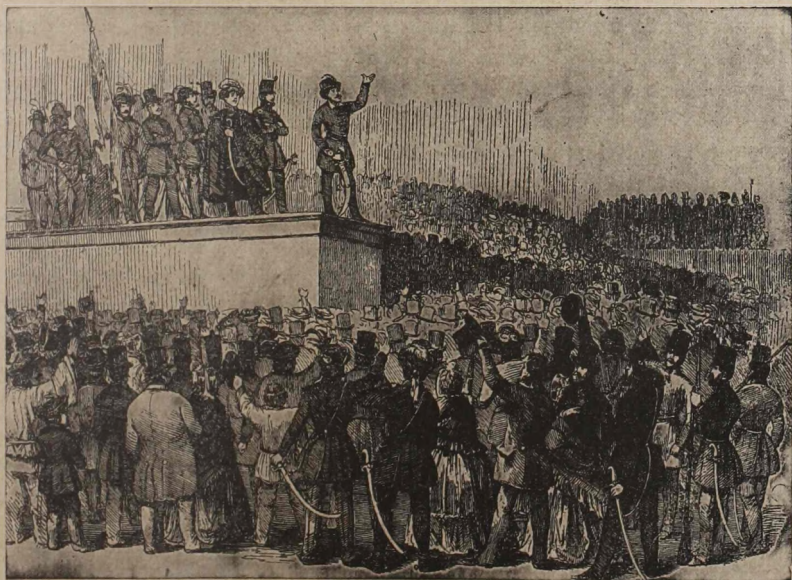
„Március tizenötödike délelőtt fél-tizenkettőre nagy időszak a magyarok történetében. Ime! Itt van a sajtószabadságnak az első példánya, a nép hatalmának első műve. Akármilyen szabadsága fog is lenni egykor a magyarnak, azon dicsősége mindig megmarad, hogy a legnevezetesebbet: a sajtószabadságot magunk vívtuk ki.”

Alig fejezte be szavait Irinyi, megjelent a nyomda ajtajában Petőfi s ő is magasan lobogtatta a felszabadított sajtó újabb termékét, a Nemzeti Dalt. A néptömeg hallani kívánta a verset s nem törődve többé az esővel, csípős széllel és a szorongással, lebocsátott esernyők mellett, kigyult arccal várta Petőfi szavalatát. Az első strófa elhangzása után a tömeg nem bírta uralkodni magán s esküre emelt kezekkel mondta utána a költővel:

*A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk !*

A déli harangszó ünnepélyes zúgásába vegyültek el az eskü szavai. A program nagyobbik része ekkor már be volt fejezve. Az ifjak most távozásra szólították fel a tömeget, mely azonban nem akart mozdulni, amíg a Nemzeti Dal és a tizenkét pont egy-egy példányát meg nem kapja. A Landerer nyomdában a munkások már abba hagyták a munkát, ennél fogva délutánig a kívánt példányokat nem lehetett előállítani. Irinyi Józsefnek kellett tehát megnyugtatni a népet.

„Polgártársak — szólt Irinyi. — Dél van. A nyomda fáradt munkásai hazamennek ebédelni, de mindjárt ebéd után hozzáfognak a nyomtatáshoz. A gépek addig nem fognak megállani, míg annyi példány nem lesz, hogy mindenkinek jusson belőle. Délután három órakor a Nemzeti Múzeum kertjében lesz a kiosztás. Ott legyen mindenki. Onnan a város-

Petőfi Sándor március 15-én a Nemzeti Múzeum lépcsőfaláról elszavalja a „Talpra magyar”-t.

A lelkes tömeg fölemelt kézzel mondta a költő után a veresszakaszok végén az esküt: „A magyarok istenére esküszünk, esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk.”

házára megyünk és fel fogjuk kérni Pest város nemés tanácsát, hogy velünk érzelemben és kívánságokban egyesüljön.”

A felhívásnak meg lett a hatása. A nép szép lassan oszladozni kezdett és hazafias dalok éneklése közben tért mindenki családjához. A mozgalom vezetői ezalatt megtették a délutáni népgyűlésre az előkészületeket. De gondoskodtak arról is, hogy a Nemzeti Színház is kivegye részét az ünnepségből. Küldöttség ment Bajza Józsefhez, az igazgatóhoz, azzal a kéréssel, hogy Katona József Bánk bán-ját tűzze ki estére ingyenes előadásban.

A délelőtti események híre pár óra alatt elterjedt a főváros minden részében. Mindenki érezte, hogy szokatlan, különös és nagyjelentőségű dolgok történtek, melyek a nemzet jövődő életére nagy befolyással lesznek. Ugyanazok tehát, kik a délelőtti eseményeknél jelen voltak, éppen hogy elvégezték ebédjüket, siettek rögtön a Múzeum kertbe, hol már egy óra óta meglehetősen tömeg hullámozott. A népgyűlés a megjelölt időben, pont három órakor, óriási közönség jelenlétében kezdődött. A Múzeum-kert tele volt néppel, de maga a mai Múzeum-körutat és Sándor uccát is egészen ellepték az emberek. A Landerer-nyomdából egyre hozták az újabb szállítmányokat s magyar és német nyelvű tizenkét pont és a Nemzeti Dal ott volt méltatásával most már mindenkinek a kezében.

A gyűlést Vasvári Pál nyitotta meg a reggeli események jelentőségének rövid méltatásával. Utána Irinyi József beszélt. A szabad sajtó jelentőségét fejtegette s egyben indítványozta, hogy a március 15-ike örök emlékére a szabad sajtó két első terméke a Nemzeti Múzeumban helyeztessék el.

Mikor ez is megtörtént, a nép körében mozgolódás támadt. A Talpra Magyart kívánták hallani és Petőfit látni. A közökhajtás elől nem lehetett kitérni. Petőfi a Múzeum baloldali lépcsőfalának ama kiálló részén, mely a Sándor ucca felé néz és jelenleg emléktáblával van megjelölve, rendkívüli hatás mellett elszavalta a Nemzeti Dalt.

Megismétlődtek újra a délelőtti jelenetek. Az esküre esküvel feleltek az emberek s minden strófa végén feltört ezer meg ezer ajakról a szent fogadalom:

„Rabok tovább nem leszünk!”

A népgyűlés új programpontja következett ezután. Meg kellett választani a küldöttséget. Petőfi, Jókai, Irinyi, Vasvári, Irányi Dániel és Egressi Gábor, mint a küldöttség tagjai csakhamar megindultak megbízatásuk teljesítésére, a nép pedig vonult utánuk.

A Múzeum-kert lassanként üres lett, ellenben a Városház-teret folyvást nagyobb tömeg lepte el. Éppen tanácsülés folyt a városházán, mikor a nép küldöttei benyitottak a terembe. Irányi Dániel adta elő a küldöttség célját. Említette a reggel történt eseményeket s kérte a tanácsot a mozgalomhoz való csatlakozásra. Végül nyilvános közgyűlés tartását javasolta, hogy ők is részt vehessenek benne. Kacs Kovics Lajos főjegyző rövid válasza után Rottenbiller Lipót alpolgármester üdvözölte a küldöttséget.

„Üdvözlöm önöket — kezdte — mint a tavasz első fecskéit. Önök hozzák a teljes szabadság reményét, önök verték le a sajtóról a bilincseket s biztosan hiszem, hogy az önök oltalma alatt városunk meg lesz oltalmazva a rendzavarásoktól.”

Eddig egészen szépen és csendben ment volna a dolog, ha Holovics tanácsos nem követi el azt az akadémikuskodást, hogy tanácsi zárt ülés nélkül nem volt hajlandó a küldöttség indítványát elfogadni. Egy pillanat alatt fenyegetővé vált a küldöttek magatartása. Irányi Dániel azonban nem sokat teketóriázott, miután a hosszú asztal túlsó végén ülő Szepessy polgármestert nem tudta megközelíteni, hirtelen az asztal tetején s a terem feldöntött kalamárisok között, szilárdan indul egyenesen az álmélkodó polgármester felé.

„Mit akar?” — kérdé kissé aggódva a polgármester. •

„Mi nem érünk rá addig várakozni — felel Irányi — míg a tanácsuraknak tetszik. Nekünk nincs időnk. Kívánjuk a 12 pont azonnali aláírását.”

Időközben a Városház-téren várakozó sok ezernyi néptömeg is nyugtalankodni kezdett, mikor értesült Holovics nyilatkozatáról. A helyzet valóban olyan volt, hogy gyorsan cselekedni kellett. Szepessy polgármester nem is habozott sokáig. A 12 pontot habozás nélkül aláírta és ellátta a város pecsétjével. Mihelyt az okmány alá volt írva, Irányi felszakította a Városház-térre néző ablakok egyikét s harsány hangon tudatta a néppel, hogy a városi tanács szintén csatlakozik a nép kívánságaihoz. Viharos éljenzés volt a felelet Irányi szavaira. Szinte öt percig tartott a szünni nem akaró éljenzés, melynek csillapodtával újabb kívánságok törtek fel.

„Halljuk a polgármestert! Lássuk a tanácsurakat!” — kiáltotta ezer és ezer torok.

Rottenbiller Lipót engedett a hívásnak és megjelent az erkélyen. Üdvözölte a népet a március 15-iki vívmányok alkalmából és biztosította őket a tanács jóindulatáról. Utána Nyáry Pál, Klauzál Gábor,

Rottenbiller Lipót.

Pest város polgármestere volt 1848-ban s együtt-
értett a márciusi ifjúsággal. Ő lett a nemzetország
elnöke s nagy érdemeket szerzett a rend fönntar-
tásával s a nemzeti érdekek megvédelmezésével.

Pelőfi, Vasvári, Jókai és mások
szólottak a néphez.

A tanács ezalatt újra össze-
ült és fontos határozatokat ho-
zott. Kimondta, hogy a városi
tanács magáévá teszi a népgyű-
lés határozatát, egyúttal kül-
döttséget fog az országgyűlés
elé meneszteni a 12 pont elfo-
gadása ügyében. Ez a küldött-
ség, melynek tagjai a nép meg-
bizottaiból és a kijelölt városi
tisztviselőkbl fognak állani, fel
fogja keresni az uralkodót s
megkéri az új, népképviseleti
alapon választott országgyű-
lés egybehívására. Határozatba
ment még az is, hogy a rend és
közbiztonság védelmére köz-

csendi bizottmányt alakítanak, a polgárság önként jelentkező tagjaiból
pedig nemzetorséget szerveznek.

A városi tanács ezzel elintézte egyelőre a maga dolgát. Hátra volt
még a helytartótanács fölkeresése. A népgyűlés ugyanis elhatározta,
hogy a helytartótanácestól követelni fogja Táncsics Mihály szabadon-
bocsátását és a cenzura eltörlését. A tömeg ide is elkísérte a mozgalom
vezetőit.

A helytartótanács épülete 1848-ban a Várban volt, ott ahol most
a belügyminisztérium van. A lépcsőket, az udvart és a termeket, Bu-
dára érve, csakhamar ellepte a tömeg. A helytartótanács éppen ülést
tartott, mikor a tömeg a helytartó hivatalhoz ért. A vezetők itt is,
miként a városi tanácsnál, beléptek a terembe és elmondták jöve-
lük célját. Bemutatták a 12 pontot. A helytartótanács tudomásul
vette. Kérték a sajtó felszabadítását és a cenzorok azonnali elmozdi-
tását. Ezt is elfogadták. Végül az eddigihez hasonlóan, illendő formá-
ban a politikai foglyok szabadonbocsáttatását követelték. Ez is meg-
történt.

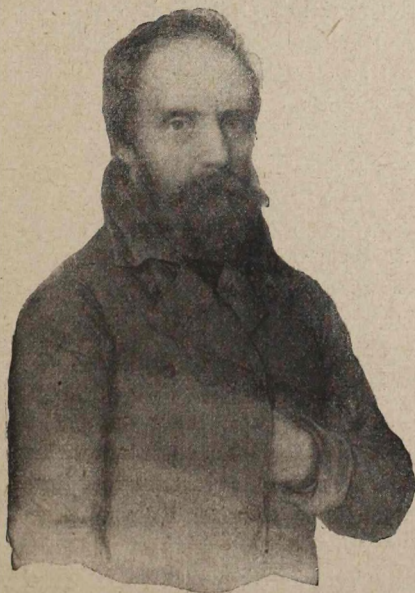
Az olvasó csodálkozni fog, hogy vajjon mi lehetett az oka a hely-
tartótanács ezen túlságos előzékeny és liberális magatartásának. Egyszerű
a magyarázat: a félelem. Ha másként cselekszenek, tudták, hogy ma-

gukra zúditják a nép haragját, azzal pedig nem volt tanácsos most kezdeni. Jó arcot csináltak tehát a dologhoz és úgy tettek, mintha nekik is a a cenzura eltörlése volna leghőbb vágyuk. Degré Alajos, aki személyesen vett részt a márciusi mozgalmakban, érdekesen írja le a megrémült és meglepett urak magatartását.

„Soha életemben — írja — olyan rémült arcomat nem láttam, mint amilyen ezeké a nagyságos királyi tanácsos uraké volt. Odryé csakúgy játszott zöldbe és sárgába. Nyéky (a cenzor) meg olyan szeretetreméltóan mosolygott, mintha sikerült volna egy shakespearei darabot leszorítani a játékrendről. De hogy ez a nyájasság nem szívből jött, mutatta homlokának verejtéke, melyet nem győzött eléggé törölgetni. Pedig csak a kaput kellett volna bezárniok, hát el van fogva az egész forradalom minden vezetőivel és kezdeményezőivel együtt. Szerencse, hogy nekik velünk, nekünk pedig velük volt dolgunk. Csaknem kedélyes társalgás folyt.

Kivülről győzelmi zaj hangzott fel. A foglyok kiszabadítvák. Barátságos kézzsorítással búcsúztunk el a helytartótanács uraitól, mintha csak látogatáson lettünk volna.”

Ezalatt a fejevári kapunál levő börtön előtt érdekes jelenetek játszódtak le. Táncsics Mihály író itt volt elzárva, amiért a *Nép könyve* és a *Józan ész* című műveiben a nép jogaiért síkra szállott. Táncsics 1847-ben került börtönbe s azóta se jtelme sem volt azokról a változásokról, melyek Európában és Magyarországon történtek. Ő maga egyébként egyike a magyar demokrata bajnokok legérdekesebb alakjainak. Szegény földműves szülőktől születvén (Ács-Teszéren 1799-ben), már korán megismerte a nyo-

Táncsics Mihály.

Takácslegény volt, de 19 éves korában hozzáfogott a tanuláshoz s elvégezte a tanítóképzőt s tanított is. Majd író lett s a magyarországi munkásmozgalmak megindítója. Sajátvétségért elítélték s a budai helyőrségi börtönbe került. Innen szabadította ki az ifjúság március 15-én. Kiszabadulása után a „Munkások Ujságja” című lapot szerkesztette. Később, a szabadságharc után ismét börtönbe került írásai miatt s fél évig volt, mikor kiszabadult. Életének végét nagy nyomorúságban töltötte.

mort, a szolgaságot s mindazt, ami a jogtalanok szomorú osztályrésze. Atyja halála után iparos lett, de szabad idejét az önművelésre fordította. Az elnyomatás fájdalma olyan erősen élt lelkében, hogy inastársait és a hozzá hasonló szegényeket ingyen oktatta és ideális rajongással hirdette közöttük az emberiség jogait. Abban az időben, mikor Magyarországon a jobbágy nép sorsa valóban alig volt jobb az állaténál, ő azoknak az eszméknek hirdetője, melyeket a francia forradalom hangoztatott. Ezért tekintik őt a magyarországi szociáldemokraták első apostoluknak. Táncsics egészen oda volt az ámulattól, mikor börtönének ajtaja megnyílt s őt, a szegény, üldözött munkás-embert a nagytekintélyű Nyáry Pál alispán, mint a békés forradalom „legelső tavaszi virágát” ünnepelte. S még jobban bámult, mikor a szabadba érve, ezrekre menő tömeg közepette találta magát s mindenfelől nevének elterjedését hallotta. Örömkönnyek hullottak alá a rab író szemeiből, midőn mindezt látta s hallotta, de nem sok időt hagytak neki az elérzékenyülésre. Az ifjúság kocsiba ültette Táncsicsot és diadalmármorban vitte Pestre. Itt kifogták kocsijából a lovakat, mint ahogy az ünnepelt művésznőkkel szokás és vágattak vele a Nemzeti Színház elé.

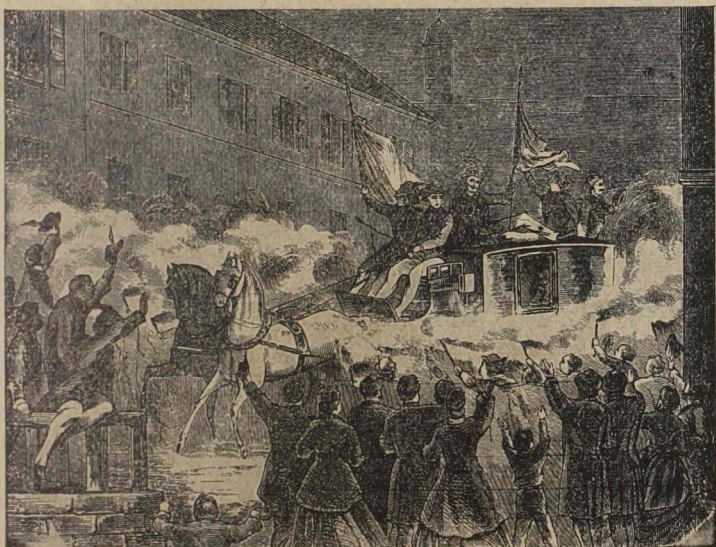
A színházban izzó hangulat uralkodott. Éppen annál a jelenetnél tartottak, mikor Gertrudisz, kit Laborfalvi Róza játszott, hatalmas kitörésre készült Bánk ellen. A közönségnek nem volt türelme Bánk bánt végighallgatni, inkább azokat a lelkesítő dalokat akarta hallani, melyek hazafias érzéseikhez szóltak. Először Egressi Gábor szavalta el Petőfi Nemzeti Dalát. Utána a színház énekes személyzete zenekísérettel énekelte a „Hunyadi László” operából az ismert indulót: „Meghalt a cselszövő, megszűnt a rút viszály.” Ezután a zenekar eljátszotta a Himnusz, a Hattyúdalt és Szózatot, legvégül pedig a karszemélyzet elénekelte a Talpra Magyart, melyet Egressi Béni még aznap megzenésített. Ugyanekkor különben Kálosdi János is írt zenét a népszerű költeményhez. A közönséget annyira elragadta a lelkesedés árja, hogy az összes számokat együtt énekelte a színészekkel.

Az istentisztelethez hasonló ünnepséget semmiféle incidens nem zavarta meg addig, míg Táncsics Mihály kocsija a Kerepesi útra nem ért. Az ucca rivalgása és zivaja olyan nagy volt, hogy behatolt a színházba is s mindenki izgatottan felugrott helyéről, hogy a láрма okát megtudja. Gondolni sem lehetett többé az előadás folytatására. A színpadról azonban felvilágosítják a közönséget az uccán történő dolgok felől.

„Most hozzák Táncsicsot! Az ifjúság kiszabadította a rab író!” — hangzik több színész ajkáról.

„Lássuk! Hol van? Éljen Táncsics!” — kiáltják a következő percben mindenfelől. De Táncsics nem jött, mert sietett felkeresni beteg feleségét.

Az általános zajban és zűrzavarban a színház ajtói egyszerre felnyílnak és kívülről tömegesen tódul be a nép, hogy a budai eseményeket

A börtönből kiszabadított Táncsics Mihályt,
az ifjúság diadalmenetben viszi át Budáról Pestre

közölje. Mindenki beszélni akar, ennél fogva senkinek a szavát sem lehet érteni. Végre többszöri felhívás után a zaj lecsendesedik és Degré Alajos az egyik páholyból beszédet intéz a közönséghez, melyben elmondja a Budán járt küldöttség sikereit. A közönség tombol, a padokat veri és éljenez lelkesedésében. S hogy az extázis még nagyobb legyen, a zenekar rázendít a Rákóczi-indulóra. De ezzel még nincs vége a lelkes jeleneteknek. A fiatalság a francia forradalom híres dalát, a Marseillaise-t akarja hallani és a zenekar háromszor egymásután eljátssza ezt az óriási hatású indulót, mely az idegek feszültségét a legmagasabb fokra csigázza. Három-negyed tíz óra van, mikor a Marseillaise hangjai mellett a közönség elhagyja a színházat és a közeli kávéházakba, vendéglőkbe térve vagy az

Jókainé Laborfalvi Róza.

A Nemzeti Színház ünnepelt művésznője volt. Jókai családja tiltakozása ellenére vette
nőül s boldog házasságot kötött vele.

uccán csoportokra oszolva, még egyszer megtárgyalja a magyar história egyik legragyogóbb napjának, a március 15-ikének varázslatos eseményeit. Ez történt március 15-én Budapesten.

De ugyanezen napon, a bécsi események hatása alatt a pozsonyi Hollinger-kávéházban is élénk mozgalom indult meg a jurátusok között. Sőt, mintha egy titkos szózat futott volna végig a magyar ifjúság lelkében, még azok is, akik külföldön tartózkodtak, siettek e napon kifejezést adni a szabad eszmékkel való szolidaritásuknak. Párizsban például körülbelül abban az órában, mikor a magyar ifjúság Pesten történelmi jelentőségű akcióját megkezdte, Hugó Károly író buzdítására az ott időző magyarok csoportja lelkesen tüntetett a forradalmi vívmányok mellett. Hugó Károly felkereste ugyanis az ismertebb párizsi magyarokat és azt az óhaját közölte velük, hogy szeretné, ha a magyarok is kifejeznék a franciákkal való szolidaritásukat s ezt egy monstre küldöttség alakjában juttatná az ideiglenes kormány vezetőjének, Lamartine-nek tudomására. Az eszme nagyon tetszett s március 15-én mintegy ötszázan Hugó Károly vezetésével megjelentek a francia ideiglenes kormány előtt. A menet élén két hatalmas zászlót: egy magyart és egy franciát vittek, melyek nemzetiszinű szalaggal voltak átkötve, a szalagon pedig nagy aranybetűkkel ez állott: „*Fraternité!*” (Testvériség!). A küldöttséget Lamartine fogadta és beszédét azzal végezte, hogy a jelenlévők vigyék el a franciák testvéri vonzalmát magyarországi honfitársaikhoz.

A szabadsajtó ünnepe. — A szabadság első lázas napjai.

A nagy nap Párizsban is, éppen úgy, mint Pesten, zavar nélkül, a legnagyobb rendben folyt le. Az eseményeket azonban nem lehetett megállítani s nem lehetett azt kívánni, hogy a túlárado lelkesedés, mely március 15-én betöltötte a lelkeket, a következő napon már magától elszikkadjon. Ellenkezőleg, a március 15-ikére következő napok újabb eseményekkel bővítették a nemzet ünnepét.

Március 16-ika a szabadsajtó ünnepének volt szentelve. Rendkívüli változások történtek egyszerre a polgárok modorában és viselkedésében. A különböző címzések elmaradtak. Nem volt többé méltóságos, excellenciás, nagyságos vagy tekintetes cím, hanem csak: polgártárs. A hivatalos címzésekben a francia minta szerint az egyszerű „úr” megszólítást hozták divatba. A sajtó révén pedig — Jókai maga jár elől a példával — egyre többen letették a nemesi származást jelentő *y* betűt vezetéknévük

végéről s a demokratikus i-t vették föl helyébe. Ünnepi hangulat uralkodott valóban az emberek lelkében. Ezt a hangulatot fokozta még az uccák képe is. A boltok nagy része zárva volt, a főbb üzleteket és középületeket pedig gazdagon feldíszítették. Az Ellenzéki Kör épületén nem kevesebb, mint százötven nemzeti lobogó lengett, Landerer nyomdája nemzetiszínű szalagokkal volt bevonva, a kirakatban pedig a 12 pont, a Nemzeti Dal és Petőfi arcképe volt látható.

Az uccák sarkain már kora reggel két nagy plakát hívta föl a

Egykorú kép március tizenötödike emlékére.

A kép azt ábrázolja, hogy a magyar ezen a napon szét-törte láncait s eltiporta a gondolatot megbénító cenzúrát s a Metternich által irányított önkényuralmat.

lakosság figyelmét. Mind a kettőt a közcsendí választmány adta ki, mely később a minisztérium megalakulásáig *forradalmi bizottság* címen vezette az ügyeket. Az egyik hivatalosan tudatta a polgársággal a március 15-iki eseményeket, nevezetesen a 12 pontot, a cenzura megszüntetését, Tácsics Mihály szabadságát, a közcsendí választmány megalakulását és a március 16-iki kivilágítási ünnepet. A második plakát arról szólt, hogy az események szükségessé tették polgárőrség alakítását, ennél fogva „minden becsületes ember magát mától kezdve a városházán a bizottmány előtt jelentheti s ennek bírálata után fegyvert és ösmerető jelt ingyen fog kapni.” A példát az ifjúsági mozgalom vezetői adták meg első sorban. Petőfi, Jókai, Vasvári, Degré, Lisznyai fölvetették magukat az őrségbe s ugyanígy tettek a város

tisztviselői is. A délelőtt fegyverek kiosztásával és az őrcsapatok felszerelésével telt el. Déli 12 órakor a Nemzeti Múzeum udvarán megtörtént azután a polgárőrség ünnepélyes felvonulása és felavatása. Parancsnokuk Rottenbiller Lipót lett. A későbbi honvédségnek ez az őrsereg lett a magva.

Csakhamar azonban újabb csapatok is létesültek: a lovas és gyalogos csapatok. Halálfejes, fekete sereg s egyéb címek alatt szervezkedtek az egyetemi ifjak, az uri osztályok gyermekei, sőt külön zászlóaljat alapítottak a zsidók is. Egyelőre nem viseltek közös uniformist. Mindenki olyan ruhában járt, aminővel rendelkezett. Közös jelvényük csupán a nemzetiszínű karszalag és kokárda volt.

Miután a nemzetőrség megalakult, a közesendi bizottmánnak is nagyobbodott a munkaköre, ennél fogva eddigi létszámát 64-re egészítette ki és Rottenbillert választotta meg elnökévé. Innen kezdve április 11-éig, vagyis amíg a minisztérium megalakult, ez a bizottság látta el a felügyeletet a főváros biztonsága fölött. A szabadsajtó ünnepét végül az esti kivilágítás fejezte be.

Ezekre menő gyertyák fényében tündöklött a főváros s a fényáradatban kifejezésre jutott az az örömmámor, mely a város lakosságát a tegnapi és a mai események miatt eltöltötte. Kilenc óra lehetett, mikor az uccákon hőmpölygő emberáradatban elterjedt az a hír, hogy V. Ferdinánd a feliratot vivő országgyűlési küldöttséget szívélyesen fogadta s már közelebből eleget fog tenni a nemzet óhajának. Félóra múlva azután olvashatták az Ellenzéki Körből kiszórt cédulákról, hogy kiket óhajt a nemzet miniszterekül.

Egykorú gúnykép Pálfi Albertről.

Pálfi Albert a márciusi ifjúság egyik vezére volt. A szabadsajtó kivívása után ő alapította az első új lapot Március Tizenötödike címmel. Az új lap, amelynek vezérszövege az volt, hogy nem kell többé táblalíró politika, hevesen harcolt a pecsovicsoknak nevezett konzervatívok ellen. A gúnyos rajz az új szerkesztő egyoldalúságát akarja kifejezni.

A tennivalók és a reménykedések nem szüntek meg azonban a következő napon sem. Március 17-én két eset emelkedik ki az események sorából. Az első a pesti egyetem tanulóinak az egyetemi reformok érdekében tartott értekezlete, mely meglehetősen zajos viták között ment végbe. A diákokat már az első napon elkapta a forradalmi láz s most az elavult, ósdi egyetemi tanrendszer gyökeres reformját iparkodtak keresztülvinni. Mindenekelőtt a tanszabadság biztosítását követelték és az egyetemnek a bécsi kormány gyámsága alól való felszabadítását. Követelték továbbá a tanári állásoknak tudományos érdemek alapján való betöltését, ami mai napig sem valósult meg s az ingyenes tanítást. Érdekes pontja volt a petíciónak az a része, amelyben több tanár elbocsátását kérték, mivel nézetük szerint ósdi gondolkozásmódjuk nem felelt meg a haladó idők követeléseinek. Március 17-én adta ki a helytartótanács azt a rendeletet, melyben a sajtóügy főbb elveit szabályozta és a sajtókihágások elbírálására bizottságot nevezett ki. Alighogy ez a rendelet megjelent, pár nap múlva Pálffi Albert bejelentette új lapjának, a szabadsajtó első hirlapi organumának, a Március Tizenötödiké-nek megindítását. Az idők változására mindenképpen érdekes dokumentum az az irat, melyben Pálffi lapja számára póstai szállítást kér. Ékesebben beszél ez a levél a hirtelen felkerekedett demokratikus áramlatról kötetnyi adatoknál. Pálffi iratában lapja póstai szállítása végett a helytartótanács elnökségéhez fordul. A levél így hangzik:

Zicsi Ferencznek, Pesten.

Polgár, al-elölülő!

Miután szerkesztésem alatt megjelenő lapot a póstán is szétküldeni akarom s miután a póstai szétküldetés elrendelése rövid ideig még a helytartótanács intézkedése alá esik:

Megkérem Önt, hogy ezen ügyre vonatkozó rendeletét kiadja és így *alkalmat nyerjen arra, hogy hivatalos kötelességének egyik ágát teljesítse.*

Pálffi Albert,

a „Március Tizenötödike” szerkesztője.

Az általános lelkesedés közepette, március 17-ikén a Múzeum előtt tartott népgyűlésen Petőfi indítványára a nagy események emlékével összefüggő határozatot hozott a nép. Kimondták ünnepélyesen, hogy egyes uccák a márciusi napok emlékére neveztesse el. A mai Kossuth Lajos uccát, hol a szabadsajtót kivívták, *Szabadsajtó*

uccának nevezték el. A Kossuth Lajos uccában levő Pálffy-ház, melynek földszinti részében Landerer és Heckenast nyomdája volt, *Szabad-saló-udvar*, a Pillvax-kávéház *Forradalmi*, majd *Szabadság-csarnok*, a Petőfi Sándor ucca (negyvennyolchan : Uri ucca) *Diadal ucca*, a Városháztér *Szabadság-tér* és az Egyetem-tér *Március tizenötödike-tér* nevet kapta. A népgyűlésnek voltak azonban más határozatai is. Követelte a népgyűlés, hogy a magyar államiság ezentúl a külső jelvényekben is kifejezést nyerjen. A kétféjű sasok és a sárga-fekete szín helyett a magyar címért és a nemzeti színeket kívánta, továbbá a hivatalos nyelv alkalmazásában a latin helyett a magyart. Végül a népgyűlés a lutri és a trafik eltörlését is kimondotta, melyekkel a bécsi kormány legtöbbet ártott a nép anyagi jólétének.

A határozatok kimondása után a tömeg szétszózlott, hogy csatlakozzék ahhoz a küldöttséghez, mely a közcsendí bizottmány megbízásából az akkor még önálló jogkörrel bíró Buda városának tanácsstestületéhez indult, hogy azt a márciusi nemzeti kívánságokhoz való csatlakozásra fölkérje. A bizottság Irányi Dánielt bízta meg a feladat keresztülvitelével.

Irányi lóra ült s hatalmas nemzeti lobogóval kezében, megindult a Szentháromság uccában levő városház felé. Mikor a hajóhidhoz ért, a kísérők száma pár ezerre növekedett. Ott azonban sokan elmaradtak s csak vagy öt-hatszáz ember követte őt a várkapun át fel a várba. Amint a Szent György-térre értek, egy csapat gránátosra bukkantak. Az a vakhir terjedt el ugyanis Budán, hogy a pesti nép a fegyvertárat akarja megtámadni. Ezért állították a katonaságot a fegyvertár szomszédságába. Irányit meglepte a katonaság megpillantása, ámde csakhamar feltalálta magát s mikor az arcvonal elé ért, meglobogtatta a zászlót és elkiáltotta magát : „Éljen a király ! Éljen a szabadság ! Éljen a katonaság !”

A gránátosok némán és mozdulatlanul nézték a nép elvonulását.

A Disz-téren új meglepetés várta a tömeget. Irányi Dániel előadása szerint a Disz-tér közepén mintegy ezer főnyi gyalogság helyezkedett el, a főörs előtt pedig néhány ágyú állott s mögöttük tüzerek égő kanóccal kezeikben. E fenyegető magatartás felbőszítette a tüzesebb vérű ifjakat, ezek Irányihoz siettek és azt kívánták, hogy rohanja meg velük az ágyúkat.

„Ugyan, ugyan ! Hisz ez a fogadtatás a küldöttség tiszteletére történik !” — csendesítelte őket Irányi s az ágyútelep és a gyalogosok előtt elhaladva, akadály nélkül értek a városháza elé.

Itt Irányi leszállott a lóról s hatodmagával a terembe ment, hol a tanács már együtt volt. Irányi előadta küldetésük célját, mire a polgármester szárazon azt válaszolta, hogy a tanács már az előtte való napon magáévá tette a tizenkét pontot. Erre „Éljen a tanács!”, „Éljenek a budaiak!” kiáltással azon az úton, melyen jöttek s ugyanazon csapatok előtt, melyeket jövet találtak, visszatértek Pestre.

Irányi és a küldöttség jóformán vissza sem érkeztek még Pestre, mikor a közcsendi bizottmány megkapta a budai tanács üzenetét a csatlakozásról. Tehát ez a nap is szép eredménnyel záródott, de a következő az eddigieket is meghaladta.

Március 18-án indult Hajnik Pál ügyvéd vezetésével a főváros küldöttsége Pozsonyba, hogy a nemzet kívánságát az országgyűlés elé terjessze. A hajóállomást nagy sokaság lepte el és állhatatosan éljenzte a küldöttséget mindaddig, míg a tovainduló hajót láthatta. Ugy tizenegy óra tájban Nyáry Pálnak a lutri és trafik eltörlése ügyében előterjesztett jelentése gyűjtötte össze a tömeget. Nyáry ugyanis a közcsendi bizottmány megbízásából megkereste a helytartótanácsot a lutri, a trafik eltörlése és a kétfejű sasok eltávolítása ügyében. Mit tehetett a helytartótanács, minthogy kénytelenségből megadta beleegyezését s ezzel megszűnt a legnagyobb „népcsalás,” ahogy az uccai plakátok hirdették. Legnagyobb lelkesedést azonban egy délutáni hír keltett, mely azt jelentette, hogy a király elismerte a nemzet kívánságát és gróf Batthyány Lajos miniszterelnököt bízta meg a felelős minisztérium megalakításával. Leírhatatlan öröm hatotta át az embereket a hír vételekor. Egyszerre elfelejtette mindenki az elmúlt napok izgalmaikat és az elmúlt évek keserveit.

A király nevét éltették mindenfelé s március 19-én az összes templomokban hálaadó istentiszteleteket tartottak az uralkodó életéért és a nemzet újjászületésének megünneplésére. A lelkesedés átragadt a vidékre is. Pest példájára megkezdték a nemzetőrségek alakítását, divatba hozták újra a magyar viseletet és hálafeliratokkal fordultak a királyhoz.

A jó magyar nép azt hitte, hogy a király meghallgatta az ő kívánságait, holott Bécsben éppen most mesterkedtek azon, hogy miként lehetne az ígéretet kijátszani. Csakhogy tehettek akármit, a márciusi napok emlékét nem írhatta ki többé semmi a szivekből. Új szellem s új erő járta át a nemzet lelkét. A magyar nép kezd már a saját lábán járni s hogy biztosan haladhasson előre, olyan papok állnak az élére, akik egészen másfajta imádságokra tanítják, mint a régiek. A márciusi események hozták létre azt az új katekizmust is, mely a magyar nép

„vallásos érzéseinek erősítésére” amolyan magyaros paprikás imádságokat hirdetett, melyekből rögtön megtudhatta mindenki, hogy miről is van szó és mit is akar tulajdonképpen a magyar nép. Ime az imádságok egyike, melynek *Radikális Miatyánk* volt a neve:

„Mi atyánk Ferdinánd, ki vagy Innsbruckban; irassék a te neved V-nek, jöjjön el a te udvarod ide Pestre, teljesüljön a te akaratod, miképpen Budán, azonképpen Zágrábban is. A mi alkotmányos jogainkat add meg minekünk ma. És engedd el minekünk a státusadósságokat, miképpen mi is elengedjük a te őseidnek a devalvációt, a békekötési számadásokat és a só árát. És ne vigy minket Bécsbe többet, de szabaddíts meg a te tanácsadóidtól, mert tied Magyarország, Hajdú-Böszörmény és a miniszterium. Amen.”

Ez a miatyánk meggyőzhette a bécsi köröket arról, hogy tudnak Magyarországon másképpen is imádkozni, sőt fognak is, nemcsak a régi alázatos, lemondó és mindenben megnyugvó formában. Azt mutatta ezen imádság, hogy a magyar nemzet ezentúl a saját esze és szíve szerint fog imádkozni s ha kell, akkor a vallásos, jóindulatú, csöndes, hidegvérű magyar ember ellefejtí legszentebb imáját is és felbőszülve követeli emberi jogait. Nem fogja mindig nyugodtan tűrni az ígát, nem viseli el keresztényi megadással a megaláztatást, a sérelmeket, a kijátszást, hanem erőszakkal is érvényt szerez akaratának.

A márciusi napok szokatlan eseményei valóban megváltoztatták gyökeresen az emberek gondolkozását, sőt izlését is. Előkerültek a régi szép magyar viseletek, mely már az 1847-iki farsang óta lassanként terjedni kezdtek. Az ifjúság körében ezenkívül a tollviselet is divatba jött. Ez a toll-divat onnan keletkezett, hogy Vasvári Pált egy arisztokrata hölgy a március 15-iki események után megajándékozta egy hatalmas, majdnem fél méter hosszú hattyútollal. Vasvári a gyöngéd figyelmet akként viszonzta, hogy kalapjára tűzte a tollat és ezentúl mindig így jelent meg a múzeumi népgyűléseken. Másnap már Jókai kalapjában is lengett egy hasonló nagyságú hattyútoll. Büszkén mutogatta barátainak kalapját.

„E tollat az ország legelső és legnagyobb művésznője adta” — mondta a kíváncsiaknak.

Harmadnapon Oroszhegyi Józsa kalapja is fel volt díszítve, de az övéen már vérvörös színű toll lengett. A toll divatba jött és mindjobban hódított. Huszonnég óra alatt megtollasodott a főváros. A divatárusok egy nap alatt kifogytak összes készletükből. Nagy jelentősége volt akkor az ilyen tollaknak. Ha nő volt az adója, akkor az a hallgatag parancs

és ígéret járt vele : „Menj, teljesítsd a kötelességedet, én várni foglak.” És vártak, még akkor is, mikor nyilvánossá lett, hogy a tollak viselői majd csak öt-tízévi súlyos rabság után fognak hazakerülni. A Múzeumkertben levő népgyűlések ezután mindig ilyen tollerdvé növekedett tömegek előtt mentek végbe.

Oroszhegyi Józsa, ki mint guerilla-vezér harcolt a szabadságharcban, egyik beszédét e szavakkal fejezte be :

„Polgártársak ! Ezt a tollat egy nőiskola növendékei adták. Az olyan nemzet, melynek serdülő leányai így éreznek, csupa hősoket fog teremni. Nem messze már az idő, mikor e tollak az ellenség rémei lesznek, mert a tollak ott fognak lengeni mindenütt, ahol a hazafiak vére foly.”

A toll mozgalom ekkor már olyan általános volt, hogy az írók, feleségeik, diákok, katonák mind így jelentek meg az uccákon. Viselte Petőfi is, ki egyik arcképén ilyen kalappal van megörökítve. Viselte többek között a főváros társadalmának akkor egyik legnépszerűbb alakja is, a palóc dalok költője : Liszniai Kálmán. Az ő tollának volt a legkülönösebb története.

Liszniai a negyvenes években eljegyezte magát egy előkelő családból származó, feltűnően szép urihölgygel. A szép daloknak egész seregét írta hozzá a Honderüben és az Életképekben s házassággal végződött volna a dolog, ha ki nem törnek a márciusi események. A tolldívat kezdetén ő is kapott jegyesétől egy hatalmas strucctollat. Fakó színben, töredeзве, elkopva lengett a toll kalapján még akkor is, mikor már javában folyt a harc az osztrákokkal. Liszniai első volt az írók között, aki felajánlotta szolgálatát a honvédelmi kormánynak s hogy republikánus volta mellett külsőleg is tüntessen, mint közhuszár vétette fel magát a Mátyás nevű székely lovas ezredbe. Később áthelyezték történetírói minőségben Görgei táborába.

Öcsöd községben táborozott Görgei hadteste, mikor 1849 január havában a szintén ott állomásozó Liszniait és Degré Alajost felkereste Lauka Gusztáv. Liszniai még akkor is viselte a strucctollat, az utolsót, mely a márciusi napok emlékét hirdette. Lauka a toll láttára gúnyosan odaszólt Liszniainak :

„Mondhatom, palóc atyafi, a te bálványod furcsa egy nő. Svarc-gelb !” — mondta és elővett zsebéből egy német ujságlapot s olvasta :

„Midőn Windischgrätz herceg a meghódított Pestre fényes hadsereggel bevonult, O. E. úrhölgy babérkoszorút nyújtott át a hős fővezérnek.”

Lisznyai erre letépte kalapjáról a tollat, becsomagolta és visszaküldte jegyesének, hogy festesse be feketesárgára, Windischgrätz számára.

Említettük már, hogy a március 15-ki események után a Nemzeti Múzeum kertje állandóan népgyűléseknek volt a színhelye. Március 15-étől április 1-éig mindennap összesereglett e téren a nép, nemesak a nappali, hanem az esti, néha a késő éji órákban is. A históriai nevezetességu lépcsőzet körül egy napon aztán új csoportozat tűnt fel, melynek szónokai merőben új elveket hangoztattak.

„Kenyeret a népnek!” — ez volt a jelszó.

Száz és száz torok zúgta erre a helyeslést. Hogy milyen kenyér és milyen jog kellett az új elégedetleneknek, egyes követeléseiből lassanként szép rendre kivilágott. Földet kívántak maguknak és a magyar jegybanktól 150—200 forint kamatnélküli kölcsönt. S hogy követeléseiknek nagyobb legyen a nyomatéka, újra népgyűlést tartottak a Múzeumkertben, hol az egyik szónok osztzkodási elveket hirdetett a tömegnek, a másik a házbérfizetés beszüntetését ajánlotta és az élelmicikkek árának leszállítását. A mozgalom kezdett népszerűvé válni, habár nem a márciusi vezérek voltak terjesztői és Táncsics Mihály sem állott semmiféle összeköttetésben vele.

Éppen abban az időben, mikor a márciusi eseményekkel kapcsolatban a leghagyobb bizonytalanság és ingerültség uralkodott Pesten, akkor támadtak ezek az új jelszó alatt indított mozgalmak s mind nagyobb mértékben kezdtek veszélyeztetni a közbiztonságot.

Nyáry Pál.

A márciusi események idején Pest vármegye alispánja volt s lelkes híve a szabadságeszmének. A márciusi napokban nagy tevékenységet fejtett ki a szabadságmozgalmak körül, de a rend főntartásában is. Tagja lett az új országgyűlésnek, majd a honvédelmi bizottságnak is. A szabadságharc izzalma között békés megegyezést szeretett volna létrehozni. A világi fegyverletétel után az osztrákok börtönbe vetették. Kiszabadulása után ismét résztvett a politikai életben, de a kiegyezéssel nem tudott megbékülni. Bánatában, hogy a nemzet örökre lemondott függetlenségéről, öngyilkos lett, egy dunaparti ház harmadik emeletéről levetette magát.

Ekkor a márciusi vezérek is kezdtek érdeklődni a mozgalom iránt, főképpen Nyáry Pál, Petőfi, Degré s csakhamar megállapították, hogy egy Bécsből irányított és a bécsi udvari körök által szervezett társaság működik Pesten, melynek feladata volt a nép körében hangos jelszavakkal ingerültséget kelteni és a polgárookra és a zsidókra ráuszítani a felbőszített tömeget. Rémhír gyanánt járta be a fővárost az új párt agitációjának növekedése, de legjobban a kereskedők és háziurak voltak megijedve.

Március második felének közepén újra összehívították a népet, de mielőtt valaki beszélhetett volna, a közszendí bizottmány nevében megjelent Nyáry Pál és csöndesíteni kezdte őket.

„Kenyeret a népnek!” — volt az egyhangú válasz.

Nyáry Pál ekkor fellépett a lépcső párkányzatára s figyelmeztette a népet, hogy vigyázzon, mert a bujtogatók a szabadság eszméjének megbuktatására törnek s ha a nép rájuk hallgat, szerencsétlenségbe dönti magát, megrontja a várost és a szolgaság láncát kovácsolja. Beszédét aztán így fejezte be:

„Ne higgyetek ily országfutóknak! Ki ismeri őket a nyilvános életből? Honnan termettek ide, hogy a szabadság magasztos eszméjét megszenstelenítsék? A pokol fenekéből, hogy itt a bécsi kamarillának szolgáljanak, akiket én, ha még egyszer mutogatni merészelik magukat, elfogatok.”

Nyáry beszédének igen nagy hatása volt, amit fokozott vakmerő bátorsága, hogy egyedül állott oda a felizgatott tömeg elé s addig beszélt nekik, míg kénytelenek voltak szavait helyeselni. Ekkor aztán hirtelen megfordult a tömeg hangulata. Nyáryt éltették, a felbujtókat pedig „le a kémekkel”, „le az árulókkal”, „le a népcsalókkal” kiáltások között keresték. Ezek azonban nem voltak sehol sem találhatók. Hirtelen eltűntek.

A felbujtási manőver ezzel azonban még nem ért véget. Pár nap múlva újra rémhírek kezdtek terjengeni, de most már sokkal komolyabb formában. Egy nagyobb tömeg megrohanta ugyanis a ferencrendi barátok házát. A dorongokkal és feszítővasakkal felfegyverkezett tömeg éppen munkába kezdett, mikor feltűnt Nyáry Pál népszerű alakja. Nyáry újra beszélt s figyelmeztette a lázongókat, hogy ne engedjék magukat ilyen célokra felhasználni, mert a bécsi hatalom végül is cserben hagyja őket és keservesen meg fognak majd lakolni bűnükért.

„Ti szabad emberek vagytok — mondta — kik a szolgaságért küzdtek. Menjetek nyugalomra, aludjátok ki e veszedelmes mámort

s holnap ébredjete fel, mint méltó harcosai a szabadságnak. E szép napok fényes lapjaira ne mázsoljatok szennyet, mert a nemzet megátkózik érte.”

Igy csillapította Nyáry a tömeget, mire az szét is oszlott, de egy másik csoport a Király uccában kezdte betörni az ablakokat, döngette a kapukat, behatolt a boltokba, amíg Nyáry s vele a polgárőrség és egy zászlóalj budai gránátos meg nem érkezett.

Ezen kihágások után a forradalmi bizottság népgyűlést tartott a Múzeum-kertben, hol Jókai, Petőfi és Vasvári beszéltek és a nép nevében tiltakoztak a zavargások ellen. Különösen Vasvári szavai voltak nagy hatással és a forradalmi bizottság erélyes fellépése, úgyhogy a nép nevében kenyeret kérő bécsi felbujtók nem is mertek többé Pesten mutatkozni.

Az írók, jurátusok, diákok úgy jártak ezentúl a Pilvaxba, mint a pozsonyi követek a diétába. Különösen esténként volt nagy zsibongás a kávéházban. A nap eseményeit pontosan megvitatták, értesítették egymást mindenről és irányították a politika sorsát, melyre döntőleg hatottak. Külső színezetében is sok változást mutatott ezekben a napokban a kávéház, melyről a Pesti Divatlap márciusi 21-iki számában ezeket írja:

„Az Ellenzéki Kör szállása és az ifjúság kávéháza úgy néz ki, mint a megbukott francia király palotái az ostrom után kinézhetnek — nem ugyan azért, hogy netán erőszakkal feldulattak volna, — hanem csak a rendkívül népes látogatás által, kivált a padlók egészen kivetkőztek eredeti alakjukból. Körünkben a kártyázás egészen megszűnt s feltett kalapokkal még mindig népgyűléseket tartunk itt, melyekben szónokaink székre állva hirdetik a szabadság ígéit.”

Forradalmi hangulat uralkodott az ifjak között s különösen Petőfi és Vasvári voltak engesztelhetetlenek. Petőfi úgy nyilatkozott itt egyszer látogatóban lévő barátjának, Tompának, hogy a minisztérium gyöngé, sokat mulaszt s ha ez így folyik tovább, nemsokára elveszti minden tekintélyét. Különösen Kossuthra nehezteltek és ellene tüzeltek legjobban azon kicsinylő nyilatkozata miatt, mellyel az ifjúság mozgalmát illette. De mások is részesültek megrovásokban, tekintet nélkül állásukra, rangjukra és hivatali tekintélyükre.

Az első magyar felelős minisztérium.

Nagy változások kezdetét jelentette a nemzet életében a felelős miniszterium megalakulása. Örömnép gyanánt ülték meg az országban azt a napot, melyen a küldöttség Bécsből visszatért. Különösen két nevet ünnepeltek általános lelkesedéssel, az István nádorét és Kossuthét, mint akiknek a nagyjelentőségű vívmányok kivívását tulajdonították.

Legszebb reményekkel ült össze a törvényhozás is, hogy az ország alkotmányát átalakító reformokat megalkossa. Mivel az országgyűlés a rendiség alapján állt akkor, mindenekelőtt *alkotmányozó gyűlésnek* nevezte magát s addig is, míg az új népképviselői törvényhozás megalakul, sürgősen tárgyalás alá vette a legfontosabb törvényjavaslatokat.

Március hó 19-én Pest városa küldöttségének kérésével foglalkozott a parlament. Pest városa, miként előbb már említettük, a március 15-iki események után, a polgárság megbízásából Hajnik Pál vezetésével küldöttséget menesztett Pozsonyba, hogy a tizenkét pont elfogadását kérjelmezze. Déli tizenkét órakor fogadta az országgyűlés a küldöttséget, de nem országos, hanem kerületi ülésben, melynek elnöke ekkor Széchenyi István gróf volt. A küldöttség előbb Kossuthnál tisztelet, majd a nádornál, aki főleg arra nézve nyilatkozott, hogy fölmenni Bécsbe feleslegessé vált, miután a király a nemzet óhajait már ugyis teljesítette.

Miután Széchenyi átvette a polgárság és az ifjúság nevében beadott két kérvényt, a rendekhez fordult, hogy nyilatkozatot kérjen a két kérvény elintézésére. A küldöttségnek Kossuth válaszolt és meglehetősen ellenszenvet keltett maga iránt, mikor a fővárosi mozgalmat kritizálta és az uccai közvélemény beavatkozását helytelenítette. Pesten emiatt hangos kifakadások történtek ellene, de szerencsére súlyosabb következményei nem lettek kissé erős nyilatkozatának.

Batthyány Lajos gróf, a nádor által megbízott miniszterelnök ezalatt megalakította a miniszteriumot és az országgyűlés március 23-iki ülésében bemutatta a kormánytagok névsorát. Az első magyar felelős minisztérium így alakult meg:

Miniszterelnök: Batthyány Lajos gróf.

Belügyminiszter: Szemere Bertalan.

Pénzügyminiszter: Kossuth Lajos.

Közlekedésügyi miniszter: Széchenyi István gróf.

Vallás és közoktatásügyi miniszter: Eötvös József báró.

Földművelés, ipar és kereskedelmi miniszter: Klauzál Gábor.

Igazságügyminiszter: Deák Ferenc.

Hadügyminiszter: Mészáros Lázár.

Őfelsége személye körüli miniszter: Eszterházy Pál herceg.

A névsor első olvasásra elárulja, hogy a miniszterek kiválasztása a legnagyobb körültekintéssel történt. Magyarország politikai és társadalmi életének legkiválóbbjai vették át a kormányzást, hogy a nemzetet ezekben a nagyjelentőségű és válságos napokban átvezessék az új korszakba. Az országgyűlés közfelkiáltással fogadta el a jelölést s nyomban hozzákezdett a miniszterek közreműködésével az új alkotmány készítéséhez. Nem volt kétség aziránt, hogy a kormányba a nemzet legkiválóbb egyéniségei jutottak, nem volt kétség ennél fogva aziránt sem, hogy az új kormány alkotásai a nemzeti jólét előmozdításának alapvető biztosítékai lesznek.

A névsorban, mint a nádor után legfőbb közjogi állás képviselője *Batthyány Lajos* gróf áll. Életrajza röviden ez: Pozsonyban született 1807-ben, a legrégibb és legtekintélyesebb magyar főnemesi családok egyikéből. Iskoláit Bécsben végezte, tizenhat éves korában a Miklóshuszárezredbe lépett mint kadét s rövidesen hadnagy lett. Katonaévei nagy részét Olaszországban töltötte, hol bőkezűsége és eleganciája révén csakhamar ismert alakja lett a társaságoknak. Ámde éppen ez volt az, ami nem tetszett anyjának, aki fiát komoly élethez akarta szoktatni. Huszonegy éves korában tehát otthagyta a katonaságot és hazajött. Itthon komoly tanulmányoknak és az ikervári uradalom vezetésének szentelte idejét s mind a két téren rövid idő alatt nagy sikerek koronázták iparkodását. Különösen a hazai jog és történettudomány vonzották és a magyar nyelv tökéletes elsajátítása, mert a korabeli arisztokrata nevelés a magyar nyelvre kevés súlyt fektetett.

Mikor a tudományok terén a szükséges ismereteket elsajátította, látóköre bővítése végett nagyobb külföldi útra indult. Mikor 27 éves korában megnősült s az ország egyik legünnepeltebb arisztokrata hölgyét, *Zichy Antónia* grófnőt elvette, már szellemi ereje teljességében állott kortársai előtt. Házassága után még nagyobb érdeklődéssel foglalkozott politikai és országos kérdésekkel, résztvett a megyei élet mozgalmaiban s 1839-ben, mint főrend az országos kérdések megvitatásában is. Temperamentumára nézve nem volt olyan forradalmi, mint *Kossuth*, de a liberális reformoknak mindvégig állhatatos szószólója volt. A felsőtáblán állandóan hangoztatta a reformok szükségét és olyan következetességgel küzdött mellettük, hogy mikor *V. Ferdinánd* az országgyűlés feliratát elfogadta és annak alapján a felelős minisztérium megalakítását elrendelte, általános volt az a nézet, hogy ő legméltóbb

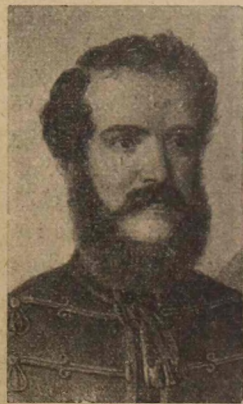
Batthyány Lajos gróf
az első felelős magyar minisztérium miniszterelnöke.

a miniszterelnöki állás betöltésére. Ebben a felelősséges állásban politikai szereplését a legnemesebb intenciók teszik jelentőssé. Életének innen kezdve a folytonosan feszültebbé és viharosabbá váló események közepette alig van nyugodt pillanata. Azok az emberfeletti törekvések, hogy a nemzet és az uralkodóház között összhangot hozzon létre és hogy a felülről jövő folytonos törvénytelenések ellenére az országgyűlést az engedékenységek alapján megtartsa, felőrölték erejét. Egyre kevesebb és kevesebb befolyása lett legjobb szándékai ellenére.

Az osztrákok Buda bevétele alkalmával elfogták s Windischgrätz 1849 október 6-án főbelövette. Ezzel megkezdődött a sorozata azoknak a hallatlan és vérlázító kegyetlenségeknek, melyeknek első áldozata a nemes jellemű tetőtől talpig becsületes, Batthyány Lajos volt.

Szemere Bertalan 1812-ben született a borsodmegyei Vatta községben. Iskolái végeztével, mint jurátus, résztvett a pozsonyi ifjúság mozgalmaiban, de már ugyanekkor irogatni is kezdett. Majd nagyobb utazást tett Európában és tapasztalatairól cikkeket is írt. A halálbüntetés eltörlésének ő volt egyik első szószólója Magyarországon, aki ezt a kérdést nem ötletszerűleg, hanem rendszeres munkában tárgyalta és a végén annak eltörlése mellett nyilatkozott. Írói érdemei alapján a Magyar Tudományos Akadémia is tagjai közé választotta. A politika azonban jobban vonzotta és az 1843-iki országgyűlésre megválasztatta magát követnek.

A rendi ellenzék ezen az országgyűlésen már igen jelentős tényező a kormánypárttal szemben. Soraiiban ott találjuk a legkiválóbb férfiakat, kik között Szemere Bertalan szintén egyik kiválóság. A következő országgyűlésen, mely előkészítette a modern Magyarországot, Szemere már a vezérek sorában foglal helyet, úgyhogy mikor a minisztérium megalakításáról

Szemere Bertalan
belügyminiszter.

volt szó, őt nem lehetett mellőzni. Batthyány lemondása után tagja lett a honvédelmi bizottmánnak, később, mint kormánybiztos a honvédelem szervezésében fejtett ki tevékenységet. Majd Görgei és Dembinszky között iparkodott kiegyenlíteni az ellentéteket. Az 1849 április 14-iki detronizáció után Szemere a forradalmi kormány elnöke lett s viselte tisztségét mindaddig, míg a helyzet reménytelenné nem vált.

Ekkor ő is külföldön keresett menedéket és onnan várta a nemzet feltámadását. Menekülése közben gondoskodott előbb arról, hogy a reá bízott királyi koronát az ellenség elől elrejtse. Mielőtt a határt átlépte volna, Orsovánál elásta a szent koronát s azután Törökországba ment, majd Párizsba és Londonba. Az 1865-iki általános amnesztia alkalmával ő is hazatért, de már nem volt a régi vasszervezetű ember többé. A hontalanság és hazája sorsán való aggódása annyira megtörték lelkét, hogy elméje lassanként elborult és hazajövele után három évre, 1869-ben meghalt.

Kossuth és Széchenyi életéről e helyen nem kell szólanunk. Előbbi fejezeteink részletesen szólnak e két tündöklő jellem kiválóságáról. Az ezután következő fejezetekben pedig, hol a szabadságharc sorsát és a rákövetkező idők eseményeit beszéljük el, Kossuth és Széchenyi pályájának fordulóit amúgy is részletesen ismertetjük.

Széchenyi István gróf
közlekedésügyi miniszter.

Kossuth Lajos
pénzügyminiszter.

Deák Ferenc az új kormány igazságügy-minisztere, 1803-ban született Söjtörön, Zala megyében. Miután iskolai tanulmányait elvégezte, Pesten ügyvédi diplomát szerzett, visszaszament megyéjébe, hol ügyészi, árvaszéki elnöki, majd táblabírói tisztséget viselt. Az 1833-iki országgyűlésen tűnt fel először hatalmas törvénytudásával és igazságszeretetével. Az 1839-iki országgyűlésen már az ellenzék vezérei között küzd a jogegyenlőségért s midőn 1843-ban a közteherviselés kérdésében választói egy része erőszakosságokat engedett meg magának, letette a mandátumot s a zalai

Deák Ferenc
igazságügyminiszter

követség az egész országgyűlés alatt betöltetlen maradt. Az 1847-iki országgyűlésen szintén nem vett részt, ezúttal egészségi okokból, de mikor a minisztérium megalakítása szóba jött, a közbizalom őt is a miniszterek sorába emelte.

A Batthyány-féle minisztérium lemondása-kor ő is félrevonult s csak mint képviselő vett részt a közügyekben. Egyik tagja volt annak a küldöttségnek, melyet az országgyűlés Batthyány Lajos elnökle alatt Windischgrätzhez küldött a béke kieszközlésére. A tárgyalások Windischgrätz gögös magatartása miatt azonban nem vezettek eredményre s miután a harcot kikerülni nem lehetett, Deák szelid lelke megborzadt a háború közeledő veszedelemétől s elvonult kehidai magányába, honnan csak akkor lépett elő, mikor a nemzet és az uralkodó között a békés kibontakozás kísérletei megkezdődtek. Deák államférfiúi nagysága ezekben az években aratta komoly diadalát. Az abszolutizmus enyhülésével a korona és a nemzet között megindultak a tárgyalások. Deák szelleme és törvényes érzülete uralkodnak az egyezkedési tárgyalásokon s az uralkodóház látva Deák törvényes álláspontját, végre is hajlott a békére és helyre állította az alkotmányos állapotot.

Deák Ferenc, mint ember egyike volt kora legcsodálatraméltóbb jellemeinek. A nemzet „a haza bölcse” melléknevvel tisztelte meg felejthetetlen szolgálatait s mikor 1876-ban meghalt, az országgyűlés törvénybe iktatta a haza körül szerzett érdemeit. A nemzeti gyászban osztozott az uralkodóház is, Erzsébet királyasszony részvéte jeléül személyesen jelent meg Deák ravatalánál és sajátkezűleg helyezett koporsójára egy gyönyörű babérkoszorút.

Mészáros Lázár hadügyminiszter 1796-ban született Baján. Előbb a bács megyei önkéntes csapatnál szolgált, ennek feloszlása után főhadnagyi ranggal a 7-ik huszárezredbe lépett. A katonai ranglétrán gyorsan haladt, őrnagy, alezredes, majd ezredes lett. A minisztérium

Mészáros Lázár
hadügyminiszter.

alakításakor a hadügyi tárca vezetésére őt szemelték ki. Érdekes véletlen juttatta őt ebbe az állásba. Mészáros szorgalmas olvasója volt a magyar lapoknak és Kossuth Pesti Hírlapjára annak megindulása óta előfizetett. Ebből azt következtették, hogy nemcsak liberális ember, hanem jó hazafi is, aki az osztrák szolgálatban is megőrizte a nemzeti törekvések iránt való fogékonyságot. Kinevezése után pár hónapra tábornok, majd altábornagy lett s az ő minisztersége alatt történt a honvédség szervezése. Az április 14-iki detronizáció után azonban lemondott állásáról, a világosi fegyverletétel után pedig török földre ment. Mint katona nem volt valami kiváló talentum, de kötelesség tudásával, szorgalmával és lelkiismeretességével pótolta a tehetség hiányait. Mészáros 1858-ban halt meg.

Klapka György

földművelés és kereskedelemügyi miniszter.

Klapka György 1809-ben született Pesten. Ellenzéki elvei folytán az 1832-iki országgyűlésre már képviselőnek választották, ahol a kormány ellen éveken át nagy sikerrel küzdött. Az 1843-iki országgyűlésen ő volt az ellenzék vezére. A következő országgyűlésen már nem vehetett részt, mert a kormány erőszakossága megbuktatta. De azért talált magának teret a pesti mozgalmakban, melyeknek ő volt egyik legtekintélyesebb irányítója. Batthyány miniszterelnök lemondása után ő is visszavonult s távortartotta magát a politikától 1861-ig, mikor ismét mandátumot vállalt. Szegeden halt meg 1866-ban.

Eötvös József báró már ismert író és publicista volt, mikor a közoktatási tárcát elvállalta. Budán született 1813-ban. Iskolái végeztével ügyvédi diplomát szerzett és külföldi utazásokat tett. Eleinte Fejér megyében, később Budán az udvari kancelláriánál szolgált. A fővárosban alkalma volt mindazon írói körökkel érintkezésbe lépnie, melyek

Eötvös József báró
vallás és közoktatásügyi
miniszter.

a magyar szellemi életet akkor irányították. Kiváló tehetségével, nemes lelkiületével és liberális gondolkodásával csakhamar kitudt és elismert nevet szerzett magának. *Kartauzi* című regénye egyike lett kora legkedveltebb olvasmányainak s ezenkívül *A falu jegyzője*, *Magyarország 1514-ben*, *Nővérek* című regényei, továbbá versei és publicisztikai munkái országos nevet biztosítottak számára.

Politikai szereplését az 1843-iki országgyűlésen kezdte, mint főrendiházi tag. Az ellenzéki elvű főrendek közé tartozott, különösen a megyei visszaélések ellen folytatott harcot és a modern parlamentarizmus jogaiért küzdött. Tehetsége, munkássága és nemes idealizmusa egyaránt kvalifikálták a miniszteri székre, mely-

től azonban Batthyány lemondása után ő is megvált, mert nem talált a zavaros viszonyok között megfelelő feltételeket arra, hogy kulturális programját megvalósíthassa. A világosi katasztrófa után ő is külföldre ment s egy ideig utazgatásokban keresett enyhülést hazafias fájdalmaira. Visszatérése után az Akadémiában fejtett ki nagy tevékenységet, mint annak elnöke. Az 1861-iki országgyűlésen a felirati párthoz tartozott és buzgó tevékenységet fejtett ki azokban a munkálatokban, melyek a nemzet és az uralkodóház közötti viszályok kiegyenlítésére irányultak.

A kiegyezés után az Andrássy-kabinetben a közoktatási tárcát vette át és itt kezdődik kultúrpolitikájának az a sok nevezetes alkotása, mellyel kitörülhetetlen nyomokat hagyott a magyar közoktatásügy területén. A népnevelés terén és a magasabb közoktatás szervezésével olyan munkát végzett, melynek üdvös hatásai napjainkig érezhetők. Eötvös 1871-ben halt meg. A nemzet megtisztelte az ő emlékét is, miként a Deákét, Kossuthét, Széchenyiét, Klauzálét, Szemeréét azzal, hogy szobort állított neki.

Eszterházy Pál herceg, Eszterházy Miklós hercegnek, az *Eszterházy-képtár* megalapítójának fia, 1786-ban született. Tanulmányai befejezé-

Eszterházy Pál herceg
király személye körüli
miniszter.

sével a diplomáciai pályára lépett s drezdai követté, nemsokára pedig londoni nagykövetté nevezték ki. Birtokai kezelése végett 1842-ben kilépett a diplomáciai szolgálatból, de a magyarországi közügyekkel annál lelkesebben foglalkozott. Az ő megnyerését mindenképpen szükségesnek tartotta Batthyány, azért felszólította a király személye körüli miniszteri tárca elvállalására.

Óriási vagyona, előkelő származása és pozíciója, azonkívül diplomáciai tapasztalatai egyaránt biztosítékot nyújtottak, hogy a konzervatív magyar arisztokratákkal és a bécsi diplomáciával szemben tekintélyes öre lesz a nemzet érdekeinek. Ő maga liberális elvei folytán azok közé tartozott, kik a reformok behozatalát szükségesnek tartották, ennélfogva hű szószólója volt a nemzeti aspirációknak. De mikor látta, hogy az udvar nyíltan letiporja a nemzet jogait; visszavonult, hogy tiltakozását legalább így juttassa érvényre. A szabadságharc után külföldön élt s ott is halt meg, Regensburgban 1866-ban.

Ezek a férfiak alkották az első felelős minisztériumot, mely hivatva volt Magyarországot a rendi állapotból a demokratikus államrendszerbe átvezetni.

Emberfölötti feladatok hárultak rájuk. Ugyszólván napok alatt kellett elkészíteniök az új állapotoknak megfelelő törvényeket s ha a sietség meg is látszik egyik-másik törvényen, nagyjában az 1848-iki törvények a népszabadság diadalát juttatták kifejezésre.

Harmincegy törvénycikket alkotott alig két hét alatt az országgyűlés, melyek magukban foglalják a nemzet legsarkalatosabb kívánságait. Az első törvénycikk József nádor emlékének törvénybeiktatásáról szól.

A második István főherceg nádorrá választásáról. A harmadik a független felelős minisztérium alakításáról. A negyedik az országgyűlés évenkénti üléseiről. Az ötödik a népképviselőt alapján való választásról.

A hatodik Kraszna, Közép-Szolnok, Zaránd megyék, továbbá Kővár vidéke és Zilah város visszacsatolásáról. A hetedik Magyarország és Erdély egyesítéséről. A nyolcadik a közös teherviselésről. A kilencedik az úrbér és azt pótló szolgálatok, robot, dézsma és pénzbeli fizetések megszüntetéséről. A tizedik az összesítésről, legelőelkülönböztetésről és fairságról.

A további huszonegy törvénycikk intézkedik a földesúri hatóság alá tartozott ügyekről, az úrbéri javadalmaknak államadóssággá való

változtatásáról, a papi tized megszüntetéséről, a hitelintézetéről, az ősiség eltörléséről, a megyei hatóságok ideiglenes gyakorlásáról, megyei tisztviselők választásáról, sajtótörvényről, magyar egyetemről, vallás-egyenlőségről, a nemzeti színről és országcímerről, nemzeti őrseregről, szabad királyi városokról, községi választásokról, jász-kun kerületekről, hajdu kerületről, Fiume és Buccari kereskedelmi kerületről, a nádori méltóságtól függő hivatalokról, az ország közhivatalnokairól, a közlekedés teendőiről és végül a színházakról.

Ime röviden, pár sorban elmondva a negyvennyolcadiki törvényhozás alkotásai, melyeknek értelmében jogaihoz jutott az évszázadok óta elnyomatásban tartott nép és az új jogok által megerősödött maga a nemzet is. Az új törvények szerint a jobbágyság megszűnt, minden ember szabad. A választói törvény értelmében közel kétfélmillió ember jutott politikai jogokhoz. A vallásra vonatkozó törvény szerint mindenki szabadon gyakorolhatja azt a vallást, amelyhez tartozik vagy amelyet követni akar. A népképviselők számát Erdéllyel és Horvátországgal együtt 444-ben állapítja meg a törvény s egyben azt is kimondja, hogy a képviselők megbízatása három évre szól és az országgyűlés székhelye Pest.

Az egész országban, de kiváltképpen Pesten nagy figyelemmel kísérték az országgyűlés működését. Itt volt a legnagyobb és legszervezettebb a közvélemény, nem csoda, ha a legnagyobb kritikával fogadták a parlament működését. A pesti „közcsendí választmány” maga is, mint valami külön parlament működött s nem egyszer — elkapatva sikereitől — az országgyűlés jogait arrogálta magának. Ez a bizottság, mely a párizsi *convent* mintájára volt szervezve, eleinte zúgolódással fogadta a minisztérium névsorát is. Nem tetszett neki az a sok mágnás, kik a miniszerségre jelölve voltak.

„Micsoda demokrácia — mondták — mikor a minisztérium nagy többsége csupa mágnásból áll. Még csak a papok hiányoznak, hogy a régi rendszert viszontlássuk.”

Nem sokáig tartott azonban az elégtelenség, mert belátták, hogy a minisztérium mágnás tagjai a legkiválóbb hazafiak sorába tartoznak, kiknek arisztokráta voltak nem válik hátrányára az általuk vallott liberális elveknek. Nagyobb elégtelenséget szült a sajtótörvényre vonatkozó javaslat, melyet nem mágnás, hanem a nemesi eredetű Szemere Bertalan készített. Pesten különösen amiatt háborgott a közvélemény, hogy az új törvény a politikai lapok megjelenését *húszezer forint* óvadékhoz kötötte. A közcsendí választmány azzal felelt a javas-

latra, hogy népgyűlést hirdetett, melyen a sajtótörvényt nyilvánosan elégették. A pesti tüntetés hatása alatt az országgyűlés nemsokára megváltoztatta az eredeti tervezetet.

A sajtótörvény megalkotása idején volt már néhány lap az országban, főképpen Pesten, de a nagyobb rész ezután keletkezett. Eddig a Pesti Hirlap, Budapesti Híradó, Jelenkor, Nemzeti Ujság, Figyelmező voltak a főbb politikai orgánumok. Ezek mellett a szépirodalmi Életképek, Pesti Divatlap és Honderű emelkedtek nagyobb népszerűsége. Most egyszerre az új lapoknak egész sora indult meg, melyek mind éltek a márciusi vívmányok azon előnyével, hogy szabadon közölték gondolataikat.

Érdekes volt a kormánypárti lapok sorsa. Ezek nyugodtan írták kormánymagasztaló cikkeiket s kifogyhatatlannak voltak a kormány, az udvar és a hatalmasok magasztalásában, mikor mint a villám, egyszerre csak bekövetkezett egészen váratlanul a március 15-iki forradalom. Egyik-másik lap úgy meg volt lepődve a nem várt eseménytől, hogy azt sem tudta, mihez kezdjen. A Pesti Hirlap mindössze pár soros rövid tudósítást közölt a március 15-iki eseményekről, mintha attól kellett volna tartania, hogy a bővebb közlésért megbüntetik. Ámde mihelyt a felelős minisztérium megalakult, a bátorsága is megjött ezeknek a maradiságot és a fennálló rendszert dicsőítő lapoknak. Iparkodtak túllicitalni egymást a bátor szó kimondásában, holott azelőtt abból éltek, hogy a bátor szavak hirdetőit lekicsinyelték. Hanem azért voltak nagy polémiák és veszekedések egyik-másik lap között, mikor a régi konzervatív ujságok hazafiasságra merték inteni az újdonsült radikális lapokat.

„Te Nemzeti!” — kiáltja Táncsics Mihály lapja a Munkások Ujságja a Nemzeti Ujság című lapnak. — „Vigyázz, mert ha sokat emlegeted a hazát, majd megtanítalak emberségre, hogy majd eszedbe jutnak régi hazaárulásaid.”

Az új lapok közül legkorábban a *Március Tizenötödike* jelent meg Pálffy Albert szerkesztésében. Utána következtek különböző sorrendben ezek: *Közlöny* (hivatalos lap), *Kossuth Hirlapja*, *Munkások Ujságja*, *Népbarátja*, *Futár*, *Radikállap*, *Forradalom*, *Közlársasági Lapok*, *Charivari* (ez volt az egyetlen képes élclap, Lauka Gusztáv szerkesztette), *Népelem*, *Radikal*, *Esti Lapok*, *Jövő*, *Honvéd*, *Respublica* és a többiek. A napi vagy hetenként többször megjelenő lapok bő kivonatokat hoztak az országgyűlésről. Petőfi és Jókai lapja, az *Életképek* pedig folytatta tovább az agitációt, melynek legnagyobb lendületet Petőfi versei adtak.

A bécsi udvar meg akarja semmisíteni a magyar alkotmányt.

Az országgyűlés, illetőleg az *alkotmányozó* gyűlés ezalatt egyre-másra készítette a törvényjavaslatokat és küldte őket Bécsbe szentesítés végett. Csakhogy bármennyire sürgősen dolgozott az országgyűlés, a szentesítés annál jobban húzódott. Aztán hiába várták a minisztérium kinevezését is. A miniszterek papiroson ki voltak ugyan nevezve, illetőleg a nádor felterjesztette őket meg erősítés végett, de a királyi kézirat mindegyre késett. Az országgyűlés már kezdett nyugtalankodni, a Hollinger-kávéházban a diákok tüntetéseket rendeztek és zajongtak, de nem használt semmit sem. Pedig már Pest is mozgolódni kezdett és a naponkénti népgyűléseken az ifjúság, valamint a közsendi választmány folytonosan kérdezte:

„Mi lesz a minisztérium kinevezésével? Mi van a törvények szentesítésével?”

Felelet nem jött. Bécsben mélyen hallgattak és titkolózásokba burkolták magukat a kamarilla tagjai. Mindazáltal annyi kiszivárgott, hogy a tehetetlen V. Ferdinánd újra a kamarilla befolyása alá került és visszavonni készül eddigi rendeleteit. A főhercegek elhitették V. Ferdinánddal, hogy a birodalom felbomlik, ha Magyarország megkapja kívánt jogait. A gyöngye uralkodó elhitte. Elhitte azt is, hogy a magyaroknak nem tanácsos erőt adni, mert akkor lerázzák magukról az osztrák ígát és önálló királyságot alapítanak. Azzal rémitették a szerencsétlen, ügyefogyott uralkodót, hogy István nádor a magyar királyi koronára pályázik s vége a Habsburg-uralomnak, ha a magyarokkal szemben nem alkalmazzák a legnagyobb erélyt.

Mindezen ráfogásokban a király tanácsosain és a kamarilla tagjain kívül Zsófia főhercegnő keze működött leginkább. Ez az asszony érthetetlen ellensége volt a magyaroknak. Alattomosan, a kamarilla útján élesztette a magyarok elleni gyűlöletet olyan ádáz szenvedélyességgel, amire csak a legelvakultabb asszonyi indulat képes. Amilyen volt az ő részéről az adjon isten, természetesen olyan lett a nemzet részéről vele szemben a fogadj isten.

Neve a leggyűlöltebbek közé tartozott Magyarországon, sőt gúnydalokat is készítettek róla, melyekben kímélet nélkül, sőt nem egyszer a vad dühösség durva hangján szólottak személyéről. Mindez egyelőre nem változtatott azon a tényen, hogy a király vonakodott a minisztériumot kinevezni s a törvényeket szentesíteni. Az aggodalmak eloszla-

tása céljából István nádor Bécsbe utazott s iparkodott rávenni az uralkodót a törvények szentesítésére és a minisztérium kinevezésére. Bécsben azzal fogadták, hogy a minisztérium jelenlegi szervezetében nem maradhat fenn, mert veszélyezteti az örökös tartományokkal való kapcsolatot. A hadügy és pénzügyminisztériumoknak a központi kormány hatáskörében kell maradniok. Azonkívül a törvényjavaslatok sem felelnek meg mind az udvar intencióinak.

A kamarilla törvetése nagyon is érthető. A hadügy és pénzügyminisztérium osztrák hatáskörbe való utalásával a nemzet éppen azon

Egykorú gúnykép,

amely azt igyekszik kifejezni, hogy a bécsi kamarilla mindenképpen meg akarta akadályozni, hogy V. Ferdinánd alkotmányt adjon a magyar nemzetnek.

szerveitől lett volna megfosztva, melyek önállóságának legnyomatékosabb kifejezői. A nádor figyelmeztette az udvart a visszavonás révén származható következményekre, de a főhercegek nem akartak semmiről sem hallani. Még azt az indítványt sem helyeselték egy darabig, hogy a király leiratban fejezze ki aggodalmait a nemzet követeléseivel szemben s hozza ezen aggodalmakat az országgyűlés tudomására.

Később belátták, hogy a nádornak ez a javaslata nem árthat, ennél fogva Zsedényi Eduárd ellenjegyzésével leiratot adattak ki V. Ferdinánddal, aki a következőket közölte az országgyűléssel: 1. Az udvari kancellária megmarad. 2. Az egyházi és világi kinevezések a régi gyakorlat szerint történnek. 3. Az adók és egyéb pénznemek a bécsi pénz-

tárba szállíttatnak. 4. A hadsereg feletti rendelkezési jog kizárólag az uralkodó hatáskörében marad. 5. A külügyi kérdések az udvari kancellária által kezeltetnek.

A királyi leirat ezekkel a kikötésekkel egyszerre megsemmisítette volna az eddigi vívmányokat, ha a nemzet összetett kezekkel tűri jogainak összetiprását. Az ellentéteket mindazonáltal alkotmányos formák között iparkodtak elsimítani. Batthyány Lajos a leirat felolvasása után kijelentette, hogyha a király nem tér vissza adott szava beváltásához, a minisztérium nem vállalja megbízatását és lemond. Utána a nádor beszélt feszült figyelem között. Kérte a minisztériumot, hogy ne cselekedjék egyelőre semmit, mert „itt ünnepélyesen szavamat adom — úgymond — hogy mindazon észrevételeket, melyeket a felelős miniszterek nekem e tárgyban átadni fognak, öfelségénél nemcsak előterjeszteni, de kifejtteni is fogom. *És ettől, ha kell, állásomat is függővé teszem.*”

Felolvasták ezután a második leiratot, melyet a jobbság felszabadítása ellen adott ki a király. Kedvetlenül hallgatták végig ezt is. Amik eddig történtek, a vegyes ülésben mentek végbe. Ennek végeztével az alsó tábla elé kerültek a királyi leiratok, hol Kossuth szólott a kérdéshez. Batthyány mérsékelt hangú és óvatos beszéde mellett az övé őszinte és nyílt kritikája volt az uralkodó eljárásának. Kijelentette, hogy a leirat törvénytelen s hozzátette, hogy ilyen eljárás után nem sokat lehet adni a királyi szó szentségére. Megtámadta a király tanácsadóit is, mert a felelős minisztereken kívül a magyar királynak más tanácsadója nem lehet. Mégis folyton Lajos főhercegtől, aki sem nem trónörökös, sem nem nádor, tehát a magyar dolgokra legcsekélyebb befolyása sem lehet, továbbá gróf Hardigoktól és herceg Windischgrätzektől függnek az ország ügyei. Végül azt javasolta, hogy miután a bajok okozói között magyar emberek is vannak, nevezetesen a magyar és erdélyi kancellár, Apponyi György gróf, Jósika Samu báró, továbbá Wirkner tanácsos, meg kell indítani ellenük a hazaárulási pört és proskribáltatni kell őket.

Ebből a válaszból eleget érthettek Bécsben. Ennél is többet érthettek a pozsonyi ifjúság hatalmas tüntetéséből, mely a „Hollinger”-ben kezdődött és az uccán folytatódott. Elégették a királyi leiratokat és keresni kezdték a leiratok hozóját, Zsedényi Eduárdot, hogy agyonverjék. Legtöbbet azonban mégis a pesti eseményekből érthetett a kamarilla, mert itt volt legegységesebb és legforradalmibb a közvélemény.

Szemere Bertalan és Klauzál Gábor, kik királyi biztosok gyanánt a rend fenntartására Pestre küldettek, alig voltak képesek féken tar-

tani a tömeget. Mikor csak mint hallomás járta, hogy a király nem akarja szentesíteni a törvényeket, fellázadt az egész város. A „közcsendi bizottmány” március hó 27-én népgyűlést hirdetett, hogy megbeszéljék további magatartásuk módozatait. A gyűlés a Múzeumkertben folyt le és Vasvári beszéde az izgatott kedélyeket még jobban felgyújtotta. Ezalatt a kert egyik sarkában felhangzanak a forradalmi induló lelkes szavai: egy csapat fiatalember a Marseillaise-t kezdi énekelni. Az izgató dal hatalmába keríti a tömeget, mindenki a Marseillaise-t énekl s közbe harsány hangon, fanatikus indulattal kiáltják:

„Halál az árulókra! Össze kell hívni a nemzeti konventet, mely ítéletet mondjon a bűnösök felett.”

Negyedóráig eltartott, míg a tömeg lecsendesült. Ekkor a népgyűlés határozataként egy kiáltványt olvastak fel, melyet nemsokára ezer és ezer példányban kinyomtatva osztogattak széjjel. Annyira megváltozott e napok alatt Pest külső képe, hogy az idegen egyébre sem gondolhatott, minthogy fegyveres forradalom van kitörőben. A nemzetőrök felszerelése és betanítása sürgősen folyt óráról-órára. Az uccákat daloló csoportok járták be, mindenütt csoportosulások keletkeztek. Az izgatottság akkor nőtt tetőpontjára, mikor a tömegben az a hír terjedt el, hogy a fővárost ostromállapot alá fogják helyezni.

Az izgatott hangulatot fokozta az a hír, hogy Lederer tábornok „felsőbb rendeletre” a budai löportoronyból titokban elszállíttatta a puskaport. Ez a hír igaznak bizonyult. A fekete lobogóval jelzett hajó, mely harmincegy mázsa löport szállított, Promontor alatt evezett, mikor a nép megtudta a merényletet. Most már mindenki elhitte, hogy a főváros ellen ostromállapotot terveznek. Csakhogy a „közcsendi bizottmány” nem hagyta annyiban a dolgot s egy század nemzetőrrel külön gőzhajón maga Rottenbiller Lipót indult el a löporos hajó üldözésére. Promontor alatt szerencsésen el is érte azt s a legénység lefegyverezése után visszahozatta Pestre.

Kiderült, hogy felsőbb rendeletre történt a puskaapor kiadása, melyet Eszékre akartak szállítani. Hogy miért éppen Eszékre, azt egy későbbi hír egész világosan megmagyarázta. A kamarilla ugyanis már akkor foglalkozott azzal az eszmével, hogy a magyarok ellen a nemzeti ségeket fogja kijátszani. A puskaport is a szerbeknek akarta küldeni, kik a horvátokkal, tótokkal és románokkal egyetemben külön-külön már mozgolódni kezdtek.

A riadalmat még jobban fokozta aztán a királyi leiratok híre. A gőzhajó utasai magukkal hozták a Zsedényi-féle leirat híret s nem

telt bele pár perc és az egész főváros háborgásban volt. Habár későre járt az idő — este 10 óra mult — a közönség nagy csoportokban gyülekezett a Szabadság térre, hogy megtárgyalja a teendőket. Jóformán még senki se beszélt, mikor a tömegből szilaj hangok törtek fel:

„Fegyverre! Fegyverre! El akarnak árulni!” — kiáltották többen.

„Fegyverre! Le az árulókkal!” — zúgta vissza egy másik csapat és már arról tárgyaltak, hogy hozza mindenkinek magával a fegyverét.

De egy kisebb csoport újabb indítvánnyal állott elő. Szavuk túlharsogta a többiét:

„Félre kell verni a harangokat! Meg kell rohanni a fegyvertárt!” — ordították.

A tömeg helyeselve kiáltotta vissza:

„Helyes! Verjük félre a harangokat!”

Már indulni akartak a terv végrehajtására, mikor közbelépett Szemere Bertalan, Klauzál Gábor, a két királyi biztos és Nyáry Pál, kinek nagy népszerűsége volt a tömeg előtt és akire ezekben a napokban az a feladat várakozott, hogy a medréből minduntalan kicsapó népszenvédeleyt mérsékelje.

Klauzál szólt először. Ajánlotta, hogy ne siessék el a dolgot, várják előbb be a főherceg nádor válaszát, aki éppen most Bécsben van, hogy az uralkodót a leiratok visszavonására rábírra. Szemere Bertalan pedig azt javasolta, hogy az esetben, ha a törvények nem szentesítenének, Pesten ideiglenes kormány állíttassék fel és a nemzetörtség az általános felkelés alapján újból szerveztessék.

A tömeg elfogadta a javaslatot, de volt ebben a tömegben egy rész, melyet az írók, jurátusok és a néphez közelebb álló polgári elemek alkottak, mely egyenesen azt szerette volna, ha kikiáltják a köztársaságot. Petőfi is ezek közé tartozott s ekkor írta a „Királyhoz” című versét, melynek híres refrénje, „*nincsen többé szeretett király*” rövid idő alatt szállóigévé vált. A köztársasági érzelműek vörös tollakat kezdtek viselni, több helyen össze is verekedtek a békésebb érzelmű polgárokkal.

Nem volt sikere annak az indítványnak sem, melyet Csányi László lakásán Perczel Mór tett Petőfi és társai helyeslése mellett, hogy Pest állandó városi választmányából *nemzeti konvent* alakíttassék, miután az országgyűlés nem hű kifejezője a nemzetnek. A polgárság számottevőbb része és a vezetők ennyire radikálisak nem akartak lenni, meg akartak maradni a törvényesség álláspontján, hogy eljárásukat minden körülmények között igazolhassák.

Közben egyre telt az idő. Március 31-én Pest uccái ismét mozgalmas képet öltöttek. Nem csoda, hiszen idestova tizenhat napja tartott már ez a feszültség és a közönség még mindig nem tudta, hogy mi lesz a sorsa a márciusi vívmányoknak. Az esti órákban az izgatottság már akkorára nőtt, hogy forradalmi kitörésektől lehetett tartani. Az ifjak forradalmi jelvényeket tűztek mellükre, a közönség pedig azokat a proklamációkat olvasta, melyeket a „közcsendi bizottmány” délután adott ki arra az esetre, ha Bécsben nem teljesítenék a nemzet óhajait.

Csakhogy amíg ezen izgalmak folytak Pesten, Bécsben és Pozsonyban már megoldottnak látták a válságot, mert a nádornak tényleg sikerült megnyernie a király beleegyezését. Aznap délben vissza is érkezett Pozsonyba a királyi leiratokkal, melyeket a törvényhozás elegyes gyűlése elfogadott, noha ez nem mindenben egyezett meg a közóhajjal. Elfogadta Kossuth is, miután előbb óvást jelentett be a sérelmes részek ellen.

Este hat órakor történt ez a gyűlés Pozsonyban s a legelső hajóval Eötvös József és Perczel Mór nyomban Pestre jöttek, hogy a királyi kéziratok tartalmát közöljék. Emlékezetes órák lesznek mindig a magyar történetében azok a jelenetek, melyek a fővárosban ekkor végbementek. Éjjel tizenkét óra volt, mikor a küldöttek és a „közcsendi bizottmány” főemberei Klauzálal élükön megjelentek a Múzeum-téren. Óriási zsidongás fogadta az érkezőket, de az első pillanatra elállott a zaj és visszafojtott lélekzettel hallgatták a fáklyafény világánál felolvastott királyi kéziratok tartalmát. A nemzet ereje és igazsága végre is győzött, ezzel az érzéssel oszlottak szét az emberek s tizenhat nap óta ez volt az első nap, melyen nyugodtan hajtották fejüket pihenőre.

Az ügyek elintézése a királyi leiratok elfogadása után gyorsan ment. Az országgyűlés köszönő feliratot küldött a királynak, a király viszont megígérte, hogy április 10-én Pozsonyba jön az új törvények szentesítésére. A szokásos ceremóniák között tényleg megtörtént a király látogatása. Pozsony lobogódiszben, felpompázva várta díszmagyaros küldöttségek, bandériumok és ezrekre menő sokaság közepette a királyt, kinek kíséretében ott voltak: Mária Anna főhercegasszony, Ferenc Károly trónörökös és a fia, Ferenc József főherceg.

Április 11-én a parlament vegyes gyűlést tartott és megválasztotta a király elé menesztendő küldöttséget.

István nádor vezette az ország küldöttségét előbb a királyhoz, majd a királynéhez és végül Ferenc Károly főherceghez, aki éppen nem érdemelte meg a tisztelgést, mert a legállhatatosabb ellenzője volt a

nemzeti követeléseknek. Az öröm napjaiban azonban rendesen el szokta felejteni a magyar nemzet évszázadokra menő sérelmeit.

Kilenc óraker felvonultak a képviselők a primási palotába. Pont tíz óraker megjelent a királyi pár Ferenc Károly és Ferenc József fő-

Kossuth Lajos

az első magyar felelős minisztérium kinevezése után gőzhajón Pestre érkezik s megköszöni a pesti közönségnek a szíves fogadtatást.

hercegek kíséretében. A király huszártábornoki egyenruhát viselt és egyenesen a trónszék felé tartott, hol nyomban helyet foglalt. Mikor mindenki elhelyezkedett a teremben, megkezdődött a törvények szentesítésének ünnepélyes ceremóniája. Batthyány Lajos üdvözölte először a királyt, aki erre a nemzetiszínű szalaggal átkötött törvényeket átadta

István nádornak. Most a nádor köszönte meg a nemzet nevében a király jóindulatát s ezzel az ünnepély véget ért. Ezután már csak az országgyűlés feloszlátása volt hátra. Megtörtént ez is igen megható és emlékezetes jelenetek között.

A minisztereknek sem volt többé Pozsonyban keresni valójuk. Hajóra ültek, hogy Pesten bemutassák magukat a közönségnek. Mintha megváltókat hozott volna a hajó, olyan fogadtatásban részesítette a pesti nép az első felelős minisztérium tagjait. A hajóállomáson ezernyi nép örömjongása között, szüntelen éljenzés, kendőlobogtatás kíséretében fogadta a nép a minisztereket, kiknek személyében megvalósítva látta azon törekvéseket, melyekért folytonosan küzdött. A miniszterek nevében a gőzhajóról kilépve Kossuth köszönte meg a közönség óvációit, mely Kossuth beszéde után a miniszterek éltetésével szétoszlott.

A bécsi udvar a magyarság ellen bujtogatja a nemzetiségeket.

Valahány forradalom volt eddig a világon, mindegyik ugyanazon okból történt. A társadalmi osztályok bizonyos tömege és pedig a nagyobb tömeg változtatni akar a maga sorsán, hogy valamivel tűrhetőbb helyzetbe jusson. Az az osztály, amelyik a hatalmat bírja, visszaél a gyöngébb osztályok helyzetével. Károsítja, sérti és bántja őket rendszeresen. A gyöngébb fél mindezt egy darabig tűri. Sőt megesk néha, hogy száz-százötven év is eltelik és az elnyomott osztály nem mer a maga védelmére fegyvert fogni. Látják azonban a szomorú valóságot, hogy számukra az élet, bármit is cselekszenek, csak siralomvölgye. Ameddig emlékezni bírnak, apjuk, nagyapjuk, szépapjuk mind szolgaságban éltek. Tűrták a földet, dolgoztak az uraságnak, a papnak, a kincstárnak, életükkel az uralkodó és a hatalmi osztályok rendelkeztek s viszonzásképpen semmit sem kaptak.

A családokban az évtizedek változatlan tapasztalata alapján megerősödik a tudat, hogy a gyöngye vagy a szegény embernek nincs igazsága. Nem védi őt a törvény sem. Mi örömet hozhat nekik ilyenformán az élet? Csakhogy a legnagyobb szenvedéseknél is erősebb az emberben az életösztön, melyet a természet oltott beléje, hogy még akkor is ragaszkodik az élethez, mikor minden remény beborult előtte. Ilyen vergődésben aztán tovább élnek az emberek kedv nélkül, céltalanul, inkább harmokhoz, mint emberhez hasonlóan és nem remélnék már semmit senkitől.

De közben az emberek dolgaiba beleavatkozhatnak a természet erői, romboló, pusztító hatalmai is. Jön például az árvíz, mely elpusztítja az egész esztendő verejtékes munkáját. Vagy jöhetnek tűzvészek, melyek még a hajlékait is elhamvasztják az embereknek vagy pár éven át egymásután olyan rossz termések, hogy egyszer csak kiűt az éhség. Járványos betegségek dűlják az országot és megtizedelik a lakosságot. Ezek azok a végső határok, mikor a legjámborabb embernek is elfogy a türelme. A végszükség arra kényszeríti, hogy valamit cselekedjék és a szerencsétlen pára cselekszik úgy, ahogy az ösztöne súgja. Összeáll társaival, majd egész falvak, megyék szövetkeznek és erőszakosan lépnek föl mindenütt. Eddig ellenük csinálták a törvényeket, most ők csinálják a hatalmasok ellen. Az pedig borzasztó, mikor az elnyomottakból hatalmasok válnak. Rablás, pusztítás, öldöklés napirenden vannak, a törvényeknek nincs többé tisztelete, a régi rendet nem becsüli senki, ha a mozgalom olyan természetű, hogy magához tudja ragadni a városok népét és a katonaságot is.

A magyar forradalom azonban nem ilyen volt. A jobbágyságnak nálunk sem volt virágos helyzete, csakhogy a nemesség nem várta be, amíg forradalom által kényszeríti a parasztság a jogok megadására, hanem önként lemondott kiváltságairól, eltörölte a jobbágyságot, kimondotta a törvény előtti egyenlőséget és a köztelherviselést és ezzel megnyerte a maga számára a nép jóindulatát. A parasztság ennél fogva nem láthatott ellenséget a nemességben, de az is bizonyos, hogy rövid idő alatt népforradalom tört volna ki Magyarországon, ha a nemesség nem teljesíti, amit az idők követelnek. Más volt a baj Magyarországon s ennél fogva más okok szülték ezt a közel kétéves villongást, melyet a história magyar forradalom néven ismer.

A magyar társadalomban negyvennyolcig három rend volt. A jobbágyság, a nemesség és a főnemesség. Leggyengébb és legvédtelenebb a jobbágyság lévén, ennek volt természetesen a legrosszabb sorsa. Csakhogy a köznemességnek szintén nem volt rózsás a helyzete a nála hatalmasabb főnemességgel szemben. Ezek diktáltak az ország dolgaiban, ők ültek a hivatalokban és hogy hatalmukat biztosítsák, a király kegyeit keresték. A király viszont azoknak kedvezett, akik az ő érdekeit szolgálták, ennél fogva üldözte az olyan törekvéseket, melyek a nép politikai jogainak megadására irányultak, mert különben a nemességet, papságot és főnemességet találta volna szemben magával, kiknek viszont az volt az érdekük, hogy csak a paraszt dolgozzék, ők pedig kiváltságaik alapján ingyen élvezői legyenek a földnek.

A köznemesség többségének fokozatos elszegényedése következtében idők folytán nem állott többé érdekében a kiváltságrendszer fenntartása, mert ebből nem annyira ő, mint a dús uradalmakkal bíró főnemesség húzta a hasznot. Ezeknek az uralmát akarta tehát megöröközni, hogy számbeli többségénél fogva az állam irányítására ő szerezzék meg befolyását.

Innen van az az állandó torzszalkodás és érdekharc, ami a magyar országgyűléseken az alsótábla és a főrendi tábla között a mult század első felében egészen 1848-ig tart. De a nemesség ezen küzdelme nemcsak a főnemesség, hanem egyúttal az uralkodóház ellen is irányul, mert az osztrák eredetű magyar királyok csak névleg magyar fejedelmek, egyébként az ország fejlődésével semmit sem törődnek. Magyarországot olyan állapotban akarták ők tartani, hogy kezes báránya és türelmes fejőstehene legyen Ausztriának. Fizesse pontosan az adót és adja hűségesen a katonákat, hogy a Habsburg-dinasztia fenntarthassa uralmát. Ennek az uralomnak biztosítása érdekében szükséges volt a két legfőbb állami szervet, a hadügyet és pénzügyet osztrák vezetés alatt tartani, nehogy az országnak egyszer kedve támadjon magát függetleníteni és kiszakítani a Habsburg-bírodalomból.

A királyok tehát úgy kezelték az országot, mint a régi magyar arisztokraták uradalmukat. Nem törődtek a nemzet érdekeivel, nem laktak Magyarországon, nem tanulták meg a magyar nyelvet, csak a pénz és véradót szedték be évről-évre egyre nagyobb igényekkel.

Igazi uralkodó az lett volna, aki belátja ezen állapotok veszedelmes következményét s a maga hatalmi erejével és tekintélyével a többség javára szolgáló reformokat alkot. Most, a negyvennyolcas idők küszöbén lett volna szüksége az országnak egy tapintatos II. Józsefre. Ehelyett azonban kapott egy félkegyelmű uralkodót, aki önmagától semmire sem volt képes és egy rosszakarató tanácsadókból álló kamarillát, mely nem látott túl az orránál és a maga hatalmától elvakultan nem akart semmin sem változtatni. Pedig nem lett volna tiszteltebb és ünnepelebb király Magyarországon, ha ekkor az uralkodó maga is a nemzet mellé áll és kijelenti, hogy a trón és az ország jövője érdekében szükségesnek tartja a reformokat.

A Metternich-féle iskola azonban még nem járta le magát Bécsben. Itt úgy gondolkodtak most is, hogy nem az uralkodó van a nemzeteért, hanem a nemzetek az uralkodóért. Magyarországgal szemben pedig az volt az elv, hogy nem jó hatalomhoz engedni a magyarokat, mert akkor rögtön rebellekké válnak és elszakadnak Ausztriától.

A pozsonyi és pesti nép fenyegető tüntetéseire és az országgyűlés erőlyes sürgetésére a huzavona után V. Ferdinánd végre mégis szentesítette a törvényeket. Ezzel úgy látszott, hogy a béke helyre állott a nemzet és az uralkodó között. De ez csak látszat volt.

A kamarillának fájt az engedmény, de úgy gondolta, hogy ami nem sikerült most, majd sikerülni fog később s megkezdte az aknamunkát a nemzet ellen. Kalandorokat küldött szét az országba, hogy

ezek lázadásokat keltsenek és ürügyet adjanak az udvarnak erőszakos közbelépésre. Próbálták szocialisztikus ízű mozgalmakkal zavarni a nyugalmat. Nem sikerült. Próbáltak felekezeti jelszavakkal viszályt keltetni. Ez sem sikerült.

A negyvennyolcadiki zsidóüldözések ugyanis egyenesen a bécsi bűjtogatásra vezethetők vissza. Pesten már április 15-én ki akarták a zsidókat üzni, négy nap mulva megrohanták egyes uccák zsidó kereskedőinek üzleteit, sőt a nemzetőrségbe sem akarták őket felvenni. Ezek voltak az antiszemizmus első tünetei. Nagyobb zavargások történtek azonban a vidéken. Székesfehérvárott, Vágújhelyen, Szombathelyen, Szereden, Pozsonyban és más helyeken komoly vérengzések is történtek. Pozsonyban a nép ádáz dühvel támadt a zsidókra. Lakásaikat feldulta, üzleteiket kifosztotta s több embert megölt közülük. Székesfehérvárott

Gáj Lajos horvát hírlapíró.

A horvát mozgalmak vezetője volt. A magyarországi szabadságmozgalmak idején a bécsi kamarilla ösztönzésére 30 pontban foglalta össze a horvát nép kívánságait és azt egy horvát küldöttség vitte föl Bécsbe V. Ferdinándhoz.

követelték az összes zsidók azonnali távozását, Vágújhelyen hatszáz házat rombolt össze a tömeg. A magyar felelős kormány azonban az egész mozgalmat gyorsan elfojtotta. Egyes helyeken kihirdették a statáriumot, úgyhogy a felbújtott nép kénytelen volt belátni, hogy életével fizet, ha abba nem hagyja az erőszakosságokat.

A zsidóüldözés helyett a bűjtogatás más módját kellett tehát kitálatni a kamarillának és e célra a nemzetiségeket vette kezelés alá. A terv

ördögien volt kieszelve. Fellázítani Magyarországot ellen az összes nemzetiségeket s mikor a vérengzésből elég volt, az osztrák sereg az országba vonul a rend helyreállítására, így bizonyítván be azt, hogy Magyarország nem elég erős ahhoz, hogy Ausztria nélkül a belső rendet fenntarthassa. És az egész komédia célja pedig az volt, hogy a végén a magyar alkotmányt a király felfüggeszthesse.

Erre a piszkos vállalkozásra a kamarilla csakhamar méltó szövetségesekeket talált. A mozgalom fészke Zágráb volt és a horvátok voltak kiszemelve a lázadás megkezdésére. Gáj Lajos hirlapíró vezette a horvát mozgalmakat, melyek az illirizmus jelszavai alatt indultak meg. Gáj ugyanis annak a politikai mozgalomnak volt az agitátora, hogy Illiria néven egy délszláv birodalmat kell alapítani, melybe az összes rokon nemzetiségek beletartoznának. Hogy agitációit nagyobb sikerrel foly-

Jellašich József altábornagy és horvát bán.

Vak gyűlölettel volt eltelve a magyarok iránt s a bécsi kamarilla támogatásával Horvátországot el akarta szakítani Magyarországtól.

tathassa, a kamarilla egyenes utasításokkal és pénzbeli segéllyel látta el. Erre ő a tizenkét pont mintájára egy harminc pontból álló programot szerkesztett, melyben a horvátok kívánságait foglalta össze. Leglényegesebb volt persze ezek között a Magyarországtól való elszakadás. A horvát nép óhajait egy száz tagú küldöttség tolmácsolta Bécsben az uralkodónál, aki szinteg úgy mutatta, mintha nem helyeselné a mozgalmat, de titokban tovább is kitarásra buzdította a horvátokat. S hogy bizalmukat megnyerje, sietett eleget tenni a horvát pontok első követelésének: Jellasic József császári ezredest kinevezte horvát bánná s egyúttal megbízta a horvát mozgalom szervezésével.

Ez a lelkiismeretlen, gonosz lelkületű ember innen kezdve nevezetes szerepet játszik a szabadságharc történetében. Jellasic 1809-ben született Horvátországban. Iskolai tanulmányai után a katonai pályára lépett és kezdetben a testőrségnél szolgált hadnagyi rangban, de csakhamar egy serezedhez került, hol fokozatosan emelkedett az ezredestségig. Politikai elveire nézve azok közé tartozott, kik az illirizmus ábrándjait vallották és vak gyűlölettel voltak eltelve Magyarország iránt. A katonai pályán való emelkedését és bánná való kinevezését nagyon elősegítette az, hogy Zsófia főhercegnő személyében olyan pártfogóra talált, aki folytonosan segítette. Április 28-án vonult be Zágrábba Jellasic, de már előbb kibocsátotta kiáltványát, mely valóságos pártütés volt a magyar alkotmány ellen. Most már személyes vezetése alatt kezdte meg az ellenállás szervezését.

Ámde a horvát mozgalom nem volt egyetlen jelensége a nemzet ellen indított manővereknek. A kamarilla ügynökei fellázították a szerbeket is, kik a márciusi események után szintén előállottak külön kívánságaikkal. Tizenhat pontból álló követeléseik között legtöbb ellenkezett a magyar alkotmány szellemével, de hogy mozgalmuknak a törvényesség látszatát adják, ők nem Bécsbe, hanem a Pozsonyban székelő országgyűléshez menesztettek küldöttséget Sztratinirovics vezetésével. A küldöttséget Kossuth fogadta és a legszívélyesebb hangon biztosította őket az országgyűlés jóindulatáról. Biztosította a küldöttséget, hogy a szerbek sérelmei orvosoltatni fognak s mindazt, ami az alkotmány keretében megtehető, a törvényhozás a legmesszebbmenő jóakarattal fogja érdekükben megtenni. A szerbeknek ez az ígélet kevés volt. Bizva az udvar támogatásában, erőszakosan kezdtek fellépni, mire Kossuth kijelentette:

„Döntsön hát közöttünk a kard!”

A szerbek, úgy látszik, csak ezt akarták, mert egy hónap sem telt

Jellachich mint kinevezett horvát bán bevonul Zágrábba.

A horvátok kítőró lelkesedéssel fogadták az új bánt, aki azonban új állásában nem nemzetének ügyét, hanem a Habsburg-ház érdekeit szolgálta.

hele és az alvidéken már kitört a lázadás. Nagyikindán, Óbecsén Versecen, Kulpinban, Moholon, Petrovoszellon és a délvidék más pontjain a felbujtogatott nép megtámadta a magyarokat, a hatóságoknak az engedelmességet megtagadta. Rabolt, gyűjtogatott, pusztított mindenütt, ahol csak tehetett. A kormány gyorsan intézkedett. Csernovics Péter főispánt teljes hatalmú királyi biztos minőségben a délvidékre küldte, Kiss Ernő huszáralezredest, a Hannover-huszárezred parancsnokát pedig Nagyikinda megszállására utasította. A rend csakhamar helyreállott Kikindán és Óbecsén. A huszárok megérkezése elvette a tömeg kedvét a további pusztításoktól. Még inkább megerősödött a nyugalom, mikor a királyi biztos a lázadás tizenkét főemberét felakasztatta és a bűnösök közül százat börtönre vetett.

Csakhogy a tüzet ezzel nem lehetett mindenütt eloltani, mert kitört ez újabb és újabb pontokon. A szerb délvidék már teljesen alá volt aknázva. Május 13-ára Rajasics érsek, a szerb mozgalom egyik vezetője *nemzeti gyűlést* hívott össze Ujvidékre, melyet azonban a királyi biztos nem engedett megtartani. Ekkor az egész tömeg átvonult Karlócára, hol Rajasicsot megválasztotta pátriárkává, Suplikác István császári ezredest pedig szerb vajdává. Ez a gyűlés volt az, mely kimondotta a szerb vajdaság megalakítását és esküvel ígerte, hogy addig nem nyugszik, amíg a szerb vojvodina jogait ki nem vívja.

A horvát és szerb eseményekből immár látható, hogy az a titkos „bécsi kéz,” mely Magyarország válságos napjaiban mindig a legnagyobb tevékenységet fejt ki, most sem pihent. Két nemzetiséget már felbujtott a magyarok ellen, de ezzel az eredménnyel nem érte be. Belső forradalmat akart mindenáron, melyben a köröskörül megtámadott magyarok legyenek a vesztesek. A forradalom tehát lassan, tervszerűen, de feltarthatatlanul halad előre.

A szerbek után a tótokra került a sor. A felső megyék falvait felfogadott ügynökök járták be és a tót tanítók és papok segítségével iparkodtak a népet fellázítani. Hurbán József állott a mozgalom élére és az ő elnöklete alatt „tót nemzeti tanács”-ot szerveztek, mely nyomban hozzáfogott a legképtelenebb és leghazugabb rágalmakkal a nép izgatásához.

Még csak a románok és a szászok fellázítása hiányzott, de nem kellett sokáig várni, hogy a mozgalom itt is kitörjön. A szászok Erdélynek Magyarországgal való egyesítését használták ürügyül tiltakozásaikra. Felhívásokat bocsátottak ki és ezekben az erdélyi román „testvérekhez” fordultak a magyarok zsarnoksága ellen, kik szerintük a

szászokat és románokat ki akarják irtani. A románok körében pedig feláradtak Dákó-Románia szószólói, kik nem kevesebbet akartak, mint-hogy Dákó-Románia név alatt külön, új birodalom alakíttassék, mely egész Erdélyt magába foglalná. *Saguna* András püspök intézte a román szervezkedést s az ő izgatásainak lett eredménye a május 15-iki román nemzeti gyűlés Balázsfalván. A különböző megyék parasztlakosságából mintegy tizenötezer ember gyűlt itt össze. A vezetők közül jelen voltak: Janku Ábrahám, Axente Szevér, Barnutiu Simon tanár és mások. Istentisztelet után, május 15-én délelőtt a hatalmas tömeget kivezették a Balázsfalva mellett levő tágas mezőre és itt olvasták fel azokat a pontokat, melyekbe a komité tagjai a „román nemzet” kívánságait foglalták. Gyűlés után elhatározták, hogy a memorandumot negyventagú küldöttség fogja elvinni Bécsbe a császárhoz.

Az eddigiekből láthatjuk, hogy miként csinálta a bécsi udvar mesterséges eszközökkel a magyarok elleni forradalmat. Köröskörül, az egész országban fel voltak bujtogatva már a nemzetiségek. A kormány megpróbálta szép szerével csendesíteni őket. Nem használt. Erre erősebb rendszabályokhoz folyamodott. Követelte a külföldön tartózkodó magyar ezredek hazabocsátását, mert különben maga volna kénytelen csapatokat előállítani a közrend fenntartására.

Bécsben nyílt kárörömmel szemlélték a magyar kormány vergődését, de csöppet sem siettek segítségére. Pedig az ország meglehetősen izgalmakat élt át ezekben a napokban. Különösen a főváros forrongott. A napról-napra érkező riasztó hírek, az udvar nyílt intrikája és a nemzetiségek vakmerő fészkelődése kétségtelenné tették, hogy nagy válságok vannak kitörőben és a nemzet létét rendkívüli veszélyek fenyegetik. Követelték, hogy a kormány is tegye meg az előkészületeket és hirdessen általános nemzeti felkelést. Egyelőre azonban kevés hatásuk volt a felszólalásoknak. Hanem, amikor a vak Wesselényi Miklós vezetése alatt az erdélyi országgyűlés küldöttsége az unió érdekében Pestre érkezett és az *Ellenzéki kör* (később: Radikál kör nevet vette fel) lakomáján Wesselényi elmondta híres szövegét, a közvéleményt többé nem lehetett ígéretekkel kielégíteni.

„Polgártársaim — mondotta Wesselényi — fogjon fegyvert mindenki, aki azt csak valamennyire bírja!”

És ez a vészkiáltás végigjárja percek alatt a fővárost és mindenfelől hallatszik a szózat:

„Fegyverre! Fegyverre!”

Wesselényi pohárköszöntőjének rendkívüli hatása volt. A fő-

város polgársága megmozdult és mozdulásával jelentette, hogy elérkezett a tettek ideje. Az Ellenzéki kör kihasználta a kedvező hangulatot és feliratot szerkesztett, melyben a minisztériumtól a nemzeti hadsereg sürgős felállítását kéri. A nemzetiségi viszonyok ismertetése után rátér a főváros és az egész ország magyar lakossága bizonytalan helyzetének ecsetelésére s kívánja a rendes hadseregen kívül a nemzeti tűzértség felállítását is, hogy a kedélyek némileg lecsillapuljanak.

A minisztérium hosszasan tárgyalta a feliratot, végre május 16-án elhatározta egyelőre tíz zászlóalj gyalogság és egy üteg tűzértség alakítását. Az első lépés tehát megtörtént. A nemzet talpra áll, hogy megvédje jogait mindazok ellen, akik szabadsága ellen mernek törni.

A nemzeti hadsereg szervezésével benne vagyunk immár a forradalmi küzdelmek közepében. A nemzet ebben a küzdelemben nem támadó, hanem a védekező fél. Egy pillanatra sem tér le a törvényesség ösvényéről, de való az is, hogy másokat sem enged arról letérni a következmények teljes súlya nélkül. Bécsben azonban még mindig nem akarják vagy nem tudják tisztán látni a helyzetet. A kamarilla bízott abban, hogy a horvát, szerb, tót, szász és román lázadás elég véres lecke lesz majd a magyaroknak. Hetekig, esetleg hónapokig tartó csetepaté után osztrák seregek élén megjelenhetik az uralkodó az országban s miután rendre beszűntette a nemzetiségi mozgalmakat, nagylelkűen így szólhat:

„Megmentettelek benneteket, de lássátok be, hogy gyöngék vagytok. És lássátok be azt is, hogy magatokban nem tudtok semmire sem menni, ezért állítsuk vissza közös akarattal a március tizenötödike előtti állapotokat.”

A fanatizált nemzetiségekkel paktáló udvari kamarilla persze nem is gondolt arra, hogy a játéknak más vége is lehet. Kifeledte a számitásból, hogyha majd háborúra kerül a sor, kettőn áll a siker. Tervszövegetései közben nem gondolt arra, hogy Jellasic, Hurban, Janku, Suplikác fölkerekedhetnek ugyan a magyarok ellen, de a viaskodásban ott lesznek a magyarok is. Hátha még arra gondolt volna, hogy az a dicsőséges hadsereg, mely a magyar honvédekből alakult meg, nem sokára az egész osztrák ármádiát kiveri ebből az országból.

Bécsben ilyen lehetőségekre dehogy is gondoltak az excellenciás urak. S mivel mindenre gondoltak, csak erre nem s mivel lelkükben minden volt a magyarok iránt — bosszúvágy, gyűlölet, vak szenvedély, harag — csak jóindulat nem, be kellett következnie annak a nagyjelentőségű eseménynek, mely a világtörténetben *magyar szabadságharc* néven vált nevezetessé.

A honvédség szervezése. — A kamarilla és Magyarország.

A nemzeti újjászületés csodálatraméltó jelenségeit nem értheti meg az, aki nem pillantott bele egészen közelről abba a forrongásba, mely egymásután hozta létre Magyarország új politikai, katonai és társadalmi intézményeit. A negyvennyolcadiki törvények úgyszólván napok alatt támadtak. Most ismét olyan helyzetbe jutott az ország, hogy napok alatt kellett a semmiből kész hadsereget teremtenie. A déli határszéleken, továbbá Erdélyben és a felső megyékben udvari támogatás alatt javában folyt a nemzetiségek szervezkedése s ezekkel szemben az országnak alig volt annyi katonája, hogy a horvát merényleteket visszautasíthatta volna. Ez a katonaság is sorkatonaság volt, melynek legénysége szintizsta magyar, de főtisztjei nagyrészt németek, kik felső utasításra inkább rokonszenveztek a nemzetiségekkel, mint a magyarokkal.

A minisztertanács határozata óta jelentékenyen megváltozott azonban a helyzet. Az ország nagyobb városaiban toborzás rendeltetett az újonnan alakítandó honvédsereg ügyében. Délceg huszárok, nyalka tisztek járták be a városokat. Most már nem úgy volt, mint régen. Nem panaszkolt a nóta a régi népdal szerint, hogy „verbuválnak kötéllel, elviszik a szegény legényt erővel.” Önként jelentkezett mindenki s boldog volt, hogy szolgálatot tehet hazájának. A tanuló ifjúság mindenütt előljárt a jó példával. Ugyanígy tettek az írók, művészek, polgárok is. Sok helyen egész iskolák felcsaptak katonának. A tanár beszélhetett volna, ha akar, az üres falaknak. Csakhogy a tanárt is elragadta az a láz, melynek hazaszerelet a neve s ment a diákjai után ő is. Nem maradtak hátul még a papok sem.

A lelkesedés csodákat művelt. Pár hét alatt már szervezve volt az első tíz gyalogzászlóalj a következő állomáshelyekkel: Pesten az 1. és 2., Szegeden a 3., Pozsonyban a 4., Győrött az 5., Veszprémben a 6., Szombathelyen a 7., Pécsen a 8., Kassán a 9. (ez és a 3-ik zászlóalj, melynek Damjanich János volt a parancsnoka, alkotta magvát a híres *vörössipkás*-oknak, kik a legvitézebb katonái voltak a szabadságharcnak) és végül Debrecenben a 10. számú zászlóalj. A katonának egyelőre nemzetőr volt a nevük, a honvéd elnevezés később terjedt el.

Érdekes története van a honvéd elnevezésnek.

A *honvéd* szó *Kisfaludy* Károly alkotása, aki az „Élet korai” című versében használta először. Hazafias tárgyú verseiben többször is elő-

fordul még ez az elnevezés, de nem azzal a speciális jelentéssel, melyet a honvédelmi intézmény szervezése idején kapott. Kisfaludy megteremtette az új szót, a forgalomba való hozatal érdeme azonban Kiss Károly honvédhuszár alezredesé, ki a negyvennyolcas mozgalmak kitörésekor hírlapi cikkekben és proklamációkban izgatott a honvéd szó elfogadása mellett. Kiss Károly, mint közös hadseregbeli huszárhadnagy tűnt fel először a magyar irodalom terén ama cikkeivel, melyeket a Tudományos Gyűjtemény című szemlében tett közzé. Kora kiváló

Magyar katonák viselete a szabadságharc korában.

íróival ismeretségben állott és a velük való érintkezés ébresztette föl lelkében az érdeklődést az irodalom iránt. Kiss Károly 1848-ban századosi ranggal a nemzeti hadsereg kötelékébe lépett és rövid idő alatt ezredes lett. Mindjárt a honvédelmi intézmény szervezésekor felszólítást intézett a nemzetörökhöz, hogy használják a magyar katonához sokkal illőbb honvéd szót — a lapokhoz pedig olyan értelmű felhívást küldött, hogy a honvéd szót terjesszék, mivel ez egyfelől Kisfaludy Károly alkotása, másfelől legszebben tükrözi vissza azt a nemes hivatást, mely a haza harcosaira várakozik. A kitaró buzdításnak meglelt az eredménye s lassanként mind nagyobb tért hódított az új szó, melyet kezdetben *honvédsereg* és *honvédelmi nemzetőrség* összetételekben használtak, 1848 végén aztán annyira elterjedt, hogy hivatalosan is alkalmazták.

A gyalogos csapatok szervezésével egyidejűleg folyt a honvédtüzérség szervezése. Ezt is úgyszólván napok alatt teremtette meg a nemzet lelkesedése. *Makk* főhadnagy volt a honvédtüzérség első szervezője, ő képezte ki az első legénységi állományt, az altiszteket s később a tisztekké előléptetett tüzéreknek is ő adott rendszeres iskolázást az erődítés, várvédelem, várostrom, ágyúkezelés lényegesebb dolgairól. A *Károly-kaszárnya* és *Neugebäude* tágas udvarán képezték ki a honvédtüzérség első osztályait s a főváros népének legnagyobb érdeklődése és kíván-

Magyar katonák viselete a szabadságharc idején.

csisága mellett folytak napról-napra a gyakorlatok, melyek a honvédtüzérséget rövid idő alatt harc képessé tették.

Az általános érdeklődésre és a katonai intézők becsvágyára rendkívül jellemző az az érdekes eset, mely a hadsereg történetében talán azóta sem fordult elő, hogy a katonai hatóság a harcászati gyakorlatokra a közönséget *meghívókkal* invitálta meg s Pest uccáin hatalmas falragaszokon tudatta, hogy a fölállított honvédtüzérség *első hatfontos gyűlölgűlegének* éles lövegekkel való harcászati gyakorlatára a közönséget tisztelettel meghívja és a pontos időben való megjelenésre az érdeklődőket ugyancsak tisztelettel fölkéri. Báli meghívó sem lehet udvariasabb és gyöngédebb a közönség iránt, mint ez az érdekes hirdető lap, mely büszkén tudatta a főváros népével, hogy a nemzeti hadsereg egyik legfontosabb intézménye, a honvédtüzérség, immár harckészen áll hazafias hivatásának teljesítésére.

Az érdekes gyakorlaton a pest-budai közönség nagy számmal vett részt. Előkelő dámák, gazdag urak, jónólú polgárok, középsorsú iparosok, szegény munkások voltak láthatók a keresztsuri gyakorlótéren s mint a színházi előadások s más ilyen nevezetes alkalmak idején, ott voltak teljes számban a hírlapi tudósítók is, kik „nagyítóüveggel” a kezükben szemlélték a látványos próbaháború lefolyását.

A mutatóványok igen szépen sikerültek s még tapsok is hangzottak el az ifjú honvédek ügyességének jutalmazására. A lemozdonyozás, fölállítás egy pillanat alatt megtörtént s a megjelölt célpont és a kiadott vezényszó után egymásután dördültek el a tükörtisztává pucolt hatfontosok.

A közönség a látvánnyal meg volt elégedve. Legjobb benyomásokkal távozott a nem mindennapi élvezet színhelyéről és a laptudósítók, mintha csak valami színházi előadásról lett volna szó, megírták, hogy a gyakorlat minden részletében fényesen sikerült, a szereplők feladatukat jól végezték s mindvégig a legnagyobb komolyságot, higgadtságot és szakértői tudást tanúsították.

Egy hónap mulva ott küzdöttek már a szerbek ellen, később az osztrák és orosz csapatokkal viaskodtak s hogy milyen kiváló szerepük volt, az osztrákok elismerő nyilatkozata igazolta legjobban, kik még a háború után is erősítették, hogy a honvédtüzérség ütegeiben nem magyarok, hanem francia tüzérek küzdöttek, mert annyi szívóssággal, leleményességgel és higgadtsággal csak fegyelmezett, kitűnően képzett és tapasztalt tüzércsapat képes harcolni.

A honvédség alapja meg volt immár vetve az első zászlóaljakkal s ha nem is lehetett azt mondani, hogy tökéletes lábon áll a véderő, de annyit mindenesetre ért már, hogy az első veszélyek idején védelmet nyújthatott. Erre pedig annyival is inkább szükség volt, mert a horvát mozgalom lecsöndesítésére semmi remény sem mutatkozott. A kormány egyre tette az előterjesztéseket az uralkodóhoz, de érdemleges orvoslást nem kapott. V. Ferdinánd megparancsolta Jellasicnak, hogy a nádornak és a magyar kormánynak engedelmeskedni köteles, de Jellasic a rendelettel még annyira sem törődött, hogy elolvasta volna.

A nádor és a magyar kormány erre elhatározták, hogy Jellasicot egyszerűen ártalmatlanná teszik és megfosztják hatalmától. E végből Hrabovszky János tábornokot küldték, mint teljes hatalmú királyi biztost Zágrábba. Csakhogy Hrabovszky, aki mellesleg nem tartozott az erélyes emberek közé, semmit sem tehetett, mert Jellasic azzal válaszolt felhívására, hogy mint királyi biztossal szóba sem áll, nem engedi

át a határon, ellenben, mint császári tábornoknak, ha van valami közlendője, szívesen áll rendelkezésére.

Hrabovszky tényleg mint tábornok és nem mint királyi biztos érkezett Jellasicschal, persze eredménytelenül. Jellasicsch állítólag meggyőzte őt ekkor arról, hogy amit cselekszik, az udvar jóváhagyásával teszi, úgyhogy Hrabovszky, anélkül, hogy valamit végzett volna, visszafordult. Viszont Jellasicsch egy lépéssel tovább ment a megkezdett úton és elrendelte az ujoncozást, a hadiszerek összeírását, egy-

Vadász, gránátos és közhonvéd viselete a szabadságharc alatt.

szóval készülődött a fegyveres betörésre. A kormány megint kénytelen volt az udvarhoz fordulni, honnan azt a feleletet kapta, hogy a francia háborúk óta fennmaradt kétszáz milliónyi államadóságból, mely azonban Magyarországot egyáltalában nem illette, vállaljon el ötvenmilliót. A nádor és a kormány hosszas megfontolás után a remélt béke érdekében megígérték, hogy igyekeznek majd megnyerni az országgyűlésnek a hozzájárulását, de az ígért béke erre sem jött meg. Az udvar továbbra is úgy akarta kormányozni Magyarországot, mint a márciusi napok előtt s különösen a pénz és hadügy önálló vezetését iparkodott megakadályozni. Kossuth erélyes fellépésére a hazai bányákban levő érckészletek azonban nem küldettek Bécsbe. V. Ferdinánd a kormány közbenjárására Mészáros Lázárt megbízta a honvédelem vezetésével s ugyanakkor a hadtestparancsnokságokat utasította, hogy rendeleteiket ezentúl a magyar hadügyminisztertől fogják venni. Csak-hogy ezek a rendeletek ismét olyanok voltak, hogy szépen hangzottak papiroson, tényleges foganatjuk azonban nagyon kevés volt.

A kamarilla befolyása sokkal erősebb volt a király rendeleteinél, melyek már eleve színleges jelleggel bírtak. Ennélfogva a magasabb-rangú tisztek valahányszor csak tehették, megtagadták az engedelmességet. Így tett többek között Lederer Ignác tábornok is, kinek egy ilyen ellenkezése miatt történt az első véres összeütközés a pesti ifjúság és a

katonaság között. Báró *Baldacci* Manó, a nemzetőrség elnöke fölszólította ugyanis Lederert, hogy a budai fegyverraktárból az új honvédszászlóaljak részére adjon ki tízezer darab löfegyvert. Lederer mindenféle ürüggyel kitért a felszólítás elől, ami olyan ingerültséget keltett különösen az ifjúság között, hogy a Pillvax nyomban összeült és elhatározta, hogy macskazenét fog adni a svarcgelb hadtestparancsnoknak.

A macskazene ebben az időben nem a legkellemesebb megtiszteltetések közé tartozott Magyarországon. Nevetségessé tette hősét a közönség előtt és gyűlölt alakká a hazafiak körében. A jurátusok nagy mesterei voltak az ilyen tüntetéseknek. Kiosztották maguk között a szerepeket: egyik nyivákkolt, a másik kolompot rázott, a harmadik éles sípbal füttyöket adott, a negyedik réztányérokat vert össze, egy csapat mindenféle állati hang utánzásával iparkodott valami lehetetlen hangzavart produkálni. Néha nyolcszáz-ezer ember rendezte a rémitő szerenádokat s az ifjakat buzgón támogatta az odaverődött népség vállalkozóbb része. Ilyen macskazenét rendezett a Pillvax Lederernek.

A szörnnyű zenei produkció azonban nem sokáig tartott, mert az első fortisszimók után a készenlétben álló katonaság mindenfelől rátámadt a tüntetőkre s miután sörtüzet bocsátott rájuk, puskatussal, karddal kergette őket Pestre. A brutális támadásnak igen szomorú következményei lettek. Három fiatalember nyomban meghalt, húsz súlyosabban megsebesült s egy csomó kisebb sérülésekkel hagyta el a tragédiával végződő hangversenyt. Ez az eset nem magában álló a katonaság durvaságai között. Történt egy másik is, mely valóságos riadalomban tartotta a fővárost. Ennek az összetűzésnek már mindkét oldalról katonák a szereplői.

Az eset pünkösdi napján a Károly-kaszárnyában történt. Egy honvédönkéntesnek egy olasz katona — ebben a kaszárnyában tartózkodott az olasz legénységből álló Ceccopieri-ezred — ellopta a pénztárcáját.

A honvédek az őrszobába akarták kísérni a tolvaj katonát, aki azonban segítségért kiáltott és társai segítségével rátámadt a honvédekre. Ezeknek viszont a nemzetőrök siettek segítségére, úgyhogy pár perc alatt valóságos csata fejlődött ki a honvédek és az olaszok között. Előkerültek a fegyverek, golyók csapkodtak le mindkét oldalon és olyan torlaszharc keletkezett, mely reggelig eltartott, mert a feldühödt katonákat saját parancsnokaik sem bírták lecsöndesíteni. Csak Mészáros Lázár hadügyminiszter közbelépésére szűnt meg a vad viaskodás, melynek befejezésül az olasz ezredet Pestről eltávolították.

A Komáromba helyezett olaszok helyett egy horvát ezredet szál-
lósoltak a Károly-kaszárnyába s másodszor is megismétlődhetett volna
a vérengzés, ha a parancsnokok szigorú fellépése mindkét részről elejét
nem vette volna az összetűzéseknek. A horvát katonák nyíltan szidal-

A katonaság szétveri a Lederer tábornok ellen tüntető tömeget.

A pesti nemzetőrség elnöke fűlszólította Lederer tábornokot, hogy a nemzet-
őrségnek adjon át tízezer darab fegyvert. Az osztrák érzelmű tábornok ezt
megtagadta. Mikor az ifjúság macskazenével tüntetett ellene, katonasággal verette
szét a tüntető tömeget. Három halott és több súlyos sebesült volt az áldozat.

mazták ugyanis a magyarokat és pánszláv eszméket hangoztattak. Szerencsére tovább nem fajult a dolog, de a viszonyok azért nem lettek nyugodtabbak.

Május 15-én Bécsben újra kitört a forradalom, mert a kamarilla ugyanazokat az intrikákat alkalmazta a bécsiekkel szemben, mint a magyarokkal. Az udvar és a király úgy megijedtek a forradalom hírére, hogy elmenekültek Bécsből, ami a magyar kormányt ejtette viszont aggodalomba, mert arról volt szó, hogy a király Prágába megy és az ottani pánszláv propaganda befolyása alá kerül, amely Magyarországra nézve veszedelmes természetű volt. A kormány minden eshetőségre készen akarván lenni, gyorsan munkához fogott. Először is Jellasichek fékentartására Oettinger tábornok parancsnoksága alatt a Dráva mentén egy figyelő hadtestet állított fel, majd a szerb lázadás ellensúlyozására Szegeden helyezett el katonaságot s gondoskodott fegyverekről, hogy a nagyobb arányban szervezendő hadsereget azonnal fel lehessen szerelni. Ugyanekkor elhatározta az országgyűlés összehívását július 2-ára.

Hátra volt még a legnagyobb feladat, a pénzalap megteremtése, vagyis ami ezzel összefüggött, az *önálló magyar nemzeti bank* megalkotása. Kossuth lángelméje pár nap alatt ezt a főfontosságú intézményt is megvalósította. Mindenekelőtt ércfedezetről kellett gondoskodni, hogy annak alapján az államkincstár bankjegyeket bocsáthasson ki.

A nemzeti bank. — Hazaszőknek a külföldön állomásozó magyar ezredek.

A nemzet áldozatkészsége nélkül nem lehetett a nemzeti bank alapját megvetni, hiszen az állampénztárban minden volt, csak pénz nem. A bányák jövedelmeire szintén nem lehetett számítani. Egyedüli reménység a nemzet áldozatkészsége volt, melytől várni lehetett, hogy önkéntes adakozásból fogja előteremteni a szükséges ércalapot.

A kormány felhívást intézett a megyékhez, városokhoz és községekhez s a mindjobban közeledő válságra való utalással adakozásra hívta fel a közönséget. És a kormány jól számított, mikor a nemzet jobb érzéseire appellált. A hazaszeretet legmegkapóbb jelenetei nyilvánultak meg országszerte a kormány felhívására. Egy szózat járta keresztül az egész országot: a haza veszélyben van és pénz kell a veszélyek elhárítására. A pénz pedig meglett. Hogy miként gyűlt össze az a pár millió, melynek az új bankjegyek ércfedezetéül kellett szolgálnia, arról regényeket lehetne beszélni.

A magyar nemzet rendkívüli önzetlensége ekkor tűnt ki legjobban, mikor vagyonával kellett bizonyosságot adni arról, hogy komolyan veszi a jövője biztosítására való törekvéseket. Lélekemelő és felejtethetetlen példák között ment végbe az áldozatok meghozatala. Valóban oltárnak tekintette mindenki a haza fogalmát, még pedig olyan oltárnak, melyen mindenkinek be kell mutatnia a maga áldozatát, hogy biztosítsák fennmaradását. Gazdagok és szegények egyformán vetekedtek az áldozatkészségben. A mágmásnők ékszereiket, értékes holmijukat adták oda, a szegények elküldték filléreiket, de nem volt olyan ember, aki ne adott volna. Pesten a Múzeum-kertben kezdődött az adakozás egy ünnepélyes népgyűlés keretében, melynek Vasvári Pál volt a szónoka. Alig hangzottak el buzdító szavai, mikor előlépett Rottenbiller polgármester és a kert közepén elhelyezett nagy gyűjtőkosárba ezen szavakkal dobta be aranyóráját és gyűrűjét:

„Nincs szükség ékszerekre, mikor a haza szegény!”

Utána nyomban Kacs Kovics Lajos főjegyző lépett elő s díszruhájának összes nagyértékű ékszereit odavetette a kosárba.

„A haza oltárára!” — mondotta és a következő percben már alig lehetett mozogni a kosár körül.

Egyre hangzott a bűvös varázsigé: „A haza oltárára” — és a kosárba egyre hullottak órák, gyűrűk, medaillonok, fülönfüggők, karperecek, arany és ezüstpénzek, kitől amennyi telt. A lelkesedés csodákat művelt. Mikor az ellenőrző bizottság átvizsgálta a kosarak tartalmát, kiderült, hogy ezernél több olyan gyűrűt adományoztak a haza oltárára, melyek mind jegygyűrűk voltak. Így folyt az adakozás a vidéken is. S miután a nemzet benne volt az áldozatkészségben, a nemzeti hadsereg céljaira is tetemes adakozást tett. Pénzt, ruhaneműt, terményt, felszerelési cikkeket, lovakat adományoztak a leendő hadseregnek.

Csak napok kérdése volt immár, hogy a semmiből előálljon a nemzeti bank s a nemzeti hadsereg. A lázas készülődéseket a kamarilla természetesen rossz szemmel nézte. Kifejezést is adott bosszúságának azzal, hogy az új magyar papírpénzt kitiltotta Ausztria és az örökös tartományok területéről. A kormány azonban ragaszkodott ezután is feltett szándékához, hogy a törvényesség teréről nem lép le egy pillanatra sem, bármennyire izgatják a nemzet ellenségei. A nádort, valamint Széchenyi és Eötvös minisztereket most Innsbruckba küldte, hogy a királyt Budapestre hívják. Szegény király vak eszköze volt a főhercegek cselvetéseinek, ő tehát azt tette, amit ezek sugalmaztak.

„Pestre való meneteltem — mondotta — egy feltételhez kötöm.

Szavazzon meg az országgyűlés negyvenezer újoncot olaszországi hadseregem számára.”

Majdnem lehetetlen áldozatot kívánt a király. Negyvenezer újonc ebben a válságos időben egyértelmű lett volna azzal, hogy Magyarország önként szolgáltassa ki magát a kamarilla önkényének. De a magyar kormány ebbe is belement, ha a király biztosítja a nemzetet, hogy megszünteti a horvátországi mozgalmakat. Nem először tett ilyen ígéretet a király, megtette most is. Rendeletet is küldött Jellasicshoz a bujtogatások megakadályozására és külön kihallgatásra is magához rendelte. Csakhogy a rendeletnek fogamatja ezúttal sem lett. Tény az, hogy mikor a király Jellasicht június 19-én Innsbruckba megdorgálás végett magához rendelte, a főhercegek majdnem ünnepelték őt s távozásakor biztatták, hogy csak haladjon tovább a megkezdett úton.

Nemsokára az osztrák kormány is szolgált egy kis meglepetéssel a magyar kormánynak. Kétségtelenül a kamarilla felbujtására az osztrák kormány jegyzéket küldött a magyar kormánynak azzal a kijelentéssel, hogyha a horvát kérdést rövidesen el nem intézi, felmondja a semlegességet. Egyben követeli, hogy a horvát katonaság céljaira küldött százötvenezer forintot küldje vissza és ezentúl gondoskodjék a horvát katonaság eltartásáról. Természetesen a magyar kormány nem tett eleget ezen felhívásnak, sőt azt is megmagyarázta, hogy a semlegesség felmondásáról szó sem lehet, amíg az osztrák császár és a magyar király ugyanegy személy, de ez a jegyzék szintén jellemző volt arra nézve, hogy a kamarilla minden követ megmozgatott a nemzet elvesztésére.

Bebizonyosodott most is, hogy Magyarország egyedül csak a maga erejében bízhatik s ha bajban van, nem számíthat senkire, csak hű fiainak erős karjaira. Mialatt a horvátok, szerbek, románok és tótok külön-külön, majd együttvéve a kamarilla készséges támogatásával szervezkedtek, magyar részről sem telt el hiába az idő. A magyarságnak nem ajánlott egyetlen nemzet sem segítséget, hanem annál inkább érdeklődtek az ország sorsa iránt azok a külső országokban tartózkodó magyar ezredek, amelyeknek a király ígérete szerint már rég itthon kellett volna lenniök, de egyre halogatták a hazabocsátásukat,

Ezek a derék katonák, bármennyire titkolták is előttük, megtudták, hogy itthon nagy események készülnek. Várták, egyre várták hazaindításukat. Mikor aztán megtudták, hogy a hadvezetőség éppen magyar voltukra való tekintettel nem akarja hazaküldeni őket, titokban elkezdtek mozgolódni. Mi lehet az oka, hogy őket nem akarják hazavinni, holott az új törvények értelmében már rég otthon kellett volna lenniök?

Nem ment a derék huszároknak sehogy sem a fejébe a köntörfalazás, a huzavona. Aztán hallottak ők is egyet-mást az otthoni dolgokról s végre gondolt rájuk a magyar kormány is, midőn biztosokat küldött hozzájuk, hogy óvatosan felvilágosítsák őket a készülőben levő eseményekről. A huszároknak ez a felvilágosítás éppen elég volt.

A Württemberg-huszárezred kezdte meg a hazajövetelt. Ez az

A kélfejű sas, amely pénzzel és katonával táplálkozik.

Egykorú gúnykép, amely a Habsburg-ház kielégíthetetlen étvágját érzékíti meg. A nemzetiségek lázongásainak kezdetén az osztrák kormány pénzt és 50 ezer katonát kért a magyar nemzettől. A kép aláírása így hangzik: „Ha e kettőt befalta a drága madár, félünk, hogy ő túlságosan meghízne, mi pedig okvetlenül kiszáradnánk. Azért rántsuk ki, amíg lehet, mindent megemésztő gyomrából.”

ezred Galiciában állomásozott s egyik százada Mariampolban volt elhelyezve. A hadvezetőség ekkor már észrevette a magyar katonák nyugtalankodását, azért fokozott figyelmet fordított rájuk, nehogy megszökhessenek. Csakhogy a huszároknak is volt eszük s mialatt nappal pontosan végezték a gyakorlatokat, ahogy leszállt az est, nyomban összebujtak az istállókban és megbeszélték a hazautazás tervét. A Württemberg-huszárok szökését Harsányi őrmester rendezte. Május 28-án szépen lóra ültette az egész századot és teljes felszereléssel odavezette Fiáth Pompéjusz főhadnagy lakása elé. Késő éjszaka volt már, az egész

község aludt s maga a főhadnagy is rég lepihent, mikor lakása ajtaján kopogtatások hallatszottak.

„Mi az ? Ki van ott ?” — riadt fel a főhadnagy.

Az őrmester egészen halkan felelte :

„Tessék nyugodt lenni főhadnagy úr ! Mi vagyunk. Csak azért jöttünk, hogy magunkkal vigyük haza. Az egész század készen van, éppen csak a főhadnagy urat várjuk.”

Fiáth agyában egy pillanat alatt végigfutott a vakmerő terv óriási nehézsége és minden következménye. Próbálta lebeszélni az őrmestert :

„Menjetek vissza, fiaim — mondotta — mert kitudódik a dolog, elfognak bennünket és akkor valamennyiünket főbelőnek.”

Az őrmester azonban nem tágitott, hanem tovább sürgette a főhadnagyot :

„Készüljön főhadnagy úr, mert kevés az időnk. Mi már határozunk. Akármilyen történjék, nekünk otthon kell lenni, mert a haza vár reánk.”

Az utolsó szavak hatottak. Fiáth Pompéjusz gyorsan felöltözött, kardot kötött és kérte, hogy vezessék elő a lovát. Magyar ember volt ő is, aki nem látott többé semmi veszedelmet maga előtt, mihelyt a huszárok a hazát emlegették. Az őrmester egész oda volt örömében. Kiment a századhoz és újságolta a hirt, hogy a főhadnagy mindjárt itt lesz. Csak azt kötötte lelkükre a huszároknak, hogy csendben legyenek, nehogy a vártán észrevegyék szökésüket. Nem telt bele öt perc és Fiáth Pompéjusz ott lovagolt a század előtt és vezette haza a huszárokat. Bármennyire óvatosak voltak is azonban a huszárok, nem tudták a szökést észrevétlenül végezni. Száznegyven lónak a patája éjszaka idején megjelehető zajt idéz elő és erre a zajra a község lakosai csakhamar figyelmesek lettek. Nem tudták elképzelni, hogy mi járatban lehet ijszaka idején a teljes felszereléssel tova induló huszárszázad, azért rohantak egyenesen a vártára, majd a tábornok lakására. Persze, hogy kitudódott minden. A tábornok alárnot veretett, de hiába. Fiáth százada nem jelentkezett, az már túl volt jóval a községen és haladt bátran előre.

A tábornok ekkor a megszökött század parancsnokát *Lenkey* Jánost vette elő. Kétségbeesve adta elő, hogy micsoda kellemetlenségek származnak majd, ha kitudódik a század szökése, aztán minő szégyenbe kerül a hadvezetőség előtt az egész ezred, ennél fogva azzal bízta meg *Lenkey*t, hogy vágtsasson lóhalálban a század után és hozza őket vissza.

„Nem lesz baja senkinek — ígérte a tábornok — csak jöjjenek vissza. Reggelre már itt lehetnek, nem fogja senki észrevenni. Én nem teszek jelentést a szökésről.”

Lenkey lóra ült és elvágatott. A tábornok percről-percre a legnagyobb izgatottsággal várta az ő hűtlen huszárait. Multak a percek, multak az órák, sőt már az egész nap is elmúlt, a huszárok mégsem jöttek. De nemcsak ők nem jöttek, hanem Lenkey százados sem jött. A tábornok lemondott már minden reményről és megtette a jelentést a huszárok szökéséről. Hegyen-völgyön, árkon-bokron túl voltak már a vitéz katonák, mikor a tábornok titokban még arra gondolt, hátha legalább Lenkey visszatér. De bizony ez sem történt meg.

Lenkey utolérte ugyan a századot, hanem a huszárok ekkor körülvették és így szóltak hozzá:

„A kapitány úr is magyar ember, mindig jó volt hozzánk, úgy bánt velünk, mintha apánk volna, vezessen hát most haza bennünket.” Lenkey próbálta lebeszélni a huszárokat, de nem lehetett. A huszárok kört formáltak, néhányan elvették karabélyukat és így kapacitálták a kapitányt, aki esküjére hivatkozott. „Esküt tettem, becsületszavamat adtam, inkább lőjjetek agyon, de hitszegő nem lehetek.”

„Ha csak ez a baj — szóltak nevetve a huszárok — könnyen segíthetünk rajta. Elvisszük magunkkal, mint foglyot, de nem hagyjuk a németeknek az ilyen jó embert.”

Lenkey János tábornok.

A Galiciában állomásozó Württemberg-huszároknál volt kapitány. Százada a magyar szabadságharc hírére Fiáth Pompejusz főhadnaggyal együtt megszökött. Lenkeyt a század után küldték, hogy hozza azt vissza. De Lenkey ott maradt huszárai között s ő vezette őket haza. A szabadságharcban ezredes, majd tábornok lett, egyideig a komáromi vár parancsnoka is volt. A tizenhárom aradi tábornokkal együtt őt is halálra ítélték, de az ítéletet nem lehetett rajta végrehajtani, mert a hazája sorsán való bánkódás megörjítette.

Ugy is tettek. Lenkey átadta kardját az őrmesternek s színleg mint fogoly, valósággal pedig mint a század kapitánya vonult tovább legényeivel. Három nap múlva Máramarosszigetre érkezett a huszárszázad és itt olyan fogadtatást rendeztek tiszteletükre, aminőt csak lelkesült hazafiak tehetnek legnagyobb mámorukban.

A Württemberg-huszárok szökése nem maradt példa nélkül. A galíciai, csehországi és olaszországi kaszárnyákban állomásozó magyar katonaságot is nagy nyugtalanság lepte el. Mintha betegség szállotta volna meg őket, alig tudták hasznukat venni a szolgálatban. Az osztrák tisztek idején észrevették a magyar katonák változását s meg is tettek minden előkészületet, hogy szökésüket lehetetlenné tegyék. A gyalogsággal még mentek valamire, mert azok nem bírtak olyan könnyen kitörni az őrizet alól, hanem a huszárokkal már nehezebb volt. Mire magukhoz tértek, csak a megváltozhatatlan tényt konstatálhatták, hogy a huszárok megszöktek. A Kóburg-huszárok is hazajöttek, szeptember havában pedig a Csehországban állomásozó jászkun legényekből álló Nádor-huszárezred is megindult. Ez volt a gyöngye a magyar lovaságnak s büszke volt az ezredre a hadvezetőség is, mely a magyar huszárokat kénytelen volt a legvitézebb katonáknak elismerni. Egy kisebb szakasz már szeptember előtt Magyarországra jutott. Október 4 én pedig Sréter Lajos és Desseffy Dénes hoztak haza nagy veszedelmek között egy századot, utánuk egy Csillag nevű káplár indított útnak nyolcvanöt embert (ezekből hetvennégyet azonban elfogtak). Október 21-én pedig Hollán Hugó és Virágh Gedeon főhadnagyk nem kevesebb, mint 211 Nádor-huszárt vezettek át a határon.

Magasabbrangú magyar tisztek viselete a szabadságharc idejében.

Ezeknek a szökéséről érdekes epizód maradt fenn. A tisztikart egy Vernier nevű őrnagy éppen azon napon hívta magához ebédre Auschanban, mikor a Nádor-huszárok indulásra elhatározott. Nehogy gyanut keltsenek maguk iránt, Hol-

lán és Virágh főhadnagyk is elfogadták a meghívást és az ebédidőre pontosan megjelentek. Középen tartottak éppen az ebédnek, mikor megjelenik egy káplár és jelenti Virághnak, hogy az éles töltéseket kiosztották és a század készen áll. Nemsokára egy másik káplár is ilyen jelentést tesz és a tisztikar alig tudja, hová legyen az ámulattól. Hollán és Virágh főhadnagyokat is bosszantotta a káplárok könnyelmű eljárása, hanem

Magyar törzstisztek viselete a szabadságharc idejében.

már nem tehettek semmit. Hirtelen kardot kötöttek és indultak. Az őrnagy a háza előtt strázsáló huszárhoz kiált ekkor :

„Huszár! A főhadnagy urak szökní akarnak! Lőjj!”

A huszár végtelen flegmával végigméri az őrnagyot, mintha azt akarná mondani, hogy neki ujságolják, hogy mit tesznek a főhadnagyk. Hiszen jobban tudja ő azt még az ezredesnél is. Az őrnagy parancsára azonban még a szemét sem mozdítja, hanem végtelen nyugalommal, tempósan felel vissza :

„Hogy én lőjjem le a főhadnagy urakat? Hiszen én is velük megyek.”

S azzal se szó, se beszéd, szépen otthagya a posztját, lóra pattan és csatlakozik társaihoz.

Ámde nem mindenütt ment ilyen simán a dolog. Ennek a századnak is, amíg haza ért, sok nehézségen kellett magát keresztül törnie. Mások csak úgy tudtak baj nélkül haza érni, hogy civilruhába öltöztek vagy a bajuszukat leberetválták. Így tettek azok a huszárok is, akiket egy Udvardi nevű, eszes és bátor tizedes vezetett haza.

Tragikus vége a Nádor-huszárok közül annak a századnak lett, mely a szabadságharc vége felé, 1849 június havában kísérelte meg a szökést. Nagy küzdelmek között eljutottak Marburgig, de tovább már nem mehettek. Egy gyalogsági dandár vette körül a századot. A haditörvényszék meglizedelésre ítélte őket. Ki is volt már szemelve a tíz

áldozat, mikor a katonai kormányzó enyhítette az ítéletet és csak három áldozatot kívánt. A tiz szerencsétlen huszárt ekkor levezették egy sötét pincébe, hogy sorsot huzzanak. Aki a hét fehér és három fekete golyó közül a feketét húzza, föbe fog lövetni. A fekete golyók véletlenül a három legifjabb huszárra estek, kiket nemsokára társaik zokogása közben föbelőttek.

Nem hallgathatjuk még el a 10-ik számú Vilmos-huszárezred egyik részének hazaszökését, mert ez a hadi vállalat inspirálta két kiváló írónkat, Jókai Mórt és Eötvös Károlyt egy-egy regény megírására. Jókai a „Köszívű ember fiai” című regényében dolgozta föl a Vilmos-huszárok hazaszökésének történetét. Eötvös Károly pedig „Százhatvanöt huszár” című regényes elbeszélésében kizárólag ezen esemény hősének, Herman János őrmesternek bravurjaival foglalkozik.

A Vilmos-huszárezred 2-ik százada 1848-ban Zbarazban állomásozott, mikor a német származású Herman őrmester értesülést szerzett a magyarországi események felől. Nyomban magához hívatta az altiszteket és közölte velük tervét, hogy hazaszökteti a századot, ha ők is ráállanak. Az altisztek kitörő örömmel fogadták Herman tervét. Megesküdtek, hogy nem fogják őt elárulni, sőt a legrövidebb idő alatt a legénységet is megnyerik. Persze, hogy a huszároknak elég volt csak hallani a dologról, már készen állottak a hazamenetelre. Volt egy pár megbízhatatlan ember közöttük, különösen egy százsz huszár, aki el is árulta őket, csakhogy nem árthatott nekik, mert Herman őrmester esze túljárt a tiszteken s mikor nem is gondolták, egy éjjel szép csöndben kivette Zbarazból a századot.

A huszárok a lovak patáit rongyokba burkolták. Így aztán megtörténhetett a század elvonulása, anélkül, hogy a községben valaki észrevette volna. Reggel természetesen kitudódott a csíny s nyomban megtették az intézkedéseket a század elfogására. Gyorsfutárokat menesztettek mindenfelé és a katonaság várta mindenütt a menekülőket. Csakhogy a huszárok megállták a sarat minden veszedelemmel szemben, úgyhogy egy sem került közülük fogságba. Sőt egy félszázaddal még megszapordtak, miután az ezrednek ez a része is utánuk szökött.

Egy Zsurmay nevű volt hadnagy is hozzájuk csatlakozott útközben s ő lett a század névleges vezetője rangjánál fogva, az igazi rendező azonban Herman maradt, aki három ember híján, kik útközben elhaltak, szerencsésen Máramaroszigetre vezette a százhatvanöt huszárt. A város természetesen nagy óvációval fogadta a katonákat, vendégséget adott tiszteletükre és ideiglenesen a polgárságnál helyezte el őket kvártélyra.

Herman őrmester egy Hollósi Lukács nevű vagyonos örmény kereskedőhöz jutott, ki azelőtt a Teleky grófnak volt a jószágigazgatója. A jószívű örmény a legnagyobb kényelemben tartotta Hermant, aki egészen oda volt a nagy tisztességtől. Mintha meseországban lett volna, írja később egyik emlékezésében, úgy érezte magát a derék örménycsaládnál, holott a regényes dolgok csak ezután kezdődtek.

Hollósi Lukácsnak volt három gyönyörű leánya s az egyik, Rozália még pártában volt. A fiatal leány fantáziáját Herman hősies kalandja nagyon megkapta s később, mikor megismerte az őrmester nemes jellemét, nem is titkolta, hogy szívesen fogadja udvarlását. Háborús időben a szerelmek gyorsan támadnak. Herman megesküdött a szép örmény leánnyal, aki követte urát a hadjárat ezer veszélyei között is.

A szabadságharc után Hermant lefokozták s ugyanahhoz a századhoz, hol azelőtt mint őrmester szolgált, közlegénynek sorozták be. A honvédség szervezésekor a minisztérium a kiválóbb negyvennyolcas katonákat felszólította katonai szolgálatra. Hermant is érte ilyen kitüntetés, melynek alapján pár évig mint huszárkapitány szolgált. Egy manőver alkalmával aztán olyan szerencsétlenül esett le lováról, hogy bordatörést szenvedett, minélfogva kilépett a katonaságból és Erdélyben, Szamosújvárt telepedett le.

Az utolsó erdélyi országgyűlés. — Az unió. — Szerb mozgalmak és a délvidéki lázadás.

A tizenkilencedik század második felében már fölbukkant Erdély és Magyarország egyesítésének óhaja. V. Ferdinánd által május 29-ére egybehívott kolozsvári országgyűlésnek most ezt az óhajt kellett megvalósítania, miután a márciusi törvényekben is ki volt mondva a két ország uniója.

A királyi meghívó hét pontban írja elő az országgyűlés programját. Az első pont a kancellári méltóság betöltéséről szól, a második a királyi táblai elnök választásáról. Jelentékenyebbek ezeknél a további pontok, melyek az unió feletti tanácskozásról, az úrbér eltörléséről, a közteherviselésről, a románok helyzetének javításáról és a sajtótörvények alkotásáról szólnak. Ezeknek rendezése után az országgyűlésnek egyéb feladata nem maradt, minthogy feloszlassa magát és a törvény értelmében egyesüljön Magyarországgal.

Ünnepiessé és történelmi jelentőségűvé avatta e napot az a tény,

hogy az erdélyi országgyűlés utoljára ült össze és a király utoljára szólt a rendekhez külön leiratban, mert a viszonyok Erdély különállását immár fölöslegessé tették.

Királyi biztos gyanánt Puchner Antal, Erdély katonai kormányzója küldetett az országgyűlésre. Pest város és vármegye képviselőit Székely József vezetése alatt az ifjúság tiztagú küldöttsége jelent meg a gyűlésen, de ott volt azonkívül Erdély összes előkelősége és külön a románok és a szászok képviselői. A jelenvoltak sorában ott volt még Erdély legkiválóbb férfiai, a vak Wesselényi Miklós, aki jelen akart lenni ezen a nevezetes gyűlésen, mely évtizedek óhajtatását volt hivatva megvalósítani.

A királyi biztos, Puchner Antal rövid üdvözlő beszéddel nyitotta meg az országgyűlést. Nagyot kellett változnia a világnak, hogy a megcsontosodott osztrák generális is kénytelen volt magyar szóra adni magát. Évszázadok óta először történt meg az a csoda is, hogy az uralkodó a királyi előadásokban magyar nyelven fordult a rendekhez s magyarul tolmácsolta azt a kívánságát, hogy a tárgyalások a legjobb eredménnyel végződjenek. A gyűlés Teleki József gróf elnöklete alatt kezdődött s mihelyst a királyi biztos eltávozott a teremből, egyszerre kitört az unió iránt való lelkesedés.

„Éljen az unió! — Éljen az egyesülés!” — ezt kiáltották mindenfelől s egyúttal azt az óhajukat nyilvánították a rendek, hogy a tárgysorozatban legelsőnek az uniót kell elővenni. Egyhangú helyeslés követte ezt a kívánságot.

Most már csak arról volt szó, hogy az országgyűlés *egyhangúlag* mondja ki az uniót, hogy az esemény jelentősége ezzel méltóképpen kidomborodjék. Tudták a rendek, hogy a szászok és románok akadékoskodni fognak, azért kapacitálni iparkodtak őket, de a szászokkal nem mentek semmire. Már az este is leereszkedett, a teremben gyertyák égtek s még mindig nem tudták a szászok makacsságát megtörni. Ekkor Szász Károly, az erdélyi országgyűlések egyik legkiválóbb szónoka emelkedett fel és egy nagyhatású beszédben vetette szemére a szászoknak azt az ellenséges magatartását, melyet a magyar kérdésekkel szemben mindig tanusítottak. Utalt történelmi példákra, melyek a magyar nemzetnek és a magyar királyoknak a szászok iránti jóindulatát bizonyították s amint szavai a legviharosabb hatásokat keltve elhangzottak a teremben, a közönség olyan exaltációba jött, hogy minden előleges megbeszélés nélkül, pusztán az érzelmek feltartóztatlan árjának hatása alatt hatalmas éljenrivalgásban tört ki:

„Éljen az unió!”

A következő napon ismét folyt a gyűlés, melynek döntő határozatot kellett volna hoznia az unióról. Wesselényi volt az első szónok, ki beszédét azzal végezte, hogy mondják ki a rendek egy szóval s egy lélekkel, hogy kívánják az uniót. Vihar módjára tört ki szavai után a rendek lelkesedése.

„Kívánjuk az uniót! — Éljen az unió!” — kiáltották még a karzaton ülő hölgyek is.

Szász Károly most azt kívánta, hogy elnöki határozatképpen mondassék ki az unió, az elnök azonban, hogy a törvényes formák minden kellékét betartsa, a felhívásra azzal felelt, hogy hallgassák meg az esetleges ellenkező véleményeket is. Erre felállt a brassói követ, Róth Ágoston és a legnagyobb izgalmak között kijelenti, hogy csatlakozik az unióhoz. Utána az összes szász követek felemelkednek helyükről és az elnöki emelvény közelébe menve, hangosan kijelentik, hogy elfogadják az uniót. Utoljára még Schmidt Konrád szebeni követ beszélt, aki tiltakozott az ellen, mintha a szászok ellenséges érzülettel viseltetnének a magyarok iránt és mintha a szászok nem volnának a hazának hű fiai. Beszédét Wesselényi Miklós szavaival fejezte be:

„Éljen és virágozzék az unió!”

A gyűlés szétoszlása után a Belmonostor uccán (az unió emlékére ezt az uccát nyomban Unió uccának nevezték el) a hömpölygő közönség hatalmas óvációkban részesítette mind a szász, mind a román képviselőket. Lemény János román püspököt annyira meghatotta a közönség lelkesedése, hogy egy nemzeti színű lobogót, melyen ez a felírás állott: „Unió vagy halál!” ünnepélyesen megáldott s egyúttal áldást osztott a jelenlevő közönségre is.

Az országgyűlés az unió kimondásával befejezván feladatát, most már a kolozsvári és erdélyi polgárság is megmozdult, hogy a haza védelmére kiállítsa katonáit. Kolozsvárt gyorsan megkezdik a 11. és 12. számú honvédszászlóaljak szervezését. Pesten, ugyanazon a napon, mikor az uniót az erdélyi országgyűlés kimondotta, a Vérmezőn a kormány tagjainak jelenlétében megtörtént a Magyarországon állomásozó császári serezeknek az alkotmányra való felesketése. Az ezredek díszben, zenésző mellett tértek vissza kaszárnyáikba és a főváros örömmámorban úszott. Abban a hiszemben volt mindenki, hogy most már nem fenyegeti semmi veszedelem a nemzet békéjét.

Pedig talán soha nem volt nagyobb veszedelemben a nemzet nyugalma és szabadsága, mint a most kezdődő időszakban. Az erdélyi nemzetisé-

gek viselkedése az unió mellett színleges volt, mert a legelső alkalmat megragadták, hogy a „császárhoz” menjenek árulkodni. A szerbek, horvátok nemkülönben, úgyhogy mialatt a magyarok ellen a titkos aknamunkát folytatták, a bécsi, illetőleg most már az innsbrucki udvarban állandóak voltak a küldöttségjárások, melyek között ott szerepeltek a magyar kormány küldöttségei is. A magyar kormánynak azonban volt oka az uralkodó elé járulni, ha csak nem akart forradalmi eszközökkel dolgozni, a királynál volt kénytelen keresni a megnyugtatót.

A kamarilla gondoskodott aztán róla, hogy a magyar küldöttek kapjanak mindig néhány általános frázist, de miközben ezek a megnyugtatók a király ajakáról elhangzottak, a délvidéken már odáig fajultak az állapotok, hogy nyíltan kitört a lázadás.

Sztratimirovics György szervezte a délvidéki mozgalmat s június hó közepéig három rendes sereget állított össze Ujvidéken és környékén s azonkívül huszónnyolcezer lovas fölött rendelkezett. Pénzzel és fegyverekkel a kamarilla látta el titokban őket. Fegyvert szereztek maguk is. Títelben például megrohanták a fegyverraktárt s az ágyúkat és a fegyvereket nyugodtan elhordták. Tehették ezt annál könnyebben, mert a helyőrség a legkisebb ellenkezést sem tanusította garázdálkodásuk megakadályozására.

A titeli sikertől elkapatva egy másik szerb csapat Fehértemplomba ment és az itteni parancsnoktól, Dreiham alezredestől a fegyverkészlet átadását követelte. A császári katonaság itt is kezes báránynak bizonyult a szerbekkel szemben, úgyhogy ezek már a város megtámadására gondoltak. Ekkor Maderspach Sándor százados hirtelen átvette a vezényletet és a városban levő, ezer főnél nagyobb nemzetőrség segítségével erőyes támadást intéz a portyázók ellen. Eközben a király leiratot küldött a szerbeknek, hogy lecsendesítse őket, ámde ezek figyelembe sem vették a király rendeletét. Hrabovszky királyi biztoshoz Péterváradra küldöttséget menesztettek a karlócai táborból s egy zászlóalj gyalogságot kértek segítségül, egyben pedig a magyarok ellen magukat védelmébe ajánlották. Hrabovszky iparkodott pártatlanul eljárni, ezért a küldöttséget nyugalomra intette. Majd kijelentette, hogy segítséget nem adhat, mert nem a magyarok, hanem a szerbek okozzák a zavart.

„Mi azt hittük — felelte a küldöttség egyik tagja — hogy a tábornok úr is *híven szolgálja a császárt*.”

Hrabovszky indulatba jött, de azért türtőztette magát.

„Én — mondta — a magam kötelességét jól ismerem s éppen a császár parancsait teljesítem, midőn a magyar minisztérium felsőbb-ségét elismerem és rendeleteit végrehajtom.”

A küldöttség erre sem akart lecsendesedni. Hivatkoztak szabadalmaikra, a szerb nemzet jogaira, úgyhogy Hrabovszky magából egészen kikelve, kiáltotta:

„Ami szabadalmaikat illeti, én azokat nem ismerem. De különben is Magyarországon szerb nemzetről mit sem tudok. Meg tudják önök mutatni — s ezzel Ausztria-Magyarország térképére mutatott — hogy hol van itt Szerbia vagy a szerb nemzet feljegyezve? Én nem látok szerb nemzetet sehol, ameddig Magyarország és Ausztria terjed, ennél fogva meg sem védelmezhetem. Odaát a Száván túl van egy Szerbia, aki szerb akar lenni, menjen oda.”

A küldöttség visszament a karlócai táborba, de hatalmas zajt csapott Hrabovszky erélyessége miatt. Gyűléseket tartottak, melyeken a Hrabovszky beszédével foglalkoztak. Szidták, gyalázták őt, úgyhogy Hrabovszky hajlandónak mutatkozott a béke előmozdítása érdekében a szerbekkel újból tárgyalni. De a vezér, Sztratimirovics visszazüzenve, hogy a szerbeknek nincs semmi szavuk többé hozzá, sőt ha azonnal el nem pártol a magyaroktól, Péterváradról erőszakkal fogják kiűzni.

Erre az üzenetre más felelet nem lehetett, mint a fegyver. Stein Miksa százados parancsnoksága alatt egy zászlóalj gyalogságot, félézred lovasságot és egy üteget indított útba Hrabovszky a karlócai tábor ellen. A szerbek éppen gyakorlatoztak, mikor megpillantották a magyar sereget. Hatalmas rémület fogta el őket a katonák láttára s egyrésztük nyomban elszaladt. Sztratimirovics azonban útját állotta a menekülőeknek s kényszerítette őket, hogy védelmezzék Karlócát. A magyar csapat feltartóztatás nélkül tört előre. A városban a házak ablakaiból és a padlásokból lőttek rájuk, de ez sem akasztotta meg őket előrehaladásukban. Tíz óra lehetett, mikor egy golyó szíven találta Weinhengst hadnagyot, egy szépebbégi fiatal tisztet, aki azonnal meghalt. Ő volt a szabadságharc első áldozata.

A Don Miguel ezredhez tartozó magyar katonák erre keményen rávetik magukat a szerbekre. Ezek ész nélkül menekülnek. Sztratimirovics a pátriárka kastélyába vonul pár száz főnyi szerbvel és onnan próbálja magát védeni. De a magyarok a kastélyt is ostrom alá veszik, úgyhogy a szerbek számos fogoly, sebesült és halott hátrahagyásával elmenekülnek s ezzel a csata véget ér.

Igy folyt le a szabadságharc első ütközete, mely győzelemmel végződött a magyarok számára. Az összes veszteség háromszázhusz emberre ment, ebből a magyarok részéről egy tiszt és hat közlegény, a szerbek részéről pedig halottakban és sebesültekben háromszáztizenhárom ember esett el.

Országos választások. — Az első népképviselési országgyűlés

A háborús mozgalmak, udvari intrikák és nemzetiségi fészkelődések fokozatos növekedése közepette a kormány kiírta a választásokat. Nagy izgalmak mellett gyakorolta országszerte az alkotmány sáncai közé bevett nép újonnan szerzett jogait. Hazafias jelszavak járták végig az országot, melyek arra intették a választókat: ne válasszunk pecsovicsokat.

A Nyáry Pál elnöklésével működő központi választmány a fővárosi választás napját 1848 június 22. napjára állapította meg.

Általános jelszó volt, hogy pecsovicsokat választani nem szabad, helyettük inkább kanászokat és kondásokat válasszon a nép, mert ezek méltóbban fogják helyeiket betölteni. Ez a nyilatkozat elég nyomtatékosan jellemezte a küzdelem szenvedélyes voltát és a két párt ellenséges magatartását.

Pesten a pecsovicsok a Pillvax-kávéház mintájára *Gyűlde* címmel kaszinót is alapítottak s heteken át verbuválták a publikumot, hogy a forradalmi ifjúság és a velük szolidaritásban levő pesti polgárság hatását letörjék. Kortesek hada járta be a főváros uccáit, éjjel-nappal folyt a muzsikaszó, kortesbeszéd, eszem-izsom. Igéretek, mézes-mázos szavak, fenyegetések sem hiányoztak, eredmény azonban nem lett. A főváros akkori öt kerületében egyetlen egy konzervatív-párti sem tudott bejutni.

A központi választmány nevében Nyáry Pál elnök intézett 1848 június hó 10-én gyűjtő hatású felhívást a választó polgársághoz s minden uccasarkon olvashatók voltak a hazafias tartalmú plakátok, melyeknek a Nemzeti Múzeumban ma is meglevő egyik példánya ezeket tartalmazza:

„*Polgártársak!* Eljött az idő, hogy az ige megtestesüljön. Megtetszett az Istennek azon szép imádság, melyet tizenöt millió ember imádkozott. A nép mindennapi imája után nemcsak a testnek, de a léleknek kenyerét is veszi — a népek szabadságát. Ti, kik a népet vezérlitek,

számot fogtok adni Isten előtt, ha a nép értellenségében jogot bitorolva, a tulajdon szentségét megsértendi. Mert elmulasztottátok neki értelmezni, hogy a jog valóságos polgári szentség. A népet felvilágosítani legelső kötelesség. Ennek elmulasztása a legóriásibb bűn. Nyolc század óta a nép egyebet nem tudott, mint hogy az Isten az embert saját képére teremtette. Ha többet tudott, rég követelé, hogy az emberi arc minden jognak élő oklevele. A Megváltónak tizenkét tanítvány elég volt megmenteni a keresztény világot. Ti pedig, előljárói a népnek, néhány százan vagytok, hogy tizenöt milliónak testvéreivé legyetek. Világosságot a sötétben botorkázó népnek. Világosságot neki szóval és a betűk varázshatalmával. Pest, 1848. június 10. *Nyáry Pál* elnök.”

A központi választmány közreműködésével nemsokára megtörténtek a jelölések a főváros egyes kerületeiben. Kezdetben húsz-huszonöt jelölt nevét is emlegették. Később azonban négy-öt jelölt mellett állapodott meg a választók többsége. A Belvárosban egyetlen jelölt Kossuth Lajos volt, a Lipótvárosban Irányi Dániel, a Terézvárosban Kedelényi Károly, a Ferencvárosban Kacs Kovics Lajos, kiket egyhangúlag megválasztottak. Budán, mely akkor főváros volt, július 26-án volt a választás. Itt is egyhangúlag győztek Házmán Ferenc és Perczel Mór.

A vezérszerepet vívó politikusok közül Kossuthot, Deákot, Széchenyit öt-hat helyen is megválasztották, de ők megmaradtak a maguk választott mandátuma mellett. Deák Ferencet Zalában, gróf Széchenyi Istvánt Kőszvárt választották meg egyhangú felkiáltással. Nemsokára az ország összes kerületeiben megtörténtek a választások, amelyek alapján a magyar politikai élet legkiválóbb tagjai nagyjából bekerültek a parlamentbe. A kibukott képviselők között volt Petőfi Sándor is, kit Kunszentmiklóson buktattak meg egy jelentéktelen ember ellenében az ellene felbujtogatott választók.

Következett az országgyűlés megnyitása, melyet a legnagyobb érdeklődéssel várt a főváros polgársága. Az 1848-iki országgyűlést július 2-ára hívták össze Pestre. Július 4-én az alsó és felsőház előleges ülést tartottak, melyen elhatározták, hogy az ünnepélyes megnyitást július 5-én tartják meg. A felsőház korelnöke báró Szójka Ferenc, az alsóházé Palóczy László volt. Az előleges tanácskozások után július 5-én nagy fény és ünnepélyesség között megtörtént aztán az országgyűlés megnyitása. Buda és Pest városok zászlódszben pompáztak, az uccákon ezernyi tömeg hullámozott és a Vigadó előtti téren, hol az országgyűlés tanácskozásainak kellett végbemenniök, beláthatatlan embertömeg zsúfolódott össze. Az ünnepség emelésére teljes díszben kivonult a sor-

katonaság és a pesti-budai nemzetőrség. Kilenc órákor már megkezdődött a főrendek és alsóházi követek felvonulása a Vigadó újonnan átalakított nagytermébe. A karzatok köröskörül zsúfolásig megteltek közönséggel. Ugy volt, hogy a király személyesen fogja megnyitni az országgyűlést, de az ígéret csak ígéret maradt. A kamarilla módját találta, hogy V. Ferdinánd ne teljesíthesse ígéretét. Azt hírsztelte, hogy a király súlyos beteg s állapotát a Pestre való utazás válságosan veszélyeztetné. Ugy intézkedett tehát, hogy helyette István főherceg nyissa meg az országgyűlést.

Pont tíz órákor Palóczy László korelnök vezetése alatt a parlament két házának huszonöt tagú küldöttsége a budai várba ment, hogy a nádort a megnyitásra felkérje. Tizenegy órákor megindult a diszes menet a királyi várból. A gellérthegyi citadellára felvont ágyúk a menet egész tartama és a főherceg megnyitó beszéde alatt diszlővéseket adtak. A lelkesült nép sorfalai között vonult a menet a Vigadóig.

István főherceg trónszerű emelvényen foglalt helyet, mellette jobbra és balra a miniszterek helyezkedtek el. Néma csend állott bemikor a nádor beszédét megkezdte. Elmondta, hogy a király betegsége miatt nem jelenhetett meg s azért őt bízta meg a helyettesítéssel. Majd felolvasta a trónbeszédet.

A királyi meghívó július 2-ára hívta össze az országgyűlést, de még július 10-én sem történt semmi határozottabb lépés a nemzet védelmére. Pedig a szerbek már nyílt harcban állottak és tudni lehetett, hogy a horvátok éppen csak a jeladást várják, hogy maguk is kitűzzék a lázadás zászlaját. Ezek a hírek növelték a nyugtalanságot, de Kossuth megnyugtatta a képviselőket, hogy július 11-én beszélni fog az ország megvédelmezéséről. Nagyjelentőségűnek ígérkezett mindenképpen ez a nap. A közönség már korán elfoglalta a helyeket s azok, akik nem juthattak a képviselőházba vagyis a Vigadó épületébe, a Dunaparton sétálgatva várták a tanácskozás eredményét. Az országgyűlés tanácskozásait az újonnan megválasztott elnök, Pázmándy Dénes vezette.

Pont tíz óra volt.

A teremben mozgás keletkezett, mindenki izgatottan várta, hogy mi lesz. Kossuth fölemelkedett a helyéről s mivel az előző napokat betegesen töltötte, fáradtan ment a szöszékre. Egy pillanat alatt a legnagyobb csend állott be. Kossuth lassan, szakadozottan és bágyadtan kezdte beszédét. Betegsége észrevehető volt arckifejezésén és hangján is. Majdnem halkán mondta, hogy engedelmet kér, ha ki fog fáradni, de a perc irtózatosságot szorítva hat keblére, midőn arra hívja fel a

István főherceg nádor megnyitja az első népképviselői országgyűlést 1848 június 5-én a pesti Vigadó épületében. A király betegsége miatt nem jelenhetett meg s így a nádor olvasta föl a trónbeszédet.

törvényhozó gyűlést, hogy mentse meg a hazát. Ezen bevezetés s a rákövetkező pár mondat után rövid szünetet tartott s aztán ünnepélyes hangon jelentette:

„Uraim, a haza veszélyben van!”

Pázmándy Dénes,
a népképviselői országgyűlés első elnöke.

Ettől a pillanattól kezdve testének a tartása, hanghordozása és gesztusai egészen megváltoztak. Mintha kicserélték volna s mintha a haza veszélyeinek elősorolása minden egyéni bajját feledtette volna. Hangjának ércét visszanyerte és alakja is szinte megnőtt a keblében viharzó lelkes érzések hatása alatt. Ismertette az ország helyzetét, a horvát mozgalmakat, a szerb lázadást, a nemzetiségek fészkelődéseit s ezekkel szemben rámutatott az ország védtelenségére. Minden egyes szava utat talált a szívekhez és győzött. Folytonos „úgy van,” „helyes” kiáltások kísérték beszédét. Midőn a haza veszedelmeinek ecsetelése után ahhoz a ponthoz ért, hogy kétszázezer emberből álló honvédsereg felállítása iránt az országgyűlés beleegyezését megnyerje, beszédét így folytatta:

„Azt hiszem, midőn egy nemzet minden oldalról megtámadtatik, de ez sejti, érzi

a bizalmat, hogy meg tudja, meg akarja és meg fogja magát menteni: akkor a haza megmentésének kérdését soha semmi kérdéstől nem kell függővé tenni. (Zajos tetszés és éljenzés.) Ha ma mi vagyunk a nemzet miniszterei, holnap mások lehetnek, ez mindegy, a nemzet ezzel a minisztériummal vagy másikkal kell, hogy megmentse a hazát, de hogy megmenthesse, a nemzetnek erőt kell teremtenie. Azért minden balmagyarázat kikerülése végett egyenesen, ünnepélye-

sen kérem, hogy midőn azt mondom : adja meg a képviselőház a 200.000 főnyi katonát s az erre szükséges pénzerőnek előteremtését . . . (Nyáry Pál felemelkedik helyéről és esküre emelt kézzel kiáltja : „Megadjuk !” — példáját az egész képviselőház követi, a képviselők felállanak, esküre emelik

Kossuth Lajos kétszázezer katonát kér az ország megmentésére.

Kossuth nagy beszéde után az országgyűlés tagjai kitörő lelkesedéssel szavazták meg mindazt, amit Kossuth kért a nemzetiségi lázadások leverésére.

kezeiket, a teremben ez a szó harsog : „Megadjuk !” — Szünni-nem akaró éljenzés és lelkesedés.) Uraim ! Amit mondani akartam, az, hogy ne vegyék e kérést a minisztérium részéről olyannak, mintha maga iránt bizalmat kívánna szavaztatni — nem ! a hazának megmentését akarta megszavaztatni : — meg akartam kérni önöket, uraim, hogyha van

valahol a hazában egy sajtó kebel, mely orvoslásra, ha van egy kívánság, mely kielégítésre vár: szenvedjen még egy kissé a sajtó kebel s várjon még egy kissé a kívánság — ne függesszük fel ezektől azt, hogy megmentsük a hazát. (Zajos, kitörő helyeslés.) Ezt akartam kérni: *de önök felállottak, mint egy férfit s én leborulok a nemzet nagysága előtt* s csak azt mondom: annyi energiát a kivitelben, mint amennyi hazafiságot tapasztaltam a megajánlásban s Magyarországot a poklok kapui sem fogják megdönteni! (Szünni nem akaró helyeslés, éljenzés, lelkesedés és taps.)"

Felejthetetlen pillanata volt ez az országgyűlésnek. A képviselők felállottak helyeikről, kendőiket lobogtatták és az emelvény körül csoportosulva lelkesülten kiáltották:

„Megadjuk! megadjuk!”

Az elnök a határozat kimondása iránt meg sem kérdezte az országgyűlést. Mivel Kossuth előterjesztésére egy ember sem maradt ülve, kimondotta, hogy az országgyűlés felhatalmazza a kormányt 200.000 főnyi fegyveres erő szervezésére a szükséges költségekkel együtt, azzal a hozzáadással, hogy a megajánlott seregből 40 ezer ember rögtön, a többi szükséghez képest állíttassék ki. Felhatalmazta egyúttal arra is a kormányt az országgyűlés, hogyha a felszerelési költségek a negyvenkét milliót túlhaladnák, a hiányzó összegre hitelt nyisson.

A képviselőház most sürgősen hozzáfogott a válaszfelirat tárgyalásához, melynek egyik kényes pontját az olaszok ellen kért negyvenezer újonc megadása alkotta. Az országgyűlés már előzőleg ahhoz a feltételhez kötötte az újoncok megadását, hogy az uralkodó tegye át lakhelyét Innsbruckból Budára és a nemzetiségi lázadásokkal szemben biztosítsa az országot. Kossuth ilyen értelemben ajánlotta elfogadásra a javaslatot azzal a külön hozzáadással, hogy a megajánlott segély akkor sem az olaszok leigázására, hanem méltányos békekötésre fordíttassék.

A válaszfelirat letárgyalása után az országgyűlés azt határozta, hogy külön küldöttség vigye el azt Innsbruckba az uralkodónak s kérje meg újól, hogy jöjjön Magyarországra. A törvényhozásnak ezután minden egyéb igyekezetét a délvidéki mozgalom elhárítására kellett fordítani.

Olaszországból egyre jöttek a kedvező hírek az osztrák seregek működéséről, sőt július 25-én megjött a custozzai diadal híre is. Ilyen körülmények között az udvari kamarilla ismét erősnek érezte magát s a fegyverszünet megkötése után a horvát ezredeket Jellachich támogatására haza rendelte. A kamarilla abban bízott, hogy a fegyverszünet

tartama alatt, ha szükségesnek mutatkozik, fegyveres erővel is megszilárdítja régi hatalmát Magyarországon s akkor majd újra folytathatja az olaszországi háborút. Ezek a szándékok uralkodtak a kamarilla körében, mikor az országgyűlés küldöttsége Almássy Pál alelnök vezetése alatt a válaszfelirattal Innsbruckba ért. Már az első percekben — a fogadtatás sértő hidegségén — tapasztalhatta a küldöttség, hogy nem sok eredménye lesz munkájának. Eltekintve attól, hogy a küldöttség fagyos közönyösséggel fogadtatott, különböző ürügyek alatt még azt sem akarták megengedni, hogy a király elé jusson.

Végre, nagy nehezen mégis megtörtént a kihallgatás, mely a küldöttség részéről abban összegeződött, hogy megkérte a királyt, jöjjön Budára lakni. Ahelyett, hogy erre válaszolt volna Ferdinánd, egy papírosról azt a választ olvasta föl, hogy köszöni a nemzet hűségének nyilvánítását s ami azt az óhajukat illeti, hogy az országgyűlést rekessze be, okvetlenül teljesíteni fogja. A küldöttség csalódottan távozott. Olyan kérdésre kapott választ, melyet eszéágában sem volt az uralkodóhoz intézni s amire gondolni sem akart senki, arra, hogy a király az országgyűlést berekessze. S mivel a kamarillának legfőbb célja az volt, hogy a kétszázezer főnyi hadseregére vonatkozó törvényjavaslat szentesítését megakadályozza, kieszközölte, hogy István főherceg, aki a király helyetteseül volt megbízva, fölmentessék a helyettesítés alól.

Ez történt augusztus 15-én s egy nappal előbb megjelent a királyi kézirat, mely igéri, hogy az országgyűlést szeptember 17-én „saját legmagasabb személyünkkel fogjuk berekeszteni.”

A képviselőház ezalatt megkezdte Kossuth előterjesztése alapján az 1848. és 1849. évi költségvetések tárgyalását, melyeknek eredményében felhatalmazást adott a kormánynak hatvanegy millió értékű papírpénz kibocsátására, melyeknek beváltásáért az állam minden vagyonával és jövedelmével felelős. Ezután jöttek forgalomba nemsokára a magyar pénzjegyek, illetőleg az úgynevezett *Kossuth-bankók*, melyek csakhamar az egész országban elterjedtek.

Hogy az állam mindenképpen biztonságban legyen, a hadseregére vonatkozó törvényjavaslat szentesítését kellett kieszközölni. Evégből Batthyány Lajos és Deák Ferenc Bécsbe küldettek. Másik jelentős cselekedete volt a kormánynak az, hogy Pázmándy Dénest és Szalay Lászlót Frankfurtba küldte. A német egységrendezés érdekében éppen ekkor időzött itt a frankfurti kongresszus, melynek az volt a célja, hogy az apró fejedelemségekre osztott német államokat egy egységes birodalomná olvassza. Ebbe a szövetségbe Magyarország is óhajtott volna

belépni s szándékát a kongresszus tagjai nagy rokonszenvvel fogadták. Csakhogy mégsem lett a szövetségéből semmi, mert a kamarilla titkos intrikával még idejekorán megakadályozta a már szinte készen levő szövetség valórválását.

Háborús mozgalmak. — A szerbek lázadása.

Az uralkodó állandóan ígérte a horvát és szerb mozgolódás lecsön-desítését, de ígéretei nyomán semmi változás nem történt. Július havá-ban Jellasic a tiltó királyi leiratok ellenére úgy viselkedik Horvát-országban, mint aki nyíltan és engesztelhetetlenül felesküdt a magya-rok ellen. A szerbek pedig leszerelés helyett újabb szervezkedéshez lát-nak. Segítségükre van a kamarilla egyik megbízottja, Mayerhoffer Ferdinánd ezredes, belgrádi osztrák konzul, aki osztrák pénzzel embereket gyűjtött a szerbeknek s azután Karlócára költözött, hogy Sztratimiro-viccsal együttesen szervezze a felkelést. Ő vitte keresztül, hogy Rajasics pátriárka a szerb vajdaság ideiglenes kormányzójává választatott. A felkelők a szomszédos Szerbiából is tetemes segítséget kaptak s noha

a magyar kormány sem késett tiltakozni a jogtalan beavatko-zás ellen, fellépésének nem lett semmi eredménye, mert a ka-marilla csábításaira a szerbek ezután is akadály nélkül jöt-tek át magyarországi testvéreik támogatására.

A szerb felkelők négy helyen ütöttek tábort és pedig: Pérlasz, Szenttamás, Karlóca alatt és a római sáncok között. Ezek a sáncok Bács megye déli részén óriási kiterjedésű földhá-nyás alakjában vonulnak végig. A közhit azt tartja, hogy a rómaiak készítették s ezért ne-vezték el római sáncoknak. A szerb fegyverkezésekkel szem-ben a kormány szintén meg-

Kiss Ernő honvédtábornok.

A szabadságharc előtt a Hannover-huszároknál szolgált, aztán a honvédseregbe lépett, ahol gyorsan emelkedett a tábornokságig. A szabadságharc kezdetén a lázongó szerbek visszaszorításával tűnt ki. Mindvégig kiváló katonája volt a szabadságharcnak. A világsi fegyverletét után az osztrákok elfogták s Aradon főbelőtték.

tette készületeit. Rendes katonaságot küldött a délvidékre, a perlaszi tábor ellen Kiss Ernőt, aki itt tűnik fel először. A legnagyobb bajt az okozta, hogy a rendes sorkatonaság vezetői megbízhatatlanok-

A verseci csata.

A szerb lázadók több délvidéki község kirablása után megtámadták Versecet is. A magyar katonaság azonban a négyezer főből álló szerb sereget teljesen szétverte.

nak mutatkoztak s egykézre játszottak a felkelőkkel. Még a magyar tisztek is, különösen a magasrangúak, annyira a kamarilla gyűlöletes szellemében gondolkodtak, hogy mikor Mészáros Lázár több magyar főtisztet felszólított a délvidéki magyar csapatok vezetésére, ezek hallani sem akartak a megbízatásról, sőt durván kikeltek a magyarok ellen.

Végre tehát kénytelen volt báró Bechtold Fülöp kassai altábornagyra bízni a vezetést.

Bechtold úgy mutatta, mintha nagyon lelkesitené a feladat. Olykor-olykor ott lehetett látni asztala mellett görnyedve, amint térképeibe mélyedt s ezt a szörnyű komoly elmélyedést mindig akkor rendezte, mikor vendégei voltak. Napoleonnak játszotta ki magát, aki hiúságának rendkívüli kielégítését találta abban, ha őt bámulják és mindenféle ámulatra készítő hírek terjednek el zsenialitásáról. A csaták színhelyén azonban annál kislelkűbben viselkedett. Már lejövetele előtt is javában folyt a harc. A szerbek az egész délvídeket bejárták s ahol csak lehetett, raboltak és gyújtogattak. Megtámadták többek között Szentmihályt, melynek román lakossága nem akart pártjukra állani. Kiverettek ugyan a községből, de egyik részük visszalopózott és titokban felgyújtotta a falut. Kirabolták Paulis községet is s július 11-én Versec ellen mentek. Itt Blomberg ezredes fogadta őket lovasságával, majd a gyalogság is rohamot intézett ellenük s szétugrasztotta őket. Foglyokkal, sebesültekkel és halottakkal a szerbek vesztesége ötszázra ment.

Lényeges eredményt ezzel azonban még nem ért el a magyar sereg, mert a szerbek főhadereje Szenttamásnál teljes épségében volt. Ezt kellett tehát legelőször szétszórni s a népszerűséget hajhászó Bechtold ez ellen intézte első ostromát. Július 14-én megindította csapatait Szenttamás ellen, de semmi eredményt nem ért el. Vissza kellett vonulnia egy második támadás sikere reményében, mely az ő ügyetlensége folytán szintén nem sikerült. Eredménytelenül járt a turiai ütközet is s mivel a felkelők a községbe vezető hidat felszedték, a csapatok kénytelenek voltak elvonulni. Ez az ütközet leginkább arról nevezetes, hogy itt tűnt fel először Damjanich János őrnagy, aki híres csapatát, a 3. zászlóaljat itt bocsátotta tűzkeresztségbe. Már ebben az ütközetben is feltűnik rettenthetetlen bátorságával és a lázadók elleni gyűlöletével, kik nem is mertek vele szembekerülni.

A szenttamási meddő harc felbátorította a szerbeket, kik most Ecskán és Torason is felzendültek s nagy pusztításokat vittek véghez. Kiss Ernőnek azonban volt annyi ereje, hogy még a kellő pillanatban visszaverje a támadókat. Ezen a napon történt a futaki csata is, hol szintén a magyarok győztek. Július 17-én heves küzdelem után Földvár birtokába jutott a magyar sereg. A szerbek képzeletet felülmuló kegyetlenségeiről fogalmat nyújt az a hihetetlenül borzalmas tény, hogy harminchét kis gyermeknek levágták a fejét s azokat a templom oltárán gúlaalakban helyezték el, a gúla csúcsán levő gyermekfej keresztül

volt úgy s abból egy szerb zászló emelkedett ki. Dicsőségére legyen mondva, a magyar história egyetlen esetet sem jegyzett felezer év alatt, melyben a magyarok hasonló állatiassággal bántak volna el ellenségeikkel. A harc ezentúl szinte naponként tovább folyik. Usdinnál és Pancsovánál, majd Szenttamásnál, Neusicánál, Száresánál és Ernesztházánál,

Damjanich János honvédtábornok.

A szabadságharc előtt kapitány volt. Mivel a magyar mozgalmakkal nyíltan rokonszenvezett, büntetésül az olasz harctérre küldte az osztrák hadvezetőség. Ornagyi ranggal belépett a honvédhadseregbe s egyike lett a szabadságharc legnépszerűbb vezéreinek. Amidőn egy sétakocsizás alkalmával Komáromban lábát törte, az aradi vár parancsnokává nevezték ki, mert még beteg is szolgálni akarta a hazát. A világozi fegyverletétel után kötél általi halálra ítélték s Aradon kivégezték.

Vécsejágon és Jaretnél, Verbásznál voltak hamarosan ütközetek s a magyar csapatok mindenütt vitézül viselkedtek. De mit ért a legénység legodaadóbb önfeláldozása, ha nem lehetett bízni a vezérekben.

Pesten és az országgyűlésen elkeseredetten tárgyalták, hogy az idegen tisztek együtt paktálnak a lázadókkal és a magyar ügynek ők a legnagyobb ellenségei. Mészáros hadügyminiszter kénytelen volt személyesen vizsgálatot indítani e vádakra vonatkozólag s megjelent a délvidéki táborban.

Visszajövele után csak nagy nehezen tudta az országgyűlés elégedetlenségét csillapítani. Eközben augusztus 18-án Bechtold újból támadást intézett a szenttamási sáncok ellen s éppen abban a pillanatban, mikor a csata megnyertnek látszott, elrendelte a visszavonulást. Ennélfogva ez a támadás is eredmény nélkül járt, habár a csapatok, különösen a Lenkey vezetése alatt álló Württemberg-husárok páratlan hősiességgel küzdöttek. A vitéz husárokat a legveszélyesebb pontokon vezette Lenkey és Fiáth Pompejus főhadnagy rohamra, melynek ereje olyan hatalmas volt, hogy a felkelőknek velük szemben álló részét teljesen szétvetette. Az ütközetben Fiáth Pompejus főhadnagy is hősi halált szenvedett.

Augusztus 16-án és 17-én Fejértemplomot támadták meg a felkelők. A város német lakossága, miként a szepességi szász és az alföldi sváb községeké, a magyarság mellé állott s utolsó csepp vérükig védelmezték magukat.

Fejértemplom parancsnoka ezúttal is a hős Maderspach Sándor százados volt. A felkelőknek kora reggel sikerült észrevétlenül a városba törniök s az itt lakó szerbeket magukhoz vonniök. Az általános kavarodásban sokan elvesztik fejüket, csak Maderspach marad nyugodt. Rögtön riadót fuvat, félrevereti a harangokat s mozsárgyúit, mikor emberei együtt vannak, neki szegzi a szerbeknek. Tíz óráig egy huzamban tartott a harc, mely annyira heves volt, hogy még a nők is részt vettek benne. Estefelé néhány szuronyroham után a szerbek végre kiverettek. Mig Maderspach századost ünnepelte az ország, a magyarellenes sorhadi főtisztek ellen annál nagyobb mértékben tört ki az izgalom. Ezek közé tartozott Blomberg ezredes is, aki Versec alatt vett értesítést Fejértemplom ostromáról. Ahelyett, hogy a szorongatott város védelmére sietett volna csapataival, csak akkor jelent meg a város alatt, mikor a harcnak már vége volt. De ekkor is tétlenül nézte a szétvert felkelők menekülését.

A császári tisztek ezen gyanus viselkedése és a szenttamási újabb kudarc végre haragra lobbantották a képviselőházat is. Jákó István interpellációt intézett a hadügyminiszterhez, ámde Perczel Mór, Buda követe nem várta be a magyarázatokat, egyszerre feláll és nyíltan árulással vádolja a vezetőket. A kormánybiztos, Szentkirályi Mór szintén olyan értelemben beszél, hogy a délvidéken nem a legjobban állanak az ügyek, úgyhogy majdnem kormányválság támad a vádak miatt. Ezek a vádak mindenesetre igazolták, hogy a csapatok vezetőiben megbízni nem lehet s valószínű, hogy a sorhadi tisztek a kamarilla biztatására

tanusítják közönyös magatartásukat. Igazolta ezt a gyanút Fejértemplom ismételt megtámadása szeptember 1-én, mely békealkudozásokkal vette kezdetét. Mayerhoffer ezredes, a kamarilla ügynöke olyan békére akarta rávenni a város vezetőségét, mely egyértelmű lett volna a legnagyobb megalázkodással. A fejértemplomiak önérzetesen visszautasították az ajánlatot s kijelentették, hogy inkább elvéreznek, mintsem olyan sértő alkuba menjenek bele, mely a város becsületének árthat.

Nem is tárgyaltak többé a szerbekkel, hanem megtették az előkészületeket a várható támadásra. Másnap Blomberg ezredes egy dzsidászázaddal érkezett a városba azon ürügy alatt, hogy a csekély számú védelmet megerősítse. Blomberg azonban más küldetésben járt. Megérkezése után nyomban összehívatta a tanácsot, hogy egy „nagyon fontos ügyben” jóindulatú tanácsokkal lássa el azt. Ez a nagyon fontos ügy semmi egyéb nem volt, mint az előbbi alkudozások pontozatai, melyek között főkivánság gyanánt az szerepelt, hogy a nemzetőrség és a magyar katonaság haladéktalanul hagyja el a várost. És Blomberg igen jóindulatú tanácsai szintén nem voltak egyebek, mint hogy a város a következményekre való tekintettel vegye azokat fontolóra és álljon rá az alkura. A fogadatlan prókátorra azonban senki sem hallgatott. A város vezetői megbotránkozva kiáltottak feléje:

„Nincs szükségünk ilyen tanácsra!”

Blomberg szégyenkezve hallgatott. A polgárok között egyetlen egy sem akadt, aki elfogadta volna az ajánlatot, sőt felháborodással utasították vissza az ezredes közvetítését. A verseci főszolgabíró, Damaszkín István, ki idegen nemzetisége léte a magyar ügy mellől egy pillanatra sem tántorodott el, azzal válaszolt Blomberg ajánlataira, hogy elébe tartotta eljárásának a következményeit.

„Ezredes úr — mondotta. — Tudomásom szerint senkinek nincs joga a kormány megbízottjának megkerülésével alkuba bocsátkozni vagy alkudozásokat előmozdítani. Figyelmeztetem, hogy a törvény értelmében hazaárulást követ el, aki ezt cselekszi.”

A békealkudozásoknak nem lett tehát eredménye, de lett helyette egy újabb ütközet, melyben Blomberg nem a legkorrektebbül viselkedett. Mikor kétségtelen lett, hogy a szerbek Fejértemplomot ismét támadni fogják, Blomberg a dzsidásokat kivonta a városból és a verseci szőlőhegyekről szivarozva szemlélte a fejértemplomiak élet-halálharcát. A szerbek ugyanis szeptember 1-én megrohanták újból a várost, de a 9. zászlóalj vörössipkásainak kemény rohama miatt semmit sem értek el. Az ismételt betörési kísérletekre a maroknyi helyőrség összefogott s

úgy megkergette az ellenséget, hogy az pár óra alatt teljesen szétzüllött. Szeptember 2-án vette kezdetét Perlasz ostroma, mely a szenttamási sáncok középső pontját alkotta. Mintegy ötezer szerb felkelő tanyázott itten Drakulics parancsnoksága alatt; a magyar csapatokat Kiss Ernő vezette. Kora hajnalban kezdődött a támadás, melyet a magyar sereg három oldalról vezetett be. A meredek sáncokon egymásután törtettek felfelé a Vetter Antal parancsnoksága alatt álló Mihály-ezred katonái, a 10. honvédszászlóalj és a Woroniecky lengyel herceg vezetése alatt levő vadászok. Alig két óráig tartott a harc, mely rendkívül heves volt ugyan, de már nyolc órára meghozta a győzelmet. Szeptember 4-én már falragaszok hirdették az uccákon a fővárosi polgárságnak Perlasz bevételét. A hivatalos jelentés szerint a szerbeknek 90 halottja maradt a sáncokban.

Zsákmányul esett hét ágyú, több löporos kocsi és számos fogoly. A magyar sereg legsúlyosabb vesztesége a 10. honvédszászlóalj őrnagya,

Vetter Antal honvédtábornok.

A szabadságharc elején mint alezredes a délvidéki harcokban tűnt ki. Később vezérkari főnök, majd a magyar hadsereg fővezére lett. A világosi fegyverletétel után külföldre menekült.

Szemere Pál volt, kit két golyó talált. Kitűnően viselték magukat a Don Miguel katonák, a 10. honvédszászlóalj és Woroniecky herceg vadászai. Ebben az ütközetben tűnt ki Vetter Antal alezredes, kinek a szabadságharc későbbi szakaszaiban olyan nagy szerepe jutott. Perlasz bevételét követte nemsokára egy másik győzelem. A hős Maderspach Sándort miután kiheverte a fejrtemplomi harcban szerzett sebeit, hogy megszabadítsa a várost a felkelőktől, végső csapást akart mérni rájuk. Szeptember 7-én a vörössipkásokkal meg is támadta a vrecsejági tábornok s mielőtt a felkelőknek idejük lett volna összeszedni magukat, kiverte őket állásukból. Ezzel a győzelemmel egyelőre lecsendesedett a délvidéki mozgalom. A felkelések nem szüntek meg ezután sem, de a kivívott diadalok időt adtak a kormányoknak arra, hogy figyelmét a horvát mozgalmakra irányítsa.

Jellasicsh és a kamarilla. — A kormány lemondása. — István főherceg menekülése.

A magyar kormány, hogy a törvényesség útján maradhasson, minden alkalmat megragadott a békés megoldás előmozdítására. Pedig nagyon jól tudták Bécsben is, Pesten is, hogy a törekvés hiábavaló, mert Jellasicsh olyan követeléseket támaszt, melyek a magyar kormány részéről teljesíthetetlenek, de éppen azért, mert ilyenek, állandóan hangoztatja azokat, hogy a harc kikerülhetetlenné váljon.

A magyar kormány óhaja az volt, hogy János főherceg menjen Zágrábba és jelentse ki ott a nép előtt, hogy Jellasicsh nem bán és az általa előidézett mozgalmakat a király elítéli. János főherceg, ahelyett, hogy ezt tette volna, július 29-ére közös tanácskozást hívott össze, melyre Jellasicshot is megidézte. A kormány képviselőiben István főherceg és Batthyány Lajos voltak jelen. A tanácskozás megtörtént, de eredmény nélkül. Jellasicsh azt kívánta, hogy a magyar kormány mondjon le a hadügy, pénzügy és külügy önálló vezetéséről, továbbá, hogy a horvátok és szerbek összes túlzó kívánságai teljesíttessenek. István főherceg és Batthyány szó nélkül otthagyták az értekezletet. Nem volt több szerencséje Batthyáynak és Deáknak sem — kiket az országgyűlés a fővédelemre vonatkozó törvényjavaslatok szentesítésének sürgetésére Bécsbe küldött. Az osztrák kormány nevében Debelhof éppen ekkor egy emlékiratot szerkesztett a kamarilla biztatására, hogy a magyar hadügy, pénzügy és külügy vezetését vegye át a központi minisztérium.

A képviselőház, hogy Batthyány és Deák küldetésének nagyobb nyomatékot adjon, elhatározta erre, hogy száztagú küldöttséget meneszt támogatásukra s ez a küldöttség szeptember 5-én indult el Bécsbe Pázmándy Dénes vezetése alatt. A kamarilla mindenfélre ürügyeket, talált ki arra, hogy a küldöttség ne juthasson a király elé. Azt mondták, hogy az uralkodó beteg, kímélni kell őt. Más alkalommal a már indulásra készen álló küldöttséget azzal tartották vissza, hogy Pázmándy beszéde, melyet szokás szerint bemutatott, illojális kifejezéseket tartalmaz. Végül egyszerűen tudatták, hogy a király nem fogadhatja a magyarokat. Ennyi sok ármány láttára a küldöttség felingerült s elhatározta, hogy nem törődik többé semmivel, ha szépszerével nem engedik, akkor erőszakkal fog a király elébe járulni. Nem instanciáztak többé a főhercegeknél, hanem úgy, amint voltak, kocsiba ültek s a bécsiek nagy csodálkozására száz fogat gyors vágatásban megindult Schönbrunnba.

A kamarilla még mindig szerette volna a fogadtatást megakadályozni, hanem az uralkodó, mikor meglátta az impozáns felvonulást, nem mert ellenkezni. A küldöttség akadály nélkül a király elé juthatott. Szótlanul gyülekeztek a fogadóterembe s mikor a király megjelent, Pázmándy előadta az országgyűlés kérelmét. A király egy papíroslapról olvasta fel a választ, mely az egyenes kérésekre hideg, általánosságban mozgó és kitérő feleletet adott. „Eltökéltett akarata — mondta — a magyar korona birodalmának törvényeit, integritását és jogait *királyi hite* szerint fenntartani.”

Ebből a nyilatkozatból láthatta a küldöttség, hogy a kamarilla tökéletes munkát végzett, a királyt is a nemzet ellenségeinek sorába állította. Amilyen szótlanul jöttek, olyan szótlanul távoztak a küldöttek.

Ámde, mikor a Pest felé induló hajó a kikötőből kiindult, az árbocon feltűnt egy vörös zászló, melyet a jurátusok vontak fel. A forradalom jelvénye volt ez a vörös lobogó, mely jelezte a magyarság további cselekvésének kényszerű sorsát. Aznap, mikor Bécsben a küldöttek fogadtatása történt, Pesten, a Pillvax-kávéházban viharos jelenetek játszódtak le. Irányi Dániel az esti órákban, mikor legszűfoltabb szokott lenni a kávéház, berohan és az egyik biliárdasztalra állva, hangosan elkiáltja magát:

„Árulás! Elárultak bennünket, ide figyeljen mindenki!”

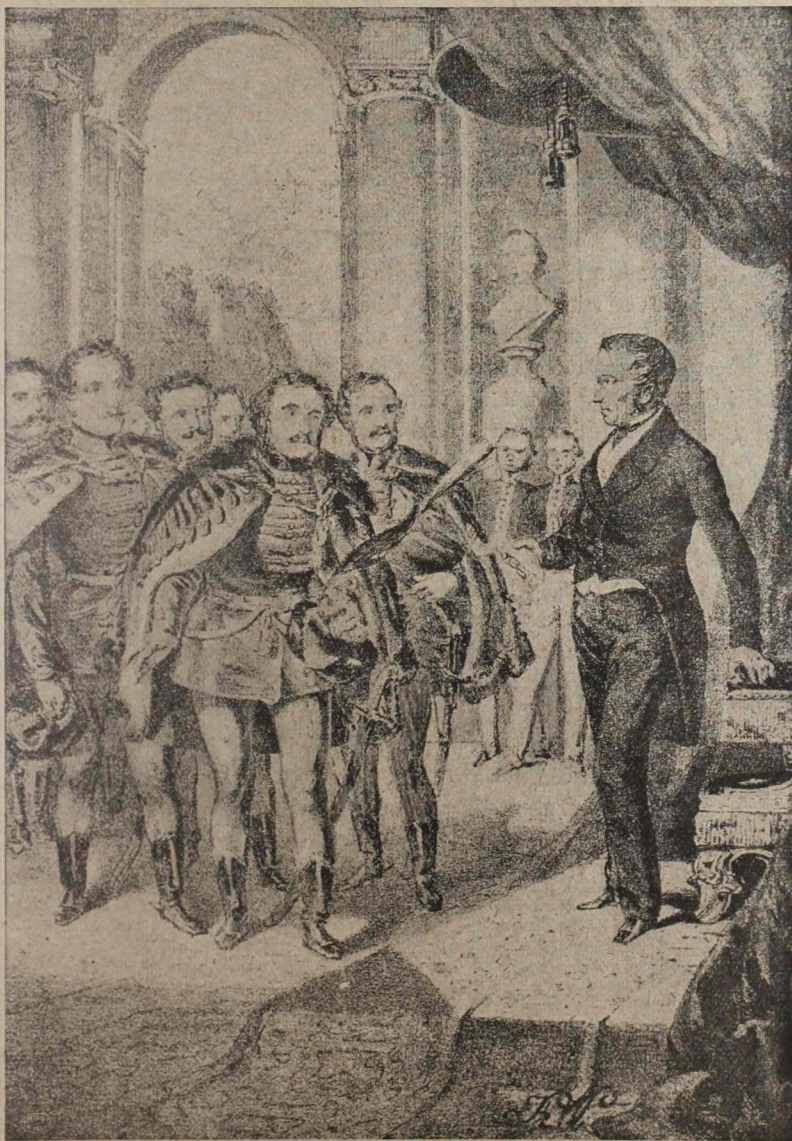
S azzal kivesz a zsebéből egy kefelevonatot, a „Március Tizenötödike” másnap megjelenő számának egyik közleményét és felolvassa. A levonat V. Ferdinándnak szeptember 4-éről, „Kedves báró Jellasics”-hoz küldött leiratát tartalmazza. A leirat megállapítja, hogy Jelasich ellen *álvádak* alapján különféle jelentések mentek az udvarhoz, de most, midőn az uralkodó meggyőződött az ő alkotmányos szándékairól, előbbi megintéseit visszavonja s a báni és egyéb méltóságaihoz visszahelyezi. Ez a bizalmi-irat helyeslése és szentesítése volt mindazon törvénytelen-ségeknél, melyeket Jellasics eddig elkövetett. Most már lehetett érteni, hogy miért nem akarta fogadni a király az országgyűlés küldöttségét s a Pázmándy által előterjesztett kérelmekre miért adott kitérő választ. A kávéházban éktelen lármát tört ki Irányi felolvasása után.

„Fogjunk fegyvert!” — kiáltották mindenfelől.

Alig lehetett a beszélők szavát érteni, csak a fölkiáltások hallatszottak, melyek egyre azzal végződtek:

„Fegyverre! El vagyunk árulva, nem lehet bízni a királyban sem.”

A „Március Tizenötödike” közlése igaznak bizonyult. Bécsben,

V. Ferdinánd sok huzavona után fogadja a magyar országgyűlés küldöttségét.

A magyar országgyűlés a horvát lázongások ügyében száztagú küldöttséggel kereste fel a királyt. A sérelmek ismertetése után a király egy papírlapról olvasta fel a választ, amelyben hideg és kitérő feleleteket adott a küldöttség egyenes kérdéseire.

mikor az országgyűlés küldöttsége kihallgatását várta, kézről-kézre jártak a leirat másolatai s hogy annak valódiságában senki se kételkedhessék, maga Ferenc Károly főherceg erősítette meg hitelességét, mikor Deák Ferenc eziránt megkérdezte. Deák, abban a feltevésben, hogy a leirat hamisítvány, kérdést intézett Ferenc Károlyhoz:

„Fenséges uram! Tud-e az udvar erről a leiratról, melyet az uccákon terjesztenek?”

A főherceg minden szépítés nélkül felelte:

„A leirat hiteles. Őfelsége adta ki.”

Az udvar szándékában nem lehetett többé kételkedni. Széchenyit a haza sorsának szomorú állapota annyira kétségbeejtette, hogy szeptember 5-én megőrült és a döblingi elmeógyógyintézetbe kellett őt szállítani. Ő tehát már kiesett a minisztériumból. De nemsokára felbomlott az egész minisztérium, mert mikor a kormány a királyi leirat valódiságáról meggyőződött, nem viselhette tovább a király ténykedéseiert a felelősséget. Szeptember 10-én volt az utolsó minisztertanács s a kormány még aznap beadta lemondását, Szemere kivételével, kinek az új minisztérium megalakulásáig állásában kellett maradnia. A nádor tudomásul vette a kormány lemondását s rögtön közölte az országgyűléssel, hogy az ideiglenes állapot tartama alatt ő veszi át a vezetést.

A nádor levele azonban újabb viharnek és gyanunak vált forrásává. A nádor levele ugyanis nem volt ellenjegyezve, csakis ő maga írta alá, holott egyik miniszter által kellett volna aláírva lennie. Emiatt az országgyűlés Kossuth indítványára a nádori leiratot nem vette tudomásul, sőt azt törvénytelennek jelentette ki. A képviselőház erre elhatározta, hogy az új minisztérium kinevezéséig Kossuth és Szemere maradjanak helyükön. Vezető nélkül nem lehetett hagyni az országot, mert szeptember 11-én már a fővárosban is elterjedt a hír, hogy Jellasich 35—40 ezer emberrel betört az országba és egyenesen Pest megszállására készül.

Elérkezett tehát a cselekvés ideje. A képviselőház most már nem várta be a honvédelemre és a pénzügyre vonatkozó törvényjavaslatok szentesítését, hanem felhatalmazást adott a toborzás megkezdésére. Jellasich hadának nagy része horvát martalócokból állott, kik a szabad rablás reményében csatlakoztak zászlói alá. Ezzel szemben Oettinger tábornok vezetése alatt hatezer ember állott fegyver alatt a Dráva mellett. Oettinger tábornok azonban maga is megbízhatatlan vezér volt, aki a betörés kezdetén nem átalott Jellasichcsal paktálni, sőt résztvett egy lakomán is, melyen Jellasichra üritette poharát, minélfogva,

mint megbízhatatlan embernek, azonnal el kellett hagynia állását. Helyette Teleky Ádám gróf vette át a drávamelléki magyar sereg parancsnokságát. Ámde Teleky sem bizonyult megbízhatóbbnak. Jella-

A horvát tábor.

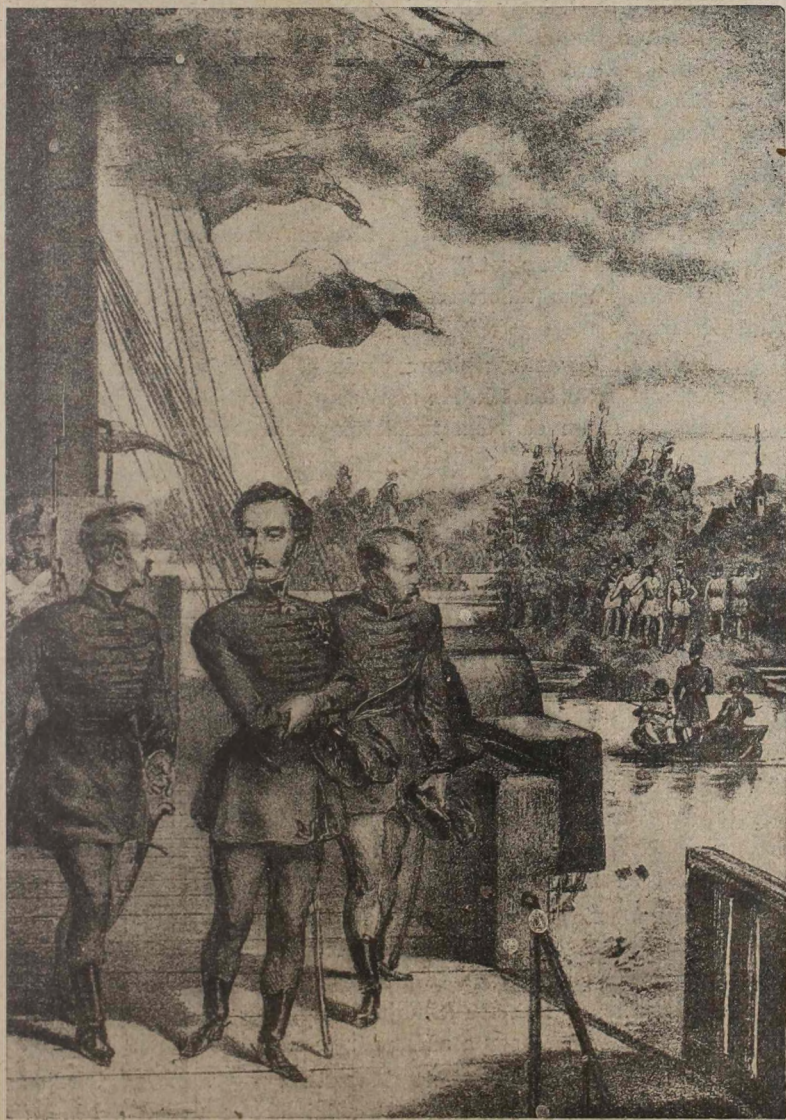
Jellasi horvát bán hadserege nagyrészt horvát martalócokból állott, akik a szabad rablás reményében gyülekeztek a bán zászlai alá s legfőbb céljuk az volt, hogy a rabolt zsákmányból nagy lakomákat csapjanak.

sich elhitette vele, hogy a császár megbízásából folytatja a háborút Magyarország ellen, neki is engedelmeskednie kell tehát a császár parancsának. Teleky nem is bocsátkozott Jellasicssal ütközetbe s mindjárt azzal kezdte működését, hogy csapatait egészen Keszthelyig hátráltatta. A legénység és a tisztek itt elégületlenségbe törtek ki.

Bántotta őket a szégyen, hogy Jellasic hada elől folytonosan hátrálniuk kell, ennél fogva a tisztikar gróf Bubna őrnagy, Bárczay és Wiedensperg kapitányok személyében küldöttséget indított Jellasichez, hogy mutassa elő a királynak azt a parancsát, mely őt Magyarország megtámadására feljogosítja. Ugy gondolták, hogyha van ilyen parancs, akkor leköszönnek rangjukról és nem harcolnak, ha azonban nincs, akkor tudni fogják Jellasic ellen való kötelességüket.

Jellasic okmányok helyett hengegő nyilatkozatokkal válaszolt, hogy ő a császár és az osztrák birodalom érdekében cselekszik s ajánlotta a tiszteknek is, hogy ne folytassanak harcot a császár seregei ellen. A küldöttség erre otthagytá Jellasicot s miután megállapította, hogy Magyarország kormánya a törvényesség alapján működik, kijelentette, hogy Jellasic ellen felveszi a harcot. Egyedül a vezér, kinek példát kellett volna adnia, nem osztotta bajtársainak ezt a nézetét s magyar ember létére nem röstelte otthagyni a sereget. Teleky Ádám letette megbízatását s beállott ő is az árulók közé, kik a nemzet igazságánál fontosabbnak tartották egy embernek, az osztrák császárnak az érdekeit.

Hogy az átmeneti állapotok megszűnjenek, István főherceg rávette Batthyányt új minisztérium alakítására, melynek ő lenne az elnöke. Ebből a minisztériumból Kossuth természetesen kimarad s vele együtt mindazok, kik az uralkodó tetszését nem nyernék meg. A horvát betörés ellensúlyozása azonban cselekvést parancsolt. A nádor és Batthyány védekezésre szólították fel az ország lakosságát s hogy a drávamelléki sereg ne maradjon vezér nélkül, az országgyűlés kérelmére maga a nádor vette át a vezérletet. A nádor Móga János tábornokot magához véve el is indult a táborba, de mivel ő is jól tudta, hogy Jellasic az udvar beleegyezésével, sőt annak a biztatására fogott fegyvert, nem mutatott nagy kedvet a szembeszállásra. Békítéssel próbálta megoldani a dolgot s mihelyt a veszprémi táborba ért, átüzent Jellasicnak, hogy beszélni óhajt vele. Abban állapotak meg, hogy a találkozás a Balatonon horgonyzó *Kisfaludy-gőzösön* fog megtörténni szeptember 21-én. A jelzett időben megjelent a nádor a kijelölt helyen, Jellasic azonban nem akart a hajóra menni. Azt hozta fel ürügyül, hogy a tisztjei nem engedik,

István főherceg-nádor a Kisfaludy-gőzösn várja Jellasicht a béketanácskozásra.

Mikor a horvátok Jellasicsh vezérletével betörték az országba, a balatoni magyar sereg vezérletét István főherceg vette át. Béketárgyalást akart kezdeni Jellasicssal a Balatonon horgonyzó Kisfaludy-gőzös fedelzetén, de Jellasicsh nem jelent meg, mert attól tartott, hogy törbe csalják.

holott attól tartott, hogy elfogják. A nádor ismételt üzenetei is eredménytelenek maradtak, Jellasics yonakodott a hajóra átjönni s így a találkozás elmaradt. István főherceg még aznap visszatért Pestre és az esti órákban egyenesen Batthyányt hívatta magához. Őszintén feltárta előtte a helyzetet.

„Nekem távoznom kell — mondotta — mert parancsot kaptam a királytól, hogy azonnal hagyjam el Magyarországot. Holnap már utazom. Csupán arra kérem, tartsa titokban elutazásomat mindaddig, míg elhagytam az országot.”

Batthyány nem tudott szólni a megdöbbenéstől, a nádor azonban folytatta:

„Ha tovább is az országban maradnék, őfelségével kellene szembe-kerülnöm, amit nem tehetek. Ha őfelsége parancsait teljesíteném, akkor a nemzetet árulnám el. Nem tudok magamra nézve más megoldást, minthogy távozzom.”

Batthyány próbálta tartóztatni a nádort s úgy látszott, mintha némileg meggyőzte volna.

„Azt ajánlom fenségednek, hozza nyilvánosságra őfelsége levelét, mely távozásra szólítja s maradjon továbbra is Budán. A nemzet legalább tisztán fogja látni a helyzetet. Mert ha fenséged távozik, a nyugalomnak rögtön vége szakad.”

A nádor megígérte, hogy gondolkozni fog Batthyány tanácsán, de úgy látszik, nem tudta első elhatározását megváltoztatni. Másnap, vagyis szeptember 23-án éjjel a legnagyobb titokban hintójába ült s többé nem látta senki Magyarországon. Bécsben alig pár napig tartózkodott, mert az udvar azzal fizette meg szolgálatait, hogy száműzte. Nátori állásáról való lemondása után Schaumburgha, feleség birtokára vonult s ott élt haláláig.

István főherceg távozásának lelki okait megvilágítja az a párbeszéd is, mely közötté és Kossuth között szeptember 15-én éjjel ment végbe, mikor az országgyűlés küldöttsége azzal járult elébe, hogy a drávamelléki sereg vezérletére felkérje. Már elmúlt éjfél, mikor Kossuth azt az üzenetet kapta, hogy a nádor sürgősen beszélni óhajt vele.

„Azért hívtam — szólott Kossuthoz — hogy megkérddem, mit tart ön a mostani helyzetről. Remélni lehet-e vajjon a békét?”

Kossuth meglehetősen nyíltan és őszintén felelt:

„Ha az uralkodóház nem állana ellenségeim mögé, akkor biztos volna a béke. De így csak a legrosszabbakat lehet remélni. S ha ez a

helyzet tovább is tartani fog, más vége nem lehet, mint a teljes szakadás a nemzet és az uralkodóház között.”

István főherceg aggodalmasan körüljártatta tekintetét a teremben, mélyen elgondolkozott s hosszas hallgatás után, mely azonban belső nyugtalanságra mutatott, megszólalt:

„Hátha mégis volna remény a megoldásra?”

Kossuth erre így felelt:

„Egy esetben igen.”

„És melyik az az eset?”

„Fogadja el fenséged Szent István koronáját, akkor a viszonyok egészen más alakulást vesznek.”

„Mit szólna hozzá az országgyűlés?”

„A legnagyobb örömmel fogadná — sietett a megnyugtatóssal Kossuth. — Ha fenséged hajlandó erre, biztosítom róla, hogy huszonnég óra múlva itt lesz az országgyűlés küldöttsége, hogy felajánlja fenségednek a magyar koronát.”

A főherceg, minthá megrettent volna a merész eszmecserétől, nem akarta tovább folytatni a beszélgetést ebben a mederben. Kossuth azonban határozott nyilatkozatot várt tőle. István főherceg az örökösödési rendre hivatkozott, de Kossuth efelől is megnyugtatta ezen szavakkal:

„A pragmatika szankcióban Magyarország arra kötelezte magát, hogy uralkodót a Habsburg-Lotharingiai házból választ. Ezt ebben az esetben is betartanók.”

A nádor most már gyorsan véget vetett a beszélgetésnek. Majdnem könnyes szemekkel mondotta, hogy atyja halálos ágyán megígérte, hogy hű lesz az uralkodócsaládhoz. Esküjét nem fogja ezután sem megszegni.

Ez történt a nádor táborba indulása előtti napon s három nap múlva a nádor már elhagyta az országot. Forradalmak idején a határozatlan jellemekekre rendesen tragikus sors vár. István főherceg, csak hogy középúton maradhasson, nem mert sem az uralkodóház, sem a nemzet mellé nyíltan odaállani, ennél fogva az lett a sorsa, hogy az udvar száműzte, a nemzet pedig gyűlölettel gondolt rá. Csakhamar gúnyos iratokat és gúnyolódó rajzokat kezdtek terjeszteni róla s egyik ilyen rajzon úgy ábrázolták, amint megriadt katona gyanánt egy nyúl hátán menekül Bécs felé.

Az övéhez hasonló, végső tanulságában azonban sokkal tragikusabb sorsa lett Batthyány Lajosnak, az első magyar miniszterelnöknek is.

Batthyány, csakhogy ne kerüljön ellentétbe az uralkodóházzal, törvényes alapokat keresett a kibontakozásra akkor is, mikor nyilvánvaló volt, hogy az elmérgesedett ellentéteket csak a kard oldhatja meg. Az uralkodóháznak kellett volna legjobban méltányolnia azokat a szolgálatokat, melyeket ő a békés kiegyezés érdekében tett s éppen az uralkodóház volt az, mely az első alkalmat megragadta arra, hogy bosszúját rajta kitöltse.

István főherceg távozása az első órákban kínos meglepetést s keserű megdöbbenést keltett. Mintha a katasztrófa kezdetét jelentette volna az ő menekülése. De csak az első órákban tartott a levertség, mert a sok nehézség közepette a törvényhozás visszanyerte erélyét s elhatározta, hogy most már szembenéz ellenségeivel, bárkik legyenek azok. Kossuth Lajos ezekben a napokban emelkedett a nemzet fölé s mintha őt rendelte volna a sors az ügyek intézésére, bámulatos tevékenységet fejtett ki a nemzet talpraállítására. Lapjában, mely *Kossuth Hírlapja* címen Bajza József névleges szerkesztésében jelent meg, kitalásra bátorította a nemzetet. Egyik szöveget a másik után intézte a magyar néphez s nem feledkezett meg a külföldön állomásozó katonákról sem, kiknek figyelmébe ajánlotta Lenkey századának hősi példáját. Folytatódott is nemsokára a magyar katonaság hazaszökése az ország védelmére. A huszárok egymásután szökdöstek haza, de különböző utakon megindult a gyalogosok áradata is. Tízével-huszával, ahogy lehetett, ezer veszély között siettek a haza védelmére. Sokan, mielőtt még megláthatták volna hazájuk földjét, az ellenséges csapatok hatalmába kerültek s vagy kivégezték őket, vagy a hazai földtől még messzebb eső kaszárnyákba hurcolták őket. Mások a sok gyötrődéstől éppen akkor pusztultak el, mikor már elérték a hazai földet.

A nemzet küzdelme nem hagyta érintetlenül egyetlen magyar katona lelkét sem. Még a bécsi magyar testőrök is hazajöttek, hogy szolgálataikat a kormánynak felajánlják. A horvátok ellen sereget kellett szervezni, megkezdődött tehát a csapatok toborzása. Tizenkét honvédszászlóalj már fel volt állítva s a kormány elrendelte kiegészítésüket. A Duna és Tisza közén nyolc-nyolcezer főből álló *mozgó nemzetőrséget* alakított a kormány Görgei Artur, Ivánka Imre, Kosztolányi Mór és Máriássy János parancsnoksága alatt. Folytatták a tüzérség és a műszaki csapatok szervezését is. Hogy a Duna és a Tisza vidéke se legyen védtelenül, két hadihajót szereltek fel s ezeket „Perczel” és „Mészáros” névre keresztelték. Jött ezenkívül külföldről is segítség. Számos angol, francia és olasz esküdt fel a magyar lobogók alá. Az olaszok külön légiót

is alakítottak, éppen úgy, mint a lengyelek, bécsiek és tiroliak. Ezek között legérdekesebb volt a bécsiek hős csapata, a *halálfej-legió*, mely nevét onnan vette, hogy a jobbára bécsi egyetemi ifjakkól toborzott csapat olyan fekete süveget viselt, melynek közepén egy halálfej volt, annak jeléül, hogy vagy győznek, vagy meghalnak mind a szabadságért.

A magyar szabadság ügyéért való lelkesedés egyre magasabbra lobogott. A Turszky-ezred derék magyar bakái letépték nadrágjaikról a sárga-fekete színt és tömegesen átléptek a honvédséghez. Belőlük alakították a híres Hunyadi-csapatot. A Perczel-testvérek a Zrinyi-csapatot szervezték, Erdélyben pedig Berzenczey László állította fel a Kossuth-dandárt. Lo Presti báró egy lovas csapatot állított fel, mely az ő nevét viselte, Woroniecky herceg egy vadászzászlóaljat és egyik Károlyi gróf egy egész lovasezredet. Egy része ezeknek a csapatoknak, mint a Woronieckyé és a Lo Prestié már javában küzdött a délvídeken, mikor az általános felfegyverzés országszerte megindult. A honvéd zászlóaljok szervezése pedig olyan erővel folyt, hogy az 1849-iki hadjárat folyamán kétszázát jóval meghaladó zászlóalj küzdött a csatatereken a nemzeti függetlenségért.

Megalakul a honvédelmi bizottmány. — Lamberg meggyilkolása.

A képviselőház sem maradt eközben tétlenül. Mivel az új kormányt a király még mindig nem nevezte ki, nehogy az ügyek vezetésében zavar álljon be, Kossuth elnöklété alatt megalakította a *honvédelmi bizottmányt*, melynek tagjai lettek: Nyáry Pál, Sembery Imre, Madarász László, Pállffy János és Patay István. Lázás munkában égett az egész ország. Mivel tartani lehetett attól, hogy Jellasich megtámadja a fővárost, Batthyány az országgyűlés megbízásából elrendelte a budai földsáncok ásását, melyek a Gellérthegy háta mögött, Kelenföldtől a Sashegyig húztak. Műszaki katonáknak kellett volna a munkálatoikat végezniök, de nem volt rájuk szükség, mert elvégezte helyettük a főváros közönsége. Szegények, gazdagok, polgárok, katonák és nők kora reggeltől estig hányták a földet s hogy jobban menjen a munka, műzsikaszó mellett túrták a földet.

A főváros előkelő hölgyeit és urait ott lehetett látni mind a sáncásásnál. Nem volt kivétel senki, de az is igaz, hogy nem is akart senki kivétel lenni. Az emberfeletti munkának, melyet a hazafias lelkesedés teremtett meg, nem maradt el az eredménye. Három nap alatt a hosszú

földsánc készen volt s a főváros nyugodtabban lélekezett fel. Nem várta készületlenül Jellasicht.

Kossuth ezalatt történelmi hírű vidéki körútjára indult, hogy a magyar népet fegyverre szólítsa. Első állomása Cegléd volt, hol megbűvölő hatással beszélt s figyelmeztette a magyar népet a közeledő veszedelmekre. Ekkor keletkezett állítólag a híres Kossuth-nóta, melynek szerzőjeül némelyek újabban Kelemen Mórt tartják. Mikor Kossuth 1848 szeptember 24-én megbízást kért az ideiglenes kormánytól a honvédelem általános szervezésére, nyilatkozatában felhívott mindenkit a csatlakozásra, akik őt követni akarnák toborzó útján. Többek között Egressy Gábor, Vörös Antal, Jókai, Csernátony, Lo Presti Árpád és

Kossuth Lajos Cegléd piacán beszédet tart a néphez.

A bécsi udvar föllázította a magyar nemzet ellen a nemzetiségeket, hogy a zavarokat fölhasználva visszavehesse a kiesikart alkotmányt. Kossuth erre országos körútra indult s fegyverre szólította a magyar nemzetet. Első állomása Cegléd volt. Itt kérdezte meg először, hogy meg akar-e halni a magyar gyalázatosan, vagy élni akar dicsőségesen. A nép átszellemlülve hallgatta s a beszéd hatására Cegléd minden férfija fegyvert fogott.

Kossuth Lajos azt üzenté

Soha nem volt a magyar nemzetnek olyan vezére, mint Kossuth. Az ő lelkes szavaira fegyvert fogott a városok és falvak lakossága s ment megvédeni a hazát. Varázsereje volt Kossuth szavainak, mert a nép tudta, hogy Kossuth szíve a magyar nemzet javáért dobog.

még mások voltak Kossuth kíséretében. A ceglédi állomásnál találkoztak az aldunai határtérrel jövő kifáradt, Földváry-féle önkéntes zászlóalj utócsapatával. Kossuth lelkes szavaira a fáradt csapat vállára vette fegyverét és ment vele. Ők nyitották meg a menetet, elől jártak mindenütt, utánuk jött Kossuth és az őt követő hazafiak. Kossuth beszédet mondott a népnek, csodálatos varázssal szólott s a ceglédieket elfogta a lelkesedés. „Mindnyájan el fogunk menni!” — hangzott a válasz Kossuth szavaira — írja Jókai.

Cegléről Kőrösre, innen Kecskemétre, Csongrádra, majd Szentestresre és Hódmezővásárhelyre mentek s innen küldte Kossuth éjszaka idején Jókait a honvédelmi bizottmányhoz Pestre azzal az üzenettel, hogy százezer harcos van indulóban a Duna felé. Október 3-án játszó-

tak le aztán a történelmi fontosságú események megkapó jelenetei. Pest uccáin egymásután vonultak fel a szabadság védelmére induló csapatok. Első volt a bécsi halálfejes fekete légio, utána a tiroli vadászok, aztán egy század francia önkéntes. A lelkes katonák ajakáról hatalmas erővel és megrázó hatással hangzott fel egy új dal, mely így végződik :

„Mindnyájan el fogunk menni,
Éljen a haza !”

Kossuth hívására csakhamar mintegy tizenötezer főnyi sereg állott készen a harcra. Ezt a haderőt nyomban megindították a délvidékre, Erdélybe és a horvátok ellen. A honvédelmi bizottmány is szakadatlanul dolgozott az országgyűléssel együtt. Minden fontosabb mozzanatról sietett aztán értesíteni a nemzetet. Az állandó izgalmak között már alig keltett meglepetést az a hír, hogy a somogyi csikósok által elfogott horvát tábori posta levelei között olyanokra akadtak, melyek feltárták a kamarillának Jellasichsal való szövetségét. Az események ezen időpontjában nem volt már ez új dolog. Hiszen rég tudta mindenki, hogy Jellasiche felső biztatásra rendezi a magyar nemzet elleni merényletet. Ellenben jóval nagyobb izgatottságot keltettek a király által Batthyány-hoz küldött leiratok és egy kiáltvány a nemzethez. Ezekben a leiratokban a király mindenekelőtt tudatja a nádor leköszönését. Majd kijelenti, hogy a Batthyány által felterjesztett miniszteri listát nem fogadhatja el s az új kormány megalakításával Vay Miklós bárót bizza meg. Legnagyobb megütközést keltette a harmadik leirat, mely minden ellenjegyzés nélkül, egyszerűen tudatja, hogy a béke helyreállítása és a vérontások megakadályozása céljából a Magyarországon levő összes haderő parancsnokságával a pozsonyi hadtestparancsnokot, gróf *Lamberg* altábornagyot bizza meg. Két kiáltványt is küldött a király, egyiket a néphez, a másikat a katonasághoz s mindkettőben *Lamberg* támogatását ajánlja. A képviselők izgatottan tárgyalták a leiratokat.

A kamarilla által felbujtott uralkodó célja nyilvánvaló volt. Fel akarta oszlatni az országgyűlést s azután a fegyveres erő fölött való hatalmat akarta kicsavarni a magyarok kezéből, hogy ellenük fordíthassa. Egy ember azonban még most is volt az országban, aki mindezen ármányok ellenére bízott abban, hogy a békés megegyezés lehetősége nem szűnt meg. Ez a hiszékeny ember Magyarország miniszterelnöke, Batthyány Lajos gróf volt. Mihelyst a királyi leiratokat kézhez

vette, nyomban intézkedett, hogy azok az országgyűlés elnökéhez jussanak, ő maga addig a táborba, innen pedig Bécsbe sietett, hogy Lamberggel találkozzék. Azt hitte ugyanis, hogy ami nem sikerült az országgyűlésnek s a nádornak, hogy Jellasichot békére bírják, az most sikerülni fog Lambergnek a reáruházott teljes hatalmú megbízatásnál fogva.

Utjaik éppen keresztezték egymást. Mikor Batthyány Bécsbe ment, Lamberg már útban volt Pest felé, hogy a reábízott feladatnak megfeleljen. Az országgyűlésnek volt annyi ideje, hogy megérkezése előtt válaszoljon a király törvénytelen kinevezésére. Szeptember 27-én este tíz órakor ült össze a parlament, melyen az éppen vidéki körútjáról visszatérő Kossuth is megjelent. Kossuth ugyanis mihelyst értesült a törvénytelen királyi leiratokról, megszakította körútját és sietett egyenesen az országgyűlésbe.

A fáradtságtól kimerülve, de a merénylet által egészen felizgatva, egyenesen a szónoki emelvénynek tartott s fejtegetni kezdte a királyi leirat intencióit. Az egész kinevezés Kossuth szerint nem egyéb ügyes fogásnál, hogy a hadsereg éppen a győzelem percében állíttassék még s kezére játszassék egy olyan parancsnoknak, kit miniszteri ellenjegyzés nélkül, az alkotmány felforgatására küldtek ki. Általa akarják Magyarország önállóságát megsemmisíteni és a nemzetet a birodalom tartományainak népeivel egy politikai kategóriába helyezni. Kijelenti tehát, hogy a leiratok érvénytelenek s midőn ezt törvényhozásilag kimondatni kéri, elfogadásra ajánlja azt az óvást, melyet Lamberg kinevezésének hírére, útközben vetett papírra. Az országgyűlés egész terjedelmében elfogadja Kossuth javaslatát s nyomban meghozta határozatát, melynek értelmében gróf Lamberg Ferencet a Magyarországon állomásozó hadseregek és bármilyen nemű fegyveres csapatok parancsnokságától a törvény és alkotmány nevében eltiltja.

Gondoskodott az országgyűlés arról is, hogy határozata a legsebésebb nyilvánosságra jusszon. A lapokon kívül falragaszokon tudatta a fővárosi közönséggel, hogy az országban levő minden hadseregnek, valamennyi fegyveres csapatnak, tábornoknak, tisztnek és katonának törvény nevében megparancsolja, hogy Lamberg Ferencet főparancsnoknak elfogadni s mint ilyennek engedelmeskedni ne merészeljenek. Ellenben követeli, hogy az ország törvényéhez és alkotmányához esküvel fogadott köteleességeik szerint hívek maradjanak. Mindazok pedig, akik őt főhadparancsnoknak elfogadni s mint ilyennek engedelmeskedni merészkednének, az *alkotmány és a nemzeti szabadság fölforgatóinak* fognak tekintetni.

Az országgyűlés ezen határozatát még az éj folyamán kinyomaták s még az éj folyamán gyors futárok szétvitték az összes hatóságokhoz és katonai parancsnokságokhoz. Lamberg jövetelét ezek az incidensek előzték meg, melyek bizonyára jövetelének abba hagyására bírták volna, ha sejtí, hogy kirendeltetése minő általános felháborodással találkozik. Lambergrol ezideig meglehetősen jó véleménnyel volt ugyanis a

Gróf Lamberg Ferenc altábornagy.

A pozsonyi hadtest parancsnoka volt s a király azzal bízta meg, hogy vegye át a főparancsnokságot a magyarországi haderő fölött s oszlassa föl a magyar országgyűlést. Kevéssel Budára való megérkezése után a már forradalmi lázban égő nép a Lánchidon meggyilkolta.

csében. Itt egy harmadik könyve is megjelent Magyarországnak az európai népek között való politikai helyzetéről. Érdekes megemlíteni, hogy Lamberg 1844-ben azzal a címmel ajánlották az akadémiába, hogy a hadügy magyarosításán buzgón fáradozik.

Lamberg altábornagy szeptember 28-án reggel 10 órakor érkezett zárt kocsiban, Óbuda felől a budai várba. Nyomban megérkezése után szállást vett magának a „Fortuna” szállodában, hol polgári ruhába öltözött s azonnal fölkereste Hrabovszky altábornagyot, a budai vár parancsnokát, hogy küldetése felől tárgyaljon vele.

Hrabovszkyt az országgyűlés határozata után kínosan lepte meg

magyarság. Hazafias érzésű, felvilágosult katonának tartották, aki tudományos működésével is magára vonla a figyelmet s a Magyar Tudományos Akadémia buzgó törekvését megjutalmazta azzal, hogy tagjai sorába választotta. Lamberg altábornagy magyar honos volt, 1847-ben résztvett az országgyűlésen is. De irodalmi működésével is kimutatta Magyarország iránt való érdeklődését s 1842. évben jelent meg „Még egy terra incognita” című magyar vonatkozású könyve Pozsonyban s röviddel ezután kiadta „Ungarns politische Zukunft” címmel egy másik munkáját Lip-

Lamberg megjelenése s nem is késett tudatni vele, hogy élete veszedelemben forog. Azt is közölte, hogy az országgyűlés katonai főparancsnokságát nem ismerte el s közhírré tétette, hogy mindazok, kik segítségére lesznek, hazaárulóknak fognak tekintetni. Lamberg megnyugtatta Hrabovszkyt, hogy küldetésének nincs más célja, mint békét teremteni a magyar és a határőrvidéki császári-királyi csapatok között s hogy ő nem is akar egyebet, mint csupán a béke létrehozását, minélfogva először is Batthyány miniszterelnökökkel óhajtana tárgyalni. Hrabovszky ekkor sietést ajánlott Lambergnek s egyik hadsegédét is melléje adta kíséretül, aki azonban ál-ürügyek alatt — azt mondta, hogy otthon felejtett bizonyos okmányokat — magára hagyta és többé nem tért vissza.

Lamberg ekkor egyedül hajtatott át Pestre egy bérkocsiban, hogy Batthyányval találkozzék. A találkozás nem sikerült, mert Batthyány tudvalevőleg éppen aznap reggel utazott Bécsbe a vele való összejövétel céljából. Utaik tehát keresztezték egymást s mikor Lamberg ezt megtudta *Majláth* György országbíróat kereste föl, kivel közel két órán át tárgyalt. Azalatt, míg ő Pesten járt, a legnagyobb gyorsasággal elterjedt megérkezésének a híre. Állítólag a „Fortuna”-szálló szolgája terjesztette el a hírt, mire a nép között nyomban a legnagyobb izgatottság tört ki.

Nemzetőrök, polgárok, diákok kaszával, bottal, puskával felfegyverkezve rohantak át Budára, egyenesen Hrabovszky lakása felé. Egy vakmerőbb csapat a várparancsnok szobáiba is behatolt és követelték az elrejtettnek vélt királyi biztos kiadatását. Csak akkor távoztak el, mikor Hrabovszky bebizonyította, hogy Lamberg nincs elrejtve az ő lakásán. A böszült tömeg ekkor visszahúzódott a hajóhid irányába, egy rész azonban ottmaradt Hrabovszky lakása előtt, várva Lamberg esetleges előkerülését. „Megöljük — még ma megöljük!” — kiáltásokkal törtetett a nép előre s minden gyanus kocsit megállított, melyben a királyi biztos személyét sejtette. Megállították báró *Ürményi* koronaőr kocsiját is s csak akkor bocsátották tovább, mikor a nép közül többen igazolták, hogy tényleg *Ürményi* és nem Lamberg ül benne.

Ekkor ért Lamberg kocsija sebes hajtásban a budai hídfő elé. Az egyik katona, *Bakó* káplár fölismerte Lamberg kocsiját s nyomban megállította. A következő pillanatban a hídszolgák kirántották a kocsiból az altábornagyot, miközben ütlegek, sőt egy szúrás is érte, ami azonban nem volt halálos természetű. Kétségbeesett helyzetében Lamberg egy pillanatig úgy segített magán, hogy az országgyűlés elé való

vezettetését kérte. *Stern* nemzetőrszázados segítségével a nemzetőrök nagynehezen kiszabadították és az őrszobába vitték, a népet pedig azzal csöndesítették le, hogy az országgyűlés úgyis törvényt fog ülni nemsokára az áruló generális felett.

A kocsi a nemzetőrök fedezete alatt Bakó káplár, hídszolgák, parasztok, suhancok kíséretében nemsokára megindult, de alig ért a hid közepére, újabb csapat tartotta fel útjában. E csapatnak egy fanatikus szabadságrajongó diák, *Kolosy* György bölcészettanhallgató és *Bayersfeld* bécsi diák volt a vezetője. Hatalmas tömeg járt nyomukban kaszákkal, puskákkal fölfegyverkezve s ez az elszánt csapat azzal a szándékkal iparkodott Budára, hogy a várparancsnok házat ostrom alá vegye, miután olyan híreket terjesztettek, hogy Hrabovszky ágyúkkal akarja Pestet bombáztatni és már Szent István koronáját is osztrák kézre játszotta.

A hid közepén az előbbi jelenetek újra megkezdődtek. Felszakították a kocsi ajtaját, Lambergot kicibálták, állítólag Bakó káplár volt a kezdeményező, minden oldalról megvillantak a kaszák, kardok és előkerültek a fűtykösök.

Lamberg eleinte katonai nyerseséggel próbálta a zajongókat visszatartani, majd kérésre fogta a dolgot s mikor ez sem használt, előmutatta V. Ferdinánd király dekrétumát. Ebben a pillanatban „egy kasza, katonai és egy kardvágás aulabeli kézből” a hid közepén földre terítette. A katona Bakó volt, legalább is minden gyanu reá hármlik, az aulista pedig *Kolosy* György bölcészettanhallgató. A szűrésok, vágások aztán egyre-másra érték a szerencsétlen generálist. Nem egy és nem két vágás, hanem száz és száz járta át a testét, úgyhogy *Kolosy*, Bakó, *Bayersfeld* és a hídszolgák saját külön tettessége nehezen bizonyítható. A lapok közlése egyedül abban a megállapításban egyezik meg, hogy valamennyien konstataáltak, hogy Lamberg nem *egy* szűrés vagy vágás érte, hanem egész sorozata az ütéseknek. S még ekkor is kezénél-lábánál fogva hurcolták a Károly-kaszárnya elé, hol lámpavasra akasztották volna, ha a katonák a tömeget kellő időben szét nem verik.

Legelőször a Március Tizenötödike adott hírt Lamberg megöletéséről. Kossuth Hírlapja két tudósítást közölt, a másodikban jelentette, hogy Lamberg, amikor a nép körülfogta, egy katonához fordult ezen szavakkal:

„Fiam, te is katona vagy, én is, legalább védelmezz meg ezen gaz nép dühe ellen.”

Mire a katona így felelt:

„Igen, én is katona vagyok, de hazámat jobban szeretem, mint az olyan árulót, mint az úr!”

Lamberg megöletése után egy csapat a képviselőházba is behatolt és bejelentette a szörnyű népítélet végrehajtását. A képviselőház kiutasította őket, eljárásukat rosszalta és megbízta a fővárost a leg-szigorúbb vizsgálat megindításával. Csak 1850-ben került kézre Kolosy

Lamberg altábornagy meggyilkolása a Lánchídon.

A magyarországi haderők főparancsnokságával felruházott altábornagyot a magyar kormány nem ismerte el, a feldühödött nép pedig kihúzta a Lánchídon áthaladó kocsijából és agyonverte.

s miután az ő nevéhez fűződött Lamberg megöletése, Haynau felakasztatta. A hatalom Kolosyn torolta meg Lamberg halálát, miután a többiek ellen, kik között Dienes Lajos is ott szerepelt, nem tudott terhelő bizonyítékot találni. Később Haynau díszes temetést is rendezett emlékére s ezzel a Lamberg-ügy utolsó aktái is lezáródtak.

Batthyány Lajos még ezen idő alatt is, míg Pesten Lambergget megölték, a béke létrehozásán fáradozott. Miután Lamberggel nem sikerült találkoznia, a horvát táborba ment, majd újból Bécsbe, de sehol sem tudott sikert elérni. Mikor aztán Lamberg megöléséről értesült s látta, hogy a békés megoldásnak utolsó szála is elszakadt, lemondott végleg a miniszterelnökségről és a képviselői mandátumát is letette. A kormány helyett most a honvédelmi bizottmány vette át az ügyek vezetését s Kossuth, mint elnök, minden erejét a horvát betörés visszaverésére fordította.

Csepel szigetén Görgei Arthur parancsnoksága alatt a tiszánbeli mozgó nemzetőrség vett állást, hogy a fővárost egy esetleges meglepő támadás ellen biztosítsa. A haderő többi része a Pest és Buda védelmére szükséges csapatokon kívül egyenesen a balatoni táborba indított. Oettinger és Teleky árulása folytán a magyar sereg új parancs-

Somogyi csikósok megtámadják és elfogják a horvát tábori póstát.

Egy huszárőrséget elfogja Zichy Jenő grófot.

A gróf osztrák érzelmű volt, Jellasicssal paktált s bőröndjében nagyfontosságú titkos iratokat találtak.

noka Moga János tábornok lett, aki jó, pontos katona volt, de a magyar ügyért nem nagyon lelkesedett. A csatározások szüntelenül folytak ezalatt. Gasparich Márk ferencrendi szerzetes buzdítására a muraközi horvát nép is a magyar ügy mellé állt. A dunántúli magyar nép pedig, mihelyst rájött arra, hogy Jellasics seregének csak a híre nagy, a virtusa

ellenben vajmi kevés, egymásután verte szét az ellenség portyázó csapatait.

Végre szeptember 29-én megkezdődött a főseregek harca. Moga is azt a taktikát kezdte követni, mint elődei. Folytonosan hátrálni akart, de az országgyűlés követei erőyes fellépésre kényszerítették. Jellasichek megindult seregével Székesfehérvárról, melyet megszállva tartott és Pákozdon támadásra rendelte csapatait. A magyar sereg Sukoro körül táborozott. Bátor, harcias legénységgel találta szemközt magát Jellasichek a támadás folyamán. A magyarok gyors rohammal verték vissza előnyomulását, úgyhogy délután két órakor a csata már meg volt nyerve. Jellasichek másnap háromnapos fegyverszünetet kért, melybe Moga beleegyezett. Hogy mi volt a fegyverszünettel Jellasicheknek a célja, a következő napon meg lehetett tudni. Látván ugyanis, hogy kemény ellenféllel van dolga, kora reggel megszökött a harctérről és gyors iramlással egyenesen Bécsnek vette útját.

A sukorói diadal leírhatatlan hatást tett a fővárosban. A csüggedőkbe visszatért a remény, a honvédelmi bizottmány pedig igazolva látta eddigi erőyes fellépésének jogosultságát. De alig élvezte a főváros a győzelem első örömeit, mikor újabb híreket vett a balatonmelléki táborból. Az első Görgei Arthur szenzációs ítéletéről szól, melyet a honvédelmi bizottmány plakátjai tudattak a közönséggel.

Görgei, mint említettük, a főváros biztosítása végett rendeltetett Szolnokról Csepel szigetére. Pozíciója elfoglalása után azt a parancsot kapta még, hogy akadályozza meg Roth tábornok tartaléksapatainak Jellasichek táborával való egyesülését. Figyelő őrzásokat állított fel tehát mindenfelé s ekkor történt, hogy az Adonynál felállított őrvonalon Zichy Jenő gróf (a honvédelmi bizottmány tévesen nevezte Ödönnek) fogatával keresztül akart haladni. A huszárok utána vágattak és feltartóztatták.

Görgei Arthur mindenekelőtt elrendelte a gróf börendjeinek átvizsgálását, mert kiderült, hogy Zichy egyenesen Jellasichek táborából jött. A vizsgálat meglepő adatok birtokába jutott. Megállapította, hogy Zichy Jenő összeköttetésben volt Jellasichekkel. Kiáltványokat vitt hozzá, titkos iratokat közölt vele s ennek alapján a Görgei elnöklete alatt álló haditörvényszék kötél által való halálra ítélte. A halálos ítélet szeptember 30-án reggel Szigetújfalu községében hajtatott rajta végre. Görgei nevét országszerte ismeretessé tette kemény szigorú, mely igazi forradalmi katonának mutatta be őt, aki a hatalmasokkal sem törődik, mikor a haza érdekéről van szó.

Népszerűségét növelte még egy újabb hőstette, melyet Perczel Mórral egyetemben hajtott végre. Székesfehérvár Jellasich távozása után a városi polgárság és nemzetőrség bátor fellépése folytán megszabadult a horvátoktól. Roth és Philippovics tábornokok október 4-én éppen ide tartottak, amikor a magyar sereg, melynek Perczel Mór volt a

Zichy Jenő gróf kivégzése.

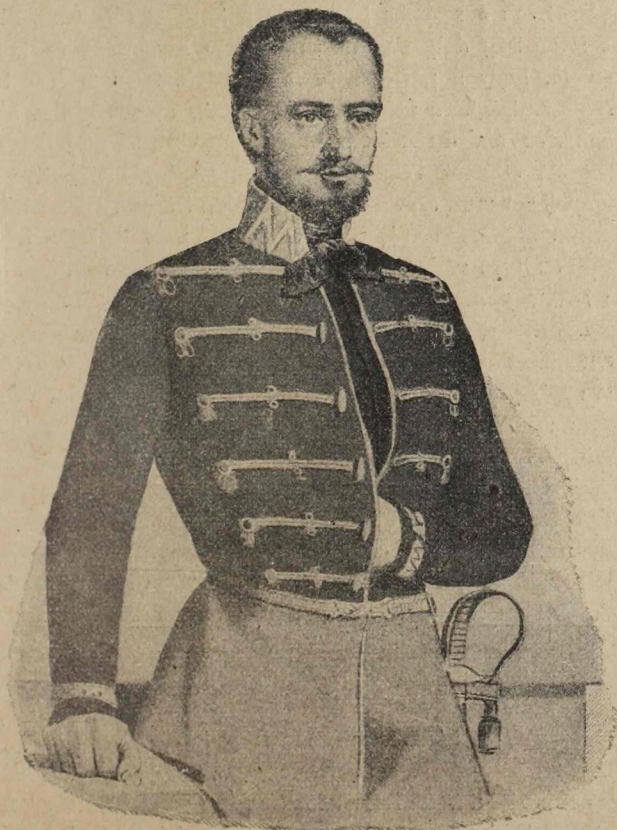
A hazaáruló gróft a haditörvényszék, melynek Görgei volt az elnöke, kötél általi halálra ítélte s az ítéletet azonnal végre is hajtották rajta.

parancsnoka, észrevétlenül körülfogta őket. A mind szorosabbá váló gyűrűből a horvátok nem tudtak kimenekülni s október 7-én Ozorán az egész hadtest, két tábornok, hatvan tiszt és kétezeröttszáz fegyveres, Perczel előtt lerakta a fegyvert. A zseniálisan végrehajtott manőverben Gáspár András huszárkapitány, Csapó Vilmos őrnagy, Tranguit és Meszlényi őrnagyok és Patay nemzetőrségi őrnagy tüntették ki magukat. A horvát betörés ezzel a győzelemmel el volt intézve. Jellasich csúfos vereséget szenvedett s a dunántúli részek egyelőre fel voltak szabadítva a horvátoktól. Görgeit a honvédelmi bizottmány időközben ezredessé léptette elő s azt az utasítást adta most neki, hogy a Jellasich nyomában járó Moga tábornok seregéhez csatlakozzék és az osztrák határszálon foglaljon állást.

Görgei Arthur katonai karrierjét Zichy Jenő felett elrendelt szigorú ítélete meggyorsította. Görgei a szepesmegyei Toporcon született, hol családjának ősi birtoka volt. Katonai tanulmányait a tullni hadapródiskolában kezdte. Gyors felfogásával és kiváló tehetségével egyike lett az intézet legelső növendékeinek. Egy ideig a cs. és kir. hadsereg lovasságánál szolgált, hol a főhadnagyságig vitte. A katonaságtól azonban kilépett, mert fellebbvalóival összeütközésbe került, nem volt hajlandó szeszélyeiket eltűrni. A katonaságtól való kilépése után, különösen családja ellenzésére kötött házassága miatt (ugyanis francia nevelőnőjüket vezette oltárhoz) mostoha sorsra jutott. A gögös család nem tudta megbocsátani, hogy Görgei egyszerű polgárleányt választott hitvestársául, viszont Görgei sokkal önállóbb és önérzetesebb volt, hogysen magát befolyásoltatni engedte volna.

A polgári élet küzdelmes éveit állván előtte, a vegyésztettel kezdett foglalkozni, mely iránt nagy hajlamot érzett. E téren sem tartozott az átlagtehetségek közé. Egyik értekezése, melyben egy kémiai kérdést iparkodott eldönteni, a szakkörökben is élénk érdeklődést keltett. A kémia iránt való rokonszenvét érdekesen jellemzi az a kívánsága, melyet Kossuthnal közölt, mikor ez őt Budavára bevétele után katonai vitézségi éremmel és kétszázezer forint nemzeti ajándékkal akarta megjutalmazni. Egyiket sem fogadta el, hanem annak az óhajának adott kifejezést, hogy a hadjárat szerencsés és sikeres befejezése után a pesti egyetemen a kémia tanszékét kívánja szolgálatai elismeréséül. A hadjárat kedvezőtlen kimenetele miatt ez a szándéka nem valósulhatott ugyan meg, hanem az életét mégis sikerült megmentenie, ugyanakkor, mikor tábornoktársait az osztrák önkény akasztófára juttatta. De az ő életének nem azért kegyelmezett meg az osztrák császár, mintha elismeréssel lett

volna fővezéri működése iránt, hanem mert Paskievits herceg révén az orosz cár, amiért az orosz hadak előtt tette le a fegyvert, kénytelen volt kegyelmet adni számára. A szabadságharc után Klagenfurtba

Görgei Arthur.

Mint főhadnagy kilépett a hadseregből. Gazdálkodni kezdett s vegytartással foglalkozott. A szabadságharc kitörésekor honvéderő lett, katonai tehetsége miatt gyorsan emelkedett s a magyar hadsereg főparancsnoka lett. Kiváló katona volt, de Kossuth elhidegette tőle, nem bízott benne. Világosnál az oroszok előtt letette a fegyvert s mivel kegyelmet kapott, sokan árulónak tartották.

internálták és ott kellett élnie osztrák felügyelet alatt 1867-ig, mikor a kiegyezés az ő számára is lehetővé tette a hazajövetelt.

Görgei döntő befolyású alakjává lett a szabadságharcnak. Erélyes, szilárd, kemény katonai jellem volt. Pedig úgyszólván gyermekember

még, mikor a szerencse és a viszonyok a magyar hadsereg legfőbb polcára, a fővezérségre állították. Amilyenek a képen látjuk őt, olyan volt a valóságban is. Lelkében a nagyravágyás és a gőg szenvedélyei éltek. Való ugyan, hogy a magyar hadseregnek katonai talentum, akaraterő és férfias szilárdság dolgában hozzá fogható kiválósága egy sem volt, de az is való, hogy a párlosságra, a viszálykodásra is erős hajlamai voltak. A szabadságharc után azzal vádolták, hogy elárulta a nemzet ügyét s habár ez a vád tökéletesen alaptalan volt, mégis jellemző, hogy évtizedeken át elhitték róla, holott aktaszerűleg bizonyítható, hogy anyagi előnyök sohasem érdekelték. A másokat lekicsinylő, a kormánnyal és Kossuthtal állandóan ujjathúzó Görgeiről nem tartotta lehetetlenségnek senki az ilyen vádat, pedig az ő hibája csak az volt, ami egyúttal Kossuthé is, hogy nem tudtak egymással szemben jóindulatú viszonyt fenntartani.

Elvitázhatatlan, hogy Görgei emberileg nem volt az a tökéletes, aki hivatta lett volna az egész szabadságmozgalom irányát és célját a saját egyéni tekintélyének erejével megszabni, de gyarlóságai ellenére vannak jellemének igen tiszteletreméltó vonásai. Puritán, külsőségekkel nem törődő, önérzetes, igazságszerető, kiváló katonai tehetség volt.. A szabadságharc végeztével erőinek teljes birtokában, férfikora legszebb éveiben, közel másfél évig tartó történelmi szereplés után meddő életre lett kárhoztatva s ezzel a tétlenségre kárhoztatott étellel kellett bűnhődnie azon gyarlóságaiért, melyek a szabadságharc alatt a kormánnyal és Kossuthtal ellenkezésbe állították.

A bécsi forradalom megújulása.

A március 13-iki bécsi forradalomban főleg a munkásság vett részt. A polgárság további zavargástól tartván, a munkásokat visszaszorította a külvárosokba. Erre az elégedetlenkedők gyujtogatással feleltek, mire a polgárság akcióba lépett ellenük. A diákság a munkásellenes rendszabályoktól távol tartotta magát, amiáltal a munkásság rokonszenvét sikerült megnyernie. A tartós mozgalomnak természetesen az lett a következménye, hogy az ipar és kereskedelem pangott.

Az általános inségben csakis a Bécs körüli földmunkálatok segélyével tudott a kormány és a városi hatóság segíteni. Óriási számú földmunkás verődött össze, közel ötvenezer, akiket immár csak nehezen lehetett fizetni, ez pedig elégedetlenségre, zavargásokra vezetett. Valamit tenni

kellett, hogy a mindinkább terjedő elkeseredésnek és forradalmi láznak útját állják. A politikai szabadság eszméje s a cél nélkül való forrongás ellentétessége csakhamar nyilvánvaló lett. Mást alart a polgárság, mást a munkások nagy tömege. *Ferdinánd* császár az államtanács és a kormány hozzájárulása mellett a belgákéhoz hasonló alkotmányt proklamált április 25-én, de a közvélemény nem volt vele megelégedve, mert helytelenítette a közvetett választást és a felsőház életbeléptetését.

A nép nyugtalanzkodott és keresve kereste az alkalmat a cselekvésre. *Ficquelmont* grófnak, az új miniszterelnöknek macskazenét adott, majd berontott a lakásába és lemondásra kényszerítette. Megalakult az úgynevezett politikai központi bizottság, amelynek a diákság volt a vezetője, alkotóeleme pedig a polgárőrségből és a munkások ezreiből került ki. Ez a bizottság uccai tüntetések és sokféle erőszakosság révén elismertette magát a császár által is, ámde ugyanakkor maga a császár ijedt meg a bizottság hatalmától és egy sétakocsizás ürügye alatt „kedvelt” bécsi alattvalói köréből *elmenekült* családjával együtt Tirolba. Előbb azonban még beleegyezett abba is, hogy egy alkotmányozó gyűlés dolgozza ki az új alkotmányt.

A császár menekülése azonban kellemetlenül hatott a bécsiekre. A kormány ere-

Forradalmár bécsi diák az októberi forradalom idejében.

lyesebb rendszabályokhoz folyamodott, mire egyik testület a másik után menesztett küldöttséget a császár után, akit hazatérésére igyekeztek rábeszélni, de eredmény nélkül. Erre a nép az udvari kamarillát kezdte okolni a helyzetért, mikor pedig a kormány a diáklégiót rendszeti okokból fel akarta oszlatni, a földmunkások ezerszámra tódultak a városba, hogy a diákoknak segélyére legyenek. A kormány erre meghátrált és az engedékenység terére lépett.

Ezalatt az északi szlávok között is megindult a mozgalom. Vezetőszerepet a csehek játszották. Prágába szláv kongresszust hívtak egybe és június 2-ára a kongresszust Palacky elnöksége alatt meg is tartották, de nem valami nagy eredménnyel. A kongresszus németellenes volt, a csehek és minden szlávok egyenjogúsítását követelte, mire a város katonai parancsnoka, Windischgrätz Alfréd herceg a szenvedélyes közhangulatra való tekintettel készénlétbe helyezte a katonaságot. A kongresszus diáktágjai és a szláv egyletek vezetői a parancsnoktól azt köve-

Egykorú bécsi gúnykép a diáklégió segítségére siető, forradalmár munkásokról.

telték, hogy a német egyesületeket oszlassa fel s adjon fegyvert és ágyút a cseheknek. Ezt a kívánságot a parancsnok kereken elutasította. *Június 12-én*, pünkösd hétfőjén nagy tömeg verődött össze a parancsnok háza előtt, macskazenét rendezett, mire a katonai őrség szétszórta a zavargókat. Eközben a tömeg több lövést adott le s ezek egyike a várparancsnoknak a ház ablakában megjelenő feleségét halálra sebezte. A katonaság most már kíméletlenül verte szét a népet, amely barrikádokat emelt, gyújtogatott, zavargott. *Windischgrätz* néhány napig tűrte a zavart, de *június 17-én* a forradalmárok tartózkodási helyét *lővetni* kezdte és uralma alá kerítette az egész várost. Így végződött a prágai szláv kongresszus.

Bécsben a munkások lázongása nem szünetelt. Kihívó magatartásukkal felingerelték a polgárőrséget, amely június 24-én véglegesen le akarta törni a munkások mozgalmát. Közbelépett azonban a diákság támogatása mellett a politikai bizottság s elhárította a veszedelmet. Ugyanakkor pedig egy küldöttség *Pillersdorf* miniszterhez ment, hogy lemondásra kényszerítse. *János* főherceg, aki *Ferdinánd* császár helyetteseként maradt Bécsben, a bizottság követelését méltányosnak találta, mire a belügyminiszter lemondott és *Doblhoff* alakított kormányt, maga mellé vevén hadügyminiszternek *Latour* grófot, belügyinek pedig *Bach* ügyvédet.

Bécsi forradalmár.

Ez a kormány július 22-én János főherceggel az élén megtartotta az első, új osztrák alkotmányozó birodalmi gyűlést. A gyűlés tanácskozásai rendkívül hosszadalmasak voltak, de annyi érdeme volt legalább, hogy az úrbériséget megszüntette. Eközben történt, hogy *Radetzky* az olaszokon több győzelmet aratott, ami nagy bizalommal töltötte el az uralkodóházat és mindazokat a köröket, amelyek a szabadságmozgalmaktól irtóztak s csak a pillanatnyi kényszernek engedtek.

Augusztus 12-én *Ferdinánd császár visszatért Bécsbe*, a kormány pedig erősebb rendszabályokhoz nyúlt. Fel akarta oszlatni a politikai bizottságot, a munkásokat pedig kiharcolta a város belső területéről. A következmény — elegendő katonai erő hiányában — az lett, hogy szeptember 16-án óriási tömeg verődött össze és fenyegető magatartásával kieroszakolta Bach és Latour miniszterke lemondását.

Szeptember 19-én történt, hogy a rendi birodalmi gyűlésen *Strobach* alelnök bejelentette, hogy a *magyar országgyűlés küldöttsége* megérkezett és a gyűlésre el akar jönni. A baloldaliak a küldöttség fogadását követelték, de hosszas vita után 186 szavazattal 108 ellen elhatározta a gyűlés, hogy a küldöttséget *nem bocsátja be*.

Ezzel a kocka el volt vetve. A bécsi nép nagy tömege, főleg a demokraták, a magyarok pártján volt és mindenáron érintkezésbe akart lépni velük. *Tausenau* vezetése alatt a bécsiek népgyűlést tartottak, az izgatottság egyre terjedt, amikor pedig *Latour* miniszter csapatokat akart Magyarországra küldeni, a bécsiek nyílt forradalommal feleltek. Október 6-án felszaggatták a vasúti síneket, hogy a katonaság elutazását megakadályozzák. Aztán *Bredy lábornok csapatát megszalasztották*. A katonák egy része része pedig átpártolt a néphez. A templomok tornyaiban félreverték a harangokat s nagy tömeg *fegyveresen* vonult föl, sietett a város belső területére és mindenekelőtt vad dühvel *halálra kereste Latour minisztert*.

A miniszter a lakásán volt, ahol elrejtőzött, de a nagy néptömegből számos polgárőr és munkás behatolt az épületbe, hogy megkeresse a minisztert. Kezdetben a tömeg meglegedett volna az elfogatásával, de szenvedélye egyre fokozódott és a jelentkező minisztert *orozva leütötték*, majd nekiestek és a negyvenhárom sebből vérező *holttestét egy gázlámpához hurcolva, felakasztották*. Az uccákon a nép sietve barrikádokat épített és arra törekedett, hogy a fegyverraktárt elfoglalja. Két század lengyel gyalogos védte a hatalmas épületet s elkeseredett harcot vívott a néppel. De hasztalan, mert a raktár épülete időközben tüzet fogott, mire a

katonaság visszavonult. A nép a fegyverraktárt azonnal kifosztotta s október 7-én szélesztették a fegyvereket az egész városban.

Ferdinánd császár az események hírére Schönbrunnból Olmützbe

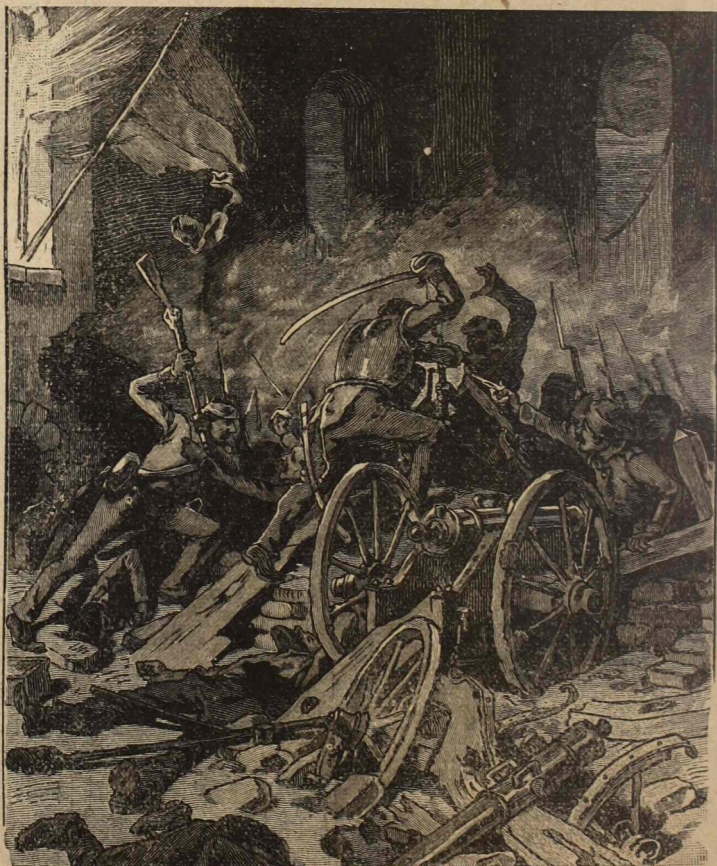
Gróf Latour Tivadar hadügyminiszter kivégzése.

A bécsi forradalmárok betörték a hadügyminisztériumba s Latour hadügyminisztert kihurcolták az uccára. Az agyonütölgelt s ruhájától megfosztott hadügyminisztert végül fölakasztották a legközelebbi lámpavasra.

menekült. Auersperg gróf térparancsnok pedig Wiedenben tízezer katonát vont össze. Október 8-án már Jellasics bán érkezett meg a seregével, 11-én pedig Windischgrätz herceg Prágából sietett csapataival Bécs elé,

hogy a császár rendelkezésére átvegye a csapatok vezérletét. A német nemzetgyűlés erre a hírre nagyon megrettent.

Két megbízottját közvetítőnek küldte el Windischgrätzhez, ez azonban csak fegyverrel akart dönteni. A német nemzeti forradalmi

A bécsi forradalmárok véres harca Windischgrätz csapalai ellen.

kormány Morle és Welckert bízta meg az intervencióval, a nemzetgyűlés radikálisai pedig Fröbell és Blum Róbertet. Küldetésük azonban eredménytelen volt. Amikor Pillersdorf, volt osztrák belügyminiszter is közbelépett Windischgrätznél, ez nyersen így felelt:

„Lázadókkal nem tárgyalok!”

A küldöttség tagjai erre a városba mentek, ahol azonban nagy fejetlenséggel találkoztak. A nép nem volt szervezve, a *politikai központi bizottság* tanácstalanul állott, a védelem jórészt a mozgósított őrségből (Mobilgarde) állott, amelynek tagjai jól, rosszul, néha komikusan fegy-

Windischgrätz tábornokot gúnyoló kép a bécsi forradalom idejéből.

Windischgrätz herceg letörte a bécsi forradalmat és elfoglalta Bécsét. A kép szerint felfalja a szabadság harcosait s mindent elpusztít, ami nem fekete-sárga.

verzett, fizetett munkásokból kerültek ki. A nemzetőrség és a polgárőrség pedig csak nehezen állott fegyver alá.

A város főparancsnokságát Messenhauser Wencel, volt galíciai hadnagy vette át, a mozgósított őrség parancsnoka pedig Bem lengyel tábornok lett. Ezalatt Windischgrätz összevonta a csapatokat és október 20-án Bécsre kihirdelte az *ostromállapotot* és a statáriumot. Október 26-án kezdte meg a város ostromát, Nussdorf és Sanct Marx felől ágyúlövésekkel

Blum Róbert kivégzése.

A német birodalmi gyűlés radikális tagja volt s mint békeközvetítő ment Bécsbe a forradalom leverése után 23 társával Bécs határában kivégezték. Blum elutasította magától a vigasztaló papot.

riasztotta a bécsieket. Estére már Brigittenau és a Práter a csapatok kezében volt és a védőket folyton beljebb szorították. Windischgrätz ekkor kiáltványt bocsátott ki és kijelentette, hogy a döntést most már a fegyverekre bízva és egyúttal rohamot vezényelt. A barrikádokat egymásután kerítette hatalmába s csak ott találkozott komolyabb ellenállással, ahol Bem működött. De már estére a belvárosig minden városi terület az ostromlók kezébe jutott, 29-én pedig a városi tanács küldöttsége felajánlotta a város feltétlen meghódolását. Messenhause lemondott a főparancsnokságról, a központi bizottság elégette okmányait és felszolgált, a diákok elmenekültek. *Október 30-án* azonban arra a hírre, hogy magyar sereg érkezik segítségül, a szünőfélben lévő forradalom újból föllángolt. A Szent István tornyáról figyelték meg Bécsben *Moga* seregének harcát *Schwechatnál* az ostromlókkal. A harc azonban a császári csapatok javára dőlt el. Messenhauser és társa, Fenner mindazonáltal további védekezésre buzdították a népet, de minden erőlködés kárba veszett. Windischgrätz sietve újabb ostromrohamot vezényelt, erős ágyúláz alá fogta a védekezőket és győzelmesen behatolt a város belső területére, ahol a szuronyroham elől mindenki ész nélkül menekült. *Bécs le volt verve, november 1-én* mindenütt kitűzték a fehér lobogót.

Windischgrätz nem ismert kegyelmet. Megszállotta a várost, házkutatásokat tartott és ezernél több embert fogatott el. Letartóztatták Blum Róbertet és Fröbelt is, a német nemzetgyűlés tagjait. Fröbelnek Windischgrätz megkegyelmezett, ellenben *Blumot* huszonhárom fogollyal együtt *november 9-én agyonlővette*. A kivégzés Bécsen kívül egy dombon történt. Blum Róbertet, aki bízott abban, hogy német képviselői minősége védi, Windischgrätz korán reggel kiszállíttatta a kivégzés helyére, ahol előre megásták a sírját, Blum letérdelt, de a pap vigasztalását elutasította, mert nem érezte magát bűnösnek.

Mikor Ferdinánd császár értesült a történetekről, az osztrák birodalmi gyűlést *Kremsierbe* helyezte át, ahol a gyűlés november 15-én megkezdte tanácskozásait, de már látszott rajta, hogy búcsút mondott a szabadelvűségnek. Egy hétre rá a császár *Schwarzenberg* herceggel az élén új, teljesen konzervatív kormányt nevezett ki, december 2-án pedig engedve a konzervatív udvari körök és a kormány pressziójának, lemondott a trónról unokaöccse, *Ferenc József* főherceg javára.

Igy végződött a bécsi forradalom, amely teljes szervezetlenségénél és a néposztályok érdekellentétéinél fogva úgyszólván nyomot sem hagyott maga után és Ausztria későbbi állami életére semmi befolyást nem gyakorolt.

A magyar szabadságharc.

Az egynapos miniszterelnök. — A schwechati ütközet. — Windischgrätz betörése.

A magyar seregek sukorói győzelméről Bécsben még semmit sem tudtak, mikor Jellasic megjelent a császárvárosban, hogy segítséget kérjen. A kamarilla viszontlátta ismét a maga kedvelt emberét s elhatározta, hogy Lamberg megöletését általa fogja megbosszulni.

A tehetetlen uralkodóval könnyen ment a dolog. Készséggel adta beleegyezését, hogy Jellasic, mint teljes hatalmú királyi biztos vonuljon be Magyarországba, a parlamentet azonnal oszlassa fel és Magyarországot helyezze ostromállapot alá. Egész nyíltan esínálták a dolgot s nem is akarták titkolni, hogy Magyarország tökéletes leigázása a céljuk. Készen állottak arra, hogy kilenc oldalról törjenek be az országba s egyszerre semmisítsék meg a nemzetet.

Hogy eljárásuknak az alkotmányos látszatot megadják — okulva a Lamberg esetből, — kerestek valakit, aki a királyi kéziratot ellenjegyezze. Meg is találták ezt egy kiérdemesült vén kéjenc személyében, akit arról az oldalról környékeztek meg, ahol legérzékenyebb volt. Miután Batthyány lemondott a miniszterelnökségről s Vay Miklós báró sem akart kabinetalakításra vállalkozni, végső szorultságukban felfedeztek egy elaggott, nyugalmazott generálist, Récsey Ádám bárót, akit magyar származásánál fogva alkalmasnak találtak az árulás céljaira. A helvenhárom éves aggastyánnak megígérték, hogy összes adósságait kifizetik, ha a magyar miniszterelnökséget elvállalja.

Récsey ráállt, ámbár nem igen értette, hogy miként jutott ő ehhez a nem várt megtiszteltetéshez. Politikával Récsey sohasem foglalkozott. Katona volt s a Napoleon elleni harcokban, mint ezredes vett részt. Később Galicia katonai parancsnokává nevezték ki. Innen való áthelyezése után bárói ranggal és táborszernagyi rendfokozattal tüntették ki, vénségére pedig a magyar testőrséghez osztották alkapitányi ranggal.

Jellasich horvát katonái között Schwechatnál.

Jellasich, miután Magyarországon vereséget szenvedett, Bécsbe ment és Windischgrätz seregéhez csatlakozott, hogy együtt védelmezzék meg Bécsot a fenyegető magyar támadással szemben.

El volt adósodva és a nőkön kívül már semmi sem érdekelt az öreg katonát, mikor a miniszterelnökséggel megkínálták. Adósságai kifizetésére tizenhatezer forintot kapott s a miniszterelnöki fizetéssel is kárpótolták.

Kossuth nem volt Pesten, mikor az udvar újabb ármánykodásáról hírek kezdtek szállongani a fővárosban. Országos körútján volt, melynek céljául a nemzet fegyverbeállítását tűzte ki. Szeged volt az az állomás, hol most, október 4-én ellenállásra buzdította a népet. Ekkor mondotta „Szeged népe, magyar népem” kezdetű híres beszédét, melynek hatása alatt ezrek állottak a lobogó alá. Visszatérése után be akart számolni a parlamentben vidéki útja credményeiről, mikor a képviselők a Récsey által ellenjegyzett királyi kézirat tartalmát tárgyalták. Pázmándy felmutatta Récsey dekrétumát, mire hangos hahota tört ki:

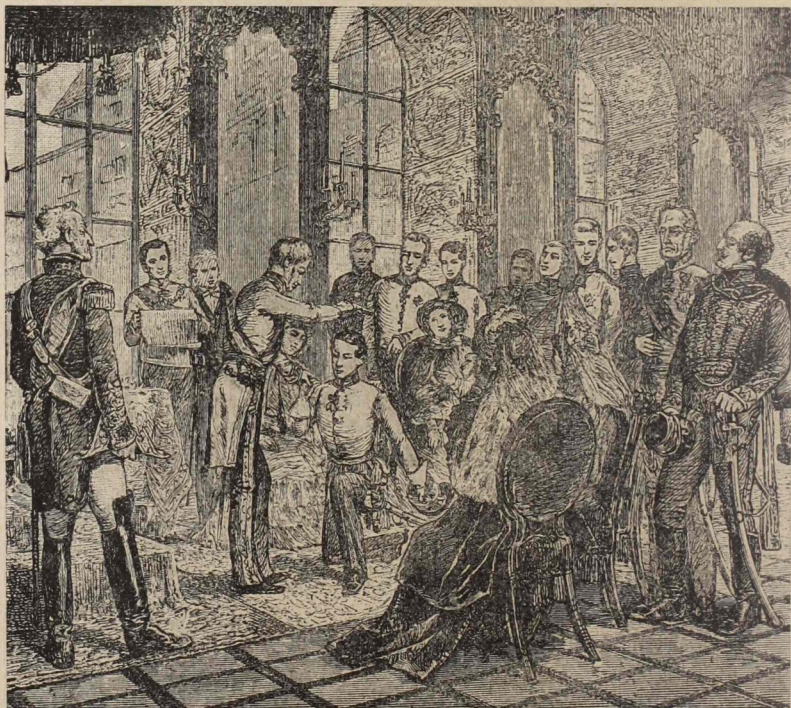
„Ki az a Récsey? Nem ismerjük!” — kiáltották a kacaj csöndesedésével.

Mások létezését is kétségbe akarták vonni s úgy vélekedtek, hogy a leirat nem egyéb közönséges hamisítványnál. Éppen jökor jött ez a levél. Jellasich futása lelkesedést keltett az egész országban, a nép fegy-

verrekélése pedig mulatta azt az erőt, melyet a nemzet ki fog fejteni alkotmánya megvédésében.

„Halljuk hát Récseyt!” — kiáltották közbe többen is, mikor Pázmándy Dénes elnök jelentette, hogy a királyi kéziratot hozzá küldték.

Miként a Lamberg esetről, most is Kossuth tolmácsolta a törvény-

V. Ferdinánd lemond a trónról Ferenc József herceg javára és átadja neki a koronát. A lemondás a kamarilla kívánságára történt, amely az erélytelen V. Ferdinándot nem tartotta alkalmasnak saját céljai megvalósítására.

hozás álláspontját. Kijelentette, hogy Récsey kinevezése és Jellasics királyi biztossá való tétele a legnagyobb sérelem, melyet az alkotmány ellen elkövethettek. Ennélfogva ajánlja, hogy az országgyűlés azokat ne ismerje el. A képviselők egyhangúlag felelték:

„Nem ismerjük el! Récsey nevű miniszterelnökről sohasem hallottunk.”

Kossuth javaslata alapján az országgyűlés határozatot is hozott, melyben kimondotta, hogy Jellasicsot hazaárulónak tekinti s a neki

engedelmesskedőket is, Récsey Ádámot pedig miniszterelnöki címbitorlásért és törvénytelen eljárásáért vád alá helyezi. A Récsey-esetnek ezzel vége is lett. Nem volt szükség a vád alá helyezésre, mert Récsey kinevezése után rögtön le is mondott. Ezzel a kalandjával híressé tette magát a törtélemben, mert ő volt az egyetlen miniszterelnök Magyar-

Ferenc József főherceg korában.

országban, kinek uralma huszonnégy óránál tovább nem tartott. Október hó 3-án a bécsi diákok elfogták s csak úgy tudott a következmények elől menekülni, hogy a többség kényszerével indokolta eltévelyedését. Ez volt az egynapos „miniszterellnek” — így írta alá magát a királyi leiraton — inkább komikus, mint szomorú története.

Október első napjaiban nem a legkedvezőbben állottak azonban Bécsben sem az ügyek az uralkodóháza. Őt bécsi ezred, melyet Jellasics

vezérlete alatt Magyarország ellen akartak küldeni, meglagadta az engedelmességet és kijelentette, hogy a magyarok ellen nem harcol. Erre újból kitört a forradalom, melyen a bécsi egyetemi diákság vitte a főszerepet. Torlaszokat emeltek, a katonákat kiverték, a fegyvertárt elfoglalták és esküt tettek, hogy szolidárisak maradnak a szabadságért küzdő magyarokkal. Ekkor történt, hogy a tömeg gróf Latour hadügyminisztert az uccán egy lámpavasra felakasztotta.

Arról lett volna még szó, hogy a határszálon Moga és Görgei parancsnoksága alatt álló magyar sereg átlépje az osztrák határt és Bécs felszabadítására siessen. Nyílt betörés helyett, ide-oda mozgottak a csapatok mindaddig, míg Windischgrätz a bécsi forradalmat leverte és Auersperggel, majd Jellasicsal egyesülve 60.000 főnyi sereg felett rendelkezett. Most már késő volt a betörés, Moga október 30-án osztrák

Az aradi vár, amelyet a szabadságharc elején erős kézzel tartottak az osztrákok.

területen Schwechatnál mégis megütközött az osztrákokkal. A honvédek, mint a harcstéri napló jelenti, nagy vitézséget tanúsítottak és mindannyiszor éljenriadalban törtek ki, mikor egy-egy ágyúgolyó elröpült fejük fölött.

A túlerővel szemben azonban semmit sem tehettek. Délután 3 órakor kezdett a rend bomladozni, a csapatok ennél fogva magyar földre húzódtak vissza. Egy nap múlva Bécs is megnyitotta kapuit Windischgrätz előtt, most tehát egyelőre remény sem mutatkozott, hogy a magyarok a bécsiek támogatására tehetnének valamit.

A schwechati csata után a magyar seregben változás állott be. Az erélytelen Moga tábornok lemondott a vezérségről, helyébe Kossuth Görgei Arthurt léptette elő, aki közben a tábornoki rangot is megkapta. Nem egészen két hónap alatt őrnagyból tábornokig és csapatvezérségig emelkedett a harmincegy éves Görgei, kinek jelentősége immár fokozatosan növekedik.

Az ausztriai kalandozás után a kormánynak ismét hozzá kellett látnia a csapatok szervezéséhez és a különböző katonai várak birtokbavételéhez. Ott, ahol hazafias parancsnokok voltak a várak élén, könnyen ment a dolog.

Komárom, Munkács, Pétervárad, Eszék, Lipótvár elég könnyen jutottak a magyar kormány birtokába, ellenben Arad és Temesvár parancsnokai nem akarták elismerni a magyar kormány jogait s ezek megmaradtak a „császár” hűségében. Arad várát már 1848 október havában próbálták ostromolni a honvédek, de nem érték célt vele. Támadásaikat visszaverték, sőt az ekkor még osztrák szolgálatban álló Leiningen tábornok vezérkara élén diadalmasan vonult be a várba.

Jellasiachtól megszabadult ugyan az ország egyelőre, de cserébe Windischgrätz herceget kapta, kit V. Ferdinánd teljes hatalommal felruházva, hatalmas seregek élén küldött Magyarországra ellen, hogy az úgynevezett békét, melyet az udvar zavart meg lelkiismeretlenül, helyreállítsa.

A honvédelmi bizottmány és a parlament elnöke megtette tiltakozását Windischgrätz merénylete ellen is s ugyanakkor hadiköveteket küldött hozzá, Ivánka ezredest és Dobay nemzetőr-tisztet, hogy alkotmányellenes terveinek abbahagyására bírja. Windischgrätz azonban nem sokat tárgyalt a hadikövetekkel. Hidegen fogadta őket s ezzel a szállóigévé vált mondásával vált el tőlük:

— „Mit Rebellen unterhandle ich nicht.” (Lázadókkal nem alkuszom.)

A kocka tehát ismét el volt vetve. A nemzetnek két választása volt. Vagy megadja magát minden feltétel nélkül s akkor lemond beláthatatlan időkre a márciusi vívmányokkal szerzett jogairól vagy állja a harcot rendületlenül és a fegyverek erejére bízza a döntést. A nemzet az utóbbit választotta. Nem telt bele egy hónap s az ország minden részében megdördültek az ágyúk.

A felvidéki mozgalom leverése — Az erdélyi zavargások — A székelyek győzelmei

A kamarilla a horvátok betörésével nem tudta elérni célját, mert Jellasic hadát a magyar sereg csúfosan megfutamította. Mikor a vereség kitudódott, Jellasicot kegyvesztettnek tartotta mindenki, ami bizonyára meg is történt volna, ha Zsófia főhercegnő nem részesíti hathatós pártfogásában. A horvátok kudarca nem maradt hatás nélkül a délvidéki mozgalmakra sem. A harcok nem szüntek ugyan meg, de nem is folytak a régi eréllyel. S hogy tökéletes legyen a csalódás, nem járt sikerrel a felvidéki pánszláv mozgalom sem, pedig a kamarilla a lázadás üszkét ide is elvetette.

A bujtogatás azzal kezdődött, hogy Hurbánt Bécsbe idézték s

Báró Jeszenák János főispán és kormánybiztos.

A kormány a szabadságharc elején a felvidéki mozgalmak leszerelésével bízta meg. Tévékeny részt vett a szabadságharcban. Az osztrákok kötel által végezték ki.

megbízták önkéntesek toborzásával. Ötszáz cseh önkéntessel bevonult aztán Brezovára és a „szláv nemzeti tanács” nevében megkezdte a toborzást. Össze is gyűlt vagy két-háromezer ember s a tót nemzeti tanács vezetői, Hurbán Hodzsa, Stur Lajos és társaik szerencsét akartak próbálni. A honvédelmi bizottmány rögtön megtette a szükséges intézkedéseket. Báró Jeszenák János főispánt kormánybiztosnak nevezte ki s utasította a lázadás elfojtására. Az első támadások Jablonica és Szenice körül folytak s miután Hurbánt mindkét helyen

megszalasztották, szeptember 28-án Kosztelna alá húzódott. Ámde innen is kiszorították, úgyhogy jónak látta a brezovai táborban egyesíteni csapatait. Itt sem kedvezett neki a szerencse. A brezovai tábornok a magyarok szétverték.

A reményt azonban még mindig nem adták fel, habár a honvédelmi bizottmány közhírré tette, hogy Hodzsa, Hurbán és Stur Magyarország polgárai sorából kitöröltetnek, aki megtalálja őket köteles a magyar hatóságoknak kiszolgáltatni. A kamarilla kárpótlásul alvezredesi rangra emelte Hurbánt s a felkelés további szervezésére bízta. De ami nem sikerült

Janku Abrahám.

Az erdélyi román fölkelők vezére volt.

kezdetben, nem sikerült most sem. Különösen amióta Zólyom, Hont, Bars és Turóc vármegyék fölött a katonai és polgári vezetés Beniczky Lajos kormánybiztos kezébe került. Beniczky erélyesen hozzálátott a tisztogatáshoz s rövid idő alatt az egész felvidékről kisöpörte a pánszláv lázadókat.

Erdélyben is nyugtalankodni kezdtek a nemzetiségek: a románok és a szászok. A honvédelmi bizottmány báró Vay Miklóst küldte Erdélybe a rend fenntartására, de Vaynak nem sikerült érdemleges eredményt elérni. Bevonulásakor a hatóságok és küldöttségek megtették a szokásos tisztelgéseket, a szászok azonban, mihelyt meggyőződtek róla, hogy számíthatnak a katonaság támogatására, kijelentették, hogy az uniót nem ismerik el és a kormány működését is törvénytelennek tartják.

A románok Balázsfalván újabb gyűlést tartottak, melyen a szászokkal egy nézetet hirdettek. Sőt, hogy nagyobb biztonságban működ-

hessenek, az erdélyi császári főhadparancsnokság székhelyére húzódtak. Nagyszebenbe, hol a szászokkal is fenntarthatták a közvetlen összeköttetést, azonkívül a Puchner tábornok vezénylete alatt álló császári katonák oltalmát is megtalálták. „Nemzeti bizottságuk” nyomban hozzáfogott a románság katonai szervezéséhez, hogy a „nép jogait megvédje.”

Erdélyt római minta szerint prefekturákra és tribunátusokra osztották, melyeknek élén a prefektek és tribunok állottak. Egy prefekturába tíz tribunátus tartozott, egy tribunátusba tíz falu. Katonailag is szervezték a prefekturákat. Minden prefekturának kötelessége volt egy-egy *légiót* kiállítani körülbelül tizenháromezer emberrel. A légiók vezetői római minta szerint a prefektusok voltak, tisztjeiknek pedig tribun, vicetribun, centurio, vicecenturio, dekurio és vicedekurio volt a címük. Az erdélyi császári csapatok nyíltan a románok mellé állottak s a magyar kormánynak megtagadták az engedelmességet. A magyar kormány rendeleteit nem ismerték el, sőt azt magát az uralkodóházzal szemben lázadónak minősítették.

Puchner október 18-án már tudatta, hogy miután a honvédelmi bizottmányt törvényesnek nem ismeri el, Erdély katonai és polgári kormányzását ő veszi át. Jóval előbb Urbán Károly alezredes, a naszódi határőrvidéki ezred parancsnoka és Riebel a hátszegi román ezred őrnagya megtagadták az engedelmességet a magyar kormánynak s az összetoborzott román katonákat pedig a császár hűségére eskették fel. A honvédelmi bizottmány erélyes hangú kiáltványokban figyelmeztette a románokat a magyar kormány iránt tartozó hűségre, de sem a kiáltványnak, sem Vay Miklós kormánybiztos békítő szándékainak nem lett foganatja. Mikor azután Saguna András vezetésével a papság is a lázadók pártjára állt, elszakadt az utolsó kötelék is, mely a románokat a magyar államhoz fűzte.

A kormánybiztos kénytelen volt erélyesen fellépni, hogy az állam tekintélyét megvédhesse. A lázadók közül október 12-én Betraneanu, Simunics és Papp Sándor tribunokat felakasztatta. Nem maradtak azonban a románok sem adósok. A forrongások különben is már napirinden voltak s a Hóra-világ feltámadt újra Erdélyben, sőt a mostani kegyetlenkedések az egykoriakat jóval felülmúlták. Erdélyt Puchner október 18-án ostromállapot alá helyezte, ami azt jelentette, hogy most szabad a vásár. Az ostromállapot természetesen a maroknyi magyarság ellen szólt, hiszen a románok által szervezett légiókat Puchner annyira elismerte szövetségesül, hogy azokat a császári sereg harmincharmadik

hadteste gyanánt alkalmazta. Puchner kiáltványát nem lehetett szó nélkül hagyni s Vay Miklós erre azzal felelt, hogy általános felkelést hirdetett. Az utolsó órában történt ez is, mikor a románok Topánfalva, Kisenyed, Nagyenyed, Gyulafehérvár, Zalatna, Abrudbánya, Maros-

Axente Szevér erdélyi román főkölvezér.

-újvár, Perszáka, Sárd, Kisfalud, Boesárd, Borbánd, Diósd, Csáklya, Méresegyház, Forró, Asszony-nép községeiben javában pusztítottak s Felső Fejér, Zaránd, Torda-Aranyos, Szolnok-Doboka, Beszterce-Naszód, Küküllő és Hunyad megyék magyar helyei el voltak árasztva román csapatokkal.

A felkelők vezére Janku Ábrahám volt, aki Topánfalván és az Abrudbányai havasok között ütötte fel táborát. Innen mentek szerte-

szét a román csapatok, hogy elárasszák s leigázzák Erdélyt s egyike volt legkegyetlenebb tetteiknek Zalatna földulása.

Janku Ábrahámon kívül volt a románoknak egy másik vezérük is: Axente Szevér. Az ő vezérsege alatt álló csapatok is sok kegyetlenséget követtek el az erdélyi magyarok ellen. Axente Szevér nevéhez fűződik többek között Nagyenyed földulása is.

A román mozgalmakkal egyidejűleg az erdélyi magyarság is szervezkedett, hogy megvédelmezze magát a köröskörül reátámadó ellenség ellen. A sorkatonaságra számítani egyáltalában nem lehetett, hiszen az összejátszott a románokkal és szászokkal s egyik értelmi szerzője volt a magyarok elleni lázadásoknak. A honvédelmi bizottmány Baldacci Manó tábornokot küldte Erdélybe a lázadás elfojtására. Megérkezése idején már nagyban folytak a védelmi készülétek s egyik csapatot a másik után szerelik föl, hogy a harc térre vonulhasson a magyarság védelmére.

Legfontosabb volt az a mozgalom, mely a székelyek körében keletkezett. Erdélynek úgyszólván a székely határszél volt ebben az időben az egyedüli pontja, mely nemcsak azonosította magát a magyarság érdekeivel, hanem sikeresen ellenállott az osztrák seregek támadásának.

Erdély nagyobb városai november végéig, így Nagyenyed, Kolozsvár, Szamosújvár, Dés, Nagyszeben, Verestorony, Brassó, Déva, Marosújvár, Beszterce, sőt a székelyföld egy része is a császáriak kezébe jutott. Háromszéket azonban a császári sereg nem tudta megközelíteni s mikor Puchner megadásra szólította fel a székelyeket, ezek visszatartással feleltek. Berzenczey László indítványára pedig elhatározták aztán, hogy október 16-án Agyagfalván — Udvarhelyszék egyik kis községe — össze fognak gyűlni s ott majd megállapítják a továbbiakat. A jelzett napon össze is gyűlt vagy negyven-ötvenezer székely, közöttük egy pár huszár, gyalogos és nemzetőrszázad, hogy a teendőkre nézve tanácskozzanak. Nehogy összejövetelük forradalmi jellegűnek lássék, mindjárt a gyűlés elején azzal kezdik, hogy esküt tesznek V. Ferdinánd iránt való hűségre, a magyar alkotmányra és a független felelős minisztériumra. Együttal kijelentik esküjükben, hogy az erdélyi osztrák tisztek vezérletét törvényesnek el nem ismerik s attól semmiféle rendeletet nem fogadnak el. A székely határőrezrednek parancsnokai, Droschner Ferenc és Sombori Sándor ezredesek is letették az esküt. Ezután előterjesztették az öt pontból álló indítványprogramot, mely ezeket tartalmazta:

1. A szászokhoz és románokhoz békéltető felhívást intéznek.
2. A szebeni főhadparancsnokság törvényességét nem ismerik el.
2. A határőrszolgálat megszűnik.
4. A székelység nemzetőrséggé alakul.
5. Idegen katonák eltávolítandók, a várak székely őrséggel védelmezendők.

Mind az öt pontot vita nélkül elfogadták. Utoljára maradt az a kérdés, hogy vonuljon-e táborba a székelység és mikor. Berde Mózes azt ajánlotta, hogy egyelőre tartózkodjanak minden radikálisabb lépéstől. Berzenczey felszólalásának hatása alatt azonban kimondották, hogy a székelység azonnal táborokba oszlik és megvédi a lázadókkal szemben az ország függetlenségét. A gyűlés elnöke, Mikó Imre gróf kimondja erre a határozatot, hogy a gyűlés végeztével a székely csapatok azonnal haretérre indulnak. Másnap tovább folyt a gyűlés, melyen sereg-szervezésre vonatkozó irányelveket állapítottak meg. Fővezérré Sombory huszárezredest választották, a négy dandár parancsnokává pedig Droscher (csikgyergyói dandár), Donáth (háromszéki), Betzmann (udvarhelyszéki) és gróf Lázár Dénes (marosszéki) ezredeseket.

A székelyeknek ezen szervezkedésére mondta ki Puchner Erdélyre az ostromállapotot s ekkor kezdődtek a románok támadásai. A románok segítségére ott állott a négy táborba osztott császári sereg Urbán, Riebel, Heydte és Gedeon parancsnoksága alatt. A székelyek csakhamar összeütközésbe kerültek a császáriakkal.

Háromszéket kivéve a többi székek azonban mind meghódoltak Puchnernek. Általában a harc kezdetén annyira szervezetlenül állott a magyarság a császári seregekkel és a lázadókkal szemben, hogy egyik csatát a másik után veszítette el. Kolozsvár és Marosvásárhely is császári kézre jutottak s Erdély immár teljesen az ellenség hatalmába került.

Háromszék derék székely népe mindezek ellenére nem adta meg magát. Puchner felhívására azzal felelt, hogy védeni fogja magát, bárha voltak többen a vezetői között, kik a meghódolást ajánlották. Dobay Károly ezredes úgy akart hatni a tömegre, hogy a helyzet kilátástalanságát vázolta komor színekkel.

„Mivel harcolunk — kérdezte, — hiszen nincs pénzünk?”

„Majd lesz!” — válaszolták a góbék.

„De nincsenek ágyúink sem.”

„Az is lesz” — szólott ekkor egy egyszerű székely ember, Gábor Áron kiszolgált tüzérkáplár s hozzátette:

„Ha nem lesz jó az ágyú, akkor lövessen át vele először engem az ezredes úr.”

Dobay még mindig nem engedte magát meggyőzetni:

„De hiszen puskapor is kell ám az ágyúhoz és golyóbis s nekünk az sincsen.”

„Minden van!” — kiáltották a székelyek s kiderült, hogy igazat mondtak.

Hogy ágyú és golyóbis legyen, arról ők maguk gondoskodtak. Harangjaikat, különféle vas és réztárgyaikat ingyen odaadták a bizottságnak s Gábor Áron ezekből csinálta a maga ágyúit. A puskaporról és gyutacsról pedig Szacs vay János esztelneki birtokos és Gabriányi József gyógyszerész gondoskodtak. Lett tehát egyszerre minden, mert a székely becsület akarta, hogy legyen. Mikor aztán november 28-án ismét összegyűltek Sepsiszentgyörgyre, hogy határozzanak a Puchnernek adandó válaszon, tizenkétezer székely katona kíséretében megjöttek Gábor Áron ágyúi is. Hat darab hat fontos, kitünően hordó ágyú, melyeknek mind Gábor Áron volt a mestere. Közöttük volt az „öregapám” nevű próbaképpen hozott tizenkétfontos ágyú is. A székelyek odavoltak a bámulattól, mikor az „öregapám” mérges bömböléssel megszólalt s Gábor Áronnak egyszerre rendkívül nagyra nőtt a tekintélye a góbék előtt.

Gábor Áron, a szabadságharcnak ez a rendkívül érdekes és tehetséges embere, székely határőr családból származott és 1814-ben, Berecken született. Fiatal korában a 2-ik számú székely ezrednél szolgált hat évet, honnan 1839-ben szabadságolták. Két év múlva jelentkezett a pesti 5-ik tüzérezrednél, mivel a tüzérségi fegyvernemhez érzett kedvet, de nem akarták felvenni. Egy év múlva azonban mégis célt ért, öccse helyett ő jelentkezett és sok utánjárás után elérte végre azt a vágyát, hogy tüzér lett. Az ágyúkezelésben, sőt az ágyú alkotórészeinek pontos ismeretében csakhamar első lett, mégsem tudta a káplárságnál tovább vinni, pedig ezenkívül sorhadi szolgálatának hatéves tapasztalatai is öregbítették szakismereteit. Ha német, morva, cseh vagy sváb lett volna, akkor szépen előre mehetett volna a katonai pályán, de az egyszerű székely ember előtt zárva volt minden út. Pár év múlva kedvetlenül otthagyta a katonaságot s nem is adott életjelt magáról addig, míg a háborús mozgalmak a székelyföldre is el nem értek.

Mikor Sepsiszentgyörgyön a nép meglátta Gábor Áron első ágyúit, összezsókolta Gábort is, ágyúit is s nem félt többé attól, hogy a császári seregek védtelenül fogják találni. Kossuth, mihelyt tudomást szerzett

Gábor Áron működéséről, állami segítséget juttatott számára, hogy ágyúit tovább gyárthassa és tüzérrőnnaggyá nevezte ki. Hermányban, Kézdivásárhelyen, Szentkeresztbányán és más községekben csakhamar működni kezdtek Gábor Áron ágyúgyárai. Az első ágyúgyár Kézdivásárhelyen létesült, hol egy egyszerű székely rézöntő, Thuróci Mózes lett Gábor Áron jobbkeze. Az ő felügyelete alatt készítették aztán a Gábor Áron által mintázott ágyúkat, melyek annyira beváltak, hogy a honvédelmi bizottmány Thurócit is előléptette századossá, majd pedig, mikor Háromszéken már több ágyúgyár működött, Gábor Áront tette ezek igazgatójává.

A szabadságharc alatt nagyon sok szolgálatot tettek ezek az ágyúk a nemzeti ügynek. Velük együtt harcolt Gábor Áron is és ott esett el 1849 július 2-án az uzoni csatában. Egy orosz ágyúgolyó ölte meg a kiváló székelyt, kinek hamvai az eresztevényi temetőben pihennek.

Természetesen hallani sem akartak a háromszékiek a meghódolásról, mikor november 28-án tizenkétezer székely harcossal az első ágyúk Sepsiszentgyörgyre bevonultak. Sőt mikor megtudták, hogy az egyik zászlóalj őrnagya, Balázs Manó titokban alkudozik Heydte császári vezérrel, összekaszabolták s holttestét másnapig otthagyták az uccán — elrettentő példaul. Egy nap mulva aztán már dolgoztak Gábor Áron ágyúi. Heydte négyezer emberét Hidvég és Árapataka között megtámadták a székelyek s a Gábor Áron ágyúinak fedezete mellett szuronyrohammal elűzték. December 2-án és 9-én újra ismétlődött a támadás Köpecnél és Felső Rákosnál, 13-án pedig Gál Sándor ezredes teljesen kiverte a székelyföldről Heydte hadát.

A székelyek ezzel megmentették a nemzeti becsületet éppen akkor, mikor egész Erdély már a császáriak kezében volt. A maguk kis erejét szembeállították a császári seregek túlnyomó többségével és szembeállították velük Gábor Áron ágyúit, melyeknek mindenik dörgése nyomatékosan hirdette a nemzet szabadsága ellen támadó zsoldosoknak a százados ígét: „Ne bánts d a magyart.”

Az új császár. — A téli hadjárat kezdete. — Bem apó Erdélyben.

Hogy megérthessük a negyvennyolcadiki magyar szabadságharcot, röviden összegeznünk kell azon eseményeket, melyek a horvát betöréstől kezdve november végéig mentek végbe. A nemzet kétségen kívül törvényes alapon állott, midőn fegyverrel állt szemben ellenségeivel, mert csak törvényesen elismert jogait védelmezte. A nemzet a

szentesített áprilisi törvények végrehajtását akarta. Tehát nem forradalmat, hanem szabadságharcot vívott, hogy új alkotmányát megvédelmezze.

Az országban levő várak és sorhadi katonák egy része azonban úgy értelmezte a helyzetet, hogy az uralkodónak az akarata a legfőbb törvény, akár megtartja a szentesített törvényeket, akár nem, a katonáknak vakon kell követniök parancsait. Az osztrák, cseh, morva eredetű tisztek gondolkodtak így leginkább, de voltak így gondolkodó magyarok is, hiszen a szabadságharcban meglehetősen tömeget tett ki azon magyar tisztek száma, kik a nemzet ellen harcoltak. Aztán az sem volt szokatlan dolog, hogy a magyar ezredek egyik része mellettünk, másik része ellenünk harcolt.

A délvideki, felvidéki és erdélyi lázadások, melyek tényleg a törvényes rend ellen támadtak, megtorlást kívántak. A vérengzések megakadályozására kellett valamit tennie a nemzetnek. Ez kényszerítette a kormányt arra, hogy seregeket toborozzon és a fenyegetett részekre csapatokat küldjön.

Egyik esemény a másikat vonta maga után, amelyek aztán a magyar nemzet erejét teljes kibontakozásra birták. A törvénytelen intézkedésre visszautasító tiltakozással felelt a nemzet, míg végre a kamarilla kijátszotta legutolsó kártyáját is, hogy Magyarország leigázásában semmi se feszélyezze, V. Ferdinándot lemondatta a trónról s Ferenc József főherceget ültette helyébe. Azt mondták, hogy Ferenc Józsefet nem kötelezi elődjének esküje, azt tehet tehát, amit akar. Így fogta fel Ferenc József is a helyzetet, mert anélkül, hogy a nemzet beleegyezését kikérte volna, december 2-án Olmützben a császári koronát átvette és a trónt elfoglalta.

Ferenc József 1830-ban született Schönbrunnban. Atyja Ferenc Károly főherceg, anyja Zsófia főhercegnő volt. Gondos nevelést kapott. Gyermekkorában elsajátította a németen kívül a magyar, francia, cseh és angol nyelveket, aztán szakértő vezetők irányítása mellett elsajátította az általános műveltség körébe vágó tanulmányokon kívül a katonai ismereteket is. Katonás nevelésben részesült s már gyermekkorában hozzászoktatták a fegyelemhez és nélkülözésekhez. Magyarországon 1847-ben szerepelt először, mint V. Ferdinánd helyettese huszárezredesi egyenruhában István főherceg installációján. Az olaszországi csataterén 1848-ban, Santa Luciánál keresztül ment a tűzkeresztségen. Radetzky magasztalva emlékezett meg bátorságáról és vilézségéről.

Az új császár Schwarzenberg herceg vezetése alatt minisztériumot nevezett ki, mely hivatva volt az egész birodalom ügyeit, az örökös tartományok mellett Magyarország dolgait is intézni a magyar alkotmány legteljesebb semmibevevásával. Az országgyűlés nem ismerte el Ferenc József uralmát, a felsődunai hadsereg nevében pedig Görgei

A tótok küldöttsége tiszteleg Ferenc József császárnál Olmützben.

A felvidéki lakosság egy része a bécsi kamarilla bujtogatására föllázadt. Ismételt vereségeik után követeket küldtek az ifjú császárhoz, hogy hathatósabb támogatásban részesítse őket

Arthur és Csányi László proklamációikban kijelentették, hogy Magyarország királyául csak azt ismerik el, akit a nemzet Szent István koronájával a törvények szerint megkoronázott. Trónbitorlók ellen a nemzet alkotmányát és függetlenségét meg fogja védeni. A nemzetiségek azonban kivételt tettek. Ők nem láttak semmi sérelmet Ferenc József törvénytelen trónralépésében, sőt a tótok hódoló küldöttségét is menesztettek hozzá Olmützbe, hogy a magyarok ellen való segítségüket felajánlják.

Windischgrätz herceg teljhatalmú parancsnokká való kinevezése és a bécsi forradalom sikeres leverése után Magyarország ellen indította hadait. Az első összezsapások egyes katonai bravuroktól tekintve, majdnem mindenütt az osztrákok javára ütöttek ki. Windischgrätz három részre osztott hadai a parndorfi magaslatoktól kezdve az egész vonalon visszanyomták a magyarokat, úgyhogy Görgei kénytelen volt hátráltatni seregét. Görgeinek kétségtelenül nehéz helyzete volt. Seregének javarésze kiképzetlen, rosszul felszerelt katonákból állott s vele szemben a fegyelemhez szokott, jól felszerelt osztrák sorkatonaság harcolt. Görgei éppen ezért nem gondolt gyors sikerekre, hanem folytonosan harcolva, hadserege kereteinek kiépítésén fáradozott, fegyelmezett, rendes sorkatonaságot akart teremteni a fölkelők-ből, hogy majd később méltóan állja meg helyét az osztrákokkal szemben. Bár Kossuth folytonosan arra sarkalja, hogy győzelmet csikarjon ki az ellenségtől, ami a nemzet lelkesedését élessze, Görgei szilárdan ragaszkodik a maga tervéhez, ő elsősorban nem győzelmet akar, hanem rendes hadsereget. Ez volt a főoka annak, hogy Görgei az egész téli hadjárat alatt folyton visszavonul, de azért folyton ugrásra készen. Az volt a terve, hogy Győrnél fogja megtámadni az osztrákokat, de mivel segítséget nem kapott, új tervet állapított meg, melynek az volt a lényege, hogy visszahúzódik Buda alá és itt várja be az ellenséget. Tette ezt azért is, hogy kikerülje a bekerítés veszedelmét, melynek ki lehetett volna téve.

Hátrálása közben egyesült Guyon tábornok seregével, mely Nagyszombattól hátrált Jellasich elől, amíg Gallán Görgei seregével egyesülhetett. Jellasichnak volt egy másik győzelme is ez idő alatt, melyet Perczel Mór seregei felett, a móri csatában aratott. Ez az ütközet is a magyarok vereségével végződött.

Erdélyben és a délvidéken azonban kedvezőbbre fordultak az állapotok az utolsó hetek alatt. Kiss Ernő és Damjanich János majdnem az egész délvidéket megtisztították a lázadóktól, Fehértemplomtól pedig Maderspach Sándor védte meg újólag. A károlyfalvi és alibunári sáncok bevétele, majd a jarkováci, szárcsai, tomasevacsi csaták sikereit után Pancsova és Arad bevétele következett volna. Kiss Ernő azonban egyelőre abbahagyta az ostromot s csak két hét múlva fogott hozzá ismét, miután a szerbek Windischgrätz bevonulása által ismét vérszemet kaptak.

Jóval nagyobb változásokat eredményezett a magyar csapatok működése Erdélyben. Pár hét előtt Háromszék kivételével Erdély nagy

része a császári csapatok kezébe került, de most egyszerre megváltozott a helyzet. Szabadságharcunk egyik legvitézebb és legnépszerűbb tábornokához, a lengyel származású Bem apóhoz fűződnek ezek a diadalok, aki úgyszólván napok alatt kiverte Erdély nagy részéből az osztrákokat.

Bem József 1795-ben, Tarnowában született régi nemesi családból. Tizenöt éves korában a varsói katedrálisba került s innen tüzérségi szolgálatba lépett. Midőn az Oroszország ellen induló Napoleon támadására a lengye-

Bem József tábornok.

Kiváló lengyel katonatiszt volt s az orosz elnyomók ellen vívott harcokban tűnt ki. A lengyel forradalom leverése után emelkedett s egy ideig Párizsban élt. Kardját mindig az elnyomott s szabadságot küzdő nemzeteknek ajánlotta föl. A bécsi forradalom idején a nemzetőrség parancsnoka lett. Kossuth az erdélyi hadsereg vezérévé nevezte ki s pár hónappal Erdélyt megtisztította az ellenségtől. Katonái, a székelyek rajongtak a szívük szerint való tábornokért, aki nem ismerte a félelmet. A szabadságharc leverése után Törökországba menekült.

lek tömegesen felkeltek, Bem is az oroszok ellen induló franciákhoz csatlakozott. A hadjárat befejeztével egy ideig apjánál tartózkodott, pár év múlva azonban újra tüzérségi szolgálatba lépett.

Elnyomott hazája iránt való szeretete azonban börtönbe juttatta, honnan csak 1825-ben szabadult ki. Az 1831-iki lengyel forradalom őt is a csataterre szólította. Az osztrolenkai csatában, mikor tíz ágyújával az oroszok nyolcvan ágyúja ellenében hősiiesen tartotta pozícióját, tábornokká léptették elő. A lengyel szabadságharc leverése után Párizsba költözött. Elnyomott nemzet gyermeke lévén, kardját mindig azon nemzetek segítségére ajánlotta föl, melyek szintén a zsarnokság igája alatt görnyedtek s föllázadtak az ellen. Az 1848-iki októberi forradalom kitörésekor így került Bécsbe, hol a nemzetőrség főparancsnoka lett és sokáig hősiiesen védte a várost a császári csapatok ellen. Mikor

Windischgrätz bevette Bécset, Magyarországra menekült, hová akkor tömegesen jöttek a lengyelek, hogy a magyar ügyet az osztrák ellen megvédjék és siker esetén a magyarok segítségével felszabadítsák Lengyelországot.

Bem ellen, alighogy Pestre érkezett, november 10-én egy lengyel ifjú merényletet követett el. Az „István főherceg” szállodában levő lakására sikerült bejutnia a merénylőnek s ahogy szemben állott a tábornokkal, rögtön rásütötte pisztolyát. A golyó talált, de nem okozott súlyosabb sérülést, mivel szerencsére megakadt az állkapocspan. A Kolodziejski Xavér nevű tizenkilenc éves ifjút a rendőrség elfogta és itt azzal védekezett, hogy azért akarta Bemet megölni, mert Bem orosz kém, árulója a szabadságnak. A rendőrség megállapította, hogy a merénylő fanatikus forradalmár, aki tisztán elvi meggyőződésből követte el tettét, egyébként jóra való ifjú. Vizsgálati fogságba került, de nemsokára a Wisaky-féle lengyel légióba lépett és a szabadságharc összes hadjárait vitézül végigküzdötte.

Bem még ágyban fekvő beteg volt, mikor megkapta az erdélyi hadsereg vezérévé való kinevezését. Polgári ruhában, egyszerű parasztszekéren, kevés podgyással indult Bem az erdélyi táborba. A főhadiszállás Szilágysomlyón volt. Midőn Bem ide megérkezett, a csapatokra nem tett kedvező benyomást megjelenése. Bem kicsiny, ötvenen túl levő ember volt, külseje után ítélve nem lehetett tőle sokat várni. Magyarul néhány szót tudott csak, a német és francia nyelveket is idegenszerű kiejtéssel beszélte. A katonák csalódottan kérdezték egymástól:

„Ez az új generális?”

A beavatottak igenlőleg bólintgattak:

„Ő az, Pestről jött, azt mondják, híres ember.”

De a székely katonáknak, kik nemsokára megszerették az öreg „Bem apót” — nem tetszett most az öreg generális.

„Dejszen, ha csak ilyen vezért tudtak nekünk küldeni, akkor jobb, ha mindjárt hazamegyünk” — mondogatták.

A tisztek sem voltak jobb véleménnyel róla.

„Még csak éppen ez a vén madárijesztő hiányzott” — mondogatták s kelletlenül várták bemutatkozását. Hanem annál nagyobb volt a meglepetésük, mikor határozott, erélyes és imponáló fellépését tapasztalták.

Bem röviden, nagyon katonásan végzett a bemutatkozással. Mindenre el voltak készülve a katonák, csak arra nem, amivel beköszöntőjét kezdte:

„Az erdélyi hadsereget eddig sok vereség érte. Rajta kell lennünk, hogy a csorbát kiköszöröljük. Ha a legcesekélyebb fegyelmetlenséget vagy rendetlenséget tapasztalom, az illetőket *rögtön föbelövelem.*”

Még kurtábban végzett a tisztekkel :

„Feltétlen engedelmességet követelek — mondta. — Aki nem engedelmeskedik — *fí belövelem.*”

A tisztek és a legénység aztán tapasztalták, hogy az öreg generális egészen más, mint ahogy ők képzeltek. De még jobban nőtt a csodálatuk iránta, mikor látták, hogy éjjel-nappal fárad, legutolsó emberének baját is a szíven viseli s minden igazságtalanságot azonnal megtorol.

Bem a sereg átvétele után hozzáfogott a szervezéshez. Czetz János őrnagyban felismerte a kiváló katonát s megtette mindjárt vezérkari főnökévé. Valóságos művész volt különben a tehetséges emberek felismerésében. Idegen léteire jobban megértette és méltányolta a legnagyobb magyar költőt, Petőfit, mint összes tábornok társai. Petőfinek azóta, hogy a hadseregbe lépett, folytonos kellemetlenségei voltak. Egyik generális amiatt csinált kázust, hogy nem hord nyakravalót, a másik potom formalitásokért bosszantotta s egyik sem akarta figyelembe venni, hogy aki annyi szolgálatot tett a hazájának, mint ő és olyan képességekkel bír, annál nem a nyakravaló a fontos. Bem méltányolta Petőfit s nem a nyakravalót nézte rajta, hanem méltatta benne a lángészt. Megértették egymást s nem csoda, hogy Petőfi, aki nagyon tartózkodó volt az elismerésekben, Bem tábornokot rajongva magasztalta. „Az erdélyi hadsereg” és a „Négy nap dörgött az ágyú” című versei mind ennek a vitéz generálisnak a homlokára fonták a babért s mikor Bem vitézségi érdemjellel tüntette ki, elragadtatással írja :

„Tábornokom ! Többel tartozom Önnek, mint atyámnak. Atyám csak életet adott nekem, Ön pedig becsületet . . .”

Mihelyt Bem átvette a parancsnokságot, nyomban megtette az előkészületeket a hadjárat megkezdésére. Mindenekelőtt csapatait rendezte. Három részre osztotta seregét s a jobbszárny parancsnokául Riczkó István ezredest, a közép parancsnokául Czetz Jánost és gróf Mikes Kelemt s a balszárnyhoz Zsurmay József őrnagyot nevezte ki.

Seregének létszáma 12.535 emberből és 24 ágyúból állott. Az előbbi harcok kedvezőtlen kimenetele folytán Háromszéken kívül csak a magyar határszél közelében, Csucsán volt még le nem győzött magyar sereg Riczkó ezredes parancsnoksága alatt. Az osztrák tábornok, Wanderer elhatározta tehát, hogy a csucsai szorost elfoglalja és a magyarok kiűzésével betör Erdélybe. December 18-án és 19-én folyt ez a harc szün-

telenül s a vége fényes győzelem lett a magyarok részére. Bem népszerűsége rohamosan emelkedett. A csapatok visszanyerték bizalmukat s most már támadólag mertek fellépni az osztrákok ellen. Czetz Zsibónál és Szurdoknál nyert fényes diadalokat, Bem pedig Wanderert kergeti. Egymásután győz Dés, Szamosújvár alatt s éppen karácsony napján a lakosság mámoros lelkesedése között vonul be Kolozsvárra. Két napig tartott itt a pihenés s Bethlen felé indul seregével, hogy a lázadó Urbánnal számoljon le. A csatát itt is megnyeri. Seregét most ketté osztja, hogy a kétségbeesetten menekülő ellenségre újabb csapásokat mérjen. Az egész harc alatt folytonosan hallatszik Bem tábornok parancsszava.

„Szurony szegezz! Előre ceklerek (székelyek), előre!”

És mentek előre a vitéz katonák, kikről Petőfi azt írta:

Nem mondom én: előre székelyek!

Előre mentek úgys hős fiúk!

Ottan kíván harcolni mindegyik,

Hol a csata legrémesebben zúg.

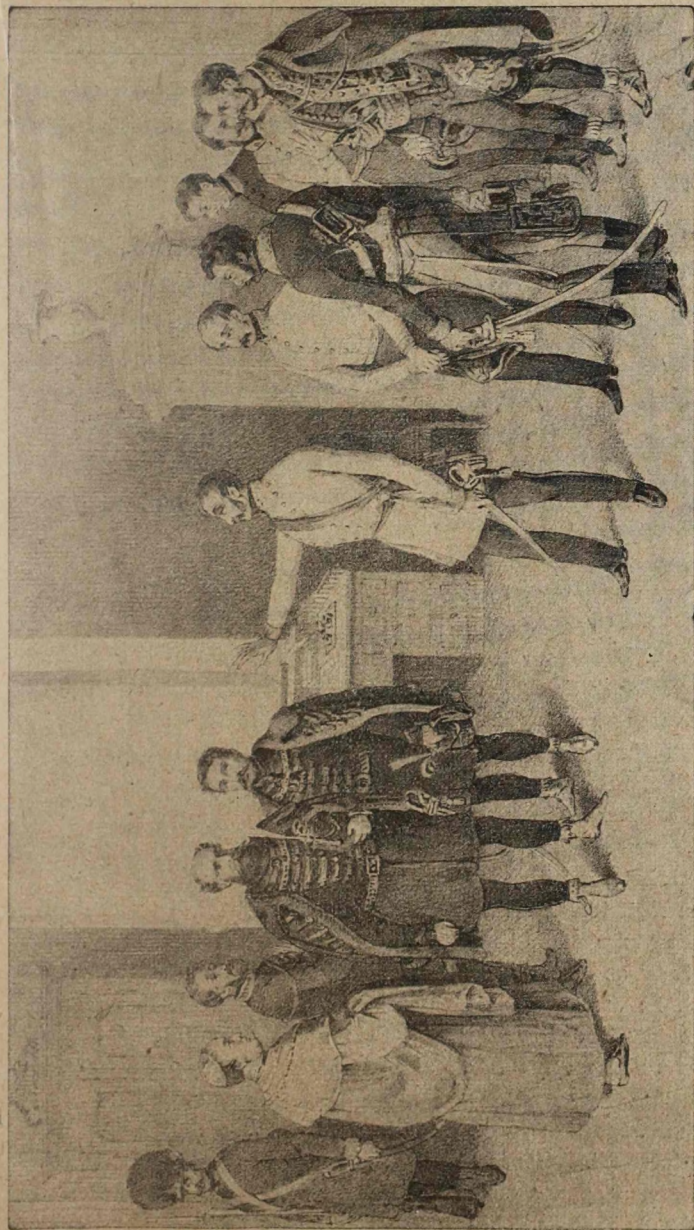
Csak nem fájult el még a székely vér!

Minden kis csöppje drága gyöngyöt ér.

... Vitézül küzdött a bécsi halálfejes légio is, úgyhogy december 31-én Rickó Naszódot, Bem pedig Besztercét vette be. Még csak Borgó Tihucánál volt osztrák sereg. A menekülő Urbán csapatait, melyek a járhatatlan szorosnál még egy utolsó erőfeszítést tettek, Bem innen is kiverte és egészen Bukovináig kergette őket. Ime, mindössze alig pár nap alatt Erdélyben egyszerre megfordult a hadi szerencse. Igaz, hogy Puchner még tekintélyes haderő fölött rendelkezett, de ezzel szemben ott voltak még a többi székelyek, kik látva Bem sikereit, újra szervezkedtek s gyűjtötték csapataikat az ellenség megtörésére.

A kormány Debrecenbe menekül. — Windischgrätz bevonul Pestre.

Bem erdélyi sikerei a magyarországi, kiváltképpen a feldunai sereg kudarcait nem tudták ellensúlyozni. Az első megütközés óta ez a sereg egyebet sem tett, mint hátrált, amikor pedig nem ezt tette, akkor csatát vesztett, mint például Moórnál Perczel. Görgei Kossuthot, Kossuth Görgeit okolta a hibáért, a lényeg ezzel azonban mit sem változott. Görgei folytonosan hátráltatta seregét, az osztrák hadak pedig természetesen nyomultak a főváros ellen.

A magyar országgyűlés küldöttsége Windisgrätz előtt.

A Bécseben készült egykori kép szerint Lonovics püspök, Majláth, Batthyány és Deák jelentek meg az osztrák fővezér előtt, aki kijelentette, hogy a magyar lázadókkal nem alkuszik. A kép azonban Batthyányt tévesen szerepelteti itt, mert Batthyányt az osztrák fővezér nem fogadta.

December utolsó napján a helyzet már annyira fenyegetővé vált, hogy a főváros megszállásától tartottak az országgyűlés tagjai. Kossuth ekkor azt az indítványt tette, hogy a parlament, mivel Pest nem látszik elég biztosnak, helyezze át székét Debrecenbe. Többek ellenzése dacára indítványa győzött s az új év azzal kezdődött, hogy a kormány Debrecenbe költözött. Mivel Kossuth szintén elhagyta a fővárost, a még ott levő Csányi kormánybiztos és Vetter helyettes hadügyminiszter azt ajánlották Görgeinek, hogy Buda alatt ne fogadjon el harcot Windischgrätzrel, hanem húzódjék vissza Vác irányában.

Az országgyűlés a menekülés előestéjén intézkedett arról is, hogy egy küldöttség iparkodjék Windischgrätzet fegyverszünetre vagy békekötésre bírni. A küldöttség tagjai, Baththyány Lajos gróf, Majláth Antal gróf, Majláth György országbíró, Lonovics József érsek és Deák Ferenc 1849 január hó 3-án jutottak Windischgrätz elé Batthyány kivételével, kit Windischgrätz nem volt hajlandó még úgy sem fogadni, mint a többiek, kiket nem ismert el az országgyűlés küldöttségének, de mint magánszemélyekkel mégis szóba állt.

Windischgrätz válasza rövid volt: feltétlen meghódolást követelt minden ígéret vagy biztosítás nélkül. A küldöttség csüggedve távozott, a feldunai sereg pedig harc nélkül hagyta el Pestet, hova január 5-én vig muzikaszóval vonultak be Windischgrätz hadai.

Ugyane napon Görgei kiadta a híres *váci kiáltványt*, mely szigorú bírálata volt az országgyűlés azon eljárásának, hogy a fővárosból szükség nélkül elmenekült, továbbá annak a másíknak, hogy a hadsereg tudta nélkül békeköveteket küldött Windischgrätzhez.

Az érdekes kiáltványban a hadsereg kijelenti, hogy ezentúl csakis olyan parancsnoknak fog engedelmeskedni, melyeket a magyar királyi hadügyminiszter ad ki, végül pedig ezeket mondja: „A feldunai hadtest szem előtt tartva a magyar alkotmányra tett esküjét és becsületét, tudatában van annak, hogy mit akar és mit kell tennie: végül kijelenti, hogy az ellenséggel kötött bárminemű egyezményt csak akkor ismeri el, ha az biztosítja Magyarország alkotmányát, melyre a hadtest felesküldött, de egyúttal biztosítja a hadsereg katonai becsületét is.” Ezzel a kiáltvánnyal kezdődik a Görgei első nyílt és erélyes fellépése Kossuth ellen.

Windischgrätz úgy lépett fel, mint hódító. Szállását a királyi lakban üttette fel. A fővárost és a szomszédos megyéket ostromállapot alá helyezte, a gyanús embereket elfogatta, renegát magyarokból császári biztosokat nevezett ki és osztogatta korlátlanul rendeleteit. A gya-

nusak között volt mindjárt Batthyány Lajos gróf, kinek elfogatására kiadta a parancsot.

Egyik zimankós délután történt a Károlyi-palotában a szomorú

Az osztrák csapatok megszállják a magyar fővárost.

Windischgrätz osztrák fővezér a budai oldalon szemlét tartott hadai fölött s azután vonult át a Lánchídon Pestre.

jelenet. A grófi háznál több arisztokrata éppen arról beszélgetett, hogy Windischgrätz bizonyosan elfogatta az országgyűlés által küldött békebizottság két tagját, Batthyányt és Deákot, mikor feltárul az ajtó és belép rajta maga Batthyány. A jelenlevők egyenesen azzal a kérdéssel fordultak hozzá :

„Hogyan? Hát téged nem fogtak el?”

„Még nem! — felelte Batthyány, — de Windischgrätz alighanem számot tart reám, ezért mindjárt útra is kelek.”

Elmondta még aztán, hogy miként jártak küldetésükben. Windischgrätz fogva tartotta őket a táborban és a legkisebb udvariasságot sem tanusította irántuk. Végül kijelentette, hogy feltétlen meghódolást kíván, különben a legszigorúbban fog eljárni. Károlyi grófné és a

Windischgrätz bevonulása Pestre 1849. január 5-én.

A magyar sereg visszavonulása következtében Windischgrätz hadával a Lánchidon át bevonult Pestre, honnan az országgyűlés Debrecenbe költözött. A tavaszi hadjárat azonban kisöpörte az osztrákokat az országból.

jelenlevők biztatták Batthyányt, hogy meneküljön azonnal Főthra, amibe Batthyány bele is egyezett. Éppen csak enni akart valamit, mielőtt útra kelne. Ámde még annyi idejük sem volt, hogy a teát megigyaék, mikor nagy zakatolás és kardesőrtetés hallatszík a palotában. Pár pillanat múlva, köszönés nélkül és bejelentés nélkül belép a terembe egy dragonyos tiszt s egyenesen Battyhány felé tart. A teremben levők izgatottan tekintenek egymásra, a tiszt azonban nem törődik izgatottságukkal, hanem egészen hangosan, hogy mindnyájan hallják, így szól Batthyányhoz:

„Windischgrätz herceg ő kegyelmessége parancsára önt, gróf Batthyány Lajos ezennel fogolynak nyilvánítom s utasításomhoz képest felhívom, hogy azonnal kövessen, különben erőszakot használok.”

A szomszéd szobában több dragonyos kardcsörgése hallatszott, ami mutatta, hogy a tisztt nem jött egyedül. Batthyány felállt és a társaságot megnyugtatni akarván, így szólt:

„Gondoltam, hogy ez lesz belőle. Legyetek nyugton!”

A tisztt rászólt Batthyányra:

„Megtiltom a beszélgetést! Kövessen azonnal!”

Károlyné próbálta engesztelni a tiszttet:

„A grófnak csak át lehet öltözni, addig ön is egyék valamit.”

A dragonyos tisztt visszautasította a kínálást, de azt mégis megengedte, hogy Batthyány átöltözködjék. Aztán vitette egyenesen a Neugebäudeba, honnan többé ki sem jött.

Batthyány elfogatásával mintegy előre jelezte a hatalom annak a rémuralomnak a kezdetét, mely teljes erejével a szabadságharc leverése után tört ki.

Az országgyűlés megdöbbenéssel értesült a volt miniszterelnök elfogatásáról, de arra nem gondolt senki sem, hogy az elfogatásnak súlyosabb következményei lehetnek. Hiszen Batthyány politikájának, ha volt valami hibája, éppen az volt, hogy túlságosan dinasztikus volt még akkor is, mikor már a helyzet nagyon kiéleződött.

De nem Batthyány volt az egyedüli, akivel Windischgrätz bosszúálló hatalmát érezttette. Fogságba jutott a népszerű költő Csuczor Gergely is, „Riadó” című verséért, melyben a közeledő császári sereg ellen így lelkesítette a nemzetet:

*Sikolt a harci sip,
Riadj magyar, riadj!
Csatára hí hazád,
Kifent acélt ragadj.*

Csuczor után következtek a többiek: Hrabovszky, Moga, Jovics és Lázár György gróf tábornokok, Baldacci Manó, Wiedersperg őrnagy, Károlyi György gróf, Lévy tábornok és a többiek. A magyar mozgalom főbb emberei ellen pedig elfogató parancsot és körözőleveleket adtak ki. Még egy hét sem telt el, már is mutatkoztak Windischgrätz bosszújának jelei: a Neugebäude tele volt foglyokkal, kik fölött a haditörvényt széknek kellett ítélkeznie.

Január első felében már ilyen állapotok uralkodtak a megszállott fővárosban. Windischgärtz teljes hatalommal rendelkezett s azt remélte, hogy pár hét alatt a „rebellisek” összes mozgalmait leveri. A gőgös osztrák nem is gondolt arra, hogy fordulni fog a szerencse s akiket ő akart leverni, azok őt és seregét úgy megfogják kergetni, hogy csúffá lesz egész Európa előtt ő is, hadserege is.

A téli hadjárat. — A parlament Debrecenben.

A magyar országgyűlés 1848 december végén Pesten beszüntette tanácskozásait és székhelyét áttette Debrecenbe, melynek lakossága a legnagyobb vendégszeretettel és előzékenységgel adott otthont a nemzet képviselőinek. Debrecen város szíves vendéglátását méltányolta az alsóház és felsőház egyaránt, mikor az országgyűlés Pestre való visszaköltözése előtt ünnepélyes ülésben köszönetet szavazott a város előzékenységeért. Az alsóházban Palóczy László tette az 1849 május 31-iki utolsó ülésben a következő indítványt, melyet egyhangulag elfogadtak:

„Debrecen város tanácsa és a főiskola kormánya több épületét, úgy az országgyűlésnek, mint a közhivataloknak szíves készséggel átengedte. Adjuk meg tehát azon becsületbeli jutalmat Debrecen város közönségének, tanácsának és a főiskola kormányának mi is, hogy a nemzetgyűlés tetszését, halálját és elismerését jegyzőkönyvileg nyilvánítsuk s arról elnökünk által értesítjük.”

A debreceni országgyűlés tanácskozásainak színhelye a református főiskola nagyterme volt, hol az alsóház nyolcvannál több ülést tartott és a forradalom legnagyobb válságai közepette intézte a nemzet ügyeit.

Az országgyűlés első ülését 1849 január 9-én tartották Debrecenben, mikor a nemzet fölfogását és hangulatát Bezerédj tolmácsolta beszédében. Egy bizakodó jóslatot is megkockáztatott, amely erőteljesen jellemzi az országgyűlés bizakodó hangulatát. S ez a bizakodó jóslat öt hónap múlva be is következett. „Mi nem tettünk mást — mondta Bezerédj — mint védtük királyi esküvel szentesített törvényeinket, melyeket védeni, épségben fenntartani küldtek ide azon milliók, kiket itt képviselni szerencsénk van. Ezen öntudatban bátran nézhetünk minden viharok elébe. Ezen öntudat kísért bennünket Debrecenbe, a magyarságnak ezen viruló s nagy jövődőt ígérő városába. Ezen öntudat szerint fogunk intézkedni és nem sok idő fog eltelni, hogy ismét ezen öntudattal megyünk vissza hazánk fővárosába.”

Az alibunári csata.

A délvidéki magyar sereg Damjanich János tábornok vezetése alatt vívott itt csatát a szerbekkel s a kétszer nagyobb számú szerb sereget megsemmisítette.

Kossuth fölszólalása következett ezután, kinek beszéde ezúttal is nagy hatással volt a hallgatóság lelkére. Először is indokolta az országgyűlés Debrecenbe való költözésének sürgős szükségét. Kifejtette, hogy a honvédség a harcot Pesten nem fogadta el, nehogy egy kétes csata kimenetelét által, mely a fővárosban lett volna vívandó, kockáztassa Pest és Buda lakosságának személy és vagyonbiztonságát. Jelentette továbbá, hogy a magyar sereg kivonulása után a vezérek között haditanács tartatott a további teendők intézésére nézve és ismertetette az ország általános állapotát. Szólt arról, hogy az ügyek Erdélyben kedvezően állanak, Miskolcnál azonban vereséget szenvedett a magyar tábor. A Tiszavidék népét pedig felkelésre fogja szólítani a kormány, ha az ellenség arra a területre átlépne. Ezen az első ülésen olvasták még föl Pázmándy Dénes képviselőházi elnök lemondó levelét, melyre

azt határozták, hogy tudomásul veszik, de egyelőre nem tartják szükségesnek az elnökválasztást, míg az alelnökök parlamenti feladatukat sikerrel végezhetik.

Nagyjelentőségű események tették nevezetessé az országgyűlés következő tanácskozását is, mely január 13-án ment végbe. A pesti országgyűlés megbízásából kiküldött öttagú bizottság ekkor terjesztette elő a békétárgyalások ügyében Windischgrätz herceggel való eljárása eredményét. Az öttagú bizottság tagjai 1849. január 1-én Promontorra, az osztrák főhadiszállásra mentek Windischgrätz herceg felkeresésére. Innen Hamzsabégre, majd Bicskére, hol végre találkoztak a fővezérrel, aki először is kijelentette, hogy Batthyány Lajos grófot nem hajlandó fogadni. Erre az üzenetre a bizottság is elvesztette országos jellegét, de azért nem távozott el, hanem megjelent a fővezérnél, hogy az országgyűlés alkudozási hajlandóságáról értesítse. Windischgrätz azonban ridegen kijelentette, hogy ő a magyar országgyűlést törvényesnek nem ismeri el és nem tárgyal a békéről. A béke egyetlen lehetőségül azt ajánlotta, hogy az ország minden feltétel és kikötés nélkül adja meg magát.

A jelentés felolvasása után Kossuth emelkedett szólásra és egyik leghatásosabb szónoklatát mondta el, melyben az országgyűlés teendőit szabta meg. A helyzetet a mészáros taglója alá hajtott állatok védtelenségéhez hasonlította. A mészáros, aki fölemelte a bárdot, azzal biztatja áldozatait, hogy belátásuk szerint kövessenek el mindent a béke érdekében, mert ő úgyis ki fogja végezni őket. Ilyen a jelen pillanatban a magyar nemzet helyzete is. Óriási hatással voltak Kossuth szavai a hallgatóságra és az országgyűlés nyomban kimondotta, hogy a védelmet a végéig fogja vinni és a képviselők az utolsó percig együtt maradnak. Így indult meg a magyar törvényhozás öt hónapig tartó debreceni működése, mely május 31-én végződött azzal a határozattal, hogy a Budavára visszafoglalásával szabadabbá lett fővárosba a kormány újra visszamegy és a parlament üléseit ezután ott fogja megtartani.

Az alsóház ezen bátor magatartásával szemben nagyon kislelkű magatartásra mutat a főrendiházi tagok viselkedése. Báró Perényi Zsigmond elnök hiába hívta össze a főrendeket, három hónapon át egyetlen ülést sem lehetett tartani, mert senki sem jelent meg s három hónap múlva is olyan gyéren jelentkeztek, hogy csak nagy nehezen lehetett tizenhét ülést tartani.

A pártok viszonyaira nézve az alsóházban három árnyalatot lehet megkülönböztetni. Az egyik a kormánypárt, melyet egész

bátran Kossuth-pártnak is lehet nevezni, mivel Kossuth személyes varázsa alatt állott. A másik a békepárt, melynek kiválóbb tagjai Nyáry Pál, Bezerédj, Hunfalvy Pál, Kemény Zsigmond és még számosan. A harmadik: a köztársasági párt, ennek a Madarász-testvérek voltak a vezérei.

Mikor Kossuth indítványára a parlament kimondotta, hogy végső erejéig fogja védeni jogait, Nyáry Pál és a békepárt több tagja felállott s annak nyilvános elismerését követelték, hogy a háborúnak nincs egyéb célja, mint a béke biztosítása. A többség azonban ellene mondott a békepártiak óhajának s Kossuthnak azt az álláspontját fogadta el, hogy miután fegyveres térre kényszerítették a nemzetet, győzelem esetén joga lesz a nemzetnek a törvények biztosításánál többet is követelni. Ugyanekkor történt, hogy hazaárulóknak nyilvánították mindazokat, kik akár a sereget, akár a parlamentet vagy hivatalos állásaikat elhagyták. Egyben pedig kijelentették, hogy a hazáért tett szolgálatok megfizetését a nemzeti becsület kötelességének tekintik. A jelen viszonyok között azonban ez utóbbi határozatnak lelkesítő hatása alig lehetett, mert az erdélyi részek kivételével, a küzdelem ügye mindenütt elég rosszul állott.

Az osztrák hadsereg ellenében a következő magyar csapattestek működtek ekkor, melyek egyszersmint a nemzeti hadsereg állományát alkották.

I. hadtest Mészáros Lázár, majd ennek leköszönése után Klapka György parancsnoksága alatt. Ez a sereg középmagyarországi illetőleg *tiszai* seregnek neveztetett.

II. hadtest, vagyis a *felső-tiszai* sereg Perczel Mór, később Dembinszky parancsnoksága alatt.

III. hadtest, illetőleg a *bács-bánsági* sereg. Kezdetben Kiss Sándor és Vetter, később Vécsey és Damjanich parancsnoksága alatt.

IV. hadtest, másként *bács-bánsági tartaléksereg*. Kezdetben Hadik ezredes, később Perczel Mór parancsnoksága alatt.

V. hadtest. Ez volt az aradi ostromló sereg Máriássy, majd Gaál Miklós vezetése alatt.

VI. hadtest az *erdélyi hadsereg* Bem tábornok alatt.

VII. hadtest a *feldunai hadsereg*, vezére volt: Görgei Artur.

VIII. hadtest, vagyis a komáromi várórség Majtényi ezredes, ennek letétele után Klapka vezetése alatt.

IX. hadtest a pétervárad-i várórség volt.

Ezekbe a hadtestekbe voltak beosztva a különböző lovas, tüzér,

műszaki és egészségügyi csapatok, önkéntesek, szabad légiók. Ezek összességükben a magyar kombattans sereget alkották, melynek legjelentékenyebb tényezője a VII. hadtest volt Görgei alatt, mely az osztrák határon legelőször került szembe Windischgrätz csapataival.

A csapatok szervezkedése nagyjában már megtörtént. A honvéd zászlóaljak kétszázon felül állottak és egyre vonultak a harcra, hogy elesett bajtársaikat pótolják. A téli hadjárat ennek ellenére meglehetősen balszerencsével kezdődik. Mészáros Lázár hadteste 1849. január 4-én Kassán megütközik az osztrákokkal. A magyar sereg 12.000 emberből és 28 ágyúból áll, az osztrák sereg Schlick vezénylete alatt 8000 főből és 15 ágyúból. Mégis a magyarok veresége akkora, hogy az osztrákok három halottjával és huszonkét sebesültjével szemben háromszáz halottat és ötszázhuszonhárom foglyot veszítettek. Egy másik csatában azonban, a tarcaliban, melyet ugyancsak Schlick ellen vívott a magyar sereg, a Mészáros helyébe jövő Klapka fényes győzelmet arat.

A kilenc hadtest az ország különböző pontjain készen várta az ellenség támadását. Így állott a hadra kelt sereg ügye, mikor a kormány január 1-én Pestről elmenekült és a január 2-án tartott haditanács

A kassai ütközel.

A magyar sereg Mészáros Lázár vezérlete alatt várja az osztrákok támadását. A csata az osztrákok javára dönt el.

Az osztrák sereg a tarcali csatában.

Az osztrák sereget Schlick altábornagy vezérelte. A magyar sereg vezére Klapka György tábornok volt. Az ütközet a magyarok győzelméi végződött.

Görgei feladatává tette a Vác irányában való elvonulást, majd Lipótvár felmentését. Ennek az utasításnak az volt a célja, hogy az ellenség figyelmét elterelje a Debrecenbe vezető úttól. Görgei azonban nem az utasítás szerint járt el, mert Ipolyságnál megtámadta Csórics, Verebely-nél pedig Simunics s ha tovább folytatja Lipótvár ostromát, harmadik oldalról is tűz közzé szorult volna. Ennélfogva mást határozott. Minden áron el akarta érni a feldunai és a tiszai sereg egyesítését. Ennélfogva a bányavárosoknak vette útját, ezeket elfoglalja az ellenségtől és két részre osztott seregének egyesülését Besztercebányán hajtotta végre. Aulich azonban, aki az egyik hadosztályt vezette, igen válságos heizetbe jutott. Nem bírt az ellenséges zár miatt előre hatolni. Görgei olyan merész lépésre határozta el ekkor magát, aminőt Napoleon szokott alkalmazni a végveszély előtt. Meghagyta Aulichnak, hogy a Szkalkán keresztül vezető hegyi ösvényen és egy bedőlt alagúton, melyet Rákóczi égerútjának szoktak nevezni, vezesse át a sereget.

A vállalkozás vakmerő volt és nagyon kockázatos, de sikerült. A sereg szépen kisíklott az ellenség karmai közül és Besztercebányán megtörtént az egyesülés. Görgei seregét ismét két részre, északra és délre osztotta s Liptó, Szepes, Sáros és Abaujmegyéken keresztül veszi útját. Az egyesülés helyéül Lőcse volt kitűzve. Guyont Iglónál meglepte ugyan az ellenség, de sikerült visszaüznie az osztrákokat. A haditörténelemben szinte páratlanul álló visszavonulás között február 4-én és 5-én a hadtest összes csapatai szerencsésen Lőcsére értek. Az útközi fáradalmak és küzdelmek külön kötetet tennének ki, ha részletesen el akarnók őket mondani. Egyik nevezetes eseménye volt ennek a bravuros hadiútnak Windischgrätz azon ajánlata, mellyel Renkey kapitány útján Rózsahegyen kínálta meg Görgeit. Az ajánlat úgy hangzott, hogy Görgei játssa át az ő kezére a magyar sereget, ezzel szemben ő teljes amnesztiát és gondtalan megélhetést biztosít számára. Felelet helyett Görgei a váci kiáltvány egyik példányát küldte el Windischgrätznek s azzal tovább folytatta az útját. A lőcsei egyesülést egy kis tüntetésre is felhasználta Görgei. A tisztikar számára fényes bált adott Lőcsén, hogy ezzel is felvillanyozza a polgárságot, nehogy azt higgyék, mintha menekülő vagy reménye vesztett sereg volna az, mely a nemzet ügyét védelmezi.

Lőcséről egyenesen Kassa felé indította hadtestét Görgei, még pedig olyan formán, hogy a két út közül az egyiket, a hernádit a figyelem elvonására használta, a másikat vagyis az eperjesit, melyen ellenséggel kellett találkoznia, az előnyomulás folytatására.

Görgei még mindig válságos helyzetben volt. Előtte is ellenség, a háta mögött is. Az Eperjesre vezető út egyik pontján fekszik Branyiszkó, melyet az osztrákok is megtámadhatatlannak tartottak. Görgei Guyon hadosztályát rendelte Branyiszkó bevételére. Igazi katona-virtussal indult meg az útközet. Egy nappal előbb még Lőcsén táncoltak a hadtest tisztjei s azon módon felbokrétázva és szalagokkal feldiszitve, miket szerető kezek tűztek vállaikra, most a halál táncára indultak.

Guyon négyezer emberrel és tizenegy ágyúval indult meg Branyiszkó bevételére. Nem sokat bízhatott a sikerben, de Guyon érthető szavakkal adta tudtúl hadtestének azt, hogy győzni akar.

„Dupla lénungot kap, aki előre tör; kartácsot, aki futni merész!” — így hangzott a parancs.

Meg kellett érteni a parancsot, annyira világos volt s dicséretére legyen mondva a derék hadosztálynak, olyan jól megértette, hogy a lehetetlennek látszó feladatot a legszebb sikerrel oldotta meg. A harc kezdete és lefolyása egyike volt különben a legérdekesebb manőverezés-

nek, melyben az ügyességnek, ravaszságnak és a katonai leleményességnek mind nagy szerep jutott.

Volt akkor a Guyon táborában egy Koronidesz nevű guerilla-főnök, aki azzal a kéréssel járult Guyon elé, hogy adjon neki egy zászlóaljat, mert ő kezeskedik róla, hogy azzal az ellenséget megkerüli s a győzelmet ezzel megkönnyíti a magyaroknak. Kellő igazolás után Guyon rendelkezésére bocsátotta Koronidesznek a kért zászlóaljat, csupán azt kötötte ki, hogy röppentyűlövessel jelezze, mikor feladatát teljesítette. Ez a Koronidesz nevű guerilla-főnök ugyanis nagyon jól ismerte a környék legrejtettebb zeg-zugát is, mivel korábban, mint mérnök ő mérte fel a branyiszkói hegyeket. Koronidesz egy utász zászlóaljjal, egy század tirolí, egy század Ujházy-vadászzal, két ágyúval és vagy tíz huszár-trombitással megindult tehát a furcsa kalandra. Guyon ezalatt az ellenséggel szemközt és az oldalakban állította föl seregét és várta Koronidesz jeladását. Rövid idő múlva ez is megtörtént. Koronidesz két ágyújával iszonyú bömbölésbe fogott. A tíz huszár erre belefújt trombitájába és folytonosan a riadót fújta. A legénység pedig teljes torokból kiáltotta:

„Előre! Irány az ellenség!”

Pokoli zürzavart keltett az ellenséges táborban Koronideszék rettenetes lármája. Zavarba hozta őket az ágyúk borzasztó bömbölése, de még jobban a huszárok állandó roham-fúvása. Nem tudták elképzelni, mi történik. Ugy vélték, hogy egy egész hadsereg támadt ellenük, még pedig egyszerre elől és hátul is egy. Mert az adott jelre Guyon csapatai is előre törtek s hogy a lelkesülés el ne hagyja a sereget, a tábori pap, Erdőssy Imre kezében a magasra feltartott feszülettel bátorította a katonákat tot nyelven:

„Előre fiaim! Nem hagy el bennünket az Isten. Mienk lesz a győzelem.”

A Mikovinyi-féle zászlóaljnál mutatkozott csak a bomlás, de Guyon az ismert Görgei-féle recipével gyorsan segített a bajon. Kartáccsal közejük lövetett.

A branyiszkói hegy csúcsáig egy rendkívül hosszú szerpentin út vezetett, mely éppen huszonkét kanyarulatot tett a hegytetőig. Hozzá kell még venni, hogy a hegy hóval-jéggel befagyva, sikamlós lejtőkkel a támadónak majdnem lehetetlenné tette a rohamszerű előnyomulást. A védőnek ellenben a legkedvezőbb helyzetet biztosította. A császáriak a legnagyobb mértékben ki is használták e tekervényes út által nyújtott előnyöket. Minden kanyarulatnál osztrák védőcsapatok állottak s ha

gondoltak is kemény küzdelemre, arra éppen nem számítottak, hogy kedvező pozíciójukat elveszthetik. Pedig elvesztették, mert a honvédek rohama különösen az első három kanyarulatnál olyan erős volt, hogy a hátráló csapatok a többieket is megzavarták. Innen kezdve a sikamlós út miatt nehezebben ment ugyan az üldözés, hanem ott voltak segítségül az ágyúk, ezek is hajtották az osztrákokat.

A honvédek aztán kiverték az osztrákokat, elfogták ágyúikat és egy esemő katonájukat s most már akadály nélkül vonulhattak Eperjesre. Február 10-én megtörtént aztán ennek a kalandos manőverezésnek a tulajdonképpeni célja: a feldunai hadtest Kassára érve egyesülhetett a tiszai hadtesttel.

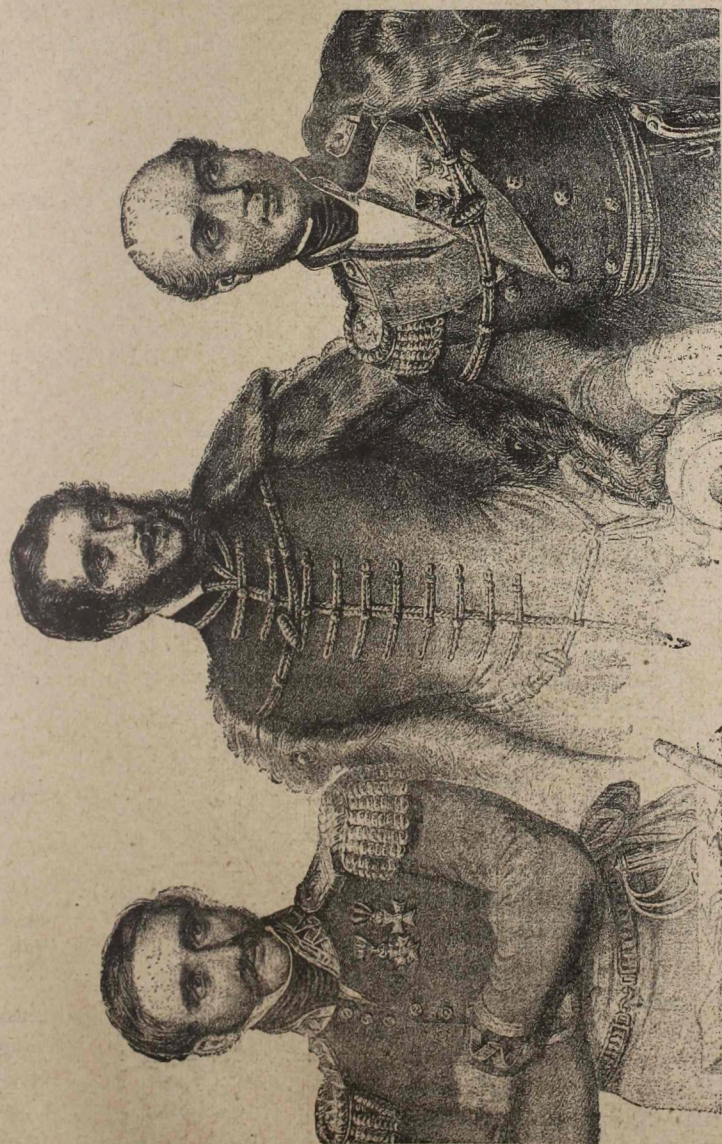
A Görgei által véghezvitt hátrálás nemcsak Kossuthot és a kormányt lepte meg, mely nem tudta jó ideig, hogy Görgei merre jár, hanem rendkívül meglepte az osztrákokat is. Görgei olyan zseniálisan síklott ki veszélyes helyzetéből, hogy ezzel a téli hadjáratával a haditörténet egyik legkiválóbb fegyvertényét hajtotta végre, melyet katonai iskolákban ma is tanítanak.

A következő feladat az lett volna, hogy Görgei és Klapka (a tiszai hadtest parancsnoka) megakadályozzák Schlick altábornagynak a Szepességben Götz és Jablonovszky tábornokokkal való egyesülését. Meg is tették előkészületeiket, mikor kiderült, hogy Schlick, nehogy két tűz közé kerüljön, elmenekült és az osztrák fősereggel igyekezett összeköttetést keresni. Görgei már csak az utóhadát tudta üldözni, de ezt is be kellett szüntetnie kellő segítség hiányában.

Dembinszky fővezér lesz. — A kápolnai csata. — A délvidéki és erdélyi események — A piskii ütközet.

A tél közepén a magyar sereg vezényletében fontos változás történt. Kossuth egy lengyel emigráns főtisztet, gróf Dembinszky Henriket állítja a magyar sereg élére, kinek fővezérré való kinevezését csak február havában tették nyilvánossá.

Dembinszky 1791 január 16-án született Krakkóban. A bécsi katonai akadémiában tanult és a napoleoni hadjáratokban kezdte meg katonai pályafutását. Szmolenszk ostrománál tűnt ki legelőször, vitézsége elismerésül maga Napoleon nevezte ki századossá. A hadjárat befejeztével külföldön, majd családi birtokán tartózkodott 1830-ig, mikor kitört a lengyel forradalom. Katonai karrierjét ez allapította meg.

Kossuth és a magyar szabadságharc lengyel származású vezérei: Dembinszky és Bem.

Középen van Kossuth, balra Dembinszky Henrik, aki egy ideig a magyar hadak fővezére volt, jobbra Bem József az erdélyi hadak kiváló vezére.

Gyorsan emelkedett a legmagasabb rendfokozatokig és Varsó ostrománál már az egész felkelősereg vezérlete reá bízott. A forradalom bukása után előbb Egyiptomba, majd Párizsba menekült, hol 1849 elején kapta Kossuth meghívását.

Mint hadvezérről, eltérők a vélemények. Egyesek nagyon tanult, nagy koncepciójú katonának állítják, mások viszont, különösen a magyar tábornokok, úgy vélekedtek róla, hogy már kiöregedett a katonai tapasztalatokból. Tény az, hogy a legjobb indulatú buzgólkodása ellenére, szabadságharcunk legnagyobb kudarcai az ő nevéhez fűződnek. Kossuth állítólag azért hívta be őt, az idegent az országba, mert nem kellett tartania tőle, hogy hatalmát veszélyezteti. Bármilyen volt is az oka Kossuth választásának, Dembinszky behozatala s fővezérré tétele sértő volt a többi vezérekre.

Nem lehet tagadni, hogy az egyes hadtestek között eddig alig volt valami kapcsolat. Ugyszólván mindenki a maga kezére dolgozott, függetlenül a többitől s egy fővezérré azért is szükség volt, mert közeledett az idő, mikor több hadtest együttes működésével kellett az osztrák hadsereg ellen föllépni.

Bizonyos, hogy Kossuth választása nem a legszerencsésebb volt, a következmények legalább így mutatták. Dembinszky kinevezését a csapatok igen kedvezőtlenül fogadták. Legkevésbé sem örült a meglepetésnek — Görgei. Az ő hadtestét egyszerűen megfosztották önálló jellegétől, sőt ledegradálták, anélkül, hogy a sértés lealázó voltával gondoltak volna. A VII. hadtestből XVI-ik hadosztály lett és Dembinszky alá rendeltetett. Napiparancsában Görgei a kormány határozatát ezen szavakkal tudatja hadteste főtisztjeivel:

„Ezen látszólagos megalázást fogadják azon egykedvűséggel, mellyel enmagam, mint hadtestparancsnok, önállóságomról lemondván, magamat az együtt ülő országgyűlés iránti engedelmességből Dembinszky altábornagy — egy, mint mondják, háborúban megöszült tisztos hadvezér — parancsainak önként alávetem.”

A napiparancs hangjából is kivehető az a burkolt elégedetlenség, mellyel Görgei a kinevezést fogadta, de a tisztikarban még nagyobb nyugtalanságot szült a megalázás. Gyűlést is tartottak s követet küldtek a kormányhoz egy emlékirattal, melyben ünnepélyesen tiltakoztak Dembinszky kinevezése ellen.

Dembinszky eközben Görgeit Kassáról Miskolcra rendeli, hogy seregével egyesítse. A visszavonások azonban nem szűnnek meg most sem. Görgei és Klapka naponként tanácskoznak, vitatkoznak s meg-

A kápolnai csata.

A magyar szabadságharc egyik véres ütközete volt. A hidon átnyomult ellenség kemény ellenállásra talált. Mednyánszky táboripap a feszületet magára emelve jelkesíti a honvédeket. A csata a magyar seregére nézve vereséggel végződött.

beszéléseiknek mi lehetne más a tárgya, mint Dembinszkynek fővezérre való kinevezése.

Ilyen körülmények között következik be a kápolnai ütközet. Az alvezérek folyton panaszkodtak, hogy Dembinszky terveiből nem közöl soha semmit velük, nagyon lenézően bánt velük és sohasem tudják, hogy mi a célja. Arra a hírre, hogy Windischgrätz egész seregével támadni akar, Dembinszky is elrendeli a Tarna vonal megszállását, melynek irányában Sirok, Verpelét, Kápolna, Kál, Erk és más községek

A kápolnai csata egyik részlete.

Magyar huszárok véres rohammal visszaszerzik az osztrák lovasok által elfoglalt magyar ágyúkat.

húzódnak. Görgei panaszkodik emlékirataiban, hogy hiába ment Mező-Kövesdről többször is Dembinszkyhez, hogy az útirányról, a többi hadtestek mozdulatairól és tartózkodási helyéről egyet-mást megtudjon, a fővezér céljait a legnagyobb homályba burkolta. Február 26-án hasonló szándékkal kereste fel Egerben. Dembinszky Lévay kanonok vendége volt és éppen ebédnél ültek, mikor Verpelét felől heves ágyúzás hallatszott.

Dembinszky dühösen kiált fel:

„Hiszen ez nagyon korán van még, nem ezt akartam.”

Dembinszky, Görgei és ennek kiváló tehetségű vezérkari főnöke, Bayer ezredes nyomban a haretérre sietnek, hol a csata már végét járja.

És ekkor tudják meg, hogy mit akart tulajdonképpen a fővezér. A császáriak Kápolna ellen intéztek támadásokat és meg is bontották a centrumot, de abszolút előnyt még nem tudtak kivívni. Éjjel Dembinszky új intézkedéseket tesz, azzal azonban nem törődik, hogy a távollevő csapatok az utasításokat megkapják. Görgei és vezérkari főnöke, Bayer ezredes kénytelenek a koromsötét éjszakában megvinni a csapatokhoz a parancsokat. A vezetésben az első naptól kezdve kap-

Kossuth Lajos imája a kápolnai csatában elesett honvédekért.

Kossuth megjelent a haretéren és imát mondott az elesettek fölött. „Főlséges Ur! Árpád hadának istene, nézz alá csillagtrónusodról könyörgő szolgádra” – így kezdődik ez a gyönyörű, hazafias imádság, amely azonban nem Kossuth műve, bár olyan megrázóan szép, hogy méltó volna Kossuthoz.

ködés mutatkozik. A csapatoknak alig egyötödrésze vesz részt a harcban s ez történik a második napon is. Dembinszky nem okult az első nap tanulságain, a Tarna vonalat továbbra is megtartja, de zavarok nélkül ez az ütközet sem megy. Harmincegyezer embere közül mindössze tizenhét ezer vesz részt a csatában s a magyar sereg február 27-én a legnagyobb ciólködés ellenére is elveszti a csatát, még pedig nagy veszteséggel. Ötszáz honvéd holtteste borította a csatateret, a sebesültek pedig a hétszázat meghaladták. Azonkívül vagy ötszáz honvéd, nagyrészüik az áruló Zanini-féle olasz zászlóaljából az ellenség hatalmába került.

Kossuth a csata után megjelent a harctéren és megható imát mondott az elesettek felett.

A kápolnai vereség után a csapatokat Mező-Keresztesen koncentrálják. A honvédek egy ellenséges rohamot fényesen visszavernek, Dembinszky azonban nem engedi meg az üldözést, hanem öt részre osztva a szomszédos falvakban szállásolja el őket. Az ellenség megragadja a kedvező alkalmat és először Klapka seregét támadja meg Eger-Farmosnál. Görgei a meglámadt sereg segítségére siet, de mire oda ér, a harcnak már vége van. Egyesíti tehát a sereget és Poroszlóra indul.

Ekkor azonban már nyílt zendülés tört ki a seregben Dembinszky ellen. Klapka tisztjei kinyilatkoztatják, hogy Dembinszkyt csak abban az esetben követik, ha terveit Görgei vagy Klapka előbb átnézte. Hosszas viták után megállapodtak végre abban, hogy Tiszafüreden szóvá fogják tenni a sérelmet. Dembinszky továbbra is makaesul titkolta terveit, sőt olyan rendeleteket adott ki, melyeket Görgei és Klapka teljesíthetetleneknek tartottak. Végre, mikor Görgeit Poroszlóra küldi, hogy a többszörös túlerejű ellenséggel csatába bocsátkozzék, Görgei ingerültségében azzal fenyegetőzik, hogy lemond állásáról, ha tovább is ilyen parancsokat kap. Poroszló helyett Tiszafüredre vezeti hadtestét, hol Dembinszky ellen már a legnagyobb elkeseredés uralkodott.

Ekkor érkezett a táborba Szemere Bertalan kormánybiztos, kinél Dembinszky rögtön bevádolja Görgeit. Szemere vizsgálatot indít s kiderül, hogy a tisztikar mind Dembinszky ellen nyilatkozik s azzal fenyegetőznek, hogy tömegesen lemondanak állásukról, ha a kormány Dembinszkyt el nem mozditja. Szemere a haditanács határozataképpen Dembinszkyt kénytelen volt megfosztani a fővezérségtől s helyébe Görgeit tette ideiglenes fővezérré. Mikor Kossuth értesült a katonai lázadás híreről, ő is nyomban Tiszafüreden termett azzal a szándékkal, hogy Görgeit főbelöveti. Őt tartotta ugyanis minden baj okozójának. Szigorú vizsgálatot indított, melynek eredményeképp ő is megállapította, hogy a tisztikar Dembinszkyvel elégedetlen s nem tartja őt alkalmasnak a sereg vezérletére. Ennélfogva helybenhagyta a haditanács határozatát és Görgeit megbízta a fővezérlet ideiglenes vitelével.

A magyar seregben ez a viszály — sajnos — nem volt az egyedüli. Általában az egész szabadságharc tele van személyes jellegű csetepaték-kal, melyeket a tábornokok egymás ellen, majd a kormány ellen, ez viszont ellenük folytat. Kivált Kossuth és Görgei között volt állandó a torzalkodás. Kossuth hatalmát féltette tőle, Görgei pedig attól tar-

tott, hogy Kossuth uralomra vágyik s ennek érdekében meggondolatlan lépésekre is képes magát ragadtatni. Vetter, Damjanich és Vécsey tábornokok közt is voltak ilyen személyes torzszalkodások s Dembinszky körülbelül a leghelyesebben ítélte meg az állapotokat, mikor a nála vádaskodó Vécsey tábornok panaszára válaszolva felsóhajtott:

„Látom, hogy Magyarország ügye tönkremegy, de nem küellen-ség, hanem belviszályok következtében és mint az ily viszonyokban rendesen — nem becsülettel.”

Csupán az volt a vigasztalás az eddigi huzavonák és vereségek után, hogy a kápolnai kudarcot rövid idő múlva fényesen kireparálta a honvédség. Dembinszky letétele után a vezérek abban állapodtak meg, hogy a már megszabott haditerv értelmében folytatják a küzdelmet. A császári hadsereg roppant erővel megvetette magát Szolnoktól egészen Budapestig s ebből az állásából kellett őt kimozdítani. A terv az volt, hogy az I. II. és III. hadtest egyesülten megtámadja Szolnokot. Siker esetén Pest irányában húzódva a fősereg hátába kerülnek s ekkor Görgei szembe fogja őket és a bekerített ellenséget megsemmisítik. Ha nem is az egész, de az egyik része a haditervnek mindenesetre fényesen sikerült. Március 5-én állítja fel Damjanich Szolnok közelében csapatait. A centrumba két legvitézebb zászlóalját, a 3-ik és a 9-ik számú vörö-sipkásokat rendelte. Abban állapodtak meg Vécsey tábornokkal, hogy Vécsey homloktámadást intéz Szolnok ellen s azalatt Damjanich két oldalról intéz támadást. Rendkívüli hevességgel indult meg a harc. Az ágyúk órákon át okádták a tüzet. Damjanich seregében egyre fokozódik a lelkesedés. A harmadik zászlóalj végre szuronyrohammal elfoglal egy tüzerüteget. Vörös sapkáikat lobogtatva, „éljen a haza” kiáltással törtek előre, ami annyira magával ragadja a jobbára jurátus ifjakból álló kilencedik zászlóalját, hogy mikor egy dragonyos tömeget pillantanak meg hadsoraik előtt, vezényszó nélkül megrohanják és a háromszor erősebb lovascsapatot teljesen szétugrasztják.

Még csak az lett volna hátra, hogy az osztrák sereg elfogassék, ami meg is történik, ha Vécsey Damjanich többszöri fölszólítására meg nem tagadja az engedelmességet. A sürgető hívásokra Vécsey indulatosan azt felelte:

„Én idősebb tábornok vagyok, mint Damjanich. Velem ő nem rendelkezhetik.”

Ugy látszik, bántotta őt Damjanich sikere. Később mégis meg-gondolta a dolgot s elég későn ugyan, de megindult az ellenség üldözésére. Az ütközet a legszebb eredménnyel végződött. Ez volt eddig a legfénye-

A szolnoki csatában a magyar győzelem rohamra indul az ellenség ele.
A nagy esata a magyarok győzelmével fejeződött be.

Magyar huszárok döntő rohama a szolnoki ütközetben.

A magyar sereget Damjanich tábornok vezette s az ütközet a magyarok győzelmével végződött.

sebb csata, melyet a honvédség az osztrákok fölött nyert. Az osztrákok 600 embert veszítettek, ezenkívül 11 ágyút, melyet a harmadik zászlóalj foglalt el, 10 lőszerkocsit, a hadipénztárt, az összes podgyászt s mindezek mellett még 800 foglyot egy csomó törzstiszttel.

Damjanich a csata után büszkén lovagolt el katonái előtt. Határtalan meglegedés sugárzott tekintetéből, mikor derék vitézeit együtt látta. A harmadik zászlóalj elé érve, levette sapkáját fejéről és meghatottan mondta:

„Fiúk! Megérdemelnétek, hogy mindnyájan tisztek legyetek. De hova lenne akkor az én dicső 3-ik zászlóaljam?”

Ezután a 9-ik zászlóaljra került a sor. A prókátorjelöltek ugyancsak kitettek magukért. Damjanich, a fiaira büszke apa elfogódottságával fenyegette őket:

„Ilyesmi többé ne történjék, prókátor úrfiak. Ki látott ilyet, olyan vadul rátamadni a háromszor nagyobb ellenségre!”

Nem volt komoly a feddés, mert az ilyen hőstettekért csak elismerés illetheti a katonákat. Hiszen Damjanich volt a legbüszkébb a vörössipkásokra és dicsekedve emlegette, hogy ehhez fogható hősiességet csak Napoleon katonái tanusítottak.

Az osztrákok szolnoki veresége egyszerre megcsappantotta Windischgrätz harci kedvét. A kápolnai csata után azt jelentette, hogy a magyar hordákat sikerült tökéletesen szétvernie s most kénytelen volt nyíltan beismerni, hogy olyan vereséget kapott, milyenre még rossz álmában sem gondolt volna. Bizony, a szolnoki vereség olyan keserves volt Windischgrätznek, hogy nemsokára a vezéri botjába került. Szép formások között és igen udvariasan elvették tőle a vezérletet, melynek nem felelt meg s Welden, májd Haynau altábornagyot állították helyére.

A vezérlet kérdése azonban a magyar seregben is sok gondot okozott. Görgői ideiglenes vezérsége után a legidősebb tőbornok, Vetter Antal vette át a vezérletet, kit Kossuth március 9-én véglegesített állásában. Vetterrel szintén nem voltak meglegedve a tábornokok, azért mégsem tüntettek ellene. Sem katonai tehetsége, sem modora nem voltak alkalmasak arra, hogy a tábornokoknak imponáljon. Görgéinek sem tetszett Vetter kinevezése. Az ő szemében az új fővezér nem volt más, mint egy „gyengeelméjű sváb.” A viszály tehát nemhogy lecsillapult volna, hanem még új tápot nyert a nem megfelelő kinevezéssel. Kossuth úgy akarta kiengesztelni Görgéit és a főbb tábornokokat, hogy érdemjellel tüntette ki őket.

A szerbek véréngzése a délvidéken.

A bécsi kamarilla ösztönzésére fellázadt szerbek iszonyú kegyetlenséggel gyilkolták a magyarokat. Nem kegyelmeztek a nőknek s a gyermekeknek sem.

A téli hadjárat a magyarországi küzdelmekkel kapcsolatban nem pihent sem a délvidéken, sem Erdélyben. Az események folyását 1848 végéig már ismerjük mind a két helyen. Január hó 16-án a délvidéki magyar sereg újra parancsot kapott a délvidék kiűritésére. Kiss Ernő helyébe, kinek vezetésével a sereg nem volt megelégedve, Damjanich jött. Lényeges fordulatot az ő jövetelével sem vett a helyzet. Kisebb-nagyobb ütközetek folynak, de a császáriak és szerbek túlsúlya még nincs megtörve. Árulás sem ritka eset a magyar seregben. Gróf Eszterházy

Sándor tábornok és Nádaszy ezredes például engedetlenségre akarják bírni a bácskai sereget s ha Vécsey Károly gróf idejekorán észre nem veszi szándékukat, el is érik céljukat, de így Vécsey vezérlete alá kerül a sereg és megindul Szolnok alá, hogy Damjanich hadtestével egyesüljön.

A kormány gróf Hadik Ágoston ezredesre bízta most a délvidék védelmét. Ott, ahol legszükségesebb védelmet nyújthatott volna Hadik, mint Zentán, semmit sem tett s nem sokkal többet tehetett a délvidék többi pontjain sem csekély haderejével.

Zenta feldúlása rettentő vérengzések közt ment végbe. Tritkovics Mihály szerb őrnagy hat héten át akasztatta, lövette, mészárolta a magyarokat és mindenükből kiraboltatta. Minden nap azzal kezdődött, hogy a halálraszánt áldozatokat a templom előtt álló kereszthez vagy fákhöz vezették s hogy kinlódásuk borzasztóbb legyen, az akasztás idejében az alájuk rakott máglyákat felgyújtották.

Az erdélyi események az 1849-iki újesztendő beálltával még mindig elég kedvezően állottak. Nagyenyed feldúlása azonban a fölkelő nemzeti-ségi csapatok által január első napjaiban a szabadságharc legfájdalmasabb eseményei közé tartozik. A várost, amelynek akkoriban körülbelül ötezer lakója volt, a románok nyocfelől gyújtották föl, kifosztották s a lakók közül sokat kegyetlenül lemészároltak.

Az erdőkben és pincékben rejtőző polgárok csak akkor mertek előjönni, mikor Inczedy László őrnagy vezetése alatt egy zászlóalj honvéd vonult be Enyedre. Az országgyűlés százezer forintot szavazott meg felsegítésükre, de a lakosságot nem lehetett arra bírni, hogy tovább is ott maradjanak. Kétezerötszázra ment azok száma, kik elhagyták a szomorú emlékű várost és Erdély különböző helyein, polgártársaik támogatása mellett alapítottak új tűzhelyet maguknak.

Az enyedi vérengzést nem nézhette közönyösen a császári hadparancsnokság sem. Puchner elfogatta és bezáratta a vérengzés rendezőit. De azért a kegyetlenségek nem szűntek meg s nemsokára Jára, Szentlászló, Kisbánya községeket és Felvincet dúlták föl és rabolták ki.

Bem ezen események hatása alatt mozdult ki Besztercéről, hogy a császári sereg és a nemzetiségek főfészkét, Nagyszebent bevegye. Január 12-én még Besztercén volt, három nap múlva pedig már elfoglalta Marosvásárhelyt. Itt a székelyek tömörültek zászlója alá s ezekkel együtt indult Szeben bevételére. A császáriak és szövetségeseik erre orosz segítségért folyamodnak s február 1-én Lüders orosz tábornok meg is érkezik seregével. Az első ütközetek kedvezőtlenül ütnek ki Bem részére. Vizaknánál február 4-én Puchner megveri, de Bem bámulatraméltó

ügyességgel átvágja magát a császáriakon s páratlan vakmerőséggel Gyulafehérvár, majd Szerdahely, Szászsebes, Szászvároson át folytonos csata között egészen Piskiig húzódott, hol a Magyarországból jövő sereggel kellett egyesülnie. Piski lett most már az a fontos pozíció, melynek bírását mindenáron biztosítani kellett. Február 9-én ment végbe a történelmi nevezetességűvé vált piskii hídon (a híd alatt a Sztrigy vize folyik) az az ütközet, melynek sikerétől Erdély sorsa függött.

Bem, mikor csatára vezette katonáit, a hídra mutatva, ezekkel a szavakkal magyarázta meg a harc fontosságát:

„Fiúk! ha ez a híd elveszett, Erdély is elveszett”.

A hidat báró Kemény Farkas csapatai már három napja tartották s most kellett eldőlnie a csatának. Délig Kemény csapatai már három

Nagyszeben bevétele.

Bem tábornok a város előtt megverte az egyesült osztrák-orosz sereget, amely a városba vonult vissza. Midőn Bethlen Gergely csapatai megérkeztek, Bem folytatja az ellenség üldözését s késő este a városból is kiveri az ellenséget.

Bem tábornok földíztése a vitézségi éremmel.

Nagyszeben bevétele után a kormány Bem tábornokot a legnagyobb érdemrenddel, a vitézségi éremmel tüntette ki.

rohamot vertek vissza, eredmény azonban nem mutatkozott. Pont délben az osztrákok fölénybe jutnak és a hidat a távolabb levő vámházzal együtt elfoglalják. Ekkor érkezik meg Bem a tartalékkal és az ellenséget erősen visszanyomja. A hídon vad kézitusa fejlődik ki, a honvédek puskatussal, szuronnal dolgoznak, de Puchner újabb segítséget kap s a híd ismét az osztrákok kezébe kerül. A honvédek kénytelenek visszavonulni, pedig Bem kétségbeesetten kiáltja az ő tört magyarságával:

„Ne fuss, honvéd! Ha nincs híd, nincs haza!”

Czetz és Bethlen András gróf huszárjai azonban idején érkeznek meg s megfordítják a csata sorsát. A honvédek Bem parancsára ismét rohamot intéznek a híd ellen. Olyan erős és feltarthatatlan volt a sodra ennek a rohamnak, hogy a császáriak sorai felbomlottak. A hidat nem tudták többé tartani s a Bem ágyúinak heves tüze futásra kényszerítette őket. Bemnek valóban igaza volt, mikor Erdély sorsát a piskii híd elfoglalásához kötötte. A győzelem által nyújtott előnyöket olyan zsenialitással aknáztá ki, hogy egész Erdélyt megtisztította a császáriaktól. Piski bevétele után Puchnert egészen Szászsebesig kergette, Székelyföldről Urbánt verte ki, Medgyesnél Puchnert másodszor is megveri s folytonos győzelem között fog hozzá Szeben ostromához.

Skariatín orosz tábornok védte ekkor Szebent, március 11-én azon-

ban itt is győzelmet arat Bem s a honvédek hazafias dalok énelésével vonulnak be esti tíz órakor a városba. Az ellenség vesztesége igen nagy. Magyar részről mindössze negyvenen estek el, az oroszok közül azonban kétszázan haltak meg, százötven osztrák pedig fogságba jutott. Ezenkívül 850 sebesült, 21 ágyú, egy millió töltés, 6000 ágyúgolyó, 5000 fegyver és egész tömeg élelmikészlet s ruhanemű került a magyarok birtokába.

Szeben után hasonló gyorsasággal és eredménnyel Brassót is bevette Bem s hogy a kivert orosz és osztrák csapatok ne nyugtalaníthassák, a tömösi szorosban az osztrákokat, a vöröstoronyi szorosban pedig az oroszokat veri meg újra s Romániába szorítja őket vissza. Déva és Gyulafehérvár várak kivételével Erdély egészen felszabadult négyhónapi, diadalokkal teljes hadjárat után. Bem nevét pedig ezek a diadalok a magyar történelem lapjain örökkényűvé tették.

A tavaszi hadjárat

A természet újjászületése, az 1849-iki március meghozta a nemzeti ügy feltámadását is. A kétséges kimenetelű, ingatag és felsikerű küzdelmeket általános győzelmek váltották fel. A „szent tavasz” megacélozta a magyart s a honvédek fegyverei lépésről-lépésre a legbiztatóbb remények között vitték előre a nemzet ügyét. Így érkezett el március 15-ike, amely nap a maga emlékezetes és korszakos eseményeivel új bátorságot öntött a szívekbe. Országszerte ünnepélyek folynak a nevezetes nap emlékére s Debrecenben, hol a magyar kormány még mindig székhelyét tartja, olyan ünnepségek folynak, minők nem voltak még falai között.

Az országgyűlés ezalatt folytatta tanácskozásait s a Kossuth és Madarász László befolyása alatt álló többség főként annak a pártnak ellensúlyozására törekedett, mely „békepárt” címen arról volt ismeretes, hogy a béke elől még most sem zárkózott el, mikor a magyar fegyvereket mindenütt szerenese kísérte. Jókai Mór a Közlöny február 9. és 10-iki számaiban olyan cikket tett közzé, melyek a békét hangsúlyozták. Interpelláció folytán ez a kérdés az országgyűlés elé került, hol Madarász László rendőrminiszter, aki szerette magát a kormány bizalmi embere gyanánt feltüntetni, kijelentette, hogy azok nem a kormány szándékait tolmácsolják.

A békepárt szemében Madarász volt a legellenszenvesebb alak. Erőszakos, nyers, kiméletlen modorával eddig is sok ellenséget szerzett

A Siroknál táborozó osztrák csapatok ünneplik Schlik altábornaggot.

Egykorú osztrák esatakép.

magának. Kapóra jött az ellene indítandó harcban Zichy Ödön ingóságainak árverezése, mely *gyémánt-pör* cím alatt vált ismeretessé. A gyémánt-pör hőse a gyémántos miniszter, Madarász László. Jóka a Közlönyben írott békepárti cikkei miatt kénytelen lévén megválni a hivatalos lap kötelékéből, február 24-én *Esti Lapok* címmel megindította Debrecenben a békepárt közlönyét. Ez a lap volt aztán a gyémánt-pör ügyének legállhatatosabb tüzesítője

A Görgei által felakasztott Zichy Ödön gróf ingóságait a kormány zár alá vette.

Az országgyűlés Debrecenbe menekülésekor ezek az ingóságok — köztük igen értékes gyémánt, arany s ezüst tárgyak voltak, — több ládába csomagolva Debrecenbe vitettek és március 17-ére kitűzték rájuk a hivatalos árverést. Ámde már napokkal előbb beszélték a békepártiak, hogy az árverés tulajdonképpen csak arra való, hogy elterelje a figyelmet azon nagymérvű sikkasztásokról, amelyek Zichy Ödön ingó javainak kezelése körül történtek.

Voltak sokan, kik a sikkasztót egyenesen Madarász László személyében nevezték meg. Madarásznak, a kormánynak és a kormánypárt-

nak egyaránt igen kellemetlenül jött ez a botrány, ennél fogva iparkodtak megnyugtanni a felszólalókat azzal, hogy az árverés nem lesz megtartva, csupán néhány „romlandó” tárgyat bocsátanak eladás alá. A honvédelmi bizottmány ezen kijelentése ellenére a hivatalos lapban az árverési hirdetés megjelent s ez az összes ingóságokra hirdette az árverést. Kazinczy Gábor, a békepárt egyik tagja erre interpellációt intézett a honvédelmi választmányhoz. Ebben azt kérdezte, hogy mi joga büntették Zichyt jószágai elkobzásával, mikor a jószágelkobzás kimondásához csak politikai bíróságnak van joga. Mikor Nyáry tudatta, hogy csak a romlandó tárgyakat bocsátják árverés alá, Kazinczy gyanusnak nevezte a dolgokat s most újabb kérdésekkel is megtoldotta az interpellációját. Mi van az eredeti leltárral, hogy történt, hogy a ládákat Debrecenben nem azok nyitották ki, akik Pesten lezárták, hogyan keletkeztek a pecsételen sérülések, sőt erőszakosnak látszó törések és végül mi igaz abból, hogy a Zichy Ödön ingóságaiból több darab hiányzik?

Madarász László ugyanis nagyon költséges életmódot folytatott ekkor, a békepárt tehát felhasználta a gyémánt-pórt az ő meggyanúsítására. Kossuth próbálta védeni Madarászt, de a tiszafüredi táborba való távozásakor újra kitört Madarász ellen a vihar. Már Kossuth fel-

Magyar huszárok szilaj rohama az osztrák lovasság ellen a Káli csatában.

szólalásakor parlamenti bizottságot küldtek ki az elkobzott tárgyak megvizsgálására, mert az Esti Lapok egész nyíltan *gyémántlovajnak* nevezte Madarászt.

Kubinyi Ágoston volt az elnöke a kiküldött bizottságnak, mely lelkiismeretes munka után szóról-szóra megállapította a vádak igazságát. Április 6-án számolt be a bizottság a vizsgálatról és jelentése lesújtó volt Madarásra nézve. A beszámoló jelentés megállapítja, hogy a kezelés körül a legnagyobb szabálytalanságok történtek. A ládákat Pesten lezárva és lepecsételve adták fel. Debrecenben azonban feltörtettek és tartalmuk tetemesen megdezsmáltatott. A jelentés szerint egy nagy láda födele csak néhány szeggel volt leszegezve, három skatulya és két fiókos szekrény egészen nyitva és csak zsinórral voltak lekötve. Lepecsételve nem volt egy sem, csak részint feltört, részint leszakasztott régibb pecséteteket lehetett rajtuk látni. A kinyitott ládában régi ezüst edények, zsebórák, üvegedények, kardok, török, távcsövek, lószerszámok, szentségtartók össze-vissza hányva, pakolatlanul heverték a legnagyobb rendtelenségben, részint összetörve vagy sérülten. Visszaélésnek mondja a jelentés azt is, hogy egy csomó arkheológiai értékű tárgy poton áron elkótyavetyéltetett. Megállapítja továbbá a jelentés, hogy a drágább ékszerek hüvelyekben szembevető hiányok tapasztaltak. A gyűrűknek majdnem fele hiányzott, a diszruhák drága ékkövei levágtak, a gyémántgombok közül egy sem találtatott, a nyakláncok drágakövei pedig eltűntek. Mindezek alapján a bizottság „terhelőleg” kijelenti, hogy a hanyagsághoz és visszaélésekhez „talán azon *botrányos merénylet is járult, hogy a szóbanforgó ingóságok némelyei elsikkasztattak.*”

Hogy ki volt a tettes, a ládatolvaj és a gyémántsikkasztó, meg tudni sohasem lehetett. A felelősséget Madarásznak kellett viselnie s mivel arról sem tudott számot adni, hogy a ládák miként és mikor törtettek fel, ellenben az árverés kitűzésével sietett a visszaéléseket elpalástolni, a gyanu rajta maradt s közpályáján lehetetlenné tette. Lemondott nemcsak a miniszterségről, hanem a képviselői mandátumról is s habár kerülete újból megválasztotta, a nyilvános életben többé nem szerepelhetett. A félelmetes forradalmi vezért ellenségei sikeresen letörték. A békepárt által Kossuth és társai ellen irányított támadásnak ez volt a legnagyobb sikere. Madarász eltűnt a szereplés teréről s a forradalom után eltűnt az országból is. Amerikában húzódott meg s nem is tért vissza soha többé hazájába.

A március 15-iki évforduló a törökszentmiklósi táborban éri a főszereget. Vetter, az új fővezér mindenekelőtt a haditervet állapítja

meg, mely akként szól, hogy a sereg zöme Kőrös és Kecskemét között haladva áttöri az ellenség örvonalát s arra törekszik, hogy az osztrák csapatokat a fővárostól elvágja. Hogy az osztrák főereg ellen ez a szándék sikert igérjen, Görgeinek ugyanekkor az a feladata, hogy a Wrtna tábornok vezetése alatt álló osztrák hadtestet elvonja a főereg közeléből. Néhány hadtest a haditerv értelmében nyomul előre, de négy nap múlva már Cibakházán van ismét, ahonnan kiindult. Damjanich engedetlensége folytán az áttörést meg sem kezdhették, Görgei ellenben a Tiszán átkelve Eger, majd Miskolc felé indul. Biztosításképpen Beniczky Lajos parancsnoksága alatt egy ötszáz főből álló különítményt indít Kassa és Losonc irányában, hogy az esetleges hátba való támadás ellen védve legyen. Beniczky Losoncon összehalálkozik gróf Almássy Károly császári ezredes hadoszlopával és a négyszer nagyobb ellenséget olyan erővel támadja meg, hogy számos fogoly, fegyver, ágyú és egyéb zsákmány jut a birtokába.

Ennek az egészen mellékes viadalnak azonban az lett a következménye, hogy megfélemlítette az osztrák sereget a magyarok szándéka felől s Windischgrätz Komárom felszabadítására induló csapatokat vélvén a különítményben, Vác körül koncentrálni a maga erejét. Mikor kiderül a tévedés — Almássy ezredes téves jelentése okozta — visszavonja újól a Tisza mögé az osztrák haderőt, mely az ide-oda való menetelésektől meglehetősen el volt csigázva. Ekkor kellett volna erélyes támadásokkal megkísérteni leverésüket, csak hogy a magyar seregben ismét kitört a viszály a vezérek között s majdnem olyan válságok mutatkoznak, mint előbb a tiszafüredi táborban.

Görgei tudni sem akart Vetter parancsairól, egészen a maga esze után indul, egyetlen jelentést sem küld a főhadiszállásra, ami Vetter annyira fölingerli, hogy kénytelen Kossuth közbenjárását igénybe venni. Kossuth meg is jelenik, nagynehezen lecsöndesíti a villongó vezéreket s ezek újból rendezik a hadi műveleteket. Az új terv szerint a főhadiszállás helye Tiszafüred, az előnyomulás pedig Pest felé Gyöngyös — Hatvan irányában történik. Vetter lelkesítő kiáltványával, de nélküle kezdődnek meg a hadműveletek. Március 27-én, alighogy kiáltványát kiadta, Damjanichsal tűz össze és az epe annyira előnti, hogy kénytelen ágyba feküdni. A tábor ennek ellenére megindul és 29-én Gyöngyösről egyesül Görgei hadtestével.

Miután Vetter beteg lett, a sereg vezető nélkül pedig nem maradhat, az a kérdés izgatja a tisztikart, hogy ki lesz az új fővezér, Kossuth sok tusakodás és belső küzdelem után végre rászánja magát és Görgeit

nevezi ki Vetter helyére. Ezzel a kinevezéssel a csapatok vezetésében többféle változás áll be. A VII. hadtest vezérletét Görgeitől Gáspár András veszi át. Vécsey, aki Damjanichsal újból összeveszett, az aradi ostromsereg vezetője lesz, a délvidéki sereg élére pedig Perczel Mór áll. A fősereg Görgei vezérlete alatt viszont így alakul meg: I. hadtest parancsnoka Klapka György, II. hadtesté Aulich tábornok, III. hadtesté

Perczel Mór honvédtábornok.

Tüzértiszt volt, majd mint Tolna megye követe vett részt a pozsonyi országgyűlésen. Szabadelvű politikus volt, a márciusi mozgalmakban is jelentős szerepet játszott Pesten, állítólag ő szerkesztette meg a 12 pontot. Egyik legkiválóbb tábornoka lett a honvédseregnek. Kossuthnak bizalmasa volt. A szabadságharc után külföldre menekült.

Damjanich tábornok, VII. hadtesté Gáspár András. Összesen 52.500 emberből és 184 ágyúból áll a hét magyar hadtest. Ezzel szemben Windischgrätz alatt áll három hadtest. Ezek közül I. hadtestet Jellásich, II. hadtestet Wrba altábornagy, III. hadtestet pedig Schlick altábornagy vezeti. Összesen 53.000 emberből áll az osztrák sereg.

Ez a két sereg április 1-én már ismét szemben állott egymással. Windischgrätz jó későre értesül az előnyomulásról, mikor a magyar sereg a Tiszán már átkelt. Ezért fő-

hadiszállását átteszi Gödöllőre és onnan adja ki intézkedéseit. Gödöllő vonalán koncentrálja seregét, mellyel szemben Görgei a javított haditerv szerint a VII. hadtestet látítja fel a Hatvantól Hortig terjedő vonalon. Az új haditerv csupán egy mozzanatában tér el a régítől, nevezetesen abban, hogy a hadjáratot támadó jellegűvé teszi és Komáromot jelöli meg végső célpontul.

Április 2-án Gáspár András hadteste Hatvan előtt megütközik Schlick hadtestével. Gáspár éppen háromszor veri el az osztrák sereget s heves uccai harc után a városból is kiűzi. Most a Jellásich hadtestére

Uccai harc Hatvanban.

A városba bevonult osztrákok makkasul védelmezték magukat, de végül a magyar sereg kiverte őket Hatvanból.

kerül a sor. Jellasich arra a hirre, hogy a magyarok átkeltek a Tiszán, azt a parancsot vette Windischgrätztól, hogy tüstént vonuljon — egyesülés végett — Gödöllő felé. Görgei azonban gondoskodott róla, hogy a Klapka hadteste lehetőség szerint feltartóztassa Jellasich hadait.

Jellasichnak Nagykáta, Tápió-Bicske, Súly községeken át kellett Gödöllő felé haladnia s már át is lépte ezt a vonalat, mikor április 4-én Klapka arról értesült, hogy málhavonata, mintegy negyven szekér s egyéb szállítmány Tápió-Bicskén vesztegel. Két dandárt küld a málhavonatra elfoglalására, ő maga pedig a Tápió-Bicskét Nagykátával összekötő híd közelében helyezkedik el. Az összetűzés után azonban kiderül, hogy nem málhavonatra, hanem Jellasich hadtestének egész utóhada, mintegy nyolcezer ember tanyázik Bicskén. A támadást magyar részről a Dipold-dandár kezdi meg, ennek segítségére megy a Bóbics-dandár, majd mikor ez is elégtelennek mutatkozik, három lovasszázad, de egyik sem bír az osztrák túlerővel. A magyar csapatok megkezdik a visszavonulást szinte abban a pillanatban, mikor a harc színhelyére ér Damjanich hadteste. A hátrálókat látva, Damjanich haragosan rájuk kiált:

„Mi van itt? Micsoda komédia ez? Mars vissza!”

S azzal a menekülőket visszatérésre kényszeríti. A Bicskét Kátával

Schlick altábornagy a verpeléti csatában.

A félszemű, vitéz osztrák hadvezérnek az ütközetben összelövéldözték a csákóját. Katonái erre a saját csákójukat ajánlják föl a vezérnek. Egykorú osztrák csatakép.

Az isaszegi ütközet.

A tavaszi hadjárat egyik legdicsőbb fegyverténye volt. A csata hőse Damjanich tábornok volt, aki példaadásával lankadatlan ellenállásra buzdította katonáit. A legválságosabb pillanatban megérkezett Aulich hadosztálya és a magyarok javára döntötte el a kétnapos harcot.

összekötő hídon az osztrákok már javában törtek előre, mikor Damjanich jövetelével a szerepek egyszerre megcserélődnek. A magyarok lépnek fel támadólag s reggel 10 órától esti 6 óráig folytonos ágyútűz, lovasroham és tüzelés között végre visszanyomják az ellenséget. Az osztrákok próbálják még a hidat védeni, de a 3-ik és a 9-ik zászlóaljjal, a két híres vörössipkás csapattal Földváry Károly alezredes vakmerően áttör a hídon. Utánuk nyomulnak a többiek is s folytatják a harcot a folyó túlsó partján mindaddig, míg az osztrákok a felgyújtott község alól egészen elhúzódtak. A győzelem megvolt, de nagy áron jutott hozzá a magyar sereg. Halottakban és sebesültekben nyolcszáz embert vesztett, az osztrákok pedig hatszázat.

A husvéti ünnepek közeledtek. A falvakban a lakosság megkezdte az ünnepi tisztogatást, sürgősen készítették a husvéti kalácsot, mikor a magyar sereg nagypéntek napján, április 6-án szép lassan tovább vonult, hogy Windischgrätzcel a döntő csatát megvívja. A különböző utakon induló csapatrészek iránya Isaszeg és a vonalában fekvő harcterep.

Isaszeg alig pár mérföldre fekszik Gödöllőtől, amely negyvennyolcban mintegy kétezer lakost számlált. Windischgrätz hadai ide húzódtak a magyarok támadása elől, a magyarok pedig ide is követték

őket. A községet a Rákospatak szeli át, ennek balpartján terül el a Királyerdő, melynek háromfelől egybefutó útjai a községben egyesülnek. Ez az út aztán Pest felé veszi irányát. Gáspár ezredes kerül legelőször össze az ellenséggel. Előcsapatai találkoznak Schlick utóhadával s előbb lovas, majd tüzér támadást intéznek ellenük. Az utóhad sietve elvonul Bagról Besnyő felé, Gáspár pedig állásában marad.

Klapka a Királyerdőn már majdnem egészen átjutott, mikor az erdő szélén és a község elején osztrák határőrvidéki zászlóaljakra talál. A lehető legalkalmasabb időben zavarta meg őket. Nagy kondérok körül ülve az ebéd elkészülését várták, mikor a Jákó-dandár rájuk tört. Ott hagyták a frissen illatozó gulyás üstöket és csak a futásra gondoltak. A győztes magyar csapatokat azonban Jellasichek két dandára visszaveri. A hátrálás folytán a hátul álló Bóbics-dandár is felbomlik s Klapka ismét hátrálni akar seregével, mikor Damjanich mellette terem. Hátrálásról többé nem lehet szó:

„Vissza! — kiáltja Damjanich. — Hát ti csak hátrálni tudtok? No majd megtanítalak én titeket vitézségre!”

Visszahajtotta a futamodókat s maga is belevegyült az ütközetbe. Hanem most szinte ő került bajba. Jellasichek segítségére megérkezett Schlick hadteste s ez is kemény tüzelés alá vette Damjanichot. Ugy látszott, hogy két tűz közé szorítják és a győzelem egészen az osztrákok részére fordul. Damjanich már kezd lemondani a győzelemről, mikor a harctérre érkező Görgei arról értesíti, hogy nemsokára az Aulich segítsége várható. Damjanichnak ez a biztatás új erőt ad, az ágyúk újult erővel okádják a tüzet az ellenségre. Hanem a balszárnyon egészen ellanyhul a küzdelem. Klapka ismét hátrálni akar. De már ezt Görgei sem nézheti.

„Mi lelt téged, hogy mindig hátrálni akarsz?”

Klapka magyarázni akarja a dolgot. Az emberek ki vannak fáradva s fegyvereiket sem tudják használni. Való ugyan, hogy a töltényeknek a honvédek nem tudták hasznát venni, mert puskapor helyett homokkal voltak töltve. A fegyvergyárban alkalmazott horvát munkások követték el ezt a gabszágot. Görgei azonban nem respektálta egyik argumentumot sem.

„Nincs magyarázat! — kiáltotta. — Győznünk kell. Előre!”

Klapka újból rendezte csapatait s különösen az az értesítés bátorította, hogy Aulich tábornok nemsokára megérkezik a felmentő csapatokkal. A jobbszárnyon Damjanich ezalatt a legvégső erőfeszítéssel tartja öt zászlóaljával állását Jellasichek és Schlick seregei ellen.

„Amíg egy emberem marad, innen ki nem vernek!” — kiáltja szilaj dühvel az újabb és újabb ellenséges csapatok láttára.

Görgei biztosítja őt is, hogy csak tartson ki mindenáron, mert Aulichnak okvetlenül meg kell érkeznie. Az a tudat, hogy friss csapatok fognak érkezni, Damjanichot annyira elragadja, hogy meggondolás nélkül ráveti zászlóaljait

az ellenségre s olyan eredményt ér el, hogy az ellenséges sorok kezdenek bomladozni. Windischgrätz ekkor a lovasságot küldi a hadállás védelmére s Ottinger vezetése alatt egy egész lovas hadosztály, körülbelül háromezeröttszáz lovas neki rohan a magyar sereg harcvonalának. Ebben a pillanatban Nagy Sándor lovas dandárának rohamjelét fújják a trombiták. Ottinger lovas-hadosztályával szemben áll háromezer magyar huszár és a két lovas sereg teljes erejéből összecsap. Mindkét oldalon valóságos karderdő képződött és a száguldó lovak patái alatt valósággal rengett a föld.

A népvándorlás korában lehettek ilyen harcok. Egy mérföldnyire lehetett hallani a hat-hétezer kard csengését s ugyanannyi vágató ló dübörgését. A huszárokat teljesen elkapta a roham mámora. Kevés csatája volt a szabadságharcnak, melyben ilyen nagytömegű lovastámadás történt volna. Ember-ember ellen, kard-kard ellen, így folyt a harc vagy egy fél óráig, míg az osztrákok lassan hátrálni kezdtek.

A huszárokat annyira kimerítette a roham, hogy az üldözésre már nem lehetett használni őket.

Nagy Sándor honvédtábornok.

A szabadságharc kezdetén a délvidéki szerb lázadók ellen harcolt. Az isaszegi csatában olyan bravuros lovashadot vezetett, amelynek alig van párja a csaták történetében. Vitézségeért altábornaggyá léptették elő. Részt vett Buda ostromában is. Fegyverletétel után az osztrákok Aradon kivégezték.

Az ütközet sorsát ez a hatalmas roham sem döntötte el. Az osztrákok összes erejüket harcba vetették, mert Isaszeg elvesztése egyúttal Pest elvesztését jelentette számukra. Alkony borult már a vidékre, mikor a harc még mindig folyt. Az ellenfelek alig látták egymást, de azért a lövöldözés nem szűnt meg. Ebben a végsőig feszített viadalban, melynek izgalmassága az alkony borulata által is fokozódott, egyszerre csak megszólalnak a honvédsorok mögött az ágyúk.

„Mi ez? Mi történt?” — tudakolja mindenki. Az ágyúgolyók állandó csapkodására kétségbeesett zavar tör ki a seregben.

Nem tudták megérteni, hogy ki ágyúztathat rájuk a sötétben. Hiszen a lovasság az oldalakat védi és hátban is megvan a csapat biztosítása. Hogyan törhetett be ilyen titokzatosan az ellenség. Klapka hadteste volt legjobban kitéve az ágyúzásnak, de nem maradt bántatlanul a Damjaniché sem. A csapatok között rendkívül zavar keletkezik és a rettenetes helyzetben még a bátrabbakat is rémület fogja el. Sem előre, sem hátra nem lehet menni. Vajjon mi történhetett? Ámde az ágyúszó ime egyszerre eláll.

Végre kitudódik a rejtélyes bombázás oka. Megérkezett a várva várt Aulich hadtest s az élen haladó tüzérség, mihelyst állást talált, rögtön lemozdonyozott és beirányította az ágyúkat. A mindjobban ereszkedő homály azonban megtévesztette őket s az ellenség helyett a saját csapatjaikat kezdték lövöldözni. A tüzérek szörnyen röstelték a tévedést s hogy helyrehozzák hibájukat, az osztrák hadsoroknak szegeztek ágyúikat.

Aulich hadteste ezalatt szép rendben felvonult s most egyesült erővel indult meg a támadás. Az ágyúk szakadatlanul okádják a tüzet Jellasich csapataira, a honvédek ezek fedezete alatt aztán rohamot intéznek. Jellasich nem bírja tartani magát, visszavonul. Az Aulich hadtest azonban az égő faluba is behatol és egyre üzi, hajtja őket, úgy-hogy az osztrákok felhagynak minden ellenállással. Még csak a bal-szárnynon folyik a harc Damjanich és Schlick között. A magyarok kétszer-háromszor támadnak, rohamuk azonban mindig megghiúsul. Ugy látszik, hogy Schlick, a császári hadseregnek ez a hős katonája meg akarja menteni a zászló becsületét. Tizenegy óráig meglehetősen tartotta magát, de ekkor olyan erős rohammal tört csapataira a honvédség, hogy ő is kénytelen volt a harcot feladni. Ezzel aztán véget ért az isaszegi csata, mely a tavaszi hadjárat egyik legdicsebb fegyverténye volt.

Az ellenség vesztesége halottakban meghaladta az ezret, ugyanennyi volt a foglyok és sebesültek száma. Magyar részen kilencszáz

halott és sebesült borította a csatateret. Teljes vereséget szenvedhetett volna azonban az osztrák sereg, ha Gáspár tábornok a VII-ik hadtesttel hátban támadott volna. Ezzel olyan kelepcebe lettek volna szorítva az osztrákok, miből alig menekülhettek volna ki a lefegyverezés veszedelme nélkül. Gáspár azonban egész idő alatt tétlenül állt. Azzal mentette magát, hogy működése folytatására nem kapott parancsot. Az isaszegi győzelem így is döntő jellegű volt. Az osztrákok már csak védekezésre gondolhattak. Gödöllőt sietve elhagyták és nagyszombat napján, mikor a harangok a feltámadás ünnepére kondultak meg, a nemzet feltámadásának erős hitével vonult be a győztes sereg Gödöllőre. Pusztítás és pusztulás nyomai jelezték az osztrák seregek ottlétét. A kastély egészen feldúlt állapotban maradt utánuk, de az épületek, a százados díszfák és a híres vadaskert is, mind elpusztultak.

A magyar főhadiszállás husvét napján a gödöllői kastély volt. Innen intézte Kossuth híres szózatát a nemzethez. Elbeszélte ebben a hadsereg eddigi hőstetteit és újabb segílyt kért a nemzettől.

A honvédeknek azonban nem sok idejük maradt pihenésre. Husvét napján szünetelt a harc, de másnap indult tovább a sereg, hogy újabb győzelmekkel pecsételje meg a hadjárat sorsát. A főtisztek és kormány megbízottak körében arról volt immár szó, hogy mi történjék az osztrákokkal. Pest előtt támadják-e meg őket vagy Pest kikerülésével a komáromi vár felmentésére siessenek. Kossuth és mások azt szerették volna, ha Pest felszabadítása kezdődik először, Görgői azonban ragaszkodott haditervének azon pontjához, mely Komárom felszabadítását jelölte meg célpontul. Így is volt helyesebb, mert ha Komárom felszabadul, akkor Windischgrätz úgysis kénytelen lesz Pestet elhagynia, nehogy elvágják összeköttetéseitől. Ilyen céllal kezdődik tehát húsvét másodnapján az előnyomulás.

Ámde Komárom megközelítésének sikere a Vác, Ipolyság, Léva irányában való elvonulást feltételezi, Vácon azonban csak úgy lehet keresztülmenni, ha előbb az ott állomásozó Ramberg-féle hadosztályt leverik. Windischgrätz a Rákospatak vonalát szállotta meg, mindennek előtt arra törekedett, hogy ő is, Ramberg is egyszerre támadtassanak. Viszont Görgői azt igyekezett elérni, hogy Ramberg a Windischgrätz ellen küldött Aulich hadtestet lekötő szándékában ne zavarhassa. A magyar haditerv eszerint a következő: Aulich a II. hadtesttel Windischgrätz ellen indul, hogy azt a látszatot keltse, mintha a magyar sereg Pest felszabadítására törekednék. A III. hadtest egy része Főth-Dunakeszi körül száll táborba, hogy szükség esetén Aulichot segíthesse.

Az I. és III. hadtest Vác irányában indult meg, hogy a terv szerint Ramberget elűzze. Aulich kitűnően oldotta meg feladatát. Miután hadtestét Dunakesz—Soroksár között felállította, egy pillanatil sem hagyott nyugtot az ellenségnek. Windischgrätzet teljesen lekötötte ez a tüntető sereg s nem is gondolt arra, hogy a Ramberg-hadosztály segítségére menjen. Csapatait Aulich hadteste ellen harcpontra fejlődötte, mialatt az I. és III. hadtest szakadó esőben Vác felé nyomul és a reggeli köd felszálltával megkezdí a támadást.

Az osztrákok a Vác előtt lévő Gombás-patak mögött húzódtak meg. A patakon keresztül egy kőhíd vezet, ennek elfoglalásáért folyik a küzdelem. Ramberg helyett, aki megbetegedett, Götz császári tábornok veszi át a vezérletet. Damjanich kezdi a támadást. Ágyúi teljes erőből szórják lövegeiket az ellenségre. A gyalogság a kőhíd irányában nyomul elő és sortűzzel próbálja megbolygatni a hadállást.

Egy darabig mindkét részen ágyúval és puskatűzzel folyik a csata, de magyar részről csakhamar megkezdődik a szuronyroham. A 3-ik zászlóalj vörössípkásai nyugtalankodnak legelőször és követelő hangon kiáltják :

„Menjünk Vácra !”

Mintha csak arról lett volna szó, hogy a hídon szépen átsétáljanak és nem egy vakmerő betörésről, mely veszélyesnek is mutatkozott és kevés eredményt is ígért. Damjanich a vörössípkások mozgolódására tréfásan odaszólt hozzájuk :

„Aztán akarnátok-e fiaim Vácra menni ?”

Egyhangulag felelték :

„Akarunk !”

„Akkor csak rajta, fiaim, én is jobb szeretnék már Vácra ebédelni.”

Ilyen biztatások között kezdődik meg a kőhíd irányában az előnyomulás. Legelől a lengyel légió halad, mögötte egy Wasa-zászlóalj. A dobosok fűrgén verik a rohamjelet, a kürtösök a rohamot fújják. De hiába minden, a roham nem sikerült. Pedig kétszer is betörték a lengyelek a hídra, a hatalmas golyózápor azonban megállította őket. A 3-ik zászlóalj azonban nem tágít a tervtől s újra fölhangzik a jelszó :

„Menjünk Vácra !”

„Hát menjünk !” — mondja Földváry Károly alezredes, a híres zászlóaljparancsnok, ki az imént még a lengyeleket vezette a hídra.

Rendbeállítja csapatát, kezébe ragadja a zászlót és a betörési pont megjelölése után kiadja a vezényszót :

„Szuronyt szegezz ! Előre !”

A magyar sereg hősiess harca Vácon.

A váci csatában a magyarok fényes győzelmet arattak az osztrákokon. A győztesek bevonultak a városba és a füstfelhős utcákon folyt tovább a harc, amelyben az osztrákok vezére, Götz tábornok is elesett.

Erre a vörössipkások csapata gyors iramban tör a hídra.

Földváry a hid közepén volt, mikor a lovát kilőtték alóla. Gyorsan egymásikra pattant, de abban a pillanatban ezt is kilövik alóla. Most már nem kér több lovat, hanem gyalogosan viszi rohamra a bátor fiúkat. Ezek halálmegvetéssel mennek utána és az ellenséges csatárláncot erős lendületekkel keresztül törik. Az osztrákok hirtelen a város bejárata elé húzódnak és ott próbálják megvetni lábukat. Nem sikerül, innen is kiűzik őket. Már csak egy reményük van, a város uccáin való harc, mellyen esetleg visszaverhetik a honvédeket. Hanem ez az utolsó remény is meghiusult a honvédek szüronytámadása miatt s az osztrákok tetemes veszteséggel hagyják el a küzdőteret. Mikor a harcnak úgyszólván már vége volt, Klapka hadteste is megjelent Damjanich segítségére. Csakhogy nincs már semmi szükség a segítségre, a győzelmet nélküle is kivívták a honvédek. Az osztrákok vesztesége annál súlyosabb volt, mert elesett vezetőjük, Götz tábornok is. A magyar sereg és általában a honvéd tisztikar páratlan lovagias jellemére vall az a bánásmód, melyet az elesett ellenséges tisztekkel és közemberekkel szemben mindig tanúsítottak. Az elesettekben nem az ellenséget tekintették többé, hanem a férfit, aki a harctéren, a zászló védelmében halt meg s megadták neki azt a végtisztességet, ami a katonát megilleti. Nem igen tudunk esetet arra, hogy az osztrák csapatok magyar tisztekkel ugyanezt megtették volna.

Görgei és a honvédtisztikar gondoskodott Götz tábornok méltó végtisztességéről. Görgei már előbb, mikor megsebesüléséről értesült, intézkedett a haldokló tábornok biztos helyre való szállításáról. Halála után pedig katonához illő temetésére nézve is megtette a rendelkezéseket. Saját katonái nem lehettek ravatala körül — ki tudja, merre futottak azok — de ott állott diszörséget egy szakasz föltűzött szuronyú honvéd és a szokásos katonai parádéval, a honvédtüzérség ütegeinek búcsúztató dübörgése mellett kísérték ki a temetőbe az elesett ellenséget.

A váci diadallal nem volt elérve a hadjárat célja, ott volt még Komárom, melyet az osztrák seregek tartottak körülzárva. Az uralkodóház tagjai kétségbeesve fogadták az újabb és újabb híreket, melyek mind azzal végződtek, hogy a „lábadók győztek.” Zsófia főhercegnő sírgörcsöket kapott s tetézték keserveit, hogy az ő kedvenc Jellásichról jövő hírek is mind azzal végződtek: elverték, megszalasztották, ismét elverték. Windischgrätz már a tavaszi hadjárat elején elmozdították a fővezérletől, de ennek a nyilvánosságra hozatalával vártak még egy ideig. A folytonos csatavesztések folytán nem halogatták többé a dolgot.

Görgei a váci csatában intézkedik,

hogy a csatában megsebesült és haldokló Götz osztrák tábornokot biztos helyre szállítsák. Görgei katonai parádéval temettette el az ellenséges tábornokot.

Azt a parancsot kapta, hogy a vezérletet adja át Welden altábornagynak, mivel az ő „sokoldalú” tapasztalatait más, igen fontos kérdéseknél kívánja az uralkodó igénybevenni. Nagyon szépen volt fogalmazva a levél, de a meztelen valóság azért az volt, hogy szép szavak kíséretében elküldjék. Jött helyébe Welden, aki éppen olyan nagyhangú proklamációkkal kezdte, mint Windischgrätz. Feltétlen megadást követelt,

Rózsa Sándor szabadsapala a délvídeken oszték lovaságot ugraszt szél.

Rózsa Sándor, a híres alföldi betyár a szabadságharc idején főkapitányként a magyar kormányhoz és belyárral hőiesen küzdött a magyar legyverek diktátort.

mert különben ez meg az fog bekövetkezni. Hogy mi foganatja volt henegeő ijesztéseinek, megmutatták a következő ütközetek, melyek a dicsőséges tavaszi hadjáratot betetőzték.

Ámde nemcsak a *főharctéren*, hanem a délvidéken is állandó diadal jár a magyar fegyverek nyomában. Percel Miklós, az új parancsnok, mihelyt a délvidéki hadtest vezetését átvette, azzal kezdte, hogy a szerb vajdajelöltet, Teodorovics tábornokot Szőregnél hatalmasan megverte. Pétervárad érintésével, hol a megbízhatatlan elemektől megtisztította a várat, egyenesen Szenttamás bevételére indult. Ez a negyedik ostrom a szenttamási sáncok ellen s idestova fél éve, hogy egy hadtestet lekötött az a meddő viadal. Percel most elhatározta, hogy török-szakad, de itt is rendet fog csinálni. Április 4-én vezette seregét Szenttamás ellen s mihelyt a sáncok közelébe ér, elrendeli az általános rohamot. Gál Sándor ezredes négyezeri kísérlet után kénytelen visszahúzódni. Ellenben Földváry Sándor őrnagy a szegedi önkéntesekkel elfoglalja a sáncon átvezető hidat és szuronyrohammal a szerbekre tör.

A szabaddá lett hidon a többi csapatok is előnyomulnak, úgyhogy a küzdelem pár óra alatt el van döntve. A hivatalos jelentés szerint 4—5000 szerb veszett el Szenttamásnál, a magyarok közül ellenben mindössze kétszáz. A harc meglehetősen vad, sőt helyenként kegyetlen volt. A honvédek bosszút akartak állni mindazon kegyetlenségért, amelyeket a szerbek a védtelen magyarokkal korábban elkövettek, azért nem kegyelmeztek senkinek. Aki a kezükbe került, a halál fia lett. Szenttamáson a jobbra-balra halommal heverő holttestektől alig lehetett járni. Csak a községben kétezernél több szerbet vágtak le. A fizetés borzasztó volt, tagadhatatlan, de menthető a szerbek kegyetlenségével, melynek megtorlása akart ez lenni.

Három nap múlva újabb győzelmet arattak Percel csapatai. A római sáncokat április 7-én négyórai kemény harc után a honvédek beveszik és a felkelőket szétugrasztják. Percelnek most az a terve, hogy Titel alá vonul és utolsó fészükéből is kiveri a szerbeket, de erői elégtelenségénél fogva lemond szándékáról és Titel helyett Ujvidékre húzódik. A tavaszi hadjárat így a délvidéken is a legkedvezőbb eredményekkel végződött.

A függetlenségi nyilatkozat. — A Habsburgok detronizálása.

A hadjárat elején az osztrák fegyvereknek kedvezett a szerencse. Valahányszor egy-egy csatát nyertek, rögtön ment Windischgrätz jelentése az udvarhoz, hogy a lázadók teljes leverése minden pillanatban várható. A kápolnai véres csata után még ennél is jóval több történt. Jelentésében Windischgrätz nemcsak a lázadó csordák szétveréséről, hanem arról beszélt, hogy Debrecen nemsokára hatalmukban lesz és a császári sereg az egész országban helyreállítja a régi rendet. Erre a jelentésre kiadta a császár március 4-én a kremsieri országgyűlésen kidolgozott új birodalmi alkotmányt. Most a kamarilla nyíltan és őszintén megmutatta, hogy mit akar. Ez az alkotmány, mely az osztrák császárság népei számára készült, megállapítja a Habsburg-dinasztia uralmának oszthatatlanságát és az uralkodó alá tartozó tartományok rendjét. Magyarországot Fiumével, a horvát tengerparttal, Erdellyel és az úgynevezett Részekkel egyszerűen bekebelezte Ausztria önmagába. A birodalmi tartományok igazgatására a középponti minisztérium szolgál, mely Bécsben székel. Ez az új alkotmány, mely közel százharminc fejezetben iparkodott a birodalmi tartományok jogait szabályozni, a magyar alkotmány kilencszázados jogaira és a márciusi törvényekre nem volt semmi tekintettel. Magyarország alkotmányát nemlétezőnek tekintette s besorozta a többi, önállóság nélküli osztrák tartományok közé.

Kossuth már a tiszafüredi táborban előhozta ezt az ügyet s a tábornokokkal való tanácskozás után abban állapodtak meg, hogy a március hó 4-iki „alkotmányra” *valamivel válaszolni kell.*

Kossuth a tavaszi hadjárat diadalmas fegyvertényei nyomán aztán alkalmasnak ítélte a pillanatot, mikor a nemzet is felelhet a Habsburg-ház törvénytelen eljárására. Az országgyűlés előtt kifejtette, hogy a császári önkény ezen durva megnyilatkozásával szemben hasonlóan erélyes visszavágást kell adnia a nemzetnek is, mert a hadsereg követeli. A hadsereg kimondja az ausztriai háztól való elszakadást, ha az országgyűlés ebben meg nem előzi. A hadsereg határozata pedig katonai diktatúrára vezetne, amit kerülni kell, mert az országra veszélyessé válhatna. Felszólalások történtek ugyan, hogy az indítvány megtétele még nem időszerű, de ezt az ellenvéleményt Kossuth pártja elhallgatta.

Április 14-én megtörtént aztán végre az országgyűlés határozata a Habsburg-ház detronizálásáról s a nemzet függetlenségének ünnepélyes kimondásáról.

Szombati nap volt április 14-én, mikor ez történt. A képviselők a református iskolában gyülekeztek, hol a rendes tanácskozásokat szokták tartani. A debreceni nép a nevezetes esemény hírére ezrével gyűlt össze és azt követelte, hogy bocssásanak be mindenkit a terembe.

„Nincs hely! nem lehet bemenni!” — kiáltják a mindenünnen tolakodó sokaság felé, mire ezek visszakiáltanak:

„Tartsák meg akkor a piacon a gyűlést!”

Egy öblös hang ezt is túlszárnyalja:

„Menjünk a református templomba!”

Ilyen értelemben teszi meg indítványát Drágos János belényesi képviselő, kinek javaslatára kimondják, hogy az ünnepélyes tanácskozást helyszüke miatt a református nagytemplomban fogják megtartani. Erre a képviselők az elnök vezetése alatt, hatalmas néptömegtől

Kossuth és a honvédség főbb vezérei.

Kossuthtól jobbra Aulich, balra Görgei áll, A háttérben állnak: Percel, Bem és Dembinszky.

kísérve, a templomba indulnak. Ott van a menetben Kossuth is, a honvédelmi bizottmány élén. Fekete díszruha van rajta, kard lóg az oldalán, lábát sarkantyús csizma fedi. Ezekből a külsőségekből is látszik, hogy valami szokatlan dolog készül.

A templomban, a papi emelvényen foglal helyet Almássy Pál elnök, mellette Szacs vay Imre és Irányi Dániel jegyzők. Zsufolásig tele van a templom közönséggel, de tizszeresen meghaladja a külső tömeg a bentlevők számát. Az ülést Almássy Pál nyitja meg. Felszólítja a közönséget, hogy hallgassák végig figyelemmel Kossuth előterjesztését és a tárgy fontosságához méltó viseletet tanúsítsanak. Az elnök ezután nyomban Kossuth felé fordul: .

„Felkérem a kormányelnök urat, tegye meg indítványát.”

Egy pillanatig általános mozgás keletkezik. Minden arc Kossuth felé fordul, aki a szószéken állva végigjártatja tekintetét az egybegyűlteken, majd a zaj csillapodásával megszólal.

Kezdetben alig lehet szavát hallani. Elnézést kér arra való tekintettel, hogy gyöngének érzi magát. A közönség lélekzetfojtva, nagy figyelemmel hallgatta a nagy férfiú szavát, akinek ebben az időben emelkedett tetőfokra a népszerűsége. Gyöngé, alig hallható hangon kezdi nagyszerű beszédét, de percről-percre erősödik hangja s öt perc múlva már teljes erejénél van.

Azzal kezdi beszédét, hogy elérkezett a pillanat, mikor a nemzet „Isten, világ és Európa” előtt nyíltan kimondhatja, hogy szabad és független akar lenni.

Az első éljen már ekkor elhangzik.

Kossuth folytatja. Elmondja a hadsereg győzelmeit, tudatja, hogy az ellenség már minden ponton meggyöngült s bizton lehet remélni, hogy az ország nemsokára megtisztul az ellenséges csapatoktól. Ezek után rátér az ausztriai uralkodóház visszaéléseinek elsorolására. Bő részletességgel eleveníti fel a március 15-étől egészen a legutolsó napokig elkövetett törvénytelenégeket s mikor a sérelmeket egészen kimerítette, megteszi indítványát, mely öt pontból áll.

Az első pont szerint Magyarország Erdéllyel és a hozzátartozó részekkel független és önálló európai államnak nyilvánítatik. A gyűlés az indítvány első pontját szó nélkül elfogadja. Következik a második pont. Ez arról szól, hogy miután a Habsburg-lotharingiai ház a nemzet ellen fegyvert emelt, jogait, alkotmányát eltiporta és a koronázáskor tett esküjét megszegte, az uralkodástól ezennel „a nemzet nevében örökre kizáratik, kirekesztetik és az ország területéről és minden polgári jogok

élvezetéből számkivettetik.” Ezek alapján a Habsburg-lotharingiai uralkodóház a nemzet nevében *trónvesztettnek, kirekesztettnek és száműzöttnek* nyilváníttatik.

Ennek az indítványpontnak különböző hatása volt. Számosan voltak, akik merésznek és célszerűtlennek találták, de nem mertek szólani. A többség azonban lelkesen helyeselt. Az ezután következő pontok a kötetendő szövetségekre, a kormányrendszer formájára és a függetlenségi nyilatkozat megszerkesztésére vonatkoztak.

Mihelyst az indítványok elhangzottak, Irányi Dániel, egyenként felolvasta újból a pontokat, melyek ellen egyetlen hang sem szólal fel. Nagyobb mozgás csak akkor támad, mikor a második pontra nézve Almássy kimondja a ház határozatát.

„A törvényhozás határozata értelmében ezennel kimondom, hogy a Habsburg-lotharingiai ház trónvesztettnek nyilváníttatik és a nemzet nevében száműzetik.”

„Elfogadjuk! Ugyan!” — kiáltják mindenfelől s ugyanígy helyeselnek, mikor a negyedik pont alapján ki-
mondják, hogy Kossuth Lajost évi kétszázezer ezüst forint fizetéssel az ország kormányzójává választják.

Délután volt vége a nevezetes gyűlésnek s még aznap délután Perényi Zsigmond báró elnöklete alatt a főrendiház is összeült és meg tárgyalta az alsóház határozatát. Nem történt itt semmi ellenkezés. Majtényi jegyző a mult ülés jegyzőkönyvét olvassa fel, melynek hite-

Csányi László.

A magyar szabadságharc egyik legnemesebb jellemű vezérémbere. Először a Jellachich ellen küzdő hadsereghez nevezték ki kormánybiztossá, majd Erdély kormánybiztosává. A függetlenségi nyilatkozat után közkeletű ügyi miniszter lett. Az ideális lelkű férfiú lelkesedéssel odaadással szolgálta a nemzeti ügyet. A világiosi fegyverletétel után Haynau felakasztatta.

lesítése után Perényi Zsigmond báró az alsóház indítványát terjeszti elő. Utal azokra a körülményekre, melyek a nemzet és a dinasztia harcát kiélesítették s az események nagyszerű kifejlődését látja abban, hogy a sok ármány, árulás és hitszegés után a nemzet végre önállóan rendelkezhetik jogainak megvédésében. Utána Majtényi jegyző felolvassa Kossuth indítványát a Habsburg-ház detronizációja és az új kormány alakítása tárgyában. Első felszólaló Ujházy, sárosi főispán volt. Azt javasolja, hogy közfelkiáltással fogadják el az indítványt. Senki sem szól ellene, az elnök tehát kimondja a határozatot.

Öt nap múlva készen volt a *függetlenségi nyilatkozat* Perényi Zsigmond báró, Almásy Pál és Szacsvey Imre aláírásával. Terjedelmes elősorolása ez a Habsburg-uralkodóház bűnlajstromának az ismert képviselőházi határozat kimondásával. A városok és törvényhatóságok felirataikban fejezték ki a határozat felett való megelégedésüket s maga a sajtó is egyhangúlag helyeselt. Táncsics Mihály a *Munkások Ujsága* című lapjában a detronizáció kimondásának hatása alatt ezt írja:

„Változtasd Uram azon hazánkfiát, ki tán azt merné tanácsolni, hogy a Habsburgok még egyszer Magyarország fejedelmei legyenek — baromrá. És e barmot alakítsd olyan formán, hogy hátán legyen egy Habsburg-ivadék, kezében korbáccsal s a kettős ábrázatú barmot szünet nélkül korbácsolja. És ne engedd e barmot legalább ezer esztendeig megdöglenni, hanem tedd kötelességévé, hogy egyik országból a másikba tévelyegjen. Midőn körmöci aranyat lát, görcsök rántsák össze minden tagját.”

Eddig még megvolt a lehetőség legalább elvben az uralkodóházzal való egyezsége, ámde a detronizáció után már nem maradt egyéb, mint a végsőig való harc. A hadsereg tisztjei így fogták fel a függetlenségi nyilatkozatot s annál nagyobb volt Kossuth irányában elkeseredésük, mert a detronizációt az ő hozzájárulásuk és előleges beleegyezésük nélkül mondotta ki. Nem maradt egyéb számukra, mint vagy odahagyni a sereget, mint tette többek között a VII. hadtest vezetője, Gáspár tábornok, vagy folytatni tovább a harcot, melynek sikerétől már nem sokat reméltek, mert ekkor már szélteben beszéltek, hogy jön az orosz is segíteni az osztrákoknak.

Görgei nyíltan kifejezte az április 14-iki határozat miatt való elégedetlenségét s innen kezdve közötté és Kossuth között még jobban kiélesedett a feszültség. Damjanich viszont olyan haragra gyúlt, hogy a prókátor-parlament szétverését ajánlotta. A tényeket lehetett kritizálni, de megváltoztatni nem lehetett. Az április 14-iki határozatok értelmé-

ben Kossuth Magyarország kormányzója lett és megalakította az új kormányt, melynek tagjai ezek voltak:

Miniszterelnök: (együttal belügyminiszter) *Szemere Bertalan*. Pénzügyminiszter: *Dussek Ferenc*. Közlekedési miniszter: *Csányi László*. Közoktatási miniszter: *Horváth Mihály*. Igazságügyminiszter: *Vukovich Sebő*. Külügyminiszter: *Balthyány Kázmér gróf*. Kereskedelmi miniszter: (ideiglenesen) *Balthyány Kázmér*. A hadügyminiszteri tárca Mészáros Lázár lemondása folytán egyelőre betöltetlen maradt.

Balthyány Kázmér gróf.

Már a szabadságharc előtt az ellenzéki politikusok között küzdött s a Kossuth által alapított Védegylet elnöke volt. A szabadságharc kitörésekor délvidéki városok katonai kormányzója, a függetlenségi nyilatkozat után pedig külügyminiszter s ideiglenes kereskedelmi miniszter lett. A szabadságharc leverése után szerencsésen elmenekült s Párizsban halt meg.

A kormány élén Kossuth Lajos áll, mint országharckormányzó. Hadügyminiszter Görgei lesz, majd Klapka, Damjanich és újra Görgei. A hadműveletek azonban nem akadnak meg a detronizáció folytán. Görgei kedvetlen, dühös és elégedetlen a parlament és Kossuth eljárása miatt, de azért megtartja továbbra is a vezérletet s viszi seregét Komárom felszabadítására.

A tavaszi hadjárat befejezése. — Komárom fölmentése. — Budavár visszafoglalása.

A váci csata után az Aulich hadtest kivételével a főszereget egyenesen Komárom várának indul. Az osztrák sereg azonban értesült a honvédek céljáról és Nagysalló körül fel akarta tartani előnyomulásukat. Wölgemuth vezérlete alatt mintegy huszonötezer főből álló sereg várta a magyarok érkezését. Görgei a Garamon két hidat veretett és ezeken

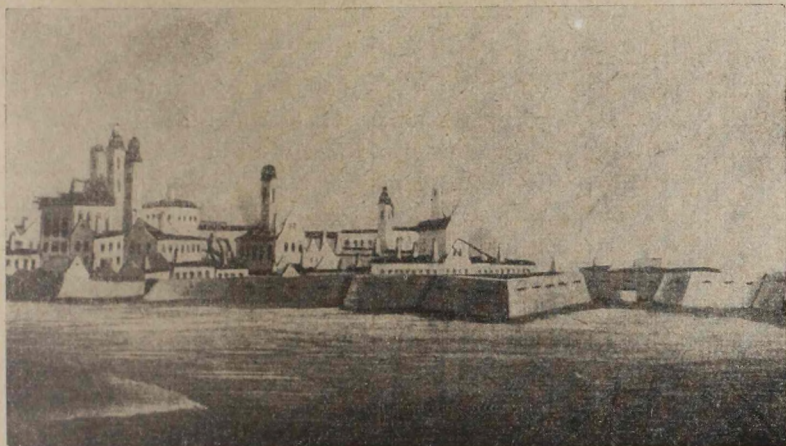
szállíttatta át hadtesteit. Április 18-án a csapatok fennakadás nélkül haladtak, ámde április 19-én reggel nyolc órakor Klapka hadtestének elősapatai Nagysalló környékén az osztrákok hadvonalára bukkannak. Klapka mindenekelőtt értesíti Damjanichot és Gáspárt s nyomban hozzáfog a támadáshoz.

Kilenc órakor már az összes ágyúk mind a két oldalon bömbölnek. Déli egy órakor az I. hadtest elkeseredett harc után elfoglalta a magaslatokat. Az üldözést a lovasság vette át és Nagysallón keresztül kergette az osztrákokat. A magaslatokon és a községben olyan erősen tartották magukat a honvédek, hogy Wolgemuth többszöri próbálkozással sem volt képes kiszorítani őket. Az irtózatos harcnak délután öt órakor volt vége. Irtózatos volt azért, mert rendkívüli erőfeszítést igényelt és tetemes áldozatba került. Az osztrák sereget valósággal tönkreverték a magyarok. Egyik részük Verebély, másik Érsekújvár, harmadik Esztergom, a negyedik pedig Komárom irányába menekült. Az osztrákok vesztesége halottakban és sebesültekben 1400 ember, foglyokban még külön 1200 ember. Görgői azonban nem pihentette seregét, hanem vezette tovább Komárom alá.

A nagysarlói ütközet

A tavaszi hadjárat sorozatos győzelmeinek egyike volt. A vörössapkások s a huszárok fényes győzelmet arattak itt az ellenségen.

Komárom vára a szabadságharc idején.

Ez a vár volt a legfontosabb erődjé az országnak. A tökéletesen felszerelt várat bevehetetlennek tartották. A világosi fegyverletétel után is rendületlenül állt a vár Klapka György parancsnoksága alatt. Miután ekkor már a helyzet teljesen kilátástalan volt, Klapka 1849. október 2-án tiszteletes feltételek mellett feladta a várat. Az osztrákok kénytelenek voltak elvonulást biztosítani a védőrség számára.

Komárom a legfontosabb erőseje volt az országnak. Hatalmas, jól kiépített és tökéletesen felszerelt vár volt, melyet bevehetetlennek tartottak. Első parancsnoka Mertz osztrák altábornagy volt, kit azonban a kormány elmozdított állásától, mikor az a gyanú merült fel ellene, hogy az ellenség kezére akarja játszani a várat. Utána Majtényi István ezredes következett, kit csüggettsége és megbízhatatlansága miatt szintén elmozdították helyéről. Harmadik parancsnok Török Ignác mérnökkari ezredes lett. Alatta, mivel a tisztek feleségeiket és női hozzátartozóikat is magukkal hozták a várba, napirenden voltak az asszonvi intrikák és civakodások. A kormány ekkor Puky Miklós képviselőt küldte ki biztosi minőségben Komáromba, aki rövid idő alatt rendet teremtett. De ekkor újabb pletyka támadt. Mack József ezredest, a honvédtüzérség szervezőjét kezdték mindenféle váddal illetni. Mack ugyanis megismerkedett egy előkelő, inkább a félvilághoz tartozó csinos nővel, ki annyira megigézte, hogy mindenféle szolgálatát elhanyagolta miatta. Beszéltek eközben arról is, hogy nincsenek rendben Mack dolgai. Nem megbízható, áruláson töri a fejét. Egy alkalommal Puky kormánybiztos elrendelte, hogy Ujszóny szigetére küldjön fegyveres csapatokat, hogy támadás esetén erről az oldalról meglepetés ne érhesse a várbelieket. Mack azonban nem hajtotta végre a parancsot, minélfogva Puky le-

tartóztatta és vizsgálati fogságba vetette. A hadjárat végéig itt maradt, de nem tudtak később sem terhelő dolgokat rábizonyítani. Később Lenkey, majd Guyon lett a vár parancsnoka, az osztrákok azonban hiába próbálták bevenni, egyetlen kísérletük sem sikerült. Most is ostromzár alatt tartották, mikor a magyar felmentő sereg megérkezett.

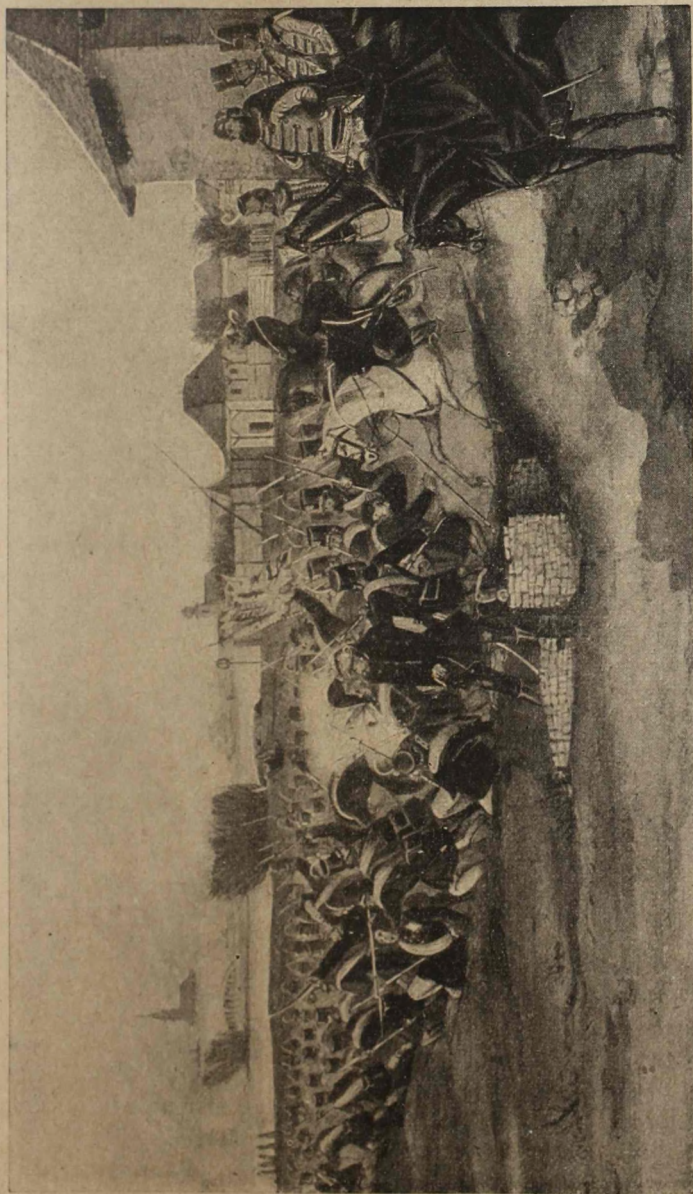
Április 21-én éjjel indult a magyar sereg Komárom alá s 22-én korra reggel, mikor még alig pitymallott, keresztül tört az ostromló csapatokon. A várból Lenkey tábornok négy zászlóalj gyalogsággal, egy osztály huszárral és egy üteg tüzérséggel kitört az ellenségre, mely az erős rohamok következtében kénytelen volt állásait feladni. Az osztrákoknak több hónapi megerőltetett munkájuk ezzel kárbaveszett. Hiába akarták a várat árulással, cselekkel és ostrommal bevenni, egyik sem sikerült. Innen is elűzettek, sőt, hogy még nagyobb legyen a győzelem, április 23-án Szőnynél is csúfosan megverettek.

A szónyi erődítések között Simunich táborozott és innen akarta Komáromot ostrom alá venni. A vár szerencsés bevételekor Görgey úgy látta, hogy Simunich észrevétlenül el akar húzódni, támadást tervezett tehát ellene. Az volt a legnagyobb baj azonban, hogy a Dunán nem tudta csapatait átvezetni, már pedig enélkül nem lehetett a támadást végrehajtani. Rögtön egybehívatta a legügyesebb komáromi hajóácsokat és közölte velük, hogy gazdag jutalomban részesíti mindazokat, kik a híd felállításában részt vesznek. Az ácsok nem sokat gondolkodtak. Április 24-én éjjel hozzáfogtak a munkához és másnap estére az osztrákok szakadatlan ágyútüze ellenére felépítik a hidat. Már csak az átkelés van hátra. Az első és harmadik hadtest éjjélkor megkezdí az átkelést. Az osztrákok éppen az imént hagyták abba az ágyútűzet, nem is gondoltak arra, hogy a magyar sereg éjszaka idején támadni fog.

A hivatalos tudósítás a sáncok bevételeéről így szól:

„Éjfélt után két órakor a megrohanás Knezich osztálya és Dipold alezredes dandára által oly vitézséggel és eréllyel történt meg, melyhez hasonlót a hadviselés története ritkán mutat.”

Azért idéztük ezt a dicséretet, mert Görgei maga mondja. El lehet képzelni, micsoda hősiességgel harcolhattak a koromsötét éjben a honvédek, ha Görgei is, aki nem nagyon szokott dicsérni és sohasem szokott túlozni vagy bőbeszédű lenni, ekkora elismeréssel emlékezik meg a honvédek bátorságáról. A sáncok az első roham után a magyarok kezébe jutottak. Pedig az ellenség ágyúi egyre szórták a tüzet és az őrség sortűzekkel fogadta a honvédeket. Ezek azonban szuronyszegezve rohantak előre és akik az osztrákok közül el nem menekültek, mind foglyul estek.

Harcok Komárom alatt.

Az osztrákok megszállták a bevéhetetlen magyar várat. A védőrség azonban, melynek vezére egy ideig Damjanich volt, mindig hősiessé visszaverte az ellenség támadását.

A vereség után az osztrákok Ács községbe vezető úton kíséreltek meg még egy ellenállást. Az első és harmadik hadtest, továbbá Guyon vezetése alatt a komáromi őrség négy zászlóalja előre tört és olyan tüzes viadalt támasztott, hogy pár perc múlva minden ponton felgyűlt a harc. Az osztrákoknak itt sem volt szerencsájük, pedig elég keményen védték magukat. Az ácsi erdőnél tombolt legszenvedélyesebben a küzdelem. Itt két osztrák dandár akarta megakadályozni az előnyomulást s négy ízben vissza is vetette csapatainkat, pedig azok már az erdőbe is behatoltak. Görgei maga áll most a csapatok élére s olyan erős rohamot indít az osztrákok ellen, hogy azok az összes pontokat feladták.

A szőnyi és ácsi diadalok immár az osztrák sereget majdnem teljesen szétbomlasztották. Persze itt is történtek lanyhaságok, mert ha Görgei kellő nyomatékkal üldözi az ellenséget, a szőnyi győzelem, ahogy Kossuth mondta, második marengói csata lehetett volna. Bécszet könnyű szerrel be lehetett volna venni és az uralkodóháznak Olmützben sem lett volna maradása. Görgei azonban nem üldözte az ellenséget s ezzel sok minden egészen másként ütött ki, mint ahogy történt volna, ha a győztes magyar sereg Bécs városában megjelenik s felhasználva a bécsiek légületlenségét, a forradalmat Ausztriába is átviszi.

A tavaszi hadjárat eredményeit mindazonáltal nem lehet kicsinyelni. Kiváló fegyvertények között ment végbe s mindenütt győzelem kísérte a magyar fegyvereket. Welden altábornagy be sem várta a szőnyi és ácsi győzelmeket, már akkor kivonta csapatait a fővárosból, mikor értesült Görgei Komárom alá való érkezéséről. A magyar vezérkar által kidolgozott haditerv — a zseniális Bayer ezredes műve — valóban fényesen sikerült. Welden kelepcébe van szorítva s ha nem menekül, akkor vége van. Előtte áll Aulich, mögötte Görgei, már csak menekülnie lehet, ha nem akarja kockáztatni serege bekerítését. Jellasich délvidékre húzódik hadtestével, hogy a kapott parancs értelmében ott próbáljon támaszt találni az új hadjáratához, Welden pedig sietve fut Pozsony irányában az osztrák határszélre. Meg kell jegyeznünk, hogy a páratlan sikerekben oroszlánrésze van Aulich hadtestének, mely azt a feladatot, hogy az osztrák sereget Pesten lekötve tarsa és szinleges támadásaival a Görgei vezetésével Komárom felé húzódó magyar fősereg szándékát leplezze, olyan bravurossan hajtotta végre, hogy mikor Welden tisztába jött a magyar sereg szándékával, akkor már nem maradt számára más hátra, mint a gyors menekülés Pest alól. Április 23-án az osztrák csapatok elhagyták a fővárost, másnap reggel pedig megjelenik Pest uccáin egy szakasz magyar Württemberg-huszár. A főváros lakos-

sága örömmámorban, boldogan fogadja a bevonuló huszárokat. Éljen-riadal tör fel mindenütt, amerre elhaladnak. A nők virágokat szórnak útjukba, az ablakokból kendőlobogtatásokkal üdvözlik a bevonuló magyar katonaságot. De a marcona huszárok maguk is egészen oda

A magyar védősereg kitörése a komáromi várból.

A magyar fegyverekre díszösleges tavaszi hadjárat idején Welden tábornok állt az ostromló osztrák sereg élén s az erős vár bevételével szerette volna ellensúlyozni a magyar fegyverek diadalát. Eredményt azonban ő sem ért el, sőt a védősereg többször ki is tört a várból. Lenkey tábornoknak sikerült átjutni az ostromlók vonalán és átvette a főparancsnokságot. Majd megérkezett Guyon tábornok, hírül hozta, hogy az ellenség hátrál s ő lett a várparancsnok.

vannak a meghiúsultságtól. Az Aulich-tábor a cinkotai határban vigadott. Muzsikaszó, vig nótázás járta most itt a főváros felszabadulásának hírére. Pesten a Nemzeti Színházban díszelőadás volt a nevezetes nap ünnepére s mikor este Aulich hadteste bevonult, talpon volt az egész város.

A kivívott győzelmek után azonban újakról kellett gondoskodni

s mindenekelőtt/le kellett számolni azzal az osztrák őrséggel, mely Hentzi vezérlete alatt megszállva tartotta Budavárát. Görgei, mint hadügyminiszter egyelőre a seregnél maradt. Helyettesül maga helyett Damjanichot akarta Debrecenbe küldeni. Damjanich sok rábeszélés után engedett végre a kérésnek, megtartotta búcsúbédjét s már úgy volt, hogy április 29-én útra kel, midőn egy végzetes szerencsétlenség megakadályozta szándékában. Április 28-án sétakocsizást tett ugyanis Komáromban, de lovai megbokrosodtak s Damjanich kiugrott

Damjanich János tábornok polgári ruhában.

A hősekké tábornok a magyar szabadságharc egyik legkiválóbb katonája volt. Komáromban egy baleset következtében lábtörést szenvedett s egy ideig nem teljesített katonai szolgálatot. Majd az aradi vár parancsnoka lett. A világi fegyverletétel után az osztrákok Aradon kivégezték.

a kocsiból. Az ugrás azonban olyan szerencsétlen volt, hogy Damjanich jobb lábára eltört. Betegsége miatt a harmadik hadtest vezetéséről is le kellett mondania. Helyét Knezić tábornok foglalta el. Csak később, az aradi vár elfoglalásakor léphetett szolgálatba mint várparancsnok, de lába nem gyógyult meg ezután sem. A bitófa alá is beteg lábával vezették.

Damjanich súlyos sérülése folytán sem a hadügyminiszteri tárcát nem vehette át, sem pedig Budavára ostromában nem vehetett részt, hova Görgei

április hó végén megindította a fősereget. A komáromi csata után, 1849 április végén Görgei vezérkari főnökével, *Bayer József* ezredessel és *Klapka* tábornokkal haditanácsot tartott, melyen Görgei, később Klapka ellenzése dacára elhatározta, hogy seregével Buda alá vonul és a Hentzi által megszállott várat beveszi.

A komáromi csatával a magyar sereg pozíciója a hadjáratban a lehető legkedvezőbb volt, úgyhogy legelső feladat gyanánt mutatkozott az ellenség folytonos és erélyes üldözése, kifárasztása és az így nyert előny révén a béke megkötése, esetleg újabb harc kezdése.

A negyvennyolcadiki hadjárat vezénylő tábornokai és főtisztjei

úgy magyar, mint osztrák részről megegyeznek abban, hogy Buda ostroma a komáromi csata után céltalan volt, szükségét semmiféle katonai szempont nem okolta meg. Az osztrák sereg parancsnoka, *Welden* csodálkozva említette, hogy nem értette Görgei szándékát, aki az ő üldözése helyett egy *kőhalmaz* bevételeire fordította a legkritikusabb időben minden erejét.

Görgei emlékiratában a Budavár ellen intézett ostrom megindítását a következőképp magyarázza meg: „Az okok, melyek engem mindenekelőtt arra birtak, hogy támadó hadműveleteink szakadatlan folytatásának eszméjétől elálljak, mint már jeleztem, *túlnyomóan politikai természetűek voltak.*” A politikai természetű okok tagadhatatlanul sok varázssal hatottak úgy Görgei, mint Kossuth lelkületére, mert Buda bevétele mindkettőjük népszerűségét fokozta volna. Csakhogy a Buda ostromára fordított idő, habár az ostrom fényes sikerrel járt, a magyar hadsereg további működésére semmi jót nem eredményezett.

Görgei abban a hitben élt, hogy a Hentzi által időközben megerősített és védelemre berendezett várat egy-két nap alatt beveszi, minek folytán a szükséges ostromszerekről sem gondoskodott. Összes

Hentzi Henrik osztrák tábornok.

A szabadságharc elején mint katonai mérnök Pétervárad parancsnoka volt. Katonái agyon akarták verni, midőn megtudták, hogy a várat a lázadó szerbek kezére akarja átjásztani. A magyar kormány elfogatta, de Windischgrätz kiszabadította budai fogságából s Budavár parancsnokává tette. Budavár visszavétele alkalmával elesett.

Honvédesapalok támadást intéznek a budai vár ellen.

A budai várnak volt egy gyöngye pontja, az úgynevezett rés, ahol építkezések folytak. Az ostromló magyar sereg a vár ezen pontja ellen intézte az első támadásokat, hogy a főostrom sikerét előkészítse.

tüzérszámát néhány 12 fontos ágyú és egy pár taracküteg alkotta. Május 4-én ért Buda alá a magyar sereg, mely három hadtestből, egy hadosztályból állott, összesen 25.789 gyalogosból, 5122 huszárból és 142 ágyúból. Az összes állomány létszáma eszerint 30.911 ember és 142 ágyú volt. A magyarok ellenében az osztrák várórség ereje 4764 ember volt. A magyar sereg mindjárt május 4-én megkezdte a körülzárólast, melyet az I., II., III. hadtest és a Kmetty hadosztálya hajtott végre. Az első ostrom május 4-én kezdődött az úgynevezett vízművek ellen. Legnagyobb golyózápór között ért a 10. zászlóalj a vízmű közelébe, midőn a torlasz kapuja hirtelen kinyílt és irtóztató kartácstűz fogadta a vakmerő honvédeket, kik közül egyszerre hetven vesztette el életét. Az ostrom sikertelensége Görgeit óvatosabb föllépésre bírta s ekkor intézkedett, hogy Komáromból a szükséges ostromágyúkat hozzák le Budára. Ám, míg az ostromágyúk Komáromból Budára érkeztek, sok idő telt el s a magyar sereg csak május 17-ike után volt abban a helyzetben, hogy az általános ostromot a siker reményével megkezdhesse.

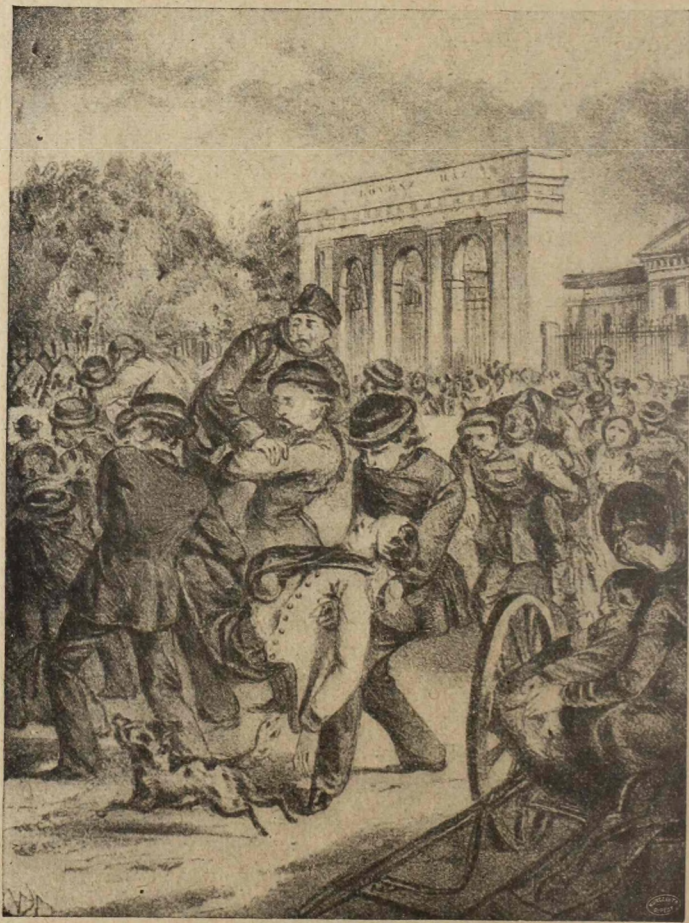
A magyarok támadását Hentzi tábornok ördögi gonoszszággal viszonzta. Görgei azon felhívására, hogy adja fel a várat és mint magyar ember, ne harcoljon hazája ellen, mindenekelőtt kijelenti, hogy nem magyar és a várat semmi szín alatt nem fogja feladni. S hogy állításának nagyobb nyomatékot adjon, megkezdte Pest bombázását. A polgárság közé lövet, úgyhogy a dunaparton nem is mert többé jó ideig mutatkozni senki. Sokan meghalnak, számosan megsebesülnek, de ez nem elég. Hentzi éjjelig folytonosan bombáztatja Pestet azon ürügy alatt, hogy a pesti oldalról előző nap a Lánchíd ellen ágyúlövések tétettek.

Hentzi Magyarországon született, a negyvennyolcadiki mozgalom idején magyar szolgálatban állt, az alkotmányra hűségi esküt tett és így kapta meg Pétervárad parancsnokságát. Most azonban hazatérő lett.

Az ostromló magyar sereg, amíg az ágyúszeretek Komáromból megérkeznek, naponként folytatta támadását a vár ellen. Hentzi egy darabig nyugodt volt, de május 9-én Pesten töltötte ki bosszúját. Kezdte örült módjára ágyúztatni s ennek a vandalizmusnak több emberéleten kívül számos épület és ucca esik áldozatul. Ekkor dőltek romba a Redout, a Trattner-Károlyi-ház, Boskovitz és Brunswick-házak és a felsődunasor több palotája.

A pesti közönség azon része, mely az ágyúgolyók által elérhető

területen lakott, kénytelen volt életbiztonságáról gondoskodni. Megindult tehát a népvándorlás a Városligetbe. Szegények, gazdagok egyaránt, ott a szabadban verték fel sátraikat és várták a vész elmulását.

Sebesültek elszállítása Pest bombázása idején.

Budavár ostroma alatt Hentzi, az osztrák várparancsnok minden ok nélkül bombáztatta Pestet s a bombák sok épületet tönkretettek és sok hékes polgárt is megsebesítettek.

Az ágyúzaj közepette érdekes világ költözött a ligetbe. Nem igen látszott az embereken, hogy nagyon félnének Hentzi bombáitól. A tavon már korán reggel megkezdődik a csónakázás, a zöld gyepen pedig vidám

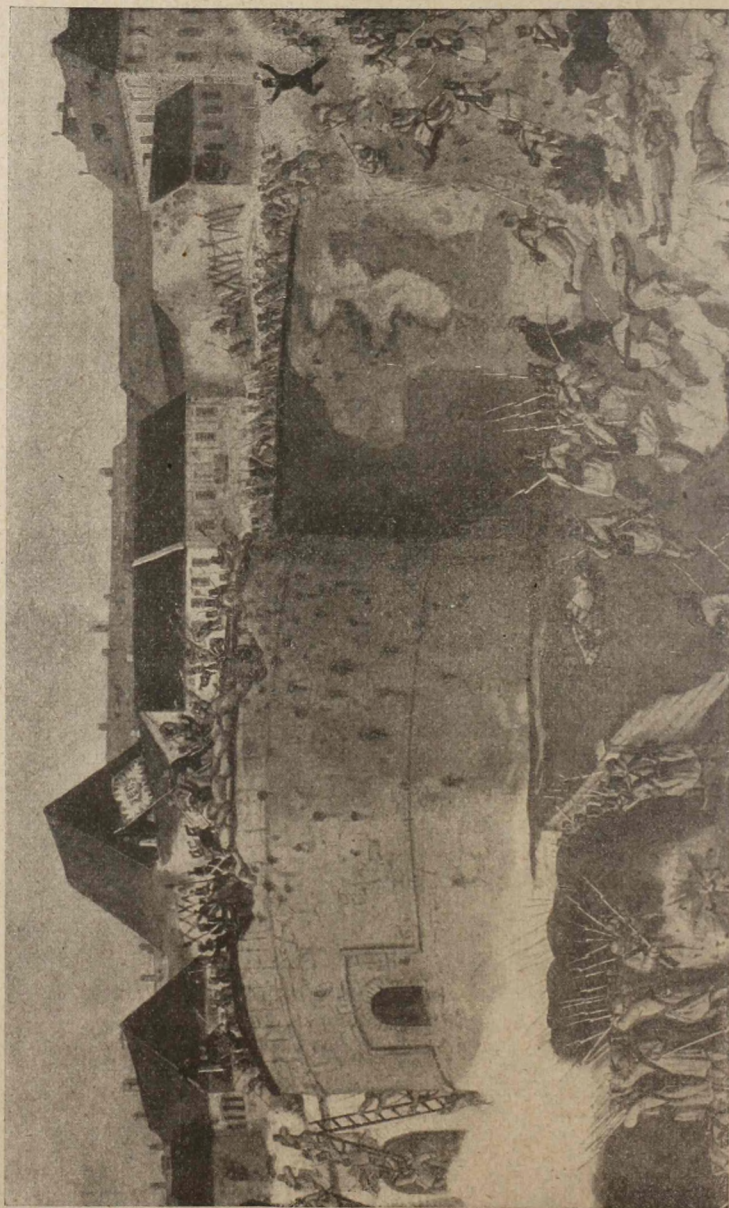
társaságok tanyáznak. A gondtalan örömjajt egyszerre kétségbeesés váltja föl, mikor május 13-án este 7 órakor Hentzi ágyúi ismét megszólalnak. Estétől-reggelig szakadatlanul tart a bombázás. Mintha

A magyar sereg döntő rohamra inauit Budavár ellen.

Kellő előkészítés után 1849. május 20-án éjjel indította meg Görgei a döntő rohamot Budavár visszafoglalására. A honvédek legendás bátorsággal harcoltak s a várat elkeseredett küzdelem után visszafoglalták az osztrákoktól.

földrengés támadt volna, az éjszaka csendjében egyik ágyugolyó a másik után csap le. A május 13-iki ágyúzás irtózatoságában fölülmulta az eddigieket. Nagy területen alig volt ház, mely épen maradt

Döntő roham Budavára ellen.

A honvédek létrákon mászták meg a várfalakat s kitűzték a magyar zászlót, majd a résceken át nagyobb csapatok is behatoltak a várba.

volna az ágyugolyók pusztításától. Hentzi ezzel a pokoli bosszúval fizetett a honvédek ostromáért.

Május 17-én rendelte el Görgei a második támadást, ami szintén csak félig sikerült. Az általános főostrom május 20-án éjjel indult meg. Az ostrom Görgei hadiszállásáról adott röppentyűs-lövés jelzésével kezdődött. A főtámadást az úgynevezett rés ellen Nagy Sándor hadtestének 4-ik dandára, a 28., 44. és 47. zászlóaljak intézték, míg a többi

• *Osztrák csapatok harca a Budavárba benyomuló magyarok ellen.*

Az osztrákok Hentzi vezérlete alatt a Dísz-téren még egy kétségbeesett kísérletet tettek a védekezésre. Ebben a végső küzdelemben esett el Hentzi tábornok, katonái pedig megadták magukat.

hadtestek különböző pontokon ostromolták a várat, mely reggel kilenc órakor a honvédek hősie, halálmegvető küzdelme után kapitulált.

Az ostrom sikerült, mert a honvédek olyan bátorságot tanúsítottak, ami páratlan volt a maga nemében. Előző nap este minden hadtestből felszólították a honvédeket, hogy akik legelől akarnak menni, jelentkezzenek. Azt jelentette ez, hogy akik másnap reggel meg akarnak halni, mert a biztos halált ígérte a vállalkozás, lépjenek elő. Nem akart senki sem az utolsók között maradni. Egész zászlóaljak követelték, hogy őket vezessék legelőször az ostromra. Mászóléutrakkal föl-

szerelve, ezeknek a csapatoknak jutott az a vakmerő szerep, hogy a várfalakat megmásszák és a várba bejussanak. Máriássy János ezredes, az ostrom egyik vezetője beszéli, hogy mikor a vármegmászásra kiválogatott honvédek Ghiczy százados vezetésével a falakra felkapaszkodtak, huszan-harmincan, köztük Ghiczy százados is, röglön elesetek. A többiek a résen át négykézláb csúszva tudtak csak előrejutni, de azért folytatták elszántan az előnyomulást. Mikor végre a csapatok rendkívüli küz-

Leiningen tábornok megvédi a haldokló Hentzit.

Budavár bevétele alkalmával elesett a vár osztrák parancsnoka, Hentzi tábornok is. Az ostromlók nagyon haragudtak Hentzire, aki Budavárából napokon át bombáztatta Pestet. Leiningen azonban megvédte a haldokló várparancsnokot az ostromlók dühétől. Görgei pedig rangjához méltó temetést rendezett számára.

delem és veszteség után a várba jutottak, a Ceccopieri ezred olasz katonái adták meg magukat elsőeknek.

A Disz téren — ekkor már reggel 8 óra lehetett, — Hentzi személyes vezetése alatt pár száz osztrák katona sortűzzel fogadta a honvédeket. A győzelem lehetetlen volt, de azért Hentzi megtette ezt az utolsó kísérletet is. Csak-hogy a harcnak nem sokára vége lett s Hentzi, Pest bombázatója is halálos sebbel hevert a földön. A ferencrendi barátok zárdájába szállították a sebesült tábornokot, mikor azonban a magyarok bevették a várat, átvitték a fő-

Népmulatság a szabadságharc idején.

Az osztrákok fölött kivívott nagyobb győzelmeket a magyar nép azzal ünnepelte meg, hogy vidám mulatságokat rendezett a nemzeti ügy sikerei miatt való lelkesedésében.

hadparancsnokság épületébe. Estefelé Görgei is meglátogatta és kérdést intézett a szótlanul fekvő tábornokhoz:

„Nem óhajt-e családjára vonatkozólag rendelkezni?”

Biztosra vette ugyanis mindenki, hogy halála már percek, legfeljebb pár óra kérdése. Hentzi elutasítólag válaszolt:

„Nincs rendelkezni valóm, minden dolgomat elintéztem.”

Éjfélután meghalt, miután már az est folyamán elvesztette eszméletét. Bárha megérdemelte volna Pest ágyúztatása miatt, hogy a legdurvább elbánást tanúsítsák vele szemben, a magyar tisztikar humánus

volt a halotthoz. Görgei rangjához illő temetést rendelt számára. Amint nem sikerült Hentzinek Budavára megtartása, nem sikerült Alnoch Alajos császári ezredesnek sem a Lánchíd felrobbantása. Hentzi előre megbeszélte Alnochhal, hogy abban az esetben, ha a honvédek Budavárát beveszik, utolsó bosszú gyanánt a Lánchídat légberöpitik. Alnoch látva a honvédesapatok betörését és értesülve Hentzi haláláról, egy tüzérkatonának parancsot ad, hogy a híd alá helyezett puskaporos aknát gyújtsa föl. A tüzér elindul, de nem teljesíti a parancsot. Megunva a hosszas várakozást, ekkor maga Alnoch indul a hídhoz és mindenekelőtt az ott álló tüzért agyonlövi. Ekkor ő maga hajtja végre az ördögi tervet olyanformán, hogy égő szivarját a puskaporos csatornavezetékbe dobja. A lőpor tüzet fog, rettentő robajjal felrobban, de jelentéktelen romboláson kívül egyéb nem történik, mint hogy a merénylő ezredes darabokra szaggatva odavész.

Óriási lelkesedést keltett Pesten a vár bevételének a híre. Minden házról nemzeti zászlók lengtek alá s mámorban úszott az egész magyarság. A Városligetben a nép számára hatalmas népünnepélyt rendezett a kormány, a tábornokok és főtisztek számára pedig a Nemzeti Múzeum dísztermében ebédet adott. A honvédelmi kormány Görgeit altábornaggyá léptette elő és a katonai érdemrend nagykeresztjével tüntette ki.

Pár napig a remény legvakítóbb képei éltek a hazafiak lelkében. Pedig a budai siker csak pillanatnyi volt és taktikai hibáit többé nem lehetett jóvá tenni. Az alatt a három hét alatt, melyet a magyar sereg május 1-től 21-ig Buda fölszabadítására fordított, a szétvert, letört osztrák sereg újra szervezkedett, megnyerte az oroszok segítségét s mire Görgei a támadó hadműveletek folytatására seregét újra megindította, az oroszok már a határszáron állottak, hogy az aránytalan küzdelmet a magyar sereggel megkezdjék.

Június 5-én végbement a Budavára bevételére rendezett ünnepségeknek utolsó fejezete is. Ekkor vonult be a Debrecenből visszajövő kormány és Kossuth Pestre. Kossuth díszes fogaton feleségével jött s mintha ő maga király, felesége pedig királyné lett volna, úgy fogadta őt a nép lelkesült ovációkkal. Honvédek és nemzetőrök állottak az uccákon sorfalat, a várban pedig száz ágyú diszlövést adott. A vonatonál fehérruhás szűzek fogadták a Kossuth-párt és a nép óriási éljenzései között történt meg a bevonulás. Este a várost ünnepélyesen kivilágították. Kossuth lakása előtt azonban még éjfélkor is hömpölygött a tömeg s éjféltizenkét óra volt, mikor a Nemzeti Színház énekkara alkalmi szerenádját ott befejezte.

Harcok a délvidéken és Erdélyben.

Bem és Perczel megtisztították ugyan Erdélyt és a délvidéket az ellenségtől, a nemzetiségi mozgalmak azonban nem szűntek meg ezután sem. A régi szilajság megszűnt ugyan s úgy látszott, mintha a nemzeti-ségeket is kifárasztotta volna már a harc. A szerbek és a románok is hajlottak a békére. mióta tapasztalták, hogy az uralkodóház őket csak eszközül használja föl, a megígért jogokról azonban tudni sem akar.

Perczel Mór április 19-én Ó-Becsét támadja meg s miután a Bácskát megtisztította, a bánság rendszabályozását kezdi meg. Mokrin, Melence, Nagybecskerek, Uzdin s végül Pancsova elfoglalása után már csak Titel áll egyedül, mint utolsó menedékhely a felkelők részére. Ezután még lesznek e helyeken harcok, de már ekkor nem a szerbekkel, hanem a császári seregekkel kerülnek szembe a honvédek.

Május 22-én többszöri kísérlet után Perczel újból megtámadja Titelt, de hátrálnia kell a nagyobb erő elől, június 7-én pedig Kátynál Jellasich báró seregével kerül össze és ismét olyan vereséget szenved, hogy ezerkétszáz embere odavész. Ezt az alkalmat ragadja meg Görgei arra, hogy gyűlölt vetélytársát, aki több ízben a legnagyobb nyíltsággal és gorombasággal mutatta ki irányában ellenszenvét s mint fővezért sem akarta elismerni, elmozdítsa helyéről. Hiába menti magát Perczel az ellenség túljerejével, mennie kell. Helyére a bács-bánsági sereg parancsnokául Vetter altábornagy lép.

A bánsági harcok sikerében nagy része van azonban Bem tábornoknak, aki idet szakit magának arra, hogy Erdélyből idevonuljon s Vaskapuszoros, Karánsebes, Lugos, Fejértemplom, Petrillova után Orsovát is beveszi. Ámde az oroszok jövetelének hírére Bem nem maradhat tovább Magyarországon. Vissza kell sietni Erdély védelmére, hol az orosz betörés a románokat is megrémíti. A románok harci kedve különben is megcsappant, mióta látták, hogy a március 4-iki kényszeralkotmányban sérelmeik orvoslásáról és jogaik elismeréséről még csak említés sem tétetik. Janku Ábrahámnak már most, a harcok elején alkalma volt az udvari hitegetés értéktelenségéről meggyőződnie. A tavaszi hadjárat győzelmes fegyvertényei, továbbá az erdélyi és délvidéki sikerek a havasok királyát is békülékeny magatartásra indították. Az első lépést ő, a havas-király tette meg a békére, mikor Csutak Kálmán ezredesnek, Zaránd megye parancsnokának megüzente, hogy beszélni óhajtana vele. Április 12-én történt meg a találkozás, melyen

Janku előadta, hogy letenné készséggel a fegyvert, ha a kormány általános bűnbocsánatot adna a felkelésben résztvevő románoknak. Csutak rögtön írt Kossuthnak, aki hasonló gyorsasággal Drágos János belényesi román képviselőt küldte ki kormánybiztosi minőségben az alkudozások lebonyolítására. Az orosz betörés előtt ez a béketerv a magyar kormány részéről mindenképpen szükségesnek mutatkozott, mert a román felkelők még mindig vagy negyvenezen voltak. Drágos április 25-én Mihályfalván beszélt meg Jankuval és vezéreivel a békepontokat s a tanácskozás után azzal vált el tőlük, hogy Debrecenbe megy és hiteles okirat alakjában fogja a békeokmányt elhozni. Addig is a csapatok között fegyverszünet tartatik. Drágossal ment Csutak ezredes is, kinek helyébe Hatvani Imre őrnagy lépett. Hatvani polgári foglalkozására ügyvéd volt, aki a szabadságharc alatt egy csapatot szervezett és az erdélyi, zarándmegyei sereghez csatlakozott. Hebehurgya, szájas, minden kiválóbb tehetségek nélkül való katona volt, ki szereplésével a nemzeti ügynek sokkal többet ártott, mint a magyarságnak sok ellensége. Május 4-én Drágos megjött és hozta magával a békepontokat tartalmazó okmányt. Janku és a román vezérek örömmel adták beleegyezésüket a békéhez, csupán azt kívánták, hogy a békeokmányt a nép tudomására hozhassák. Topánfalvára összehívott népgyűlésen olvasták fel a pontokat s itt sem volt senkinek kifogása ellene. Már csak azt volt hátra, hogy Abrudbányára menjenek és ott a végleges szövegezést elkészítsék, mikor híre jön, hogy Hatvani őrnagy négy ágyúval és 1400 honvéddel Abrudbányára tart. A románok között erre kitört a felháborodás:

„Árulás, Hatvani megszegte a fegyverszünetet!” — kiáltották s Janku a havasok mögé húzódik s újra fegyverre szólítja a népet.

Nem akar hinni a béke őszinteségében s Drágos hiába kapacitálja, konokul megmarad amellétt, hogy az egész tanácskozás csak csapda volt, hogy a románokat könnyebben leverjék. Drágos meg akarja nyugtatni:

„Kezeskedem róla — mondja, — hogy nem lesz bántódása senkinek. Hatvani az én tudtom és beleegyezésem nélkül jött Abrudbányára.”

Janku nem hisz Drágos szavainak s magából kikelve kiáltja:

„Mikor fegyverszünet van, a katonaság ne jöjjön közénk. Hatvani áruló.”

Majdnem azt mondja, hogy Drágost is árulónak tartja, pedig Drágos becsületszavára kijelentette, hogy semmit sem tud Hatvani jöveteléről. Három román vezér, Dobru, Buttyán és Bojér hitelt adnak

Drágos szavainak s tovább tárgyalnak még akkor is, mikor Hatvani május 6-án bevonul Abrudbányára. A béke komolyságába vetett hitnek azonban erre a fellépésre meg kellett rendülnie a románokban.

„Mit akar Hatvani a katonasággal? Hiszen még nem járt le a fegyverszünet!” — hajtogatták egyre.

Még határozottabban ismételték ezt a kérdést, mikor Hatvani Verespatakra két század honvédet küld védelmül. Nyílt harc azonban eddig még nem történt. A Verespatakra induló honvédesapatra azonban az út mentén húzódó bokrok közül állítólag egy, vagy talán több román — Hatvani előadása szerint — rálőtt s mindjárt az első lövés után az egyik századparancsnok halva terült el. A további vérontások kitörését ez az incidens okozta. Most Hatvani vádolja a románokat hitszegéssel és árulással. Nyomban el is fogatja a még Abrudbányán levő Dobra és Buttyán vezéreket s megszállja csapatával a város körüli pontokat.

Drágos még egy utolsó kísérletet tesz, hátha a szép szó használna és Jankuval felvehetné újra a tárgyalások fonalát. Késő minden. Janku megeskette népét, hogy nem hagyja bosszulatlanul a magyarok támadását s este már Verespatakot dúlták emberei. Hatvani helyzete Abrudbányán tarthatatlanná vált. Éjfélkor összeszedi csapatát és az Abrudbányáról menekülő magyarságot, hogy Brád felé nyomuljon. Alig hagyták el azonban a várost, a románok megrohanták a magyarokat. Az egyik omán vezértr, Dobrát, a magyarok agyonverik, Buttyán és Vicián vezéreket Hatvani magával viszi. Hatvani jelentésében azt mondja, hogy *nagyszerű* csatát vívott a románok ellen, kik közül kétezernél több elesett, holott a magyarok részéről mindössze 17 ember és két tiszt esett el. Közönséges szájaskodás ez, hiszen maguk a katonák bizonyították, hogy Hatvani a veszedelem idején gyáván megszökött a csapattól.

Abrudbányát a magyarok távozásával a románok vették birtokukba s miután felgyújtották és mindenéből kifosztották, kis számú őrség hátrahagyásával tovább mentek. Az áldozatok között volt a kormány képviselője, Drágos is, akit agyonvertek. Hatvaninak azonban nem volt elég az eddigi tanulság, május 16-án még egyszer Abrudbányára vezeti csapatait. S hogy a kibékülés reményét is elvágja, Buttyánt felakasztatja. Harminchat órai rettenetes harc után végre belátta, hogy Abrudbányán nem maradhat s Zalatna felé irányítja seregét. A románok tudták, hogy itt olyan kelepcebe jutnak, amelyből nem menekülhetnek meg. A magyar csapat és a sok menekülő tehát Zalat-

nának vette útját. Az út magas hegyek között vezet Abrudbányától Zalatnáig s alig szélesebb a lapályos rész a rendes országútnál. Zalatna felé még inkább szorul a völgy útja s a fölötte emelkedő hegyek között mint valami keskeny szalag húzódik. Az út eme keskenyedő végén egy híd vezetett a Cerbuj nevű faluba. A románok itt akartak csapást mérni a magyarokra. A menet a felszakított híd miatt kénytelen volt megállani s Hatvani, ahelyett hogy rendbe állította volna csapatait, fejét vesztve kiáltozta:

„Baj van! A románok bekerítettek bennünket. Mindenki meneküljön, amerre tud!”

Ő maga sietett legjobban a meneküléssel és becses személyét meg is mentette. Megsarkantyúzta lovát s úgy elvágatott, mintha az lett volna a legfőbb kötelessége. A völgy szorulatban embertelen öldöklés kezdődött. A magaslatokról legurított hatalmas kötömbök egy csomó ember életét oltották ki. Ezen irtózatos percekben történt az a regényekben is hihetetlennek tetsző jelenet, hogy a bécsi légió tagjai, miután kikerülhetetlennek látták sorsukat, egymást lövöldözték agyon, csakhogy az ellenség kezeibe ne jussanak. Bevárták az utolsó pillanatot, amíg a legvégső talpalatnyi földet védhették s mikor látták, hogy emberi erő és önfeláldozás többé nem segíthet, leszámoltak magukkal is.

Kétezer magyarnak az életébe került ez a vérfürdő. A seregből mindössze háromszázan menekültek meg.

A románok ismét megkezdtek pusztításukat Erdélyben. Gyulafehérvár még császári kézben volt. Dévát azonban május 27-én bevették a honvédek. Az volt most a terv, hogy három irányból támad a magyar sereg a császáriakkal szövetkezett Janku ellen. Báró Kemény Farkas szerencsésen eljutott Abrudbányáig, de élelem hiányában három nap multával elhagyta a várost és Zalatna felé indult. A románok hagyták, hogy Kemény menjen bele ugyanabba a kelepébe, mely a Hatvani seregének ásta meg sírját. Bucsum előtt felszedték a hídakat s mikor a honvédek a híd elé érnek, mintegy tizenötezen a négyezernyi csapatra vetik magukat. A csapda azonban nem sikerült. A honvédek erős harc után keresztül vágták magukat s miután a kedvezőtlen terepen harcot nem kezdhettek, Zalatna irányában elvonultak.

Mikor Bem értesült Kemény Farkas expedíciójáról, azt a parancsot adta, hogy újólág meg kell támadni az ellenséget. Segítségül a bánffy-hunyadi és gyulai csapatokat rendelte Kemény mellé. Ámde alighogy kiadta a parancsot, nyomban vissza is kellett vonnia, mert azt a hírt

vette, hogy az oroszok Brassó irányában közelednek. Az erdélyi sereg összes csapatait itt kellett tehát összevonni. A bánffyhunyadi csapat azonban későn kapta meg a parancsot, mikor már túl volt egy elég nagy ütközetzen.

Ennek a csapatnak, mely ezerkétszáz emberből állott, Burgó László százados volt a parancsnoka, az ide beosztott Rákóczi-csapatot azonban Vasvári Pál, a márciusi mozgalmak egyik vezére vezette. Miután a gyulai csapat segítségét nem kapták meg, elhatározták, hogy visszavonulnak Bánffy-Hunyadra. A románok azonban lesben állva várták a magyarok húzódását. Amint a sereg visszahúzódott, Fontanelénál a románok útját állották Krokcs Miklós vezetése alatt és a magyar csapatokat megriasztották. Hat-hétszáz honvéd esett el ebben a csatában, míg a románok vesztesége — Janku jelentése szerint — alig tette ki a százat. Növelte a veszteséget az, hogy ebben a csatában esett el Vasvári Pál is, kit egy nagyrahivatott életpálya kezdetén semmisített meg az ellenség golyója.

Jön az orosz.

Ugyanazon a napon, június 5-én, amelyen Kossuth ünnepélyesen bevonult a visszafoglalt magyar fővárosba, Ferenc József osztrák császár Varsóban tárgyalt az orosz cárral. Ausztria eleinte csak kisebb segítséget akart kérni Miklós cártól, a tavaszi hadjárat fényes magyar győzelmei után azonban új tárgyalások váltak szükségessé. Kossuth jóslata beteljesedett. A nemzet a maga erejéből le tudta rázni a nyakából az osztrák ígát, kiverte földjéről az ellenséget. A cár azonban Varsóban megígérte Ferenc Józsefnek, hogy Magyarországot el fogja tiporni.

Igy aztán a nemzet ügye minden hősiesség és diadalmas fegyvertények ellenére is veszve volt abban a pillanatban, mikor az osztrák császár Oroszország segítségét megnyerte. Most derült ki csak igazán, hogy mennyire elpocsekolt volt a Budavár bevételére fordított közel négy heti idő. Ha a magyar sereg a nagysallói, komáromi, szőnyi és ácsi diadalog után az osztrák sereg erélyes üldözésére indul, Bécs könnyű szerrel a magyarok birtokába jut s a magyar szabadságharc ügye véglegesen döntő fordulatot vett volna.

Elsősorban Bécs állt volna a magyarok mellé s utána a birodalom összes tartományai. A dinasztia kénytelen lett volna a békét elfogadni, amit meg is tett volna, hiszen az uralkodóház léte függött volna a békétől. Egy hajszálon függött tehát, hogy teljes siker koronázza az eddigi

küzdelmeket vagy beláthatatlan nehézségű bonyodalom következék, mely a nemzetre mindenképpen csak hátrányos lehetett. Budavára alatt elfecsérelt idő borzasztóan megbosszulta magát. Az udvar kétségbeesetten kapkodott az újabb és újabb magyar győzelem hírére. Zsófia főhercegasszony ájudozott, a kamarilla remegett és átkozták a rebellis magyarokat, akik nem akarják magukat az osztrák csapatok által megveretni. A kétségbeesés és a bosszú azonban jó tanácsadó néha. Elhatározták, hogy túlteszik magukat mindenféle büszkeségen s megalázkodás ide, megalázkodás oda, az orosz cárnál könyörögni fognak segélyért. Meglehetős ravaszsággal úgy állították be a magyar szabadságharcot, mint amely az orosz cár érdekeit sérti első sorban.

Az osztrák diplomácia gondoskodott a szükséges ferdítésekről. Közölte az orosz udvarral, hogy Magyarország és Erdély nagyrésze innmár a lázadók kezében van. És úgy festette le a magyar hadjárat célját, hogy az orosz cár érdekében állónak lássa az ellene való küzdelmet. Azt a hírt terjesztette mindenfelé, hogy a magyar forradalom voltaképpen a lengyelek műve, kik negyven-ötvenezeren harcolnak a magyar

Paskievics Iván, az orosz hadak fővezére.

I. Miklós orosz cár nagy hadsereget küldött a levert osztrákok megsegítésére. Az orosz hadsereg vezére Paskievics Iván eriváni gróf és varsói herceg lett. Nem volt nagy katonai tehetség. Görgei ő előtte rakta le a fegyvert, nehogy az osztrákok dicsékedhessenek a magyar sereg leverésével.

zászlók alatt, hogy a győzelem után a magyarokkal egyesülten Lengyelország felszabadítására menjenek.

Az orosz cár a sok könyörgésre megadta végre a segédelmet. *Paskievics* Iván gróf eriváni és varsói herceg vezérlete alatt 260 000 emberből álló hadsereget 812 ágyúval küldött Magyarország ellen. A császári sereg 185.000 emberből és 868 ágyúból állott. Tehát 445.000 ember és 1680 ágyú állott készen Magyarország ellen, mellyel szemben a magyar hadsereg az összes fegyverforgató állomány beleszámitásával csupán 178.000 embert és 444 ágyút tudott

kiállítani. Hozzá kell még venni, hogy az orosz és osztrák hadsereg tökéletesen felfegyverzett, begyakorlott katonákkal dolgozott, ellenben nálunk még akkor is olyan tökéletlen volt a nagyrészt ujoncokból álló csapatok fölfegyverzése, hogy alig volt zászlóalj, mely tökéletesen rendben lett volna.

Az orosz betörés hírére a kormány óvást emel és egyúttal általános fegyverrekelést, keresztes hadjáratot hirdet az ellenség ellen.

Csakhowy miközben a magyar kormány mindent elkövet, hogy az ellenséget méltóképpen fogadhassa, azalatt a „gyászmagyarok” is mindent elkövetnek, hogy szívesen fogadják a kedves vendégeket, az oroszokat.

Furcsa magyarok ezek, de mégis magyarok, sok közülük az ország legelőkelőbb családjainak a tagja. Ezek a gyászmagyar grófok, bárók, nemesek Pozsonyban gyűlést tartanak május 17-én s arra buzdítják a népet, hogy alakítson csapatokat a császári trón védelmére. Ezek az urak, ügylátszik, nem akarták tudni, hogy Magyarországnak és magyar embernek a császári trónhoz semmi köze. Tudták is ők ezt bizonyosan s ha mégis a császári trón megmentésére vállalkoznak, ennek az az oka, hogy ők abból a fajtából valók, akik a maguk érdekein kívül semmi egyébbel nem törődnek, legkevésbé a nemzet nagy érdekeivel. Ha Rákóczi alatt harcol a nemzet, akkor Rákóczi ellen dolgoznak, ha a szabadság és a függetlenség lelkesíti a tömeget, akkor a szabadság ellenségeinek táborába szaladnak, mert nekik csak az a fő, hogy ők mindig grófok, bárók és nagyurak maradhassanak. Nem felejtették el, hogy a nemzet a márciusi törvényekben a jobbagság felszabadítását, a közös teherviselést s a törvény előtti egyenlőséget is kivívta. Hátha vissza lehetne csinálni legalább vagy száz évig az általuk jónak nevezett régi világot, amely réginek régi volt ugyan, de a nemzet nagy tömegei részére rosszabb már nem is lehetett.

Ezek a dicsőséges nagyurak, akikről Petőfi nemrégiben még azt kérdezte:

... hogy vagytok ?

Viszket-e még egy kicsit a nyakatok ?

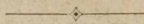
nyíltan megmutatták, hogy nekik az osztrák birodalom és császári trón érdeke előbbrevaló a nemzet legszentebb küzdelménél. Ime a gyönyörű listából néhány név mutatóba. A muszkavezető gyászmagyarok között ott vannak : Szirmay István gróf, Apponyi Károly gróf, Batthyány János gróf, Pálffy Mór gróf, Zichy Ferenc gróf, Teleky Ferenc gróf, Dezasse Ferenc gróf, Forgách Sándor gróf, Pálffy Lipót gróf, Chotek Ottó

gróf, Cziráky István gróf, Török Bálint gróf, Cziráky József gróf. De van közöttük néhány kutyabőrös nemes is, kiket úgy látszik a bárói vagy grófi rang megszerzésének a reménye csábitott a dicstelen szerepre. Ezek között van : Kucsera Antal, Jankó Mihály, Péchy Imre, Gaal Ede, Drevenyák Ferenc, Hedry Ernő, Drechsner Ferenc, Nagy Ignác, Vital Lajos s más hazaárulók

A császári trónt akarják ezek mind megmenteni s biztatják az embereket, hogy álljanak be katonának. Nem elég, hogy egy csomó magyar arisztokrata harcolt az osztrák seregben ellenünk, még a népet is oda akarták terelni.

De nők is vannak közöttük szép számmal, akiknek a szíve szintén nem a nemzeti ügy diadaláért, hanem a császári trónért remeg. Az utókor épülésére ide írjuk a trónpártoló hölgyek névsorát. Van belőlük egy csokorra való : Hunyady Julia grófnő, Keglevich Viola grófnő, Eszterházy Rozina grófnő, Sztrada grófnő, gróf Eszterházy Antalné, gróf Eszterházy né szül. Crenville Karolina és mások.

A férfiak csoportjából váltak ki aztán azok a kétes alakok, kik a saját nemzetük ellen támadtak és mint *muszkavezetők* örökölték meg nevüket a gyászmagyarok sorában. Muszkavezetésük szószerint értendő, mert császári biztosok lévén, az volt a kötelességük, hogy az orosz csapatok élelmezéséről, elszállásolásáról és a csapatok útbaigazításáról gondoskodjanak. Gyönyörű szerep ! Meg is feleltek neki olyan sikerrel, hogy muszka vagy osztrák nem lett volna képes azokra a kíméletlenségekre, miket ezek a született magyarok elkövettek.

Következő kötetünk a forradalmak bukásának korát tárgyalja.

TARTALOM

	Oldal
<i>A magyar nemzet újjászületésének kora</i>	5
Az 1839—40-iki országgyűlés	5
Az 1843—44-iki országgyűlés	10
Az adminisztrátorok és a centrálisták	12
Készülődés az 1847-iki országgyűlésre	17
<i>A forradalmak kora</i>	24
A februári forradalom Franciaországban	24
A szabadságmozgalmak kezdete Németországban	41
A Lola-forradalom Bajorországban	45
A poroszországi mozgalom. — Forradalom Berlinben	47
A frankfurti nemzetgyűlés	55
A radikálizmus Poroszországban. — Ellentét a király és a parlament között	59
A német nemzetgyűlés befejezése. — A császárválasztás	64
Forrongás Bécsben. — Metternich menekülése	69
<i>A magyar szabadságharc előzményei</i>	73
Az utolsó pozsonyi országgyűlés	73
Magyar küldöttség Bécsben	77
Mit kíván a magyar nemzet?	88
Március tizenötödike	98
A szabadsajtó ünnepe. — A szabadság első lázas napjai	111
Az első magyar felelős minisztérium	122
A bécsi udvar meg akarja semmisíteni a magyar alkotmányt	132
A bécsi udvar a magyarság ellen bujtogatja a nemzetiségeket	139
A honvédség szervezése. — A kamarilla és Magyarország	149
A nemzeti bank. — Hazaszöknek a külföldön állomásozó magyar ezredek	156
Az utolsó erdélyi országgyűlés. — Az unió. — Szerb mozgalmak és a délvidéki lázadás	165
Országos választások. — Az első népképviselői országgyűlés	170
Háborús mozgalmak. — A szerbek támadása	178
Jellasics és a kamarilla. — A kormány lemondása. — István főherceg menekülése	185
Megalakul a honvédelmi bizottmány. — Lamberg meggyilkolása	195
A bécsi forradalom megújulása	210
<i>A magyar szabadságharc</i>	220
Az egynapos miniszterelnök. — A schwechati ütközet. — Windischgrätz betörése	220
A felvidéki mozgalom leverése. — Az erdélyi zavargások. — A székelyek győzelme	226

	Oldal
Az új császár. — A téli hadjárat kezdete. — Bem apó Erdélyben	233
A kormány Debrecenbe menekül. — Windischgrätz bevonul Pestre	240
A téli hadjárat. — A parlament Debrecenben	246
Dembinszky fővezér lesz. — A kápolnai csata. — A délvidéki és erdélyi események. — A piski ütközet	254
A tavaszi hadjárat	269
A függetlenségi nyilatkozat. — A Habsburgok detronizálása .	288
A tavaszi hadjárat befejezése. — Komárom fölmentése. — Budavár visszafoglalása	293
Harcok a délvidéken és Erdélyben	311
Jön az orosz	315

